

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

***CÂMİ'UL-BEYÂN'DA SEBEB-İ NÜZÛL RİVAYETLERİNİN “YENİ BİR
YAKLAŞIM” AÇISINDAN İNLENMESİ***

Doktora Tezi

Faruk ÇELİK

Ankara, 2021

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

***CÂMİ'UL-BEYÂN*'DA SEBEB-İ NÜZÛL RİVAYETLERİNİN “YENİ BİR
YAKLAŞIM” AÇISINDAN İNLENMESİ**

Doktora Tezi

Faruk ÇELİK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu

Ankara, 2021

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**CÂMİ'UL-BEYÂN'DA SEBEB-İ NÜZÛL RİVAYETLERİNİN “YENİ BİR
YAKLAŞIM” AÇISINDAN İNCLENMESİ**

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu
- 2- Prof. Dr. Nahide Bozkurt
- 3- Prof. Dr. Muammer Esen
- 4- Doç. Dr. Davut ŞAHİN
- 5- Dr. Mehmet AKIN

Tez Sınavı Tarihi: 05/07/2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu danışmanlığında hazırladığım “*Câmi’ul-Beyân*’da Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerinin “Yeni Bir Yaklaşım” Açısından İncelenmesi (Ankara. 2021)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilisel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 5/07/ 2021

Faruk ÇELİK

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ 1	
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	4
C. ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİNİN TABİATI VE ESBÂB-I NÜZÛLE YENİ BİR YAKLAŞIM.....	12
1. Tefsirin Doğuşu, Gelişimi, İlimlerin Tedvîni ve Esbâb-ı Nüzûl	12
2. “Esbâb-ı Nüzûl Rivayetlerine Yeni Bir Yaklaşım” Nedir?.....	31
I. BÖLÜM	
<i>CÂMIU’L-BEYÂN</i> ’DA ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİNİN KULLANILIŞI	33
A. TABERÎ’NİN TEFSİR RİVAYETLERİNE GENEL YAKLAŞIMI ÜZERİNE	34
B. DÖNEMLERE GÖRE <i>CÂMIU’L-BEYÂN</i> ’DA ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ.....	40
1. Nüzûl Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzûl Rivayetleri	48
1.1. Hz. Peygamber’den Nakledilen Rivayetler	48
1.2. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetler	54
1.3. Tabiilerden Nakledilen Rivayetler.....	58
1.4. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetler.....	61
2. Mekkî ve Medenî Dönemler	64
2.1. Mekkî Dönem.....	69
2.1.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre	69
2.1.2. Tâbiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre.....	71
2.1.3. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre	73
2.2. Medenî Dönem	74
2.2.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre	75
2.2.2. Tabiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre.....	77
2.2.3. Tabiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre	80
C. ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİNİN İÇERİK YÖNÜNDE TASNİF EDİLMESİ VE SİYER-TARİH RİVAYETLERİYLE MUKAYESESİ.....	84
1. Nüzûl asrını Resmeden Sebeb Rivayetlerinin Konularının Siyer Kitaplarıyla Mukayesesi.....	86

2. Taberî'nin Tefsir ve Tarih'inde Geçen Esbâb-ı nüzûl Rivayetlerinin Mukayesesi	101
D. ESBÂB-I NÜZÛL RİVÂYETLERİNİN HADİS USULÛ (SENED) AÇISINDAN TENKİDİ.....	110
1. Hadis Usulü Açısından Taberî Tefsiri'nde Sebeb-i Nüzul Rivayetleri	116
2. İbn Abbâs ve Taberî Tefsiri'nde Geçen İbn Abbâs Tefsir Tarikleri	123
E. SEBEB-İ NÜZÛL RİVAYETLERİ VE TARİHSELLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ	134
II. ÖLÜM	
CÂMİU'L-BEYÂN'DA ESBÂB-I NÜZÛL DEĞERLENDİRMELERİNİN KULLANILIŞI	148
A. AYETLERİN TEFSİRİ İÇİN SEBEB-İ NÜZULE DUYULAN İHTİYAÇ.....	151
1. Kur'an Ayetlerinin Anlam İçeriği/Ayetlerin Odak Anlamı	154
2. Birçok Ayetin Sebeb-i Nüzûlünü İzhâr Etmesi.....	163
3. Birçok Ayetin Muhatabının Belli Olması.....	165
3.1. Bir Surenin Ortak Muhatap Üzerinden Okunması	165
3.2. Ayetin Muhatabının Toplumun Belli Kesimleri Olması	167
3.3. Ayetin Muhatabının Belli Şahıslar Olması.....	170
B. NÜZUL SIYGASIYLA KUR'AN AYETLERİNİN TEFSİR EDİLMESİ MESELESİ.....	172
1. Kur'an Ayetlerinde Nüzûl Siygası	172
2. Hadislerde Nüzûl Siygası	174
C. TABERÎ'NİN ESBÂB-I NÜZUL DEĞERLENDİRMELERİNİ KULLANIŞI	175
1. Bir Ayetin İnişinin Başka Bir Ayetin İnişine Sebep Olarak Gösterilmesi	180
2. Ayetin Bir Cümlesinin Diğer Bir Cümlesinin İnmesine Sebep Gösterilmesi	181
3. Birçok Ayete Ortak Sebep Bulma	182
4. Kırâat Farklılıklarına Göre Sebep Rivayetleri.....	182
5. Nüzûl siygasının Ahiretle İlgili Kullanılması	186
6. Birçok Nüzul Rivayetinin Bu Ayetten Ne ve Kim Kastediliyor? Sorusunun Cevabı Niteliğinde Olması	187
7. Bir Ayetin Farklı Cümlelerine Ayrı Ayrı Nüzul Rivayetlerinin Zikredilmesi.....	188
7.1 Bakara Suresi İki Yüz Seksen İkinci Ayet	188
7.2. A'raf Suresi Yüz Elli Altıncı Ayet	189
8. Nüzûl Siygasının Önceki Peygamberler ve Geçmiş Milletler Konularında Kullanılması	189
8.1 Hz. Âdem.....	190

8.2. Hz. Lut.....	191
8.3. Hz. Yusuf.....	191
8.4. Hz. Musa	192
8.5. Hızkıl.....	194
8.6. Hz. Yûnus.....	195
8.7. Hz. Süleyman	196
8.8. Hz. Yahya.....	197
8.9. Hz. İsa'dan Sonraki Dönem	198
8.10. Ashab-ı Uhdud.....	199
8.11. İsrailoğulları	200
D. DÖNEMLERE GÖRE CÂMİU'L-BEYÂN'DA ESBÂB-I NÜZUL DEĞERLENDİRMESİ RİVAYETLER	201
1. Nüzul Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzul Değerlendirmesi Rivayetler	202
1.1. Hz. Peygamber'den Nakledilen Rivayetler	202
1.2. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetler	205
1.3. Tabiilerden Nakledilen Rivayetler.....	210
1.4. Tabiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetler.....	215
2. Mekkî ve Medenî Dönem	217
2.1. Mekkî Dönem.....	217
2.1.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre	218
2.1.2. Tâbiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre.....	220
2.1.3. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre	222
2.2. Medenî Dönem	223
2.2.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre	224
2.2.2. Tâbiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre.....	227
2.2.3. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre	230
E. CÂMİU'L-BEYÂN'DA SEBEB-İ NÜZUL RİVAYETLERİNİ DIŞARIDAN DESTEKLEYEN DELİLLER	250
1. Hadise Öncelik Vermesi.....	252
2. İcmâ (Çoğunluğun Görüşü) Tercih Etmesi.....	261
3. Sahâbeden Gelen Haberlere Öncelik Vermesi.....	266
3.1. Sadece Sahâbeden Gelen Haberler	266
3.2. Sahâbe ve Tabiinden Gelen Haberler	270
4. Tâbiûnun Görüşlerine Öncelik Vermesi	273
5. Ahlaki Kurallara Ters Yorumları Kabul Etmemesi	275

6. Dil Bilimsel Açıklamalar ve Sebeb-i Nüzul	276
6.1. En Açık En Yaygın Arap Dili İzahını Benimsemesi	279
6.2. Umum Husus Meselesi	289
6.3. Tahsîs İfade Eden Ayetler	295
7. Siyak-Sabık/ Bağlama Önem Vermesi	299
7.1. Ayetlerin İç Bağlamı (Siyak-Sabık)	301
7.2. Kur'an'ın İç Bağlamı (Bütünlüğü)	315
8. Tarih ve Siyer İlminden Yararlanma	319
SONUÇ	328
KAYNAKÇA	335
ÖZET	346
ABSTRACT	348

ÖNSÖZ

Kur'an vahyi, miladi yedinci asırda, yaklaşık 23 sene zarfı içinde, zaman zaman ve çeşitli vesilelerle, lafzen sözlü bir hitap olarak Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelen ilahi bir vahiydir.

On dört asır evvel kendi dilleriyle (Arapça) inen Kur'an'ı sahabenin anlamakta zorlanmadığı söylenebilir. Bununla birlikte sahâbe, anlamakta zorlandığı bir ayet veya kelimeyle karşılaştığında, tebliğ ve tebyîn görevi olan Hz. Peygamber (s.a.s.) içlerinde olduğundan, bilmediklerini ya da anlamakta zorlandıklarını Ona sorup öğreniyorlardı. Ayrıca onlar, anlamadıklarını, kendi aralarındaki bilgin sahabilere sordukça da öğreniyorlardı. Ancak zamanla sözün indiği bağlamdan uzaklaştıkça, sözlü bir hitap olarak inen Kur'an'ın anlaşılmasında problemlerin ortaya çıkması tabii bir durumdur. Nitekim sonraki dönemlerde siyasi coğrafyanın genişlemesi, Arap olmayan toplulukların İslamiyet'i seçmesi bu yöndeki anlaşılma problemleri âmillerindendir. Bu ise, Yüce Kur'an'ın anlaşılmasına (tefsir) olan ihtiyacı daha da artırmıştır. Zamanın daha da geçmesi, zaman aralığının genişlemesi, kültür iklimleriyle buluşma, Kur'an vahyinin anlaşılmasına yönelik tefsir çalışmalarını çok daha zaruri kılmış ve bu yöndeki çalışmalar daha da çeşitlenip, zenginleşerek sürdürülmüştür.

Bizim bu çalışmamızdaki amacımız, Câmiu'l-Beyân'daki esbâb-ı nüzûl rivayetlerini tespit etmek, bu rivayetleri farklı açılardan incelemeye tabi tutmak, Arapların dil, kültür, düşünce ve sosyal yaşantılarını da dikkate alarak tetkik etmek, bu rivayetlerin doğrudan hitabın nüzul bağlamıyla ilgi olan sebab-i nüzul rivayetleriyle, tefsir değerlendirmeleri şeklinde olanları ayırt edecek bir yaklaşımla ele

almak, bu rivayetlerin Taberî tarafından nasıl ele alındığını tasvir edip tahlil ve terkipte bulunmaya çalışmaktır.

Bu bağlamda tezimizin birinci bölümünde *Câmiu'l-Beyân*'da esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin kullanımına ikinci bölüde ise *Câmiu'l-Beyân*'da esbâb-ı nüzûl değerlendirmelerinin kullanımını tasviri (deskriptif) ve tahlil-terkip (analiz-sentez) yaklaşımıyla inceleyeceğiz.

Bu tez çalışmamızla bizlere değerli katkılarda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU'ya, tez izleme komitesinin değerli üyeleri Prof. Dr. Nahide BOZKURT ve Prof. Dr. Muammer ESEN hocalarıma katkıları, destekleri ve yardımları için şükranlarımı sunarım.

Faruk ÇELİK

Ankara 2021

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser.

b. : bin, ibn.

by. : baskı yeri yok.

çev. : çeviren.

terc. : tercüme

krş. : karşılaştırmız.

ö. : ölümü.

s. : sayfa.

ss. : sayfa sayısı.

tahk. : tahkik eden.

trs. : tarih yok.

Yay. : Yayınları.

A.Ü.İ.F.D. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

A.Ü.İ.F.Y. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

D.İ.B. : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

D.İ.A. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Taberî müfessirlerin en büyüğü olarak bilinir. Büyüklüğü birçok konuda sahip olduğu geniş birikimden neşet etmekte olduğu ifade edilir. O, tefsirinde ilk üç asrın rivayetlerini toplamıştır. Onun bu hacimli Tefsir'i lügat, tarih, fıkıh, kırâat, sarf, nahiv, cahiliye ve İslam şiirleri için önemli bir kaynak niteliğindedir. Aynı zamanda o, esbâb-ı nüzûl rivayetleri için de zengin bir içeriğe sahiptir. Müellifin *Câmiu'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'an* adını verdiği bu öncü eserinde, isminden de anlaşıldığı gibi, ulaşabildiği kadar tefsir rivayetlerini cem' etmiş; belli ilke ve yöneme bağlı kalarak rivayetler arasında tenkit veya tercih yapmış ve kendi görüşünü ortaya koymuştur.

Taberî'nin Tefsir'i esbâb-ı nüzûl rivayetleri için zengin bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ayetlerin tefsirinde esbâb-ı nüzûl ile ilgili farklı rivayetleri nakleden Taberî, söz konusu bu rivayetleri te'vil olarak gruplandırıp tenkit ve değerlendirmeye tabi tutmuştur. Ancak bunu tüm rivayetler için yaptığı söylenemez.

Vahiy-vakıa arasındaki münasebeti en açık şekilde bize ifade eden sebab-i nüzul rivayetleridir. Bu münasebeti kurmaya imkân sağlayan nüzul sebebi rivayetleri, Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu sebeple ilk dönemlerde sebab-i nüzul, tefsir olarak nitelenmiş ve bu, Kur'an'ı Kerim'in anlaşılmasında en sağlıklı yol olarak kabul edilmiştir.

Klasik eserlerimize baktığımızda gerek tefsir kitaplarında, gerekse müstakil sebab-i nüzul eserlerinde sebab-i nüzul rivayetleriyle tefsir için yapılan rivayetler karışık olarak verilmektedir. Amaç, ayetlerin anlaşılmasına (tefsir) katkı sağlamaktır. Fâtiha suresinden başlayıp Nâs suresinde sonlandırmaları bu yaklaşımın gereğidir. Yalnız her sebab-i nüzul rivayeti aynı rivayet değerine sahip değildir. Öncelikle Hz. Peygamber (s.a.s.), sahâbiler, tâbiiler ve sonrakilerden gelen rivayetlerin ayrı ayrı değerlendirmesi gerekmektedir. Nüzul asrının şahitleriyle diğerlerinden gelen rivayetleri, ayetlerin anlaşılmasında aynı kategoride değerlendirmenin ne kadar isabetli olduğu birçok ilmi çalışmanın ele aldığı mesele olmuştur.

İşte bu nedenlerle öncelikle Taberî Tefsiri'ndeki esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin yeni bir yaklaşımla dönemlere göre tasnif edilmesi, tefsirin tespiti bakımından önem arz etmektedir. Zira bu rivayetlerin bir tasnife tabi tutulmadan esbâb-ı nüzûl rivayetleri olarak sunulması bir ilmi sorun olarak ortada durmaktadır. Bu sorun da söz konusu rivayetlerin sonraki dönemlerde tekrar edilmesi ve ayetlerin anlamlarının sınırlandırılmasına neden olması, hatta eksik ve yanlış yorumlamalara yol açmasıdır. Ayrıca sebab-i nüzul rivayetlerinden sağlıklı bir şekilde istifade için içerik yönünden nüzul asrını resmeden sebep rivayetleri ve tefsir değerlendirmeleri şeklinde tasnif edilmesi Yüce Kur'an'ın anlaşılmasında istifadeli bir yaklaşım olarak görülmektedir. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerini bilmenin tek yolu nakildir. Zira İctihada açık bir alan olmaması nedeniyle bunlar ancak sahîh nakille bilinir.

Esbâb-ı nüzul rivayetlerinin sıhhati meselesi incelenmeye değer diğer bir husustur. Yukarıda değindiğimiz hususlar bunu gerekli kılmaktadır. Bütün bu nedenlerle bu çalışmanın birinci bölümünde biz, Taberî'nin Tefsir'nde nüzul ortamını resmeden sebep rivayetlerinin kullanışı konusuna yer vereceğiz. Bu konunun daha iyi

anlaşılması için Taberî'nin genel tefsir rivayetlerine ve özelde sebab-i nüzûl rivayetlerine yaklaşımını, nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerini, Mekkî ve Medenî dönemlere göre farkını, esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin içerik yönünden tasnif edilmesi ve siyer-tarih rivayetleriyle mukayesesini, esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin hadis usulü açısından (sened) tenkidini, esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin tarihsellik açısından değerlendirilmesini inceleyeceğiz.

İkinci bölümde ise sebab-i nüzûl değerlendirmelerinin kullanışı meselesi ele alınacaktır. Ayetlerin tefsiri için sebab-i nüzule duyulan ihtiyaç, nüzûl sıygasıyla Kur'an'ın tefsir edilmesi, Taberî'nin esbâb-ı nüzul değerlendirmelerini kullanışı, esbâb-ı nüzul değerlendirmesi rivayetleri, Mekkî ve Medenî dönemlere göre farkını, Taberî'nin sebab-i nüzul değerlendirmelerini harici delillerle desteklemesi hususlarını inceleyeceğiz.

Anılan çerçevede Taberî Tefsiri'ndeki sebab-i nüzul rivayetlerini "yeni yaklaşım" çerçevesinde incelerken şu sorulara cevap vermeye çalışacağız:

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) ne kadar esbâb-ı nüzûl rivayeti gelmiştir?

Sahâbeden ne kadar esbâb-ı nüzûl rivayeti gelmiştir?

Tabiinden ne kadar esbâb-ı nüzûl rivayeti gelmiştir?

Sonraki dönemlerde yaşayanlardan gelen rivayetler ne kadardır?

Mekkî ve Medenî surelerde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin oranları ne kadardır?

Taberî Tefsiri'nde geçen sebep rivayetleriyle siyer ve tarih kitaplarında geçen sebep rivayetleri ne kadar uyumludur?

Bu rivayetlerden ne kadarı ayetin nüzûl bağlamıyla ilgilidir? Ne kadarı da sebab-i nüzûl değerlendirmeleridir?

B. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmanın ana yapısı tasvîrî bir yöntemle ele alınacak olup gerekli yerlerde tahlil ve terkip yapılmaya çalışılacaktır. Bu sebeple Taberî'nin Tefsir'i tam bir okumaya tabi tutulmuş, konu bağlamında bilinmesi dikkatimizi çeken konular not edilmiş ve böylece bölümler, ana ve alt başlıklar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tezimizin kaynağı ana konusunu teşkil eden Taberî'nin *Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an* adlı eseridir. Çalışmamızda esas aldığımız nüsha, rivayetlerin senedine, metindeki hataların tashihine yer vermesi nedeniyle Mahmûd Muhammed Şâkir ve Ahmed Muhammed Şâkir'in tahkikli nüshasıdır.

Sebeb-i nüzul rivayetlerinin müfessirlerin tabakatına göre tasnifini yapmak için senedlerdeki ilk ravilerini tespit etmek gerekmektedir. İlk raviler tespit edildiğinde sebab-i nüzul rivayetlerinin ne kadarının sahabilere, ne kadarının tabiilere, ne kadarının tabiiler sonrasına dayandığı tespit edilmiş olacaktır. Bu çalışma, sebab-i nüzul rivayetlerinin Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında kullanılması açısından ayrıca fikir verecektir.

Yukarıda ifade edildiği şekliyle, her tabakada yer alan ilk raviler ve onlardan gelen rivayetler tespit edildiğinde sayısal veriler artacaktır. Bu sayısal verileri karıştırmamak için excel çalışma sayfası oluşturulmuş, ilk raviler ve rivayetler

kaydedilmiş, gerekli değerlendirmeler not edilmiştir. Bu çalışmanın sağladığı kolaylıklar şunlardır:

1. İlk râvilerin tespiti,
2. Mekkî ve Medenî surelerde esbâb-ı nüzul rivayetleri,
3. Nüzul rivayetleri hakkında müellifin yaptığı değerlendirmeler,
4. Söz konusu rivayetleri destekleyen harici deliller,
5. Esbâb-ı nüzul rivayetlerinin nüzul sırasına göre konuları.

Bu bağlamda sayısal verilerin çokluğu, elde edilen verilerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve sağlıklı mukayeseler yapmak üzere tablolar, sayısal verileri ve yüzdelik oranları bir arada görmemize imkân veren grafiklerden sık sık yararlanılmıştır.

Esbâb-ı nüzul rivayetlerinin Taberî Tefsiri'nde incelemesinde Ahmet Nedim Serinsu'nun Kur'an ve Bağlam eserinden yöntemsel açıdan önemli ölçüde istifade ettik. Söz konusu eserin esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yeni yaklaşımını benimsedik ve Taberî Tefsiri'ndeki esbâb-ı nüzûl rivayetlerini bu açıdan incelemeye çalıştık.

Kur'an ve Bağlam'da ifade edildiği şekliyle sebep-i nüzul rivayetleri hususunda çalışma yapan her araştırmacının karşılaşacağı sistemsiz birçok malumat vardır. Bilgiyi işleyip vakıanın tespiti, tenkidi ve Kur'an'ın anlaşılmasında sebep-i nüzul rivayetlerine duyulan ihtiyaç, sebep- nüzul rivayetlerinin hadis usulü açısından

tenkidi, rivayetlerin tasnif edilmesi, siyak-sibak,¹ Kur'an'ın bütünlüğü, esbâb-ı nüzul ve tarihlik gibi yeni bir yaklaşım ilkeleriyle ele alınması bu tercihte etkili olmuştur.² Zira klasik yaklaşımda sebab-i nüzul rivayetleri diğer tefsir rivayetleriyle karışık olarak ele alınmıştır. Müstakil sebab-i nüzul eserlerinde ise Mushaf'taki sıralama esas alınarak rivayetler sıralanmıştır. Bu yaklaşımla sebab-i nüzul rivayetleri üzerinde sağlıklı değerlendirme imkânı bulunmadığı bilinen bir husustur.

Sebeb-i nuzül, içtihadı açık bir alan olmadığından nüzul asrının şahidi olan sahabeden gelen sebab-i nüzul rivayetleri önem kazanmaktadır. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında sebab-i nüzul rivayetlerinden sağlıklı bir şekilde istifade edebilmek için Hz. Peygamber (s.a.s.), sahabe, tâbiûn ve tâbiûn sonrasında gelen rivayetlerin ayrı ayrı ve hususiyetleriyle ele alınmasının zarureti anlaşılmaktadır.

Bu münasebetle;

1. Sebeb-i nüzul rivayetleri içerik yönünden tasnife tabi tutulmalıdır.
2. Nüzul asrını resmeden sebep rivayetleri ile tefsir değerlendirmesi şeklindeki sebep rivayetleri farklı şekilde değerlendirilmelidir.

Sebeb-i nüzul rivayetleri sahih nakille bizlere ulaşması gerektiğinden sözkonusu rivayetlerin sıhhati problemi ayrıca incelemeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu problemi aşmak için hadis usulü açısından rivayetlerin tenkide tâbi tutulma lüzumu bulunmaktadır. Ayrıca siyer, tarih eserleri ile sebab-i nüzul rivayetlerinin karşılaştırılması ve hadis, sahâbe, tabiûn icmâi, siyak-sabık, Kur'an'ın

---

¹ Taberi özelinde düşündüğümüzde siyak-sibak ifadesini siyak-sabık şeklinde kullandığını ifade etmemiz gerekmektedir. Bkz. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Kahire 2000, IXX. 140

² Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul 2012, s. 23

bütünlüğü gibi diğer harici delillerle sebab-i nuzül rivayetlerinin uyumu denetlenmelidir.

Serinsu, -yukarıda tasvir edildiği üzere- somut olarak sebab-i nüzule yeni yaklaşımı ele almanın önemini bir uygulamayla göstermekte ve Sa'lebe kıssası üzerinden esbâb-ı nüzule yeni yaklaşımı açıklamaktadır.

Müellif öncelikle Sa'lebe hadisine ve tahricine yer vermiş ve sonra siyer, ricâl ve tarih, hadis ve tefsir kitaplarında Sa'lebe kıssasını ele almış ve esbâb-ı nüzule yeni bir yaklaşım ışığında Sa'lebe kıssasının değerlendirmesini yapmıştır.³ Değerlendirmede söz konusu kıssanın hadis usulü açısından problemlili olduğu, rivayetler tasnif edildiğinde sebep ifade etmede nass olmadığı ve ayetin anlaşılmasında değerlendirilen bir rivayet olduğu, tarih ilmi açısından bakıldığında Sa'lebe kıssasının gerçekliğinin olmadığı, Kur'anî bütünlük, siyak-sibak(sâbık) açısından değerlendirildiğinde ise Kur'an-ı Kerim'in insana, ayetlerindeki hakikatleri belli bir kişi veya anlayışa hamletmeden, yani şahısları ebedileştirmeden, herkes için geçerli evrensel mesajlar verdiği tespitlerini yapmaktadır.⁴

Bu açıklamalara binaen söz konusu yaklaşımın sebab-i nuzul rivayetlerinin tespiti, tenkidi ve değerlendirilmesini daha sağlıklı bir zemine oturacağı ve en doğru şekilde istifade imkânı sunacağı kanaati edinilmiştir.

Aslında ele aldığımız konuda bir çalışma yapılmıştır. Hasan b. Muhammed b. Ali Şebâle Belût *Esbâbü'n-Nüzûl el-Vârideti fî Kitâbi "Câmiu'l-Beyân"li'l-İmâmi't-Taberî* başlıklı doktora çalışmasında Taberî'nin Tefsir'ndeki nuzul rivayetlerinin cem' ve tahricini yapmıştır. Hasan b. Muhammed çalışmasında Taberî

---

³ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 272-283

⁴ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 283-292

Tefsiri'nde geçen toplam 1618⁵ rivayeti cem' etmiştir. Rivayetlerin senedinde yer alan râvilerin tercümelerine, benzer rivayetin yer aldığı kitapların tahrîcine ve rivayetin hükmüne dip notta yer vermiştir. Surelerin Mushaf'taki tertibine göre Bakara suresinden başlamış ve İhlâs suresinde bitirmiştir. Ancak şurası bir gerçektir ki, söz konusu çalışma klasik sebab-i nüzul yaklaşımından farklı bir yaklaşım değildir. Bu çalışmanın en büyük faydası, sebab-i nüzul rivayetlerinin râvi tariflerine ve hadis usulü açısından sebab-i nüzul rivayetleri hakkında sıhhat değerlendirmelerine yer vermesidir ki, bu bağlamda ravi tarifleri ve rivayetlerin sıhhati ile ilgili verdiği bilgilerden istifade etmeye çalıştım.

Taberî Tefsiri'nde yer alan esbâb-ı nüzul rivayetlerini taradığımızda 1817 rivayet tespit edilmiştir. Yani Belût'un tespitinden 199 daha fazla rivayet belirlenmiştir. Çalışmamızda özellikle nüzul sıygalarının geçtiği rivayetler dikkate alınmıştır. Tezimizin, Hasan b. Muhammed'in tezinden en önemli farkı, söz konusu tefsirde geçen rivayetleri cem' etmek değil, yeni bir yaklaşımla bu rivayetleri farklı açılardan tahlili olarak ele almaktır. Nüzûl asrının şahitleri olan sahâbeden, onların öğrencisi olan tabiinden ve onlardan sonrakilerden ne kadar rivayet geldiğini tespit etmek ve bu rivayetler üzerinden değerlendirmeler yapmaktır. Bu rivayetleri Mushafın tertibi üzerine değil de farklı bir bakış açısıyla tasnif ederek, Kur'an'ın anlaşılmasında ilmi olarak istifade edebileceğimiz bilgiler ve tahliller ortaya koymaktır. Bu sebeple tezimiz amaç ve yöntem açısından Belût'un tezinden tamamen farklılıklar arz etmektedir.

Nüzûl asrının sosyal şartları, fikri şartları, iktisadi şartları, siyasi şartları ile ilgili bilgi içeren ve nüzul ortamını tasvir eden rivayetler Kur'an'ın anlaşılmasında

---

⁵ Hasan b. Muhammed Ali Şebâle el-Belût, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Vârideti fî Kitâbi Câmiî'l-Beyân li'l-İmâm ibn Cerîr Taberî*, Doktora Tezi, Câmia'tü Ümmi'l-Kurâ, 1419, III. 1158.

diğer rivayetlerden farklı bir yere sahiptir. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûl rivayetlerini tasnif etmek onlardan olumlu anlamda istifade etmemizi sağlayacaktır.⁶

Kuşkusuz Kur'an-ı Kerim yirmi küsur yıl içerisinde peyder pey, belli bir çevrede yaşayan, Arapça konuşan, kültür, gelenek ve görenekleri olan bir topluma inmiştir. Nüzul ortamının bu durumunun bilinmesi Kur'an'ın doğru anlaşılmasında en önemli etkenlerden olduğunda kuşku yoktur.

Bilindiği üzere ilk dönemlerde tefsir, daha çok, esbâb-ı nüzûl olarak değerlendirilmiştir. Rivayet tefsirlerinin içindeki ayetlerin tefsirinde esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yer verilmiş, ayrıca hadis kitaplarında Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşan rivayetler bir bâb altında verilmeye çalışılmış, daha sonra müstakil eserler te'lif edilmeye başlanmıştır.

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin ayırım yapılmadan rivayet edilmesi karışıklığa ve bu konuda başıboş hareket etmeğe neden olmuştur. Sonraki dönemlerde müfessirler tarafından tefsir değerlendirmelerinin nüzûl bağlamını bildiren esbâb-ı nüzûl rivayetleri olarak değerlendirilmesi önemli bir problemi ortaya çıkarmıştır. İşte bu tür problemlerin çözüme kavuşturulması için ayetlerin bağlamına dikkat edilmesi, söz konusu rivayetlerin tasnif, tahlil, tenkid edilmesi ve harici delillerle desteklenmesi ve bu delillerle uyumunun aranması gerekmektedir.

Ayrıca esbâb-ı nüzûl rivayetlerine olan ihtiyacın sınırlarının belirlenmesi önemli diğer bir ilmi mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan hususlardan birisi de Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin içerik yani konuları açısından incelemeye tabi tutmaktır. Bu husus vahiy-vakıa

---

⁶ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 186

münasebeti açısından bu rivayetlerin, nüzûl asrıyla ne kadar örtüştüğünü, o asrın yaşayış, kültür, düşünce ve sosyal hayatıyla ne ölçüde uyumlu olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu tasvire göre Taberî Tefsiri'ndeki esbâb-ı nüzul rivayetlerini tespite odaklanan bu çalışmanın amacı,

1. Yeni bir yaklaşımla esbâb-ı nüzûl rivayetlerini tasnif etmek ve özellikle nüzul ortamı ve şartlarını ifade eden rivayetlere dikkat çekmek,
2. Güvenirlik açısından değerlendirme yapabilmek amacıyla esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin isnâd verilerini ortaya koymak ve toplamda tefsir rivayetlerinin isnâd verileriyle farkına işaret etmek,
3. Söz konusu rivayetlerin surelerin iniş sırasına göre konularını tespit etmek ve bu konularla siyer, tarih kitaplarının konuları arasında ne kadar uyumlu olup olmadığını tespit etmek ve bütüncül bir bakış açısıyla genel değerlendirmeler yapabilmektir.

Kuşkusuz Kur'an'ı en iyi anlayan, teblîğ ve tebyîn görevi olan Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ondan sonra onun arkadaşları ve öğrencileri olan nüzûl asrına şahitlik eden sahâbedir.

Kur 'an sözlü bir hitap olarak inmiştir. Bir hitabı ve sözü en iyi anlama ve kavramanın yolu o hitap ve sözün bağlamına ulaşabilmektir. İşte tefsir rivayetlerinin bir kısmı ve özelde esbâb-ı nüzûl rivayetleri bu açıdan Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında önemli belgelerdir. İlk dönem müfessirlerinin tefsiri, esbâb-ı nüzûl olarak nitelendirmeleri de buradan kaynaklanmaktadır.

Sahâbeden gelen tefsir rivayetlerinin önemli bir kısmı esbâb-ı nüzûl rivayetlerinden oluşmaktadır. Daha sonra sahâbenin öğrencisi olan tâbiûn, hocaları olan sahâbeden öğrendikleri bu rivayetleri aktarmaya devam etmişler, kendilerinden sonraki tebeü't-tabiîn dönemi müfessirleri bu esbâb-ı nüzûl rivayetlerini nakletmişlerdir. Yalnız burada şu hususa dikkat çekmek gerekmektedir. Nüzûl sıygası klasik tefsir anlayışı içinde Kur'an'ı tefsir etme aracı olarak da kullanılmıştır. Bu durum nüzûl asrını resmeden sebep rivayetleriyle tefsir değerlendirmeleri niteliğinde olan rivayetlerin bir birine karışmasına neden olmuştur. Gerek sahâbe, tâbiûn dönemlerinde ve gerekse daha sonraki dönemlerde nakledilen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin çok büyük bir kısmı nüzûl asrını resmeden sebep rivayetleri değil, Kur'an'ı anlamaya yönelik tefsir için nakledilen rivayetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan esbâb-ı nüzûl rivayetleri yoruma dayalı olmayıp sahîh nakille bilinmesi gerektiğinden yoruma dayalı rivayetlerin nüzul ortamını ifade eden gerçek esbâb-ı nüzûl rivayetlerinden farklı olduğunun somut olarak görülmesi gerekmektedir. Burada öne çıkan husus sözkonusu rivayetlerin tasnifini yaparak hangi rivayetlerin nüzul asrını resmeden sebep rivayetleri olduğu, hangi rivayetlerin de tefsir için yapılan değerlendirmeler olduğunu belirleyebilmektedir.

C. ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİNİN TABİATI VE ESBÂB-I NÜZÛLE YENİ BİR YAKLAŞIM

1. Tefsirin Doğuşu, Gelişimi, İlimlerin Tedvîni ve Esbâb-ı Nüzûl

Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'an'ı teblîğ ve tebyîn görevlerini uhdesinde bulundurmaktaydı.⁷ Dolayısıyla Kur'an'ın ilk müfessiri Hz. Peygamber (s.a.s.)' dir. Sünnet Kur'an'ın mutlakını takyîd, umûmunu tahsîs, mücmelini beyân, nâsîh ve mensûhunu beyan etmektedir.⁸ Kur'an nüzûl asrındaki Arapların konuştuğu dille indiği için ilk muhatapları anlamakta zorluk çekmiyorlardı. Buna rağmen az oranda da olsa tefsire ihtiyaç duyulduğu, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sorulan sorulardan anlaşılmaktadır.⁹ Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde Kur'an'a olan ilgileriyle tebarüz etmiş sahâbe bulunmaktadır. Bunlar arasında Abdullah b. Mesûd, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve Peygamber'in (s.a.s.) duasına nail olan Abdullah b. Abbâs gibi şahsiyetleri sayabiliriz. Söz konusu sahâbilerin Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden sonra sahâbe dönemi tefsirinde, tefsire katkı açısından önemli yere sahiptirler. Tefsir mekteplerinin, söz konusu sahâbe etrafında oluştuğu görülmektedir. Mekke'de Abdullah b. Abbâs'ın öncülüğünde, Medine'de Übeyy b. Ka'b öncülüğünde ve Kûfe'de Abdullah b. Mesûd öncülüğünde tefsir mektepleri oluşmuştur.¹⁰

---

⁷ Mâide, 5/67; Nahl, 16/44.

⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay. Ankara 1989, s.231.

⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 248; Taberî, *a.g.e.*, XII.100; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 480; Taberî, *a.g.e.*, XIV.502; Taberî, *a.g.e.*, XV. 120; Taberî, *a.g.e.*, XXII. 325.

¹⁰ Muhsin Demirci, *Tefsire Giriş*, İSAM Yay., İstanbul 2013, s. 65-66.

Tefsir mektep ve ekollerinin varlığı bize tefsir ilminin ilk dönemde müstakil olarak geliştiğinin de bir kanıtı niteliğindedir. Mehmet Akif Koç eldeki mevcut tefsir rivayetlerini dikkate alarak tefsir faaliyetlerinin müstakil olarak hicri birinci asrın son çeyreğinden itibaren başladığını tespit etmekte ve bu durumun “Başlangıçta tefsir hadisin bir parçasıydı.” yaklaşımının dayanaksız olduğu tespitine yer vermektedir.¹¹ Ayrıca Koç, Nabia Abbott’un “Tefsir'in Erken Dönem Gelişimi” makalesi çevirisinde İslam'ın ilk yüzyılındaki tefsirin gelişimi ile ilgili, geniş çaplı bir tefsir faaliyetinin hızla yükseldiğini ifade eder.¹²

Tefsir mekteplerinin tefsirin kurumsal bir yapıya kavuşmasında önemli işlev gördüğünü de kabul etmemiz mümkündür.

Sahâbede Kur'an'ı anlama ve yaşama öğretisi esastı. Nitekim bu bağlamda onlar, aşır diye ifade edilen bölümleri önce okuyup anlıyor sonra bunları hayatlarına tatbik ediyorlar ve böylece sonraki bölümlere geçiyorlardı.¹³

Sahabenin Kur'an'ı tefsir etme anlayışının temelini, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) öğrendikleri ve nüzûl asrına müşahedeleri oluşturmaktadır. Sahâbe Hz. Peygamber'den (s.a.s.) öğrendikleri ve nüzûl asrındaki müşahedelerine dayanarak ortaya koydukları yorumlarla tefsire önemli katkılar yapmışlar ve öğrencileri olan tâbiûna tefsir faaliyetlerinde önemli bir temel kazandırmışlardır. Sahâbe özellikle nüzûl asrını müşahede imkânı bulduğu için esbâb-ı nüzule de tanıklık etmekteydiler.

---

¹¹ Mehmet Akif Koç, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar, Tefsirde Keyfiliğin Çaresi: Tefsir Rivâyetleri*, Otto Yay., Ankara 2013, I. 50.

¹² Nabia Abbott, “Tefsir'in Erken Dönem Gelişimi”, Çev: Mehmet Akif KOÇ, AÜİFD Cilt XLII (2002) Sayı 2 s.s. 449-462, s.9.

¹³ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1980, I. 9.

Tâbiûn ise, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen tefsir rivayetlerini, müşahedelerine dayalı tefsir görüşlerini hocaları olan sahâbeden almışlardır. Bu dönemde Müslümanların hâkimiyet alanlarının daha fazla genişleyip yayılmasına paralel olarak farklı kültür ve medeniyetlerle tanışma ve karşılaşma gerçekleşmiş ve bunun bir sonucu olarak tefsire isrâiliyât da girmişti. Tabiûn döneminde İbn Abbâs ve İbn Mesûd gibi sahâbilerin öncülüğünde oluşturulan tefsir mekteplerinde ders alan Tâbiûn müfessirlerinin faaliyetleri dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu dönemde Mücâhid b. Cebr gibi Tabiinden olan müfessirlerin tefsir rivayetlerini yazılı olarak aldıkları ifade edilmektedir.¹⁴ Tefsir müktesebatının büyük bir kısmı bu döneme aittir.

Tâbiûn döneminde kısmen yazılmaya başlayan tefsir rivayetleri tebeü't-tabiîn dönemi yani tefsirin tedvîn döneminin de alt yapısını oluşturmaktadır.

Tebeü't-tabiîn döneminde telif edilen tefsirler filolojik yani dilbilimsel özellikler taşımanın yanında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tefsirle ilgili açıklamaları, sahâbe ve tabiinden gelen sebab-i nüzûl, nesih, kırâat ve fikhî rivayetler ve açıklamalar yer almakta ayrıca ehlikitapla ilgili ayetlerde isrâiliyâta da yer verilmekteydi.

Çalışma konumuzu teşkil eden Taberî, Hicri 224/838 veya 225/839 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁵ Müellif geniş anlamda tefsir müktesebatının oluştuğu tedvîn ve tasnif döneminden sonra yaşamıştır. Onun başarısında kendinden önce tefsirde tenkid

---

¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 90.

¹⁵ Hamevi, Yakut, *Mu'cemu'l Üdebâ*, İhsan Abbas, Daru'l Garbi'l İslami, Beyrut 1993, VI, s.2441; Ebu'l-Abbas Şemsu'd-dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vifayatu'l Ayan*, Daru Sadır, Beyrut 1971, IV .191-192.

ve tercihe yer vermesi bakımından Yahya b. Sellâm (200/815) gibi müfessirlerin varlığını gözardı etmememiz gerekmektedir.¹⁶

Hicri üçüncü asrın ilk çeyreğinde dünyaya gelen Taberî, yaşadığı dönemde hadis, fıkıh, siyer ve tefsir gibi islami ilimlerin tedvîn edildiği ve ilmi hareketliliğin zirvede olduğu bir döneme denk gelmektedir.

Taberî'nin yaşadığı hicri üçüncü asırda, hadis ilminin ikinci asrında ehl-i hadis, ehl-i re'y, Mu'tezile, Şia, ehl-i zühd ve tasavvuf arasında haber-i vahidin bilgi değeri, kulların fiillerinin yaratılması ve kader, Allah'ın ahirette müminler tarafından görülmesi, Allah'ın sıfatları, halku'l-Kur'an gibi tartışmalı konular, üçüncü asırda da ekoller arasında tartışılmaya devam etmiş ve özellikle bu konular arasında Allah'ın, ahirette müminler tarafından görülmesi ve halku'l-Kur'an meseleleri ehl-i hadisle Mu'tezile arasında en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Bu tartışmalar ehl-i hadisin eleştiri edebiyatının gelişiminde önemli katkıları olmuştur.

Ayrıca hicri ikinci asırda söz konusu ekoller arasında hadislerin sıhhatini tespit ve yorumlanmasıyla ilgili tartışmalar, hicri üçüncü asırda temel hadis kitaplarının telifi ve hadis usulünün gelişmesinde etkili olmuştur. Bu asırda İmam-ı Şafî ile merfû' hadise yapılan vurgu sonucu¹⁷ merfû' hadisleri bir araya getirmek amacıyla hadisin ravilerine göre (ale'r-ricâl) müsned kitaplar telif edilmiştir. Ale'l-ebvâb yani konularına göre ise iman, ahkâm, zühd, yeme içme adabı, siyer, menakıp, fiten ve melâhim gibi ana başlıkları ihtiva eden ve hemen hemen tüm konuları içine alan "Câmi'" türü Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin el-Câmiu's-sahihleri, fıkhi konulara göre tasnif edilmiş Saîd b. Mensûr, Dârimî, İbn Mâce, Ebu Dâvud ve Nesâî'nin

---

¹⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.V.Yay., İstanbul 2015, s. 108.

¹⁷ Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara 2005, s. 233-241.

“sünenleri” ve ayrıca merfû’ hadisler yanında bol miktarda sahâbe ve tâbiûn söz ve fiilleriyle ilgili haberler ihtiva eden Abdurrazzak b. Hemmâm ve Ebu Bekr b. Ebî Şeybe’nin “musannefleri” bu dönemde telif edilmişlerdir.

Bu dönemde hadis usûlü yazılmaya başlanmış, cerh ve ta’dîl, ilelü’l-hadis, garîbü’l-hadis, ihtilâfu’l-hadis, nâsîh ve mensûh gibi hadis ilimleriyle ilgili müstakil eserler kaleme alınmış, ravilerin kimlik bilgilerini tanıtan eserler ve ravilerin hadis rivayeti açısından ehliyetlerini belirleyen tabakat ve tarih eserleri de bu dönemde telif edilmişlerdir.¹⁸

Taberî hadis alanında âlimler tarafından eşsiz olarak nitelenen yalnız tamamlayamadığı ve bazı bölümleri elimize ulaşmayan *Tezhîbu’l-Âsâr* isimli bir eser kaleme almıştır.¹⁹ Söz konusu eserin Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Abbâs müsnedleri, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm müsnedleri de elimize ulaşmıştır.²⁰

Hicri üçüncü asır fıkıh ve usulü açısından da önemli gelişmeler olduğu bir dönemdir. Esasen İkinci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren fıkıh mezhepleri teşekkül etmeye başlamıştır. Hanefî mezhebinin ilk kaynağı Ebu Hanife’nin talebelerinden Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî’nin (ö. 189/ 805) derlediği *el-Asl*’ı, Ebü Hanife ve iki talebesi Ebü Yüsuf ile Şeybânî’nin görüşlerine özet halinde yer veren ve kendi görüş ve tercihlerini de belirten Ebü Ca’fer et-Tahâvî’nin (ö. 321/933) Hanefî imamlarının fikirlerine dair ilk özet eser olan *el-Muhtasar*’ı, İmam Mâlik’in (ö. 179/796) *el-Muvatta*’ı, Abdüsselam b. Saîd et-Tenûhî’nin (ö. 240/854) *el-*

---

¹⁸ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İfav Yayınları, İstanbul 2011, s. 46-85.

¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Tahk. Mustafa Abdü’l-Kâdir Atâ, Beyrut 1417, II. 161.

²⁰ Taberî, *Tezhîbu’l-Âsâr*(el-Cüzü’l-Mefkûd), tahk. Ali Rıza b. Abdullah Ali Rıza, Dâru’l-Me’mûn li’tTürâs, Beyrut 1995, s.5.

Müdevvenetü'l-kübrâ'sı, usül-ü fikhın kurucusu sayılan İmam Şâfiî'nin (ö.204/820) *er-Risâle*'si ve *el-Ümm*'ü, Hanbelî mezhebinin fikhî konularla ilgili görüşlerini derleyen Ebü Bekir el-Hallâl'ın (ö. 311 /923) *Kitâbü'l- Câmi*'si, bütün bu eserler işte bu dönemde telif edilmişti.²¹

Fıkıh usulü alanında ise İsa b. Ebân'a (ö.220) nispet edilen *İsbâtu'l-Kiyâs*, *İctihâdü'r-Rey*, *Haberu'l-Vâhid*, *Kitâbu'l-Hucec*'i, Nazzâm'ın (ö.231) *Kitâbu'n-Nuket*'i, Hâris el-Muhâsibî'nin (ö.234) *Fehmu's-Sünen*'i, Sureyc b. Yûnus el Mervezî'ye (ö.235) nispet edilen *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*'u, Ahmed b. Hanbel'in (ö.241) *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*'u, *Kitâbu Tâa'ti'r-Rasûl ve Kitâbu'l-İlel ve'r-Ricâl*'i, Dâvûd ez-Zâhirî'ye (ö.270) nispet edilen *Kitâbu'l-Usûl*, *Kitâbu İbtâli'l-Kiyâs*, *Kitâbu'l-İcma'*, *Kitâbu Haberi'l-Vâhid*, *Kitâbu Haberi'l-Mûcibi li'l-İlm*, *Kitâbu'l-Hucec*, *Kitâbu'l-Umûm ve'l-Husûs*, *Kitâbu'l-Müfesser ve'l-Mücmel*, *Kitâbu İbtâli't-Taklîd*'i, Ebû Bekr et-Taî el-Esrem'e nispet edilen (ö.273) *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Hadîs* ve *Kitâbu'l-İlel*'i, el-Hallâl'a (ö.311) nispet edilen *Kitâbu İbtâli'l-Kiyâs*'ı, *Kitâbu Na'ti'l-Hikmeti fi usûli'l-Fıkhi* ve *Kitâbu'n-Nuket*'i, Ebû Bekr el-Kâşânî'nin (ö.280) *Kitâbu İsbâti'l-Kiyâs*'ı, *Kitâbu'r-Redd a'lâ Dâvûd fi İbtâli'l-Kiyâs*, *Sadru Kitâbi'l-Futyâ*, *Kitâbu Futyâ'l-Kebîr* gibi eserler, bu dönemde fıkıh usulünün konuları alanında kaleme alınan eserlerdir.

Hicri üçüncü asrın sonlarına kadar dayanan bu eserlere bakıldığında dönemin tartışma konularına ışık tutacak nitelikte oldukları görülecektir. Bu süreç Hadis ehli ile zahirîlerin ağırlık kazandığı bir döneme denk gelmektedir. Söz konusu eserler göz önünde bulundurulduğunda yüzyılın başlarında Irak-Mutezilî kanaat hâkim iken, dönemin ortalarına doğru hadis ehlinin güç kazandığı, dönemin sonuna

---

²¹ Ahmet Özel, "Fıkıh", D.İ.A., İstanbul 1996, XIII. 15-19

doğru zahirilerin daha fazla söz sahibi oldukları görölmektedir.²² Taberi, üçüncü asrın son çeyreğinde tefsirini tamamladığına göre zahiriliğın etkisi altında kaldığı ifade edilebilir. Davûd ez-Zâhirî tarafından temelleri atılıp, İbn Hazm (ö. 456/1064) tarafından sistematik bir yapıya kavuşturulan Zahiriliğın anlamı son derece daraltılmıştır. Dolayısıyla Taberî'nin zâhir anlayışı dinde rey ve kıyasın yeri olmadığını ifade eden anlayıştan ziyade İmam Şafii'nin özellikle *er-Risale*'de vurguladığı "zahir" anlayışına uygun düşmektedir. Bu nedenle Taberî'nin tefsir anlayışındaki zahir ve zahiri mana vurgusunu "ılımlı zahirilik" diye okumak daha isabetli bir yaklaşımdır.²³

Tarih ilmi ise evvela hadis ilminin içerisinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatına, mücadelesine ve savaşlarına yer verilerek başlanmış, bu dönem "Siyer" ve "Megazi" dönemi olarak ifade edilmiş, bu dönemi de "Tabakât" ve "Terâcim" dönemi takip etmiştir. Hicri üçüncü asırda en verimli dönemini yaşayan İslam tarihçiliği, bu dönemde, rivayet esasına dayalı kendi ilmi kimliğine ulaşmıştır.²⁴

Tarih usûlü hadisten çok daha geç dönemlerde zuhur etmiştir. Bunun nedenlerinden biri de daha önce siyer ve meğâzî konularının hadis kitaplarından bir bölüm olarak kabul görmesidir. İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi ilk dönem İslam tarihçileri yöntemlerini ifade eden mukaddime kaleme almamışlardır. Tarih ilminde nasıl bir yöntemle eserini kaleme aldığını ifade eden Taberî'dir. O da

---

22 Abdulbasit Saltekin, "Fıkıh Usûlünün Tedvini Ve Hicri III-IV. Asırlarda Fıkıh Usûlü Literatürü, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergi, Batman 2007, c.1, s.1, s. 3-4; Nahide Bozkurt, Abbasiler, İslam Tarihi, Ankara 2014, s. 477-478.

23 Mustafa Öztürk, "Taberî'nin Tefsir Anlayışında Selefilik ve İlmli Zahirilik", Tefsir Anabilim Dalı, VII. Eşgüdüm Toplantısı, Konya 2010, s.39.

24 Şefaettin Severcan, "Tarihin Temel Amacıyla İlgili Bir Deneme", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi, Kayseri 1996, Sayı. 9, s. 122.

sadece bir paragraflık bir yazı ile rivayetleri eserinde naklediş amacını ve rivayetleri neden tenkit etmeden naklettiğinin kısa bir izahını yapmakla yetinmiştir.²⁵

Kronolojik olark tarih eserlerine baktığımızda, önce Muhammed b. İshâk b. Yesar'ın (ö.151/768) *Sîret*'i telif edilmiş, daha sonra ise bu alanda İbn Hişâm (ö.213/828), İbn İshâk'tan geniş bir şekilde istifade ederek *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eserini telif etmiştir. *Kitâbu'l-Megâzi* adlı eserin sahibi olan el-Vâkîdî (ö.207/823) ise, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) seferlerini konu edinmiş, bununla ilgili bilgi toplamak için Arabistan, Suriye ve Irak'a seyahatler yapmıştır. İbn Sa'd (ö.238/845)'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eseri ise biyografik eserlere öncülük etmiştir. el-Belâzurî (ö. 279/892)'de *Fütûhu'l-Büldân ve Ensâbu'l-Eşraf* eserleriyle İslam tarihini bir bütün olarak, başlangıcından Bağdad'ta yaşadığı asır olan Abbâsiler dönemine kadar ele almıştır. İbn Kuteybe Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (ö.276/889-890) *Uyûnu'l-Ahbâr, el-Meârif, Kitabü'l-Arab ve Ulûmuhâ, el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserleriyle tarih ve siyaset alanında eserler vermiştir.²⁶ Yakûbî (ö. 284/ 897) ise tarihi başlı başına bir ilim dalı olarak görmüş ve eserlerinde, önceki ve dönemi toplumlarına geniş bir yer ayırmış, başlangıcından 259/ 872 yılına kadar, sene sene, İslam Tarihini ortaya koymuştur. Eserinde, tarihi ve coğrafi verileri birlikte zikretmiştir.²⁷

Hicri üçüncü yüzyıla kadar birbirlerine yakın bir usûl takip eden söz konusu ilimler üçüncü asırla birlikte metodolojik olarak birbirinden ayrılmaya başlamışlardır. Bu yüzyılda yazılan eserler tahkik edildiğinde ikinci yüzyılda olduğu gibi siyer,

---

25 Fuat İstemi, "Hicri IV. Yüzyıla Kadar Hadis İlmi Ve Tarih İlminin Birbirleriyle Olan Tarihsel Münasebeti", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Nisan-2017 Cilt:9 Sayı:1 (17) (s. 44-68) s. 55

26 Hüseyin VAROL, "Bir Eğitimci Olarak İbnu Kuteybe", Akademik Araştırmalar Sosyal Bilimler Dergisi, Kış – 1996, Yıl. 1, Sayı.3, s. 162.

27 Chikh Boeamrane çev. Nesimi Yazıcı, "İslam Tarihçiliği Ve Tarihlerine Bir Bakış", Ankara üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi c. XXX s. 265-267; Mustafa Fayda, "Tarih", D.İ.A., İstanbul 2001, XL. 33-36

meğâzî ve hadis alanıyla ilgili yazılan eserlerin birbirlerine paralel olarak gelişimlerini sürdürdükleri görülmektedir.²⁸

Taberî, temel İslam bilimlerinin metod açısından ayrılmaya başladığı bir dönemde dünyaya gelmiş, doğduğu yer olan Taberîstan'da hocalarından ders aldıktan sonra hicri 236 yılında ilmi yoculuklarına başlamıştır. Bu dönem siyasi olarak Abbâsilerin ikinci dönemi olarak bilinen devletin parçalandığı, Bağdat'taki halifenin etkisinin isimde kaldığı, merkezden ayrılan her parçanın askeri, siyasi ve ilmi bir merkez haline geldiği bir dönemdir ki, bu merkezler; Bağdat, Basra, Kûfe, Irak, Rey ve İsfahân gibi şehirlerdir.²⁹ Müellif bu çeşitliliği iyi değerlendirmiş ve ilim alabilmek için birçok şehri ve ilim merkezini ziyaret etmiştir.

Taberî'nin ilim almak için uğradığı şehirler sırasıyla Rey, Bağdat, Vâsıt, Basra, Kûfe, **Şam**, Cezire, Ecnad, Süğûr, Rakka, Dimeşk, Hıms, Beyrut, Askalan, Gazze, Remle, Beytü'l-Mekdis, **Mısır**, Mısır, Bağdat, Taberîstan ve Bağdat'tır.³⁰ Taberî'nin gittiği şehirlere dikkatlice baktığımızda bazı şehirlere birkaç defa gittiği açıktır. Bu durum onun ilim talebi için ne kadar çok hareket ettiğini göstermektedir.

Söz konusu müfessirin bu kadar çok şehre ilim talebi için rihleti birçok âlimle tanışmasına ve onlardan ilim almasında etkili olmuştur. Nitekim bu bağlamda

---

²⁸ Fuat İstemi, "Hicri İv. Yüzyıla Kadar Hadis İlmi Ve Tarih İlminin Birbirleriyle Olan Tarihsel Münasebeti", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Nisan-2017 Cilt:9 Sayı:1 (17) (s. 44-68), s. 50.

²⁹ Ahmed, Emîn, *Zuhru'l-İslam*, Matbaatu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 1946, II. 216-217; Atik Aydın, *Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2005, s. 18

³⁰ Ekrem b. Muhammed ez-Ziyâde, *Mu'cemu Şüyûhi't-Taberî*, Daru İbn Affân, Kahire 2005, I. 55-56; Muhammed Muhammed Tefik, Mecelletü'l-Beyân, "İbn Cerir Taberî", Münteda'l-İslamî, Sayı 238, ss. 24.

Mu'cemu Şüyûhi't- Taberî müellifi, Taberî'nin dört yüz yetmiş dört şeyhten rivayette bulunduğunu belirtmektedir.³¹

Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) "*Târîhu Bağdâd*" adlı eserinde onun hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

Görüşüyle hüküm verilen, üstünlüğü ve bilgisi nedeniyle görüşüne müracaat edilen, yaşadığı asırda topladığı bilgilerle eşsiz olan, hafız, kırâatleri bilen, maâ'nî ilminde hünerli, Kur'an hükümlerinin inceliklerine vakıf, sünnet ve yollarını bilen, sahih ve illetlisine vakıf, nâsih ve mensûhunu bilen, sahâbe ve tâbiûnun görüşlerini ve onlardan sonra gelenlerin ahkâm hususunda ihtilafını bilen, insanlık tarihinin geçirdiği zamanları ve haberleri bilen, "*Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*" adlı eserin sahibi, benzerini kimsenin tasnif edemediği "*Tefsir*" ve "*Tehzîbü'l-Âsâr*" adlı hadis alanında tamamlanmamış eşsiz eserleri olan, usulü fıkıh ve dallarında birçok kitabı olan, kendisinden öğrenilen birçok meselede tek olan çok yönlü bir ilim adamıdır.³²

Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) müfessirlerin tabâkâtından bahsederken önce sahâbe ve tabiûn tabakatından bahsetmekte³³, sonra sahâbe ve tabiûnun görüşlerini cem' eden tefsirlerin telif edildiğini bunların da: Süfyân b. Uyeyne, Veki' b. Cerrâh, Şu'be b. el-Cerrah, Yezîd b. Hârûn, Abdurrazzak, Âdem b. Ebî İyâs, İshâk b. Râhavyeh, Ravh b. Ubâde, Abd b. Hamîd, Abu Bekr b. Ebî Şeybe vd.'lerinin olduğunu,³⁴ bu tabakadan sonra da Abdurrazzak, Mufaddal, Ali b. Ebî Talha ve diğerlerinin geldiğini daha sonra da tefsirlerin en büyüğü ve değerlisi olan İbn Cerîr Taberî ve tefsirinin geldiğini belirtmektedir.³⁵ Ahmet Nedim Serinsu ise

³¹ Ekrem b. Muhammed, *Mu'cemu Şüyûhi't- Taberî*, Daru İbn Affân, Kahire 2005, s. 47.

³² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahk. Mustafa Abdü'l-Kâdir A'tâ, Beyrut 1417., II. 161.

³³ Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Sa'âde ve Mişbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-'Ulûm*, Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr - Kâmil Kâmil Bekrî (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1968), II. 54-67.

³⁴ Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-sa'âde*, II. 67-68.

³⁵ Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Seade*, II. 69.

Taberî'yi *Tefsir Tarihi Atlası* adlı eserinde müfessirlerin dördüncü tabakası içinde 93. müfessir olarak saymaktadır.³⁶

Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ adlı eserin müellifi Muhammed b. Ahmed Zehebî (ö. 748/1348) Hâkim'den naklen, Ebu Bekr b. Bâleveyh'in Taberî Tefsirini hicri 283-290 yılları arasında elle imlâ ederek edindiğini kaydetmektedir.³⁷ Bu bilgi bize Taberî'nin Tefsir'ni hicri 3.asrın son çeyreğinde tamamladığını ifade etmektedir. 302 yılına kadar da Tarih kitabını tamamlamıştır.³⁸

Taberî, Kur'an'da anlamsız bir şeyin olmadığını kabul eder.³⁹ Dolayısıyla Kur'an'da her harfin, kelimenin ve cümlenin anlamı olduğunu ifade etmeye çalışır.

Mehmet Akif Koç, tefsir ilminin gerek usulünü, tarihini, gerekse rivayetlerini tanımada otorite kabul edilen Suyûtî (911/1505)'nin Taberî Tefsir'ini eşsiz ve tefsirlerin en büyüğü olarak gördüğünü, bunun nedeninin de çok büyük bölümü tabiîninki olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.s.), sahâbe, tâbiûn ve tebeû't-tâbiûnden gelen yaklaşık 37000 isnâdlı rivayeti içerdiğini ifade eder.⁴⁰ *Mu'cemu Şüyûhi't- Taberî* müellifi ise yaklaşık 49,000 haber naklettiğini ifade etmektedir.⁴¹ Nitekim Taberî'nin Kur'an okuyup, yorumunu bilmeden nasıl zevk aldıklarına şaşarım,⁴² demesi, onun bu çabasını göstermekte ve bunu büyük bir zevkle yaptığını ifade etmektedir.

Müellif, tefsir eserinin te'lif amacını şu cümleleriyle özetlemektedir:

---

³⁶ Ahmet Nedim Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası*, Grafiker Yay., Ankara 2019, s.128.

³⁷ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Daru'l-Hadis, Kahire 2006, XI. 168.

³⁸ Muhammed b. Tahir el-Birzancî, *Sahihu ve Dai'fu Tarihi't-Taberî*, Daru İbn Kesir, Beyrut 2007, I. 77.

³⁹ Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Kahire 2000, XXIII. 532.

⁴⁰ Mehmet Akif KOÇ, "Taberî Tefsir'ini Anlamak Üzerine- I", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 51:1 (2010). ss. 79-92 s.81

⁴¹ Ekrem b. Muhammed, *Mu'cemu Şüyûhi't- Taberî*, Daru İbn Affân, Kahire 2005, s. 47.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I.10.

Biz bununla insanların bilmeye ihtiyaç duyduğu şeyleri kapsayıcı, toparlayıcı olmasını, **diğer kitaplara ihtiyaç duyulmadan yeterli olmasını** istedik. Ayrıca **ihtilaf ve ittifak edilen meselelere, mezheplerin görüşlerinin gerekçelerine, bize göre sahih olan görüşlere** imkânlar ölçüsünde, özetleyebildiğim kadarıyla yer vermeye çalıştım.⁴³

Bu cümlelerden müellifin, bu eseriyle, birçok amacı gerçekleştirme niyetinde olduğunu çıkarabiliriz ki, bunlar:

- ✓ Diğer eserlere ihtiyaç duymayacak şekilde kapsamlı,
- ✓ İhtilaf ve ittifak edilen meseleleri ihtiva eden,
- ✓ Mezheplerin görüşlerinin gerekçelerine yer veren,
- ✓ Kendisine göre sahih olan görüşleri ihtiva eden bir eser ortaya çıkarmaya yönelik amaçlardır.

Taberî söz konusu amaçlarını gerçekleştirebilmek için kendinden önce oluşan birçok ilim dalına ait müktesebattan yararlanmak zorunda kalmıştır. Tefsirinde itikadi tartışmalara, ahkâm ayetleri ile ilgili fikhî tartışmalara, mezheplerin görüşlerine, usulî konulara, siyer ve tarihi rivayetlere, hadislere, kırâat ilmine, Arap dilinin inceliklerine bolca yer vermeye çalışmıştır. Şunu da ifade etmeliyiz ki o bütün bu konulara yer verirken tefsir metodunu izlemeye çalışmıştır.

Eserini incelediğimizde genel anlamda İslam ilimlerinin özelde tefsir ilminin ulaştığı merhaleyi gözlemlemek mümkündür. Cerrahoğlu'nun dediği gibi:

Tefsir aynaya benzer nasıl bir ayna karşısındakini aynen yansıtırsa tefsirde sadece müfessirin durum ve tutumunu aksettirmekle kalmaz, müfessirin yaşadığı

---

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyâ*, I. 6-7.

cemiyetin akliyat ve görüşlerini, örf ve adetlerini, medeniyet derecesini, ilmi görüşlerini, cemiyetin sosyal yapısını ve daha pek çok hususlarını aksettirir. Onun için İslam cemiyetinin bidayetten zamanımıza kadar ki gelişmesini ve çeşitli asırlardaki durumunu bize aks ettirecek en mühim kaynak tefsirler olacaktır.⁴⁴

Daha önce müellifin tefsirini baştan sonuna kadar satır satır okuduğumuzu ifade etmiştik. Bu okuma sırasında dikkatimizi çeken hususlara aşağıda yer veriyoruz:

1. Tefsirinde Atıfta Bulunduğu Eserleri

a. *Latîfü'l -Kavl fî Ahkâm-i Şeâ'iri'l-İslâm*⁴⁵: Ahkâm ayetlerinin tefsirinde genelde “Latîfü'l-Kavl fî Ahkâm-i Şeâ'iri'l-İslâm” adlı eserine göndermeler yapmaktadır. Nisa suresinin 92. ayeti ve Nur suresinin 10. ayetinde yer vermektedir.

b. *Kitâbü'l-Beyân an Usûli'l-Ahkâm*⁴⁶: Usul konularında atıflar yapmaktadır. Bakara suresinin 228. ayeti, Mâide suresinin 42. Ayetinde ve Nûr suresinin 33. ayetinde usul konularına atıfta bulunmuştur.

c. *Kitâbü'l-Et'ime*⁴⁷: gıdalarla ilgili bilgilere yer verdiği eseridir. Nahl suresinin 9. ayetinde atıfta bulunmuştur.

d. *Kitâbü'l-Cirâh*⁴⁸: Cinayet ve yaralamalarla ilgili hükümlere yer verdiği eseridir. İsrâ suresinin 33. ayetinde işaret etmiştir.

e. *Kitâbü's-Salâh*⁴⁹: Namaz konularını ele alan eseridir. İnşikâk suresinin 20. ayetinde atıfta bulunmuştur.

---

⁴⁴ İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1989, s. 289.

⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 51; IXX. 115; IV. 465.

⁴⁶ Taberî, *a.g.e.*, X. 333; IXX. 178; IV. 514.

⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, XVII.174.

⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, XVII.440.

⁴⁹ Taberî, *a.g.e.*, XXIV.318.

2. Tefsirinde Daha Önce Yer Verdiği Bilgilere Yer Vermeyip Sadece Atıfta Bulunması

Kasas suresinin 31. ayetinin “*arkasına bakmadan dönüp kaçtı.*”⁵⁰ tefsirinde: “Daha önce elini yenine değil de koynuna koymasının emredilmesinin sebebini açıklamıştık.”⁵¹ diyerek daha önce verdiği bilgiye yer vermez. Sadece bunun sebebini açıkladığını ifade eder.⁵²

Fatiha suresinin 7. ayetinin tefsirinde daha önce yer verdiği bir kurala işaret eder: “Daha önce bu eserimizde, Arapların konuşurken bazı açık kelimeler gizli kelimeleri ifade ediyorsa, bu kelimelerle yetindiğine yer vermiştik”⁵³ diyerek daha önce verdiği kuralın detaylarını vermeden atıfta bulunmaktadır.⁵⁴

Müellif bu tavrıyla tekrarlardan kaçınmaya çalışıyor ve daha önce anlattığı konulara yer vermeden sadece gönderme yapmayı tercih ediyor.

3. Tefsirinde Benzer Ayetlerin Tefsirine Yer Vermediği Bilgi ve Haberlere Yer Vermesi

Fussilet suresi “*Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratana inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz?*”⁵⁵ ayetinin tefsirinde: Bu günler Pazar ve Pazartesi günleridir. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.s) haberler gelmiş ve âlimler de bu

---

⁵⁰ Kasas, 28/31

⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 574.

⁵² Bkz. Taberî, *a.g.e.*, IXX. 434.

⁵³ Taberî, *a.g.e.*, I. 179.

⁵⁴ Bkz. Taberî, *a.g.e.*, I. 140.

⁵⁵ Fussilet, 41/8.

görüŖte olduklarını belirtmişlerdir. Daha önce bu konudan epeyce bahsetmiştik. Ŗimdi daha önce zikretmediğimiz Ŗeylerin bir kısmına inŖallah yer vereceğiz” dedikten sonra “Bu Konuda Daha Önce Zikretmediğimiz Haberlerin Bir Bölümü”⁵⁶ diye de bir başlık atar.

Hadid suresinin 5. ayetinin “*Geceyi gündüze sokar, gündüzü de geceye sokar.*”⁵⁷ bölümüyle ilgili olarak da: Dile getirilen görüşlerle ilgili bu kitabımızda rivayetlere yer vermiştik. Daha önce orada yer vermediğimiz görüşlere burada inŖallah yer vereceğiz.”⁵⁸ demektedir.

4. Tefsir Eserinin Hacmini AŖan Konulara Yer Vermemesi

Bakara suresinin 196. ayetinin “*Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın.*” kısmı ile ilgili olarak: Bunların bu ayetle ilgili, hacc ve umrenin farz oldukları, ikisinin de yapılmasını tıpkı namazın kılınması gibi vacip olmasını Allah’ın emrettiğini ve bu anlamda ikisinin de farz olduğunu, haccın vacip olduğu gibi umrenin de vacip olduğu hakkındaki görüşler - ki bu görüşü dile getiren birçok sahâbe, tâbiûn ve onlardan sonra gelenler de vardır- burada onlara, onların isimlerine ve onlardan gelen rivayetlere yer vererek kitabın hacmini daha da artırmayı hoş görmedik.” demektedir.⁵⁹

---

⁵⁶ Taberî, *Câmiu ’l-Beyân*, II. 432.

⁵⁷ Hadid, 57/5

⁵⁸ Taberî, *Câmiu ’l-Beyân*, XXIII. 170.

⁵⁹ Taberî, *a.g.e.*, III. 12.

Taberî'nin, farklı eserlerini kaynak göstermesi⁶⁰, daha önce yer verdiği rivayet ve açıklamalara yer vermeyip, sadece işaretle bulunması⁶¹ ve bunu sık sık tekrarlaması, bize telif kurallarının Taberî'nin döneminde önemli ölçüde yerleştiğini göstermektedir. Mesela, “وقد ذكرنا الرواية في ذلك، وما قاله أهل التأويل فيما مضى” , “وقد بينا فيما مضى” , “قد قدمنا البيان فيما مضى” , “فيما مضى” kalıplarının içinde “فيما مضى” ifadesi dip notta geçenleri çıktığımızda yaklaşık beş yüz defa geçmektedir.⁶² Bu durum Taberî'nin eserinin hacmini de dikkate aldığımızda ne kadar titiz bir çalışma yaptığı da ortaya çıkmaktadır. Özellikle bazı ahkâm ayetlerinin tefsirinde, bazı kelimelerle ilgili lugavî tahliller yaparken, bazen kırâat konularında da uzattığını da burada ifade etmemiz gerekir.

5. Farklı Görüşleri Gruplandırarak Zikretmesi

Buna bir misal olarak Âl-i İmran suresinin 99. ayetini verebiliriz; “*Kitap ehlerinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın ayetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.*”⁶³ Bu ayetten kimin kastedildiğinde ihtilaf edildiğini belirten Taberî, birinci görüşe göre bu ayetin Ashame en-Necâşî hakkında indiğini; ikinci görüşe göre ayetten Abdullah b. Selâm kastedildiğini; üçüncü görüşe göre ise ayetten ehlikitap

⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 51; Taberî, *a.g.e.*, IXX.115; Taberî, *a.g.e.*, IV. 514; Taberî, *a.g.e.*, IV. 465; Taberî, *a.g.e.*, X. 333; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 178; Taberî, *a.g.e.*, XVII. 174; Taberî, *a.g.e.*, XVII. 440; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 318.

⁶¹ Taberî, *a.g.e.*, IXX. 574; Taberî, *a.g.e.*, I. 179

⁶² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 179; Taberî, *a.g.e.*, XX. 574

⁶³ Âl-i İmran, 3 /199.

Müslümanlarının kastedildiğini ifade eder ve her görüş sahibinin görüşlerinin dökümünü yaparak, sonunda da genel olarak bir değerlendirmeye yer verir.⁶⁴

Taberî'nin ayetlerin tefsirinde **rivayet müktesebatını ifade ettikleri manaya göre taksim etmesi**, onun, rivayetleri ihtiva ettiği manalar açısından değerlendirmeye çalıştığını bize göstermektedir. Bu yöntemin diğer bir faydası da her tabakadan aynı görüşü paylaşan müfessirlerin rivayetlerini bir arada görme imkânı sağlamasıdır. Taberî bir görüşü “sahîh” veya “asahh” şeklinde nitelendirip tercih ettiğinde her tabakadan aynı görüşü ifade eden tüm rivayetleri aynı şekilde tercih ettiği anlaşılmaktadır. Tabii olarak diğer görüşlerde bu nitelendirmenin dışında kalmaktadır.

Tüm bu hususlar bizi, Mehmet Akif Koç'un da tespit ettiği gibi, Taberî'nin rivayetleri, sistemli bir şekilde derlemeye ve değerlendirmeye tabi tuttuğu sonucuna götürmektedir.⁶⁵ Ayrıca onun, kendi eserlerinden alıntı yaparken te'lif ettiği eserlerine gönderme yapması ve diğer eserlerden alıntı yaparken kaynak olarak söz konusu âlimlerin eserlerini değil de isnâd zinciriyle birlikte söz konusu âlimlerin görüşlerine yer vermesi, bize, bu uslubun, bir rivayet ve telif geleneği olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak ayrıca şu tespit de bulunabiliriz ki, Taberî'nin kullandığı kaynaklar, yazılı kaynaklardı ama o, alıntı yaparken alıntılacağı kitapları zikretmemiş; geleneğe uyarak sened zinciriyle birlikte sadece rivayetleri aktarmakla yetinmiştir. Mesela Taberî İbn İshak'ın Kitâbü'l-Mübtede'inin (Sîretü İbn İshâk) Seleme b. Mufaddal yoluyla gelen rivayet icâzetini aldığı bilinmesine rağmen o, söz konusu esere hiç atıfta bulunmamış, ama siyerle ilgili birçok rivayet aktarmıştır.

---

⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. .496.

⁶⁵ Mehmet Akif Koç, “Taberî Tefsirini Anlamak Üzerine 1”, A.Ü.İ.F.D., 51:1 (2010), s.s. 79-92, s.83

Kur'an ilimlerinin bir konusunu teşkil eden "esbâb-ı nüzule" baktığımızda aynı sürecin bu konu için de geçerli olduğunu ifade edebiliriz. Kur'an'la ilgili çalışmaların ilk olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından başlatıldığını ifade etmiştik. Kur'an'ın yirmi küsur yılda belli bir tarihi süreç içerisinde, olaylar üzerine indiğini ifade edecek olursak, söz konusu bağlamın Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasında önemli ipuçları barındırdığını da söylememiz gerekmektedir. Bu aşamada Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nüzûl sıygasıyla tefsir rivayeti gelmiş midir? Sorusunu sorup cevabının aranması gerekmektedir.

Çalışma konumuz olan Taberî'nin Tefsir'nde tespit edebildiğimiz kadarıyla bu rivayetlerin sayısı 33'ü geçmemektedir. Toplamda dokuz ayetle ilgili 33 rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nüzûl bağlamıyla ilgili altı ayette toplam on dokuz rivayet bulunmaktadır. Bunların dışında Âl-i İmran suresi 7. ayet, Tâhâ suresi 124. ayet ve Câsiye suresi 24. ayetle ilgili toplam 14 tefsiri rivayet gelmiştir. Bu durum bize az da olsa Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sebab-i nüzûl rivayetlerinin ulaştığını ifade etmektedir.

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin asıl muhatabı sahâbedir. Nüzûl asrının şahitleri olarak Kur'an ayetlerinin dış bağlamıyla ilgili bilgiler aktarmışlardır. Hatta bu çalışmamızda tespit ettiğimiz gibi sahâbeden bugüne kadar gelen tefsir rivayetlerinin oran olarak önemli bir kısmı esbâb-ı nüzûl rivayetleridir. Bu oran sahâbenin nüzûl asrının şahitleri olmaları dolayısıyla doğru bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahâbe, Kur'an'ın ilk muhatapları olmaları, tarihi bağlamını bilmeleri, ayetlerin nüzûl bağlamına tek tek vakıf olma imkânına sahip olmaları dolayısıyla doğrudan ayetlerin nüzul bağlamları veya dolaylı olarak ayetlerin bağlamlarıyla ilgili rivayet ve

yorumlarda bulunmuşlardır. Başlangıçta tefsir esbâb-ı nüzûlden ibaretti sözü bu durumu ifade etmektedir.

Sahâbenin Kur'an tefsiri ile ilgili olarak Halis Albayrak şu tespitte bulunur:

Sahâbenin Kur'an metni ile vâkıa (realite) arasındaki irtibatı daha sıhhatli bir şekilde kurabildiklerini kabul etmek gerekir Bu çerçevede sahâbenin özellikle esbâb-ı nüzûl ile ilgili açıklamaları sonraki nesiller için Kur'an tefsirinde ve anlaşılmasında kıymetli malzemelerdir⁶⁶

İlk dönem tefsir anlayışında esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin büyük bir öneme haiz olduğunu şu ifadeler teyid etmektedir: Abdullah b. Mesûd'un (ö. 68/687-88), "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki Kur'an'da inen her ayetin kimin hakkında ve nerede indiğini bilirim. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen birini bilseydim ve oraya binekle ulaşabilseydim, elbette onun yanına varırdım."⁶⁷, sözü ve İbn Sîrîn'in (ö. 110/729) Abîde es-Selmânî'ye (ö. 72/691) bir ayetin tefsirini sorduğunu, onun da: "Doğru davranmalısın. Zira Kur'an'ın kimin hakkında indiğini bilenler bu dünyadan gitti."⁶⁸ sözü, ilk dönem tefsir anlayışında esbâb-ı nüzûlün Kur'an tefsiri açısından ne kadar önemli görüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Cerrahoğlu da ilk dönem tefsir anlayışında esbâb-ı nüzûlün yerine işaret eder:

Bidayetteki tefsir ilmi, sebab-i nüzülü bilmekten ibaretti şeklinde bir söz hakikatin ifadesinden başka bir şey değildir. Zira hadis mecmualarının tefsir babları hemen hemen sebab-i nüzûle tahsis edilmiş gibidir.⁶⁹

---

⁶⁶ Halis Albayrak, *Tefsir Usulü*, Şule Yay., İstanbul 2014, s.84.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, 1/80

⁶⁸ Taberî, *a.g.e.*, 1/89

⁶⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 116.

Sahâbeden sonra tâbiûn da Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbeden kendilerine ulaşan esbâb-ı nüzûl rivayetlerini aktarmanın yanında nüzûl sıygasıyla Kur'an'ı tefsir etmeye çalışmışlardır. Tabiinden sonra tebeu't-tâbiîn Hz. Peygamber (s.a.s.), sahâbe ve tabiinden kendilerine ulaşan sebab-i nüzûl rivayetleri aktarmanın yanında kendi ilmi kabiliyetleriyle nüzûl sıygasıyla Kur'an'ı tefsir etmeye çalışmışlardır.

Tüm bu rivayetler öncelikle hadis kitaplarının tefsir bölümlerinde, rivayet tefsirlerinin içinde yer almıştır. Ayrıca bu alanda müstakil eserler de telif edilmiştir. Taberî'den önce müstakil olarak telif edilen esbâb-ı nüzûl eserleri ise İbn Şihâb Zührî'den (ö. 124/742) müfessir Sülemî rivayetiyle gelen *Tenzîlü'l-Kur'an* adlı eser (Selâhaddin el-Müneccid, 2. bs., Beyrut 1980) dir ki, bu eser, bu konuda ilk çalışma olsa gerektir.⁷⁰ Yalnız bu eserin Zührî'ye nispeti şüphelidir.⁷¹ Meymûn b. Mihrân'ın (ö. 117/735) *Tafsîlün li-Esbâbi'n-Nüzûl*'ü ve Buhârî'nin hocası Ali b. el-Medîni'nin (ö.234/848) *Esbabü'n-Nüzul* adlı eserleride bu meyanda zikredilebilir.⁷²

2. “Esbâb-ı Nüzûl Rivayetlerine Yeni Bir Yaklaşım” Nedir?

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri, tefsir rivayetleri arasında, hadis kitaplarının tefsir bölümlerinde ve müstakil olarak telif edilen esbâb-ı nüzûl eserlerinde yer almaktadır.

---

⁷⁰ Abdülhamit Birişik, “Ulûmu'l-Kur'an”, D.İ.A., İstanbul 2012, XLII. 134. (132-135)

⁷¹ Halit Özkan, “ez-Zührî”, D.İ.A., İstanbul 2013, XLIV. 548-549. (544-549)

⁷² Ahmed b. Hacer el-A'skalânî, *el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb*, tahk. Abdülhakîm Muhammed el-Enîs, Dâru İbni'l-Cevzî, I. 80.

Sebeb-i nüzûl, nüzûl asrında vuku bulan bir ve birden çok ayetin veya surenin inmesine vesile teşkil eden hâdise olarak tarif edilmektedir.⁷³ Bu tarifi dikkate aldığımızda müktesebatımızda yer alan rivayetlerin tamamının bu tarife uymadığı izahtan varestedir. Tefsir, hadis, siyer, tarih, fıkıh ve hatta müstakil sebeb-i nüzûl eserlerinde yer alan rivayetler tasnife tabi tutulmamıştır. Sebeb-i nüzûl rivayetleri ayetlerin anlamının sınırlandırılması ve manaya delalet hususunda önemli ipuçları sunmaktadır. Aynı ayetle ilgili sebeb-i nüzûl rivayeti olduğu gibi nüzûl sıygasıyla tefsir değerlendirmeleri de mevcuttur.

Sebeb-i nüzul rivayetleriyle tefsir değerlendirmesi şeklindeki rivayetlerin birlikte verilmesi, büyük bir sorunu beraberinde getirmektedir. O da, tefsir değerlendirmeleri niteliğindeki rivayetlerin sebeb-i nüzûl rivayeti olarak ileri sürülmesi ve bunun sonraki dönemlerde de tekrar edilmesidi ki, bu durum, ayetlerin anlamının hatalı bir şekilde sınırlandırılmasına veya tamamen yanlış anlaşılmasına neden olabilmektedir.

İlmi bir metodun gereği olarak bütüncül bir bakış açısıyla söz konusu rivayetlere yaklaşmak ve tefsir değerlendirmeleriyle sebeb-i nüzûl rivayetlerini ayırmak, söz konusu rivayetlerden en doğru şekilde istifadeyi mümkün kılacaktır. Ayrıca sebeb-i nüzûl rivayetlerini içerik ve metin yönünden de tasnife tabi tutulması; bu rivayetlerin tarih, siyer kaynaklarıyla mukayese edilmesi, söz konusu rivayetlerin güvenilirliği ile ilgili genel bir bakış açısı kazandıracaktır. Ayrıca her ayetin sebeb-i nüzûle ihtiyaç duymadığı hakikatini de her zaman göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

---

73 Serinsu, *Kur'ân ve Bağlam*, s.56.

I. BÖLÜM

***CÂMIU'L-BEYÂN'DA* ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİNİN KULLANILIŞI**

Bu başlık altında sebab-i nüzul rivayetlerinin kullanımına, nüzul asrını resmeden sebab-i nüzul rivayetlerine yer verilecek, ayrıca söz konusu rivayetler, Mekkî ve Medenî dönemler açısından incelenecektir. Mekkî ve Medenî dönem verileri incelenirken isnad verilerinin farkına ve bu farkın, sebab-i nüzul rivayetleri açısından taşıdığı anlama dikkat çekilecektir. Ayrıca bu bölümde içerik yönünden sebab-i nüzul rivayetleri tasnif edilerek, tarih-siyer rivayetleriyle mukayese yapılacak, söz konusu rivayetlerin hadis usulü açısından (sened) tenkidine yer verilecek ve sebab-i nüzul ve tarihsellik üzerinde durulacaktır.

Taberî Tefsiri'nde esbâb-ı nüzûl rivayetleri, tefsir rivayetlerinin bir bölümü olması nedeniyle, onun rivayetlere yaklaşımını incelemek, nüzul rivayetlerini kullanışı hakkında önemli fikirler verecektir.

A. TABERÎ'NİN TEFSİR RİVAYETLERİNE GENEL YAKLAŞIMI ÜZERİNE

Taşköprüzade Ahmet Efendi, tefsir ilmini, Beşerin takati ölçüsünce ve Arap dili kurallarının gerektirdiği şekilde Kur'an ayetlerinin anlamlarından bahseden bir ilim olarak tanımlar.⁷⁴ Kur'an'ın nüzulünden günümüze bu çaba inkıtaya uğramadan devam etmiştir. Bundan sonra da bu çabalar elbette devam edecektir. Bizim yaptığımız bu çalışma, yapılan bu çabalara bir katkı niteliğindedir.

Kur'an'ı Kerim'in Müslümanlar için referans değeri açısından birincil kaynak niteliğinde olması, lafzın ya da ibarenin delaletine açıklık kazandırdığından tefsir rivayetleri ve özelde esbâb-ı nüzûl rivayetleri değer kazanmıştır. Diğer bir husus ise bu rivayet müktesebatının nasıl değerlendirilmesi hususudur. Bu itibarla biz, öncelikle Taberî'nin tefsir rivayetlerine genel yaklaşımını ele almaya çalışacağız. Bu bağlamda esbâb-ı nüzûller de rivayet tefsirinin bir parçası olması hasebiyle, onun esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yaklaşımını da incelemiş olacağız.

Taberî Tefsir'inin mukaddimesinde "Sahâbeden Kur'an'ı Tefsir Edenler ve Kur'an Tefsirini Bilmeye Teşvik Eden Rivayetlerin Zikri" başlığı altında, daha önce de yer verdiğimiz Abdullah b. Abbâs'ın: *Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki Kur'an'da inen her ayetin kimin hakkında ve nerede indiğini bilirim. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen birini bilseydim ve oraya binekle ulaşılabilseydim, elbette onun yanına varırdım.*⁷⁵ sözüne yer verir. Bu rivayet, sebebi nüzûlün Kur'an'ı anlamada ne kadar önemli olduğunu ifade etmesi açısından

⁷⁴ Taşköprüzade, *Miftâhu's-Seade*, II. 54.

⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 80.

önemlidir. Burada erken dönem tefsir anlayışında sebab-i nüzule ne kadar önem verildiği ifade edilmektedir.

Taberî, “Kur’ân’ın Tefsir Edilmesine Karşı Çıkanların Yanlış Yorumladıkları Bazı Haberler” başlığında ise, İbn Sîrîn’in Ubeyde es-Selmânî’ye bir ayetin tefsirini sorduğunu, onun da, “Doğru davranmalısın. Zira Kur’an’ın kimin hakkında indiğini bilenler bu dünyadan gitti.” cevabını verdiğini aktarır.⁷⁶

Taberî, sahâbe ve tabiinden gelen bu vb. rivayetleri şu şekilde yorumlar:

Kur’ân’ı tefsir etmekten çekinenler çeşitli meseleler hakkında fetva vermekten kaçınan insanlara benzer. Bunların fetva vermekten geri durmalarının sebebinin yeni gelişen olaylarda herhangi bir hükmün bulunduğunu inkâr etmelerinden değil içtihatlarında Allah’ın, âlim kullarını doğru görüşü ortaya koymada yükümlü kıldığı seviyeye ulaşamayacaklarından korkmalarından kaynaklandığını, yoksa ümmetin âlimlerine Kur’an’ın yorumunun kapatıldığı veya onların arasında tefsir yapabileceklerin olmadığı manasında değildir. Dolayısıyla selef âlimlerinden Kur’ân’ı tefsir etmekten çekinenlerin durumları yeni olaylara hüküm vermekten kaçınanların durumuna benzemektedir.⁷⁷

Taberî, yukarıda verdiği rivayetle selef âlimleri tarafından, Kur’an’ı anlamada sebab-i nüzûl rivayetlerinin ne kadar önemsedığını ifade etmektedir. Zira, söz konusu rivayette Ubeyde es-Selmânî, sebab-i nüzûl rivayetleri olmadan Kur’an’ın doğru anlaşılamayacağı vurgulamıştır.⁷⁸

Taberî, ayrıca, “Önceki Müfessirlerden, Tefsiri Övülen ve Kınanan Kişiler Hakkında Seleften Nakledilen Bir Kısım Haberler” başlığı altında ise, yedi müfessir hakkındaki rivayetlere yer vermektedir ki, bunlar, İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Ebu

---

⁷⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I. 86.

⁷⁷ Taberî, *a.g.e.*, I. 89.

⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, I. 89.

Sâlih, Kelbî, Süddî ve Katâde'dir. Onun yukarıdaki müfessirlere yönelik rivayetleri ise aşağıdaki şekildedir:

1. İbn Abbâs: Abdullah b. Mesu'd'un onun hakkında İbn Abbâs'ın ne güzel Kur'an tercümanı olduğu rivayetine yer verir.⁷⁹
2. Mücâhid: İbn Ebi Müleyke'nin Mücâhid'i İbn Abbâs'tan tefsiri yazarak aldığı gördüğü rivayeti ve Süfyân es-Sevrî'nin: "Mücâhid'den gelen tefsir sana yeter." rivayetine yer vermektedir.⁸⁰
3. Dahhâk: Abdülmelik b. Meysera'nın Dahhâk'ın İbn Abbâs'la karşılaşmadığını, Saîd b. Cübeyr ile Rey şehrinde karşılaşmış ondan tefsir aldığı rivayetine yer verir.⁸¹
4. Ebu Sâlih: Şa'bî'nin onu Kur'an okumadan tefsirle uğraştığı, rivayetinden bahseder.⁸²
5. Kelbî: A'meş'in: Kelbî'de olan bilgi bende olsaydı, ancak dikkatli, az söylerdim, rivayetine yer verir.⁸³
6. Süddî: Şa'bî'nin onun hakkında: Arkana davulla vurulması tefsir meclisinde oturmandan daha hayırlıdır, rivayetine yer vermektedir.⁸⁴
7. Katâde: Saîd b. Beşîr'in onu Kelbî'ye bağlı kalmakla itham ettiği rivayetine yer vermektedir.⁸⁵

Görüldüğü gibi Taberî, bu yedi müfessirden sadece ikisini öven rivayetlere karşılık diğer beş müfessiri yeren ve cerh eden rivayetlere yer vermektedir. Taberî burada her ne kadar kendi görüşüne yer vermese de, yukarıda sözü edilen müfessirler

---

⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 90.

⁸⁰ Taberî, *a.g.e.*, I. 90-91.

⁸¹ Taberî, *a.g.e.*, I. 91

⁸² Taberî, *a.g.e.*, I. 91

⁸³ Taberî, *a.g.e.*, I. 91

⁸⁴ Taberî, *a.g.e.*, I. 92

⁸⁵ Taberî, *a.g.e.*, I. 92

hakkındaki lehte-aleyhte rivayetlere yer vermesi, onun, en çok güvendiği müfessirlerin İbn Abbâs ve Mücâhid olduğunu göstermektedir. Onun, tâbiûn arasında Mücâhid'in tefsirini güvenli bulmasının nedeni olarak, yukarıdaki rivayette de geçtiği gibi, Mücâhid'in tefsiri İbn Abbâs'tan yazılı olarak alması gösterilebilir.

Taberî ayrıca yine aynı başlık altında, Kur'an'ın yorumlanması hususunda üç ana başlığın olduğunu, bunlardan birincisini, Allah'ın kendine sakladığı ve kullarının ulaşmasının mümkün olmadığı; ikincisinin, yorumunu Peygamberine has kıldığı; üçüncüsünü ise, Kur'an'ın indiği dili bilenlerin yorumlayabileceği bir alan olduğunu belirtir. Nitekim bu bağlamda Taberî'nin konuyu açıklaması şöyledir:

Kulların yorumuna açık olan ayetlerin tefsirinde müfessirlerin hakka isabeti en yakın olanı:

a. Peygamber'in yorumuna bırakılan alanda, eğer Peygamber'den bolca rivayetler geliyorsa ispatı hususunda delili en güçlü olan müfessirdir. Eğer Peygamber'den rivayetler gelmiyorsa o zaman adalet sahibi kişilerden gelen rivayetlerin ispatına veya delaletinin sıhhatine bakılır. Bunların en sahihi ise yorumunda delili en sahih olandır.

b. Kur'an'ın indiği dille anlaşılacak alanda ise en sahihi, en yaygın şiirlerinden veya en yaygın olarak kullandıkları sözlerden açıklayıcı deliller getiren müfessirin görüşüdür. Yeter ki bu kişilerin görüşleri seleften sahâbe ve imamların, haleften tabiîn ve ümmetin âlimlerinin görüşlerinin dışına çıkmasın.⁸⁶

Bu görüşlerinden de anlaşılıyor ki Taberî, tefsirde sünneti, sahâbe ve tabiinden gelen sahih rivayetleri kaynak olarak görmektedir.

---

⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 92-93

Sebeb-i nüzulün ancak nakille bilindiğini daha önce ifade etmiştik. Nitekim onun Tarih'inin mukaddimesinde naklin konusu olan ilimlerle ilgili yer verdiği düşünceleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda Taberî şöyle der:

Benim bu kitabımı inceleyen kişi şunu bilsin ki bu kitapta zikrettiğim veya yazdığım şeylerle ilgili dayanağım, çok azı hariç, akli deliller ve düşünce ürünü olmayıp rivayet yoluyla gelen haberlere ve isnadıyla rivayet ettiğim bilgilere dayanmaktadır. **Zira geçmişte olan olayları bilmek, onlarla bağı olmayan ve onları görmeyenlerden alınacak haberlerle olamaz.** Bu akıl ve fikir yürütmeye elde edilmesi mümkün olmayan yalnızca tarihçilerin ve nakilcilerin haber vermesiyle tahsil edilecek bir bilgidir.

Bu kitabımda geçmişte olan olaylardan zikrettiğim ama sahit bir yönü ve hakikatle bir ilişkisi olmadığından okuyucunun kabul edemeyeceği, işiten kişinin hoş görmeyeceği haberlere rastlanırsa bilsinki, bunlar bizim tarafımızdan değil, nakilcilerin bir kısmından gelen ve bize nasıl geldiyse öylece naklettiğimiz haberlerdir.⁸⁷

Yukarıda alıntıladığımız satırlar her ne kadar Tarih eserinde geçse de, bu görüşler, onun rivayet ve haberleri kullanışı hakkında bir fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim o, *Tefsir*'inde de doğru bulmadığı rivayetlere yer vermiştir. Daha önce de yer verdiğimiz gibi, müellif bunun sebebini, “Biz bununla insanların bilmeye ihtiyaç duyduğu şeyleri kapsayıcı, toparlayıcı olmasını, diğer kitaplara ihtiyaç duyulmadan yeterli olmasını istedik.”⁸⁸ cümlesiyle ortaya koymaktadır.

Ayrıca rivayet malzemesini kullanış biçimini bize en iyi anlatan, en başarılı sayılan eserlerinden biri olan *Tehzibu'l-Âsâr* adlı hadis kitabında şöyle demektedir:

---

⁸⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387, I. 7-8.

⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 6-7.

Birisi bize: Rivayet ettiğin haberler hakkında görüşün nedir? Eğer bu haberler sahihdir, diyecek olursan o zaman sana: Allah Resulü, teşrik günlerinin orucunun yasak olduğunu bildirmesini bir kişiye emretmesine rağmen münâdi hakkında ravilerin ihtilafının sebebi nedir? diye karşılık veririz. Bu haberler sahih değildir, diyecek olursan o zamanda: Bu kitabının başında sadece sana göre sahih olan haberlere yer vereceğini şart koşmana rağmen neden sahih olmayan haberlere yer verdin? Sorusunu sorarız.

Biz de deriz ki: Zikrettiğimiz haberler arasında bize göre sahih olan ve sahih olmayan haberler vardır. Bize göre sahih olmayanları dini bir meseleye kanıt niteliğinde veya bu eserimizin başında şart koştuğumuz ilkeye aykırı olarak zikretmedik. Yani dini hususlarda kanıt olarak kabul ettiğimizden değil, bir haberin zayıflığına delil getirenlerin delillerine veya bir görüşü desteklemek için delil olarak zikredenlerin görüşleri ve naklettikleri sadedinde yer verdik. Bu meselede ise zikrettiğimiz sahih olmayan haberler, hüccet olarak saydığımız haberler olmayıp Yahya b. Sa'îd'in Yusuf b. Mesûd es-Sakafî'den naklettiği haberin zayıf olduğunu ispat için başkaları tarafından yer verilen haberlerdir.⁸⁹

Müellifin yukarıda gösterdiği tavır önemlidir. Sahih olmayan rivayetleri dini bir meseleye kanıt niteliğinde değil, bir haberin zayıflığına delil getirenlerin delillerine veya bir görüşü desteklemek için delil olarak zikredenlerin görüşleri ve naklettikleri sadedinde yer vermesidir. Dolayısıyla tefsirinde geçen tefsir ve sebab-i nüzul rivayetlerini kullanışına da bu gözle bakılmalıdır.

Son olarak Taberî, tefsirinin mukaddimesinde sebab-i nüzûl ile ilgili bir başlık atmasa da bu konuda sahâbe ve tabiinden gelen rivayetlere yer vermiştir. Ayrıca sebab-i nüzûl rivayetleri de rivayet tefsirinin bir parçasıdır. Ayetlerin te'vilini

---

⁸⁹ Taberî, *Tehzîbu'l-Âsâr*, tahk. Mahmud Muhammed Şakir, Matbaatü'l-Medenî, Kahire by., III. 271-272

ele alırken sebab-i nüzûl rivayetlerine yer vermiş hatta bazı ayetlerin tefsirine doğrudan sebab-i nüzûl rivayetleriyle başlamıştır.⁹⁰

B. DÖNEMLERE GÖRE *CÂMIU'L-BEYÂN*'DA ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Taberî'nin eseri olan Tefsir'ine ve telif amacına baktığımızda ve bu arada ayrıca İslamî ilimlerin birçok alanında uzmanlığını da dikkate aldığımızda onun, hadis, siyer, fıkıh ve tefsir eserlerinden ve ravilerinden esbâb-ı nüzûl rivayetleri aktardığını görmekteyiz. Nitekim o, fıkıh alanında kaleme aldığı eserlere göndermeler yapmakta⁹¹ ve esbâb-ı nüzûl rivayetleri arasında tercihler yapmak üzere hadis, fıkıh, siyer ve tarihçilerin görüşlerine yer vermektedir.

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri Taberî'nin Tefsir'nde tefsir rivayetlerinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Müellif bu rivayetlere önem vermiştir. Bazı ayetlerin tefsirine her hangi bir açıklama yapmadan doğrudan esbâb-ı nüzûl rivayetleriyle başlaması bunu ifade etmektedir. Bu ayetler, Bakara suresin 6, 97,113,237. ayetleri, Nisa suresinin 22 ve 77. ayetleri, En'âm suresinin 52. ayeti, Tevbe suresinin 49.ayeti, Meryem suresinin 64.ayeti, Furkân suresinin 5. ayeti ve Şûrâ suresinin 27.ayetidir.⁹² Ayrıca Bakara suresinin 197. ayetinin bir bölümü olan“(Ey müminler! Ahiret için)

---

⁹⁰ Bakara,2/23; Al-i İmran, 3/190; Maide,5/76; Hacc, 22/5; Furkan, 25/20.

⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 51; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 115; Taberî, *a.g.e.*, IV. 465; Taberî, *a.g.e.*, X. 333; Taberî, *a.g.e.*, IXX.178; Taberî, *a.g.e.*, IV. 514; Taberî, *a.g.e.*, XVII. 174; Taberî, *a.g.e.*, XVII. 440; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 318;

⁹² Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 251; Taberî, *a.g.e.*, II. 377; Taberî, *a.g.e.*, II. 513; Taberî, *a.g.e.*, V. 17; Taberî, *a.g.e.*, VIII. 132; Taberî, *a.g.e.*, VIII. 547; Taberî, *a.g.e.*, XI. 374; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 286; Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 222; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 238; Taberî, *a.g.e.*, XXI. 535.

azık edinir. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır."⁹³ cümlesine de her hangi bir açıklama yapmadan sebep-i nüzûl rivayetleriyle tefsirine başlamaktadır.⁹⁴ Bu durum bize esbâb-ı nüzûlün Taberî'nin Tefsir'nde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bunun dışında kısa lugavi vb. açıklamalardan sonra birçok ayetin tefsirinde esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yer vermiştir.

Taberî'nin tefsir rivayetlerinden veya sebep rivayetlerinden amacı gerçek anlamı ortaya çıkarmaktır. O bazen ayetlerin kimin hakkında indiğinin önemi olmadığını da ifade etmektedir. Detaylar ayetin anlamına katkı yaptığı ölçüde önem kazanmaktadır. Aksi takdirde detay bilgilerin üzerinde durmaya gerek yoktur.

Nisa suresinin "*Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir Mümin köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) Mümin olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, Mümin bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve Mümin bir köle azad etmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*" ayetinin tefsirinde o, nüzul rivayetlerine yer verdikten sonra, kendisine göre doğru olan görüşün, Allah'ın bu ayetle bir mümini hata ile öldüren kişinin keffâret ve diyet ödemesi gerektiğini bildirmesi görüşü olduğunu belirtmektedir. Yine ona göre bu ayetin, Ayyaş b. Ebî Rabîa' ve öldürdüğü kişi, Ebü'd-Derdâ ve arkadaşı hakkında inmesi mümkündür. Kimin hakkında inerse insan, ayet yukarıda ifade edildiği gibi, hataen bir mümini öldüren kişinin yapması gerekenleri Allah bize bildirmektedir ki,

---

⁹³ Bakara, 2/197.

⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV.156.

aslolan budur ve bunu aklını kullanan her Allah kulu anlar. Dolayısıyla ayetin kimin hakkında inmiş olduğunun (bilinip) bilinmemesinin ayetin anlaşılmasına olumsuz katkısı olmaz.⁹⁵ O, Maide suresinin 90. ayetinde, En'âm suresinin 93. ayetinde, Enfâl suresinin 1. ve 27. ayetlerinde, Ahzâb suresinin 4. ayetinde de aynı ifadelere yer vermektedir.⁹⁶ Bu ifadeler ayrıca sebep rivayetlerinin ayetin anlamını gölgelememesi gerektiğini de ifade etmektedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi tez konumuz olan Taberî'nin Tefsir'i esbâb-ı nüzûl rivayetleri açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Bir kıyaslama yapma açısından kendisinden yaklaşık bir buçuk ve altı asır sonra yaşayan iki âlimi burada örnek olarak verebiliriz. Vâhidî'nin (ö. 468/1076) *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'an* adlı eserinde 541 ayette esbâb-ı nüzûl rivayeti bulunmakta ve bu rivayetler 767 ayeti kapsamakta olup toplamda 883 rivayeti bulmaktadır.⁹⁷ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Lübâbü'n-Nükûl* adlı eserinde ise 543 ayette esbâb-ı nüzûl rivayeti mevcut olup 812 ayeti kapsamakta ve toplamda 1053 sebep-i nüzul rivayeti bulmaktadır.⁹⁸ Bunlara mukabil Taberî'nin Tefsir'inde ise toplam 1817 rivayet bulunmakta ve bu rivayetler toplamda 856 ayeti kapsamaktadır.

Klasik tefsir yaklaşımında olduğu gibi, Taberî de Tefsir eserine Kur'an'ın ilk suresi olan Fâtiha suresiyle başlamış ve Tefsir'ini Kur'an'ın son suresi olan Nâs suresiyle de sonlandırmıştır. Yukarıda verdiğimiz rakama göre Taberî Kur'an ayetlerinin sadece %14'ünü kapsayacak şekilde esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yer vermiştir. Esbâb-ı nüzûl rivayeti olan ayetlerin tefsirinde o, ayetle ilgili ne kadar

---

⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 34-35.

⁹⁶ Taberî, *a.g.e.*, X. 574; Taberî, *a.g.e.*, XI. 536; Taberî, *a.g.e.*, XIII. 379-380; Taberî, *a.g.e.*, XIII. 483; Taberî, *a.g.e.*, XX. 205.

⁹⁷ Vâhidî, *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'an*, s. 503

⁹⁸ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut 2002, s. 314.

rivayet varsa onları toplamaya çalışmış ve farklı görşleri ifade eden rivayetleri guruplandırarak ele almış; bazen bu rivayetlerle ilgili genel değerlendirmeler yapmış, tercihlerde bulunmuş ve bazen de her hangi bir değerlendirme ve tercihe yer vermemiştir. Onun, esbâb-ı nüzûl rivayetlerini guruplandırarak vermesi ve bazen bu rivayetler arasında tercihte bulunması, bize bu rivayetlere yaklaşımı hususunda önemli fikirler vermektedir. Bu hususa daha sonra ayrıca yer verileceği için şimdilik bununla yetinelim.

Burada şunu belirtelim ki, esbâb-ı nüzûl rivayetleri arasında ayırım yapılmadan verilmesi yanlış anlamalara yol açmaktadır. Bu nedenle esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin tasnife tabi tutulması gerekmektedir. Zira bu rivayetlerin önemli bir kısmı sebab-i nüzul rivayeti olmayıp, sebab-i nüzûl değerlendirmelerinden ibarettir. İşte bu iki farklı sebep rivayetlerinin bir birine karışmaması için esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin tasnifi meselesi öncelik kazanmaktadır. Zira söz konusu rivayetlerin tasnife tabi tutulmadan nüzul rivayetleri olarak sunulması ve sonraki dönemlerde de tekrar edilmesi ayetlerin anlamlarını sınırlandırmakta ve yanlış anlamalara neden olmaktadır.

Esbâb-ı nüzul, İslam âlimleri tarafından birçok şekilde tarif edilmiştir. Biz burada esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde yeni yaklaşım açısından esas aldığımız Ahmet Nedim Serinsu'nun kapsayıcı şu tarifini esas aldık. Bu tarif ise şöyledir:

Nüzul ortamında meydana gelen bir hadiseye veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, tazammun etmek (hadiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmü

açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebep-i nüzûl denir.⁹⁹

Söz konusu tarife göre esbâb-ı nüzûl rivayetleri nüzul ortamında bir veya birden çok ayetin inmesine vesile olan ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiselerdir. İşte biz de, bu tarife uyan rivayetleri sebep rivayeti olarak kabul edip ayetlerin veya ayetlerdeki bir kelimenin anlamını açıklayan rivayetleri tefsiri değerlendirmeler olarak almaya çalıştık. Bir soruya cevap şeklinde indiğini ifade eden rivayetler de ise, Peygamberimize bir soru soruldu ve bunun üzerine ayet indi, şeklindeki sonradan ravilerin tefsiri amaçla oluşturduğu soruları, ayrıca, ayetin metninde olan veya içeriğinden çıkarılarak oluşturulan soruları sebep rivayeti değil tefsiri değerlendirme olarak kaydetmeye çalıştım.

Sebeb rivayetleri veya tefsir değerlendirmelerini tercih ederken nasıl bir yol takip ettiğimizi bir misalle açıklayalım: Sahâbenin nüzul ortamını yaşayarak aktardığı ile sonradan nüzul ortamı ile ilgili yaptığı değerlendirmeler farklılık arz etmektedir. Mesela Enfâl suresinin 1. ayeti ile ilgili rivayetleri incelediğimizde Taberî, üç farklı görüşü gruplandırarak vermektedir. Birinci görüşe göre bu ayet, Bedir ganimetleri hakkında inmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) savaşta tehlikeli görevler vermiş ve bu görevler karşılığında bazılarını ganimetten fazla pay vermiştir. Savaş bittikten sonra bu tür görevleri yerine getirenlerin arasında yer almayanlar itiraz etmiştir. Allah bu ayeti indirerek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaptığının doğru olduğunu bildirmiştir. Bu görüşle ilgili üç rivayet İbn Abbâs'tan, bir rivayet İkrime'den, iki rivayet de Ubâde b. Sâmit'ten gelmiştir. İbn Abbâs ve İkrime'den gelen rivayetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Bedir gününde "Kim şunu yaparsa ona ganimetlerden şu vardır." demesi,

---

⁹⁹ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s.56.

üzerine gençlerin ileri atıldığını, yaşlıların sancakların başında kaldığını, fetihten sonra ise ganimetler üzerine aralarında tartışma çıkması üzerine bu ayetin indiği ifade edilmektedir. Ubâde b. Sâmit'ten gelen rivayetlerde ise Bedir gününde ganimetler hakkında ihtilafa düşölüp, birbirlerine kötü davrandıklarında Bedir ashabı hakkında inmiştir. Allah ganimetleri onların elinden almış, Allah Resulü'ne vermiş, O'da Müslümanlar arasında eşit olarak dağıtmıştır, ifadeleri yer almaktadır.

Birinci grup görüşte yer alan rivayetlere bakıldığında sonradan yapılan tefsir değerlendirmeleri olduğu açıktır.

İkinci görüşe göre ise, Allah Resulü'nün ashabından bir kısmı, ganimetlerin taksiminden önce bazı şeyler istemesi üzerine bu ayet inmiştir. Allah Resulü orduya katılanlar arasında ortak olan ganimetleri onlara vermemiş ve Allah, ganimetleri dağıtma inisiyatifini tamamen Peygamberi'ne vermiştir. Bu görüşte ise dört rivayet Sa'd b. Mâlik'ten, iki rivayet Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan nüzul sıygalarıyla birlikte yer almaktadır. Sa'd b. Mâlik'ten gelen rivayetlerde ise, Bedir günü bir kılıç ele geçirmesi ve bu kılıcı Allah Resulü'nden istemesi sonrasında, isteme konusunda yanlış yaptığı korkusunu çekerken bu ayetin indiği hususları yer almaktadır. Saîd b. Ebî Vakkâs'tan gelen rivayetlerde ise Kardeşi Umeyr'in Bedirde şehit olduğunu, kendisinin ise Saîd b. Âs b. Ümeyye'yi öldürdüğünü ve öldürdüğü kişinin, kılıcını alıp Hz. Peygamber'den (s.a.s.) o kişinin, kılıcını, kendisine istemesi üzerine bu ayetin indiği yer almaktadır.

Bu görüşte yer alan rivayetlere bakıldığında söz konusu sahabiler fiili olarak yaşadıkları, nüzul ortamını resmetmektedirler. Bu rivayetlerde sonradan yapılan bir değerlendirme söz konusu değildir. Dolayısıyla bu tür rivayetleri nüzul asrını resmeden sebep rivayetleri olarak nitelendirebiliriz.

Üçüncü görüş olan son görüşte ise sahâbenin Bedir gününde ganimetlerin taksim edilmesini istemesi üzerine inmiş ve Allah bu hakkın Allah ve Resulüne ait olduğunu bildirmiştir. İbn Abbâs'tan Enfâl suresinin 41. ayetini de içine alan tefsiri bir rivayet gelmiştir. İbn Cüreyc'ten ise, ganimetlerin taksim edilmesi hususunda üç farklı görüşe sahip olan Ensar ve Muhacirler hakkında indiğini ifade eden bir rivayet ve Amr b. Şuayb'ın babasından ve dedesinden (Amr b. Âs) Bedir günü insanların Hz. Peygamber'den (s.a.s.) ganimet istemeleri üzerine indiği rivayeti yer almaktadır. Bu görüşte yer alan rivayetler nüzul ortamını ifade etmediği çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu rivayetler de yer alan sebep rivayetleri sonradan yapılan tefsiri değerlendirmelerdir.¹⁰⁰

Söz konusu ayetin sebep-i nüzûlü ile ilgili üç tabakadan gelen rivayetler uyumlu gözükmemektedir. Yani ayetin nüzülü Bedir savaşı ile ilgilidir. Bu uyum her sebep rivayetinde bulunmamaktadır. Sahâbeden gelen gerçek sebep rivayetleriyle uyumlu olan sonraki tabakadaki rivayetler de sahâbe rivayetlerine bağlı olarak dikkate alınmaya değer rivayetlerdir. Bu anlamda tâbiûn ve sonraki dönemdeki ravilerden gelen bu tür rivayetleri tâli derecede sebep rivayeti olarak saymamız mümkündür.

Ahmet Nedim Serinsu, nüzûl asrındaki bir hadiseyi veya o dönemdeki yaşayış tarzından kesit nakleden bir sebep-i nüzul rivayetini, ayetin anlaşılmasında değerlendirmek ile sahabîlerin üzerinde derinlemesine düşündükten sonra bir ayetten çıkardıkları manaları ifade sırasında zikrettikleri sebep-i nüzul değerlendirmelerin farklı şeyler olduğunu, bütün meselenin de bu iki şey arasındaki ince ayrıntıyı fark etmekte odaklandığını, işte bu sebeplerle esbâb-ı nüzûl rivayetleri tasnif edilmediği sürece aşağıdaki husuların tespit edilemeyeceğini ifade etmektedir:

---

¹⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 367-379

- a. Vahyin ilk yorumu,
- b. Vahyin ilk muhataplarının içinde buldukları sosyal ve psikolojik şartlar,
- c. Vahyin ilk yorumunu duyan ve nüzul ortamında yaşayıp yetişen insanların (sahâbe) içinde buldukları fikri durum,
- d. ve bu fikri duruma dayanan yorumlarını tespit etmek değerlendirmek mümkün olmayacaktır kanaatindeyiz.¹⁰¹

Ravilerin tabakalarını tespit ederken Zehebî'nin "*Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*" gibi eserlerin yanında, Ekrem b. Muhammed Ziyâde el-Felûcî'nin "*Mu'cemu şüyûhi't-Taberî*", *Belût'un Esbâbü'n-Nüzûli'l-Vârideti fî Kitâbi Câmiî'l-Beyân li'l-Îmâm ibn Cerîr Taberî*" adlı doktora tezinden istifade ettik.

Bu aşamada Taberî Tefsiri'nde geçen sebab-i nüzûl rivayetlerine yer vermeye çalışacağız. Ancak bu rivayetleri Kur'an ayet ve surelerinin tertibine göre değil, müfessirlerin tabakatına göre esbâb-ı nüzûl rivayetleri ve tefsir değerlendirmeleri şeklinde tasnif ederek ve her tabakada bulunan müfessirlerden ne kadar rivayet geldiğini de belirtmiş olacağız. Az sayıda da olsa hadislerin varlığına işaret edilecektir. Bu yöntem bize esbâb-ı nüzûl rivayetlerini farklı şekilde değerlendirebilmenin kapılarını aralayacaktır. Bu bölümde nüzûl asrını resmeden sebep rivayetlerine ikinci bölümde ise nüzûl asrını resmeden tefsir değerlendirmelerine yer vereceğiz.

---

¹⁰¹ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 201-202.

1. Nüzûl Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzûl Rivayetleri

Taberî'nin Tefsir'ni incelerken az sayıda da olsa nüzûl asrını resmeden ve Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlerin olduğunu müşahede ettik. Dolayısıyla öncelikle nüzûl asrını resmeden hadislere, sonra müfessirlerin tabakâtına göre nüzûl asrını resmeden sebeb-i nüzûl rivayetlerine ve değerlendirmelerine birlikte yer vereceğiz.

1.1. Hz. Peygamber'den Nakledilen Rivayetler

Bu bölümde Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Ahzâb, Fetih ve Müddessir surelerinde geçen ve Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlere yer vereceğiz.

Âl-i İmrân suresi “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeceklerine sevinirler.”¹⁰² ayetinin tefsirinde İbn Abbâs'tan gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kardeşleriniz Uhud'da şehit olduklarında Allah onların ruhlarını, cennet nehirlerine gelen, meyvelerinden yiyen ve arşın gölgesinde, altın kandiller içinde yatan yeşil kuşların içine yerleştirmiştir. Onlar Cennette içecek, yiyecek ve barınmanın iyisine kavuştukları için şöyle demişlerdir:

---

¹⁰² Âl-i İmrân, 3/169-170

Keşke Allah'ın bize vermiş olduğu nimetleri kardeşlerimiz de bilseler ve cihattan, savaştan çekinmeseler.” Bunun üzerine Allah (a.c.): “Ben bunu kardeşlerinizde ulaştırırım, buyurmuş ve bu ayetleri Allah Resulü'ne indirmiştir.”¹⁰³

Nisa suresinin “*Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir. Allah buna hakkıyla gücü yetendir.*”¹⁰⁴ ayetinin tefsirinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s), bu ayet inince eliyle Selmân'ın (r.a.) sırtına dokunduğu ve: “Onlar bunun (Selman'ın) kavmidir.”¹⁰⁵ dediği rivayet edilmiştir.

Taberî bu hadisin senedini; “Abdu'l-Azîz b. Muhammed'ten, Sehl b. Ebî Sâlih'ten, O'da babasından, Ebû Hüreyre'den, Peygamber'den (s.a.s.) tahdîs edildi.”¹⁰⁶ diye rivayet etmektedir. Burada tahdîs edildi ifadesi edilgen fiil kalıplarından olup, temrîz sıygasını hatırlatmaktadır. Nitekim bir haberin zayıflığına vurgu yapmak istendiğinde temrîz ifadelerinden biri kullanılmaktadır.¹⁰⁷ Muhakkik Ahmed Muhammed Şâkir, dip notta, son iki râvi olan Abdu'l-Azîz b. Muhammed ve Sehl b. Ebî Sâlih hakkında, Tehzîb eserine dayanarak onların “Mütekellemün fih” oldukları tespitine yer vermektedir.¹⁰⁸

Mâide suresinin “*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar Müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da*

---

¹⁰³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 385

¹⁰⁴ Nisa, 4/133

¹⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 299

¹⁰⁶ Taberî, *a.g.e.*, IX. 299.

¹⁰⁷ Erdinç Ahatlı, “Temrîz”, DİA, İstanbul 2011, XL, 434; Osman Aydın, “Buhârî'nin Tercemelerde Yer Verdiği Mu'allak Rivâyetlerin Hadîs Usûlü ve Musannifin Yöntemi Açısından Değeri”, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – III, İlem Derneği, İstanbul 2016, s. 23; Fikret Karapınar, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü Ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X.-XI. Asır)*, Basılmamış yüksek Lisans tezi Konya 2006, s. 49.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 299.

korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."¹⁰⁹ ayetinin tefsirinde İyâd el-Eşa'rî'den dört rivayet, yine İyâd el-Eşa'rî kanalıyla Ebû Mûsâ el-Eşa'rî'den bir rivayete göre Allah Resulü, işaret ederek veya söyleyerek bu ayetten kastedilenin Ebû Mûsâ'nın kavmi olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

Şurayh b. Ubeyd'den gelen rivayetin formatı ise diğer rivayetlerden farklıdır. Allah bu ayeti indirince Hz. Ömer (r.a.): "Ey Allah'ın Resulü onlar ben ve benim kavmim midir?" diye sormuş ve bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.): "Hayır, bu ve bunun kavmidir. (Ebû Mûsâ'yı kastederek)" buyurmuştur.¹¹¹

Hasan Basrî'den gelen başka bir rivayette göre ise, bu ayetin Hz. Ebu Bekir ve arkadaşları hakkında indiği ifade edilmektedir.¹¹²

Taberî bütün bu rivayetlere yer verdikten sonra, ona göre burada bu ayetten kastedilenler, Allah Resulü'nden gelen haberde olduğu gibi, Ebû Mûsa el-Eşa'rî'nin kavmi olan Yemenlilerdir. Ama eğer bu konuda Allah Resulü'nden gelen bir haber olmasaydı, o zaman burada bu ayetle kastedilenlerin, Ebu Bekir ve arkadaşları olduğu görüşünü ifade eden görüşün daha doğru olacağını; zira Allah Resulü zamanında Müslümanlığını ilan edip ondan sonra irtidat edenlerle o ve onun arkadaşlarından başkası savaşmamıştır. Nitekim bu bağlamda o, bu konuda görüşü, Allah Resulü'nden gelen habere bıraktığını, zira Allah'ın kitabını yorumlama konusunda Allah Resulü'nün beyanının/açıklamanın ana kaynağını teşkil ettiğini söyler.¹¹³

---

¹⁰⁹ Mâide, 5/54

¹¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 414-416.

¹¹¹ Taberî, *a.g.e.*, X. 416.

¹¹² Taberî, *a.g.e.*, X. 412.

¹¹³ Taberî, *a.g.e.*, X. /419.

Ahzâb suresi “*Ey Peygamber’in ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.*”¹¹⁴ ayetinin tefsirinde Ebû Saîd el-Hudrî’den Hz. Peygamber’in (s.a.s.): “*Bu ayet beş kişi hakkında inmiştir. Ben, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fâtıma*” buyurduğu rivayetine yer vermektedir.¹¹⁵

Fetih suresinin başlangıcı ile ilgili Enes b. Mâlik, bu ayetlerin, Hüdeybiye’de umreden engellenip, kurbanların kesilip, sahâbenin üzüntülü olduğu, geri dönüş yolunda Hz. Peygamber’e (s.a.s.) indiğini; Hz. Peygamber’in (s.a.s.), “*Bana dünyanın tamamından daha sevimli olan bir ayet indirildi.*” dediğini ve Fetih suresinin ilk üç ayetini okuduğunu; bunun üzerine sahâbenin: “*Sana hayırlı olsun. Allah bize, sana ne yapılacağını açıkladı. Peki, bize ne yapılacak?*” dediklerini ve bunun üzerine de Fetih suresinin beşinci ayetinin indiğini ifade eder.¹¹⁶ Aynı ayetlerle ilgili ayrıca, Enes b. Mâlik’ten üç, Abdullah b. Mesûd’dan bir, Katâde’den bir rivayet gelmiştir.

Câbir b. Abdullah, Allah Resulü’nün fetratü’l-vahiyden bahsederken şöyle dediğini ifade eder: “*Ben yürürken semadan bir ses işittim ve hemen başımı kaldırdım ki bana Hirâ’da gelen melek yer ile gök arasında bir kürsüde oturuyordu. Ondan korktum ve ailemin yanına gelerek, beni örtün, beni örtün, diye seslendim. Hemen üzerimi örttüler. Bunun üzerine Allah “Ey örtünüp büünen (Peygamber!) Kalk ve uyar. Rabbini yücelt. Nefsini arındır. Şirkten uzak dur.”*¹¹⁷ bu ayetleri indirdi ve vahiy devam etti.¹¹⁸ Burada sözü edilen ayetlerle ilgili yukarıdaki rivayete benzer Câbir’den iki, Zührî’den de bir rivayet gelmiştir.¹¹⁹

---

¹¹⁴ Ahzâb, 33/33.

¹¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 20/263.

¹¹⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXII. 199-200.

¹¹⁷ Müddessir, 74/1-5.

¹¹⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIII. 7.

¹¹⁹ Taberî, *a.g.e.*, XXIII. 8.

Yukarıdaki rivayetleri dikkatlice incelediğimizde nüzûl bağlamıyla ilgili altı ayet hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen toplam on dokuz rivayetten söz edebiliriz. Bunların dışında Âl-i İmran suresi 7. ayet, Tâhâ suresi 124. ayet ve Câsiye suresi 24. ayetle ilgili toplam 14 tefsiri rivayet gelmiştir ki, bu rivayetler tefsiri nitelikte olup bunlara ikinci bölümde yer verilecektir.

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Gelen Sebeb-i Nüzûl Rivayetleri Tablosu

Sıra No	Sure Adı	Ayet No	Rivayet Sayısı
1	Âl-i İmrân	169	1
2	Nisâ	133	1
3	Mâide	54	6
4	Ahzâb	33	1
5	Fetih	1	6
6	Müddessir	1	4
		Toplam	19

Yukarıdaki tabloda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen nüzul asrını resmeden rivayetleri gördükten sonra bu rivayetleri farklı açılardan inceleyelim. Sebeb-i nüzul rivayetleri içinde Hz. Peygamber'den Nakledilen Rivayetlerin oranı ne kadardır sorusunun cevabını vermeden önce konunun zihnimize daha net anlaşılması için aynı dönemlerde telif edilen iki eserde, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) isnâd edilen tefsir rivayetlerinin oranlarını görmek yararlı olacaktır.

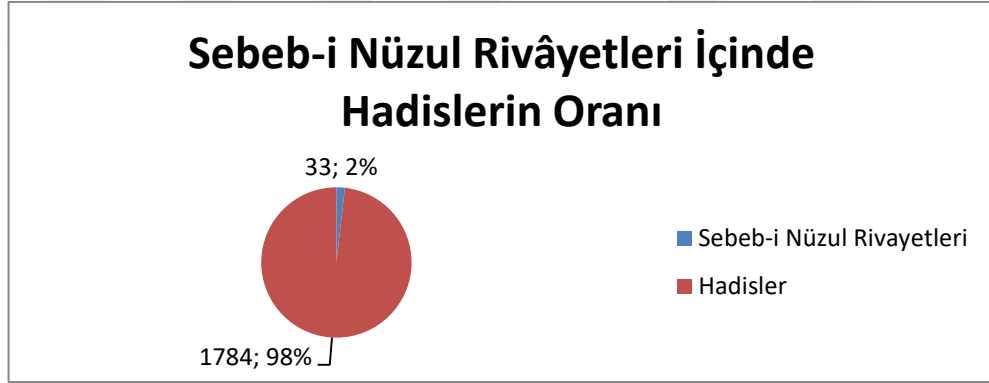
İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde bulunan yaklaşık 16.283 isnâd içinde hadislerin sayısı 589'dur. Bu da İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde hadislerin diğer tüm tefsir

rivayetleri içindeki oranının %3 olduğunu ifade etmektedir.¹²⁰ Taberî Tefsiri'nde ise yaklaşık 38,000 isnad içerisinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) isnâd edilen tefsir rivayetlerin sayısı yaklaşık 3000'dir. Bu sayı ise diğer rivayetler içerisinde hadislerin oranının %8 olduğunu göstermektedir.¹²¹

Her iki tefsirin ortalamasını aldığımızda tefsir rivayetleri içinde hadislerin oranının ortalama olarak %5,5 olduğunu, Taberî Tefsiri'nde ise İbn Ebî Hâtim'in tefsirine göre hadislerin oranının daha fazla olduğu, ama buna rağmen %8'i geçmediği de görülmektedir.

Taberî Tefsirine baktığımızda bizim tespitimize göre 38,000 isnad içerisinde sebab-i nüzul rivayetlerinin sayısı 1817'dir. Bu sayı tüm tefsir isnadları içerisinde sebeb-i nüzul isnadlarının oranının %5 olduğunu göstermektedir.

1817 sebab-i nüzul isnadı içerisinde hadislerin oranına bakalım:

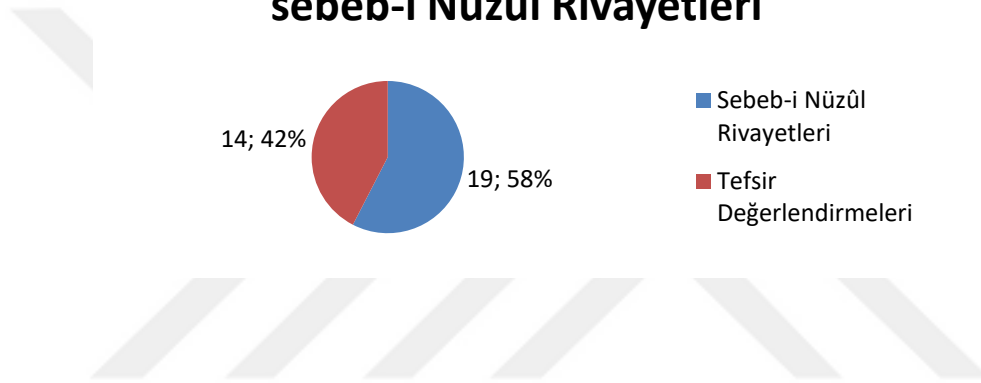
Yukarıdaki yüzdeler açıkça görüldüğü gibi tüm sebab-i nüzûl rivayetlerinin içinde hadislerin oranı sadece %2 oranındadır. Bu oran sebab-i nüzul rivayetleri içinde hadislerin oranının çok az olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nüzûl sıygasıyla dokuz ayetle ilgili toplam otuz üç rivayet

¹²⁰ Mehmet Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri –İbn Ebî Hâtim (Ö. 327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi-* Kitabiyat, Ankara 2003, s. 117-118.

¹²¹ Muhammed b. Abdullah b. Ali Hudayrî, *Tefsîrü't-Tâbiin*, Dâru'l-Vatan, ty., II. 920.

gelmiştir. Bu rivayetlerden Al-i İmran suresi 7. ayet, Tâhâ ve Câsiye surelerindeki toplam 14 rivayet hariç diğer rivayetler nüzûl bağlamıyla ilgilidir. Netice olarak toplamda otuz üç rivayetten on dokuz rivayet nüzûl bağlamıyla ilgilidir. Bu hususu dikkate aldığımızda nüzûl bağlamıyla ilgili hadislerin oranı yaklaşık %1'e düşmektedir.

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Gelen sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen 33 rivayetten 19'unun nüzul asrını resmeden sebeb-i nüzul rivayeti olduğunu ifade etmiştik, bu sayılara göre Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlerin %58'inin nüzûl asrını resmeden sebep rivayetleri, %42'sinin de tefsir değerlendirmeleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani ondan gelen sebeb-i nüzul rivayetlerinin önemli bir kısmı nüzul asrını resmeden sebep rivayetleridir.

1.2. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetler

Kur'an-ı Kerim'in 23 sene zarfı içinde, zaman zaman, yaşanan olaylar üzerine indiğinden bahsetmiştik. Nüzulün bu kadar uzun bir sürece yayılması, hem

daha iyi anlaşılması hem de toplum hayatında tatbikini olumlu anlamda etkilediği tartışmasız bir gerçektir. İşte tüm bu sürece birinci elden şahitlik eden sahâbenin tanıklığı önemlidir.

Sahâbenin birinci elden aktardığı ve nüzul ortamını resmeden rivayetler gerçek sebep rivayetlerini teşkil etmektedir. Aşağıda hangi sahabiden nüzul ortamını resmeden kaç rivayet geldiği detaylı bir şekilde görülecektir.

Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	sahâbe Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Abbâs	55	23	Abdullah b. Ebî Hadrad	2
2	İbn Mesûd	30	24	Ebu Ümâme el-Bâhilî	2
3	Âişe	18	25	el-Esla' el-A'racî	2
4	Enes b. Malik	16	26	Muhammed b. Sâbit b. Kays	2
5	Câbir b. Abdullah	15	27	Abdullah b. Zübeyr	2
6	Ö'mer b. El-Hattâb	13	28	Ebû Eyyûb el-Ensârî	2
7	Bera b. el-Âzib	9	29	Ubâde b. es-Sâmit	2
8	Ebû Hureyre	9	30	Âmir b. Rabîa'	2
9	Zeyd b. Erkam	8	31	Zübeyr b. A'vvâm	2
10	Ka'b b. U'cra	8	32	Zeyd b. Sâbit	2
11	Abdullah b. Ö'mer	7	33	Ebu'l-Yeser Ka'b b. A'mr el-Ensârî	2
12	Ali b. Ebî Tâlib	7	34	Katde b. Nu'mân	1
13	Sa'd b. Ebi Vakkâs	6	35	Temîm ed-Dârî	1
14	Sa'd b. Mâlik	6	36	Abdurrahmân b. A'vf	1
15	Ma'kıl b. Yesâr	5	37	Akra' b. Hâbis et-Temîmî	1
16	Ümmü Seleme	4	38	Cündüb b. Abdullâh	1

17	Ebû Cebîre b. ed-Dahhâk	4	39	Misver b. Mahreme	1
18	Habbâb b. Eret	4	40	Ebû Ümâme b. Sehl b. Hanîf	1
19	zeyd b. Samit (Ebu Ayyaş)	3	41	A'lkame b. el-Feğvâ	1
20	Ebû Râfi	3	42	Abdullah b. A'mr	1
21	Ebu Saîd el-Hudrî	3	43	Havle	1
22	Muâz b. Cebel	2	44	Übeyy b. Ka'b	1
	Toplam	235		Toplam	33
				Genel Toplam	268

Sebeb-i nüzul rivayetlerinin genel tefsir rivayetlerinden farkına işaret edebilmek için sahâbenin tefsir rivayetleri içindeki payını görmek yararlı olacaktır.

Taberî Tefsiri'nde sahâbeden gelen rivayetlerin sayısı 9.000 ama bunların çoğunluğu İbn Abbâs'a dayanmaktadır. İbn Abbâs'a dayanan rivayetlerin sayısı 5809'dur. İbn Mesûd'dan gelen rivayetlerin sayısı ise 856'dır.¹²²

İbn Ebî Hâtim tefsirindeki yaklaşık 16,000 rivayet içinde 3,865 isnâd sahâbeye ulaşmaktadır. İlk bakışta bu son rakam yüksek gibi görülebilir Ancak bu 3,865 rivayetin 3,097'si İbni Abbâs'a dayanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde 10 yaşında olan İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin karakteri diğer sahâbilerden gelenlere pek benzemez. Ondan gelen rivayetler özellik itibarıyla daha çok hayatının büyük bir kısmını geçirdiği dönemin tâbiûn rivayetlerini andırmaktadır.¹²³

¹²² Hudayrî, *Tefsîrû't-Tâbiîn*, II. 920.

¹²³ Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri –İbn Ebî Hâtim (Ö. 327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi*, s. 117-118.

Bu sonuçlara göre hem İbn Ebî Hâtim Tefsir’inde hem de Taberî Tefsiri’nde sahâbeden gelen rivayetlerin oranı %24’e tekabül etmektedir.

1817 sebep-i nüzul rivayeti içinde sahâbeden toplamda 770 rivayet gelmiştir. Bu rakamla esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %43’ü sahâbe tarafından nakledilmiş olmaktadır. Bu rakam bize tefsir rivayetleri içinde İbnEbî Hâtim tefsirinde ve Taberî Tefsiri’nde sahâbenin payı %24 iken sebep-i nüzul rivayetleri içinde sahâbenin payının neredeyse iki katına yükseldiğini ifade etmektedir.

Sahâbe döneminde gelen sebep rivayetlerini tasnife tabi tuttuğumuzda toplam 770 rivayetten 268’i nüzul asrını resmeden sebep rivayeti, 502 rivayet ise tefsiri değerlendirmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sahâbe Döneminde Gelen Rivâyetler (770)

Yukarıdaki nüzûl asrını resmeden sebep-i nüzûl rivayetleri ve tefsir değerlendirmelerine baktığımızda toplamda 770 rivayetten 268 rivayetin nüzûl asrını resmeden sebep-i nüzûl rivayeti, 502 rivayetin ise tefsir değerlendirmeleri olduğu açıktır. Bu veriler bize sahâbe döneminde gelen rivayetlerin %35’inin nüzûl asrını resmeden sebep rivayetleri, %65’inin ise tefsir değerlendirmeleri olduğu sonucunu vermektedir.

Bu durum bize başka bir hususu daha hatırlatmaktadır. Sahâbeden gelen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %65'inin tefsir değerlendirmeleri niteliğinde olması, sahâbe döneminde nüzûl sıygasının çoğunlukla tefsir amaçlı kullanıldığını ispat etmektedir.

1.3. Tabiilerden Nakledilen Rivayetler

Tefsir rivayet müktesebatının önemli bir kısmı tâbiûn dönemine aittir. Tâbiûn her ne kadar Nuzûl asrının şahitleri olmasalar da nüzûl asrının tanıkları olan sahâbeden ilim almışlardır. Bazı ayetlerin tefsirinde geçen sebep-i nüzul rivayetlerine bakıldığında tâbiûn bu rivayetlerin bir kısmını Sahâbeye dayandırmakta bir kısmında da irsal da bulunmaktadır. Bu durum bize tâbiûnun bilgilerinin önemli bir kısmının sahâbeye dayandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla tâbiûnun nüzul ortamını resmeden sebep rivayetleri de değerlidir.

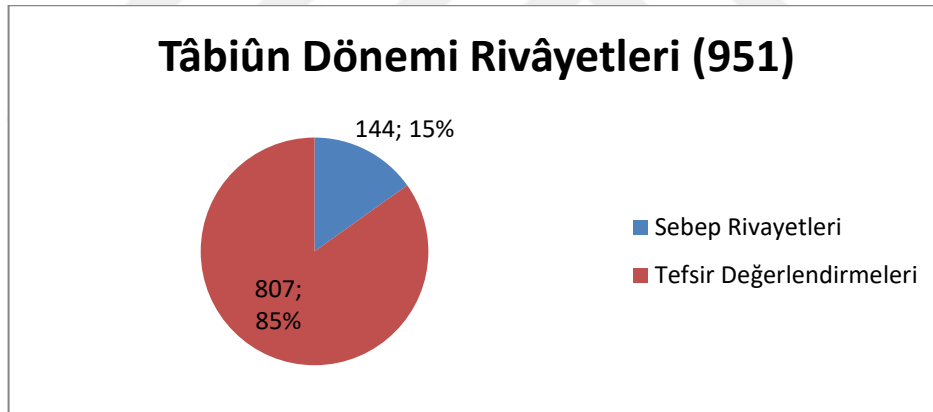
Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı
1	Katâde	28	24	Ebu Â'kıl	1
2	Mücâhid	20	25	Yahyâ b. Kesîr el-Yemâmî	1
3	Süddî	10	26	Abdurrahmân b. A'mr es-Sülemî	1
4	İkrime	9	27	Yahyâ b. Ca'de	1
5	Âmir eş-Şa'bî	8	28	Süleymân b. Tarhân et-Teymiyy	1
6	İbn Şihâb Zührî	6	29	Mervân b. Hakem	1

7	Dahhâk	5	30	Amr b. Şua'yb	1
8	Abdurrahmân b. Ebî leylâ	5	31	Bekr b. Abdullâh el-Müzenî	1
9	HasanBasrî	4	32	Abdullâh b. Şeddâd	1
10	Urve b. Zübeyr	4	33	Kâsım b. Ebî Bezze	1
11	Zeyd b. Eslem	3	34	Abdullâh b. Kesîr el-Kinânî	1
12	Atâ b. Ebî Rabâh	3	35	Dâvûd b. Ebî Âsım	1
13	Saîd b. Cübeyr	3	36	Ubâde b. El-Velîd b. Ubâde b. Es-Sâmit	1
14	Ebu Mâlik Ğazvân el- Ğıfari	2	37	A'tıyye b. Sa'd el-A'vfî	1
15	Ebû İshâk es-Sebî'	2	38	Tâvus b. Keysân	1
16	Yezîd b. Rûmân	2	39	Amr b. Kays	1
17	Muhammed b. Ka'b el- Kurazî	2	40	Avn b. Abdullah	1
18	Rabi' b. Enes	1	41	Abdurrahman b. Sahhar b. Sahr	1
19	İbrâhim en-Nehâf'	1	42	Miksem b. Becere	1
20	Ebû Vâil b. Seleme	1	43	şürayh b. U'beyd	1
21	Saîd b. Müseyyeb	1	44	A'diyy b. Sâbit	1
22	Şehr b. Havşeb	1	45	Abdumelik b. Mervân	1
23	Ebu'l-Â'liye er-Riyâhi	1			
	Toplam	122		Toplam	22
				Genel Toplam	144

Taberî Tefsiri'nde 38,000 rivayet içerisinde tabiinden gelen rivayetlerin sayısı 21.000'dir.¹²⁴ Bu rakam bize tefsir rivayetleri içerisinde tâbiûnun payının %55 olduğunu göstermektedir. Bu oran ise tefsir faaliyetinin çoğunun bu döneme ait olduğu sonucuna götürmektedir.

Taberî Tefsiri'nde 1817 rivayet içerisinde 951 rivayet tâbiûn dönemine aittir. Bu rakam ise sebep-i nüzul rivayetlerinin yaklaşık %52'sinin bu döneme ait olduğunu göstermektedir. Bu sonuç tefsir rivayetlerine göre sebep rivayetlerinde tâbiûnun payının %3 daha düşük olduğunu göstermektedir.

Şimdi nüzul asrını resmeden sebep rivayetleriyle tefsir değerlendirmesi şeklindeki rivayetleri görelim:

Tâbiûn döneminde gelen toplam 951 rivayetten 14'ünün nüzûl asrını resmeden sebep rivayeti olması sadece %15'inin nüzûl asrını resmeden sebep rivayeti olduğunu göstermektedir. Bu oran bize tabiinden gelen rivayetlerin kahir ekseriyetinin tefsir değerlendirmelerinden oluştuğunu belirtmektedir.

¹²⁴ Hudayrî, *Tefsîrû't-Tâbiûn*, II. 920.

Tabiinden gelen rivayetleri nüzul asrını resmeden sebep rivayetleri olarak kabul etmek için bu rivayetleri sahâbeden aldıklarını kabul etmek gerekmektedir. Nitekim tâbiûnun irsâlde bulunduğu kabul edilmektedir.

Dikkat edilirse sahâbenin nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinde payı %35 iken tâbiûn döneminde nüzul asrını resmeden rivayetlerin payı %15'e düşmektedir.

1.4. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetler

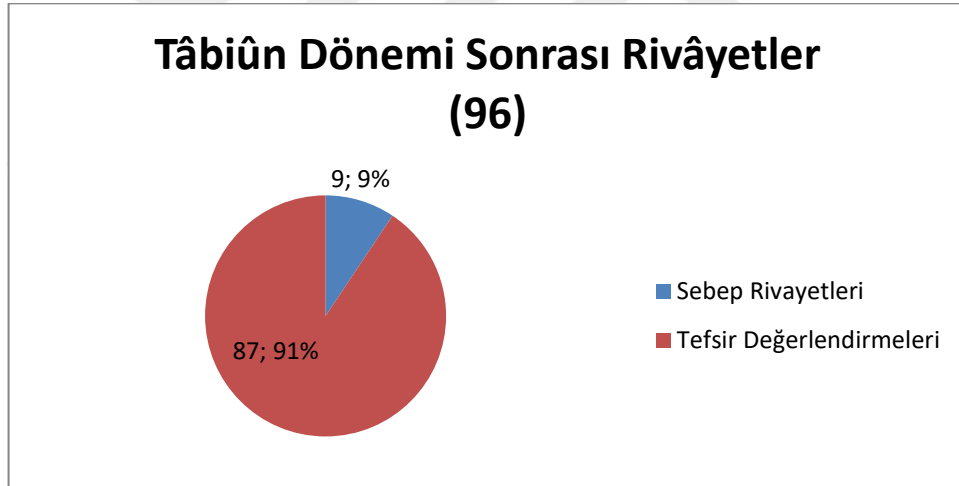
Tebeu't-tabiîn dönemi, tefsirin tedvîn edildiği dönemdir. Hz Peygamber, sahâbe ve tabiinden gelen rivayetleri almış ve bir araya getirmişlerdir. Bu dönem âlimlerinin sebep rivayetlerinin sahâbe ve tâbiûn dönemi rivayetleri ile uyumlu olup olmadığı denetlenmelidir. Nüzûl asrına şahitlik eden veya onlardan ilim alan ravilerin rivayetleri ile uyumlu olan ve nüzul ortamını resmeden bu tür rivayetlerde değerli kabul edilebilir.

Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı
1	Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem	5	3	İbn İshâk	1
2	İbn Cüreyc	2	4	A'li b. Abdu'l-A'lâ es-Sa'lebî	1
		7			2
					9

Sağlıklı mukayese için bu dönemin de tefsir rivayetlerindeki payını görmek gerekmektedir. Taberî Tefsiri'nde 38,000 rivayet içerisinde tebeü't-tâbiûnden gelen rivayetlerin sayısı 5,000'dir.¹²⁵ Bu rakam ise tebeü't-tâbiûnden gelen tefsir rivayetlerinin oranının sadece %13 olduğunu ifade etmektedir.

Taberî Tefsiri'nde bizim tespit ettiğimiz 1817 rivayet arasında 96 rivayet tâbiûn dönemi sonrasına aittir. Bu rakam ise tâbiûn dönemi sonrasının payının %5 olduğunu göstermektedir.

Bu sonuç tâbiûn sonrasının sebep rivayetlerindeki payının tefsir rivayetlerindeki payından %8 daha düşük olduğunu ifade etmektedir. Sebep rivayetlerinde tâbiûnda azalma %4 iken tâbiûn sonrasındaki azalma %8 olmuştur.

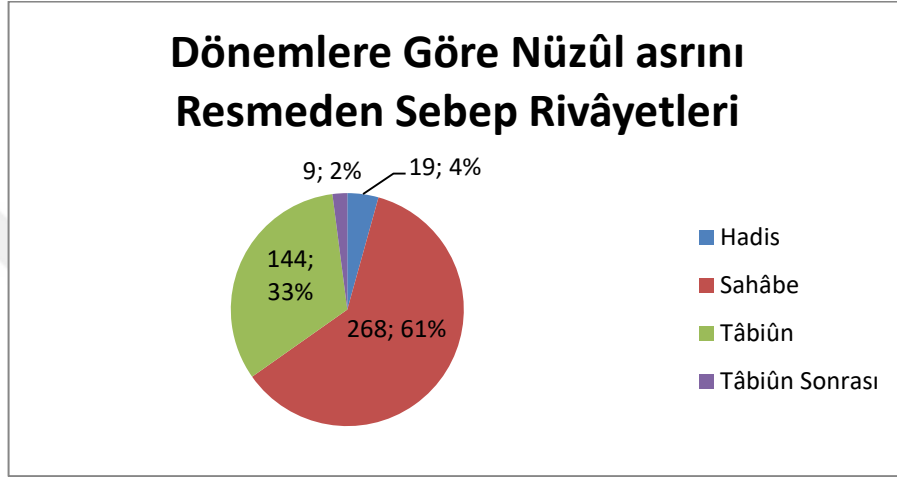

Tâbiûn sonrası dönemde gelen nüzul asrını resmeden rivayetlerin sayısı 96 rivayet arasında sadece 9 rivayettir. Bu sayı Tâbiûn sonrası dönemde gelen nüzul asrını resmeden rivayetlerin oranının %9 olduğunu göstermektedir. Bu verilerde daha önceki dönemlerde başlayan sebep sıygasının tefsiri amaçla kullanılması faaliyetinin

¹²⁵ Hudayrî, *Tefsîrû't-Tâbiûn*, II. 920.

devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu dönemde sebep sıygasıyla tefsir etmenin azalması bu sıygayla tefsir etmekten önemli ölçüde kaçınılmaya başlandığını da göstermektedir.

Şimdi de tüm dönemlerden ne kadar sebep rivayeti ne kadar da tefsir değerlendirmeleri geldiğini oransal olarak görelim:

el-Hudariye göre Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen tefsir rivayetlerinin oranı taberi tefsirinde %8'dir. Burada nüzûl asrını resmeden sebep rivayetlerinin oranına baktığımızda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlerin oranı %4'tür. Ancak esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin muhatabı olan, nüzûl asrının şahitleri olan sahâbeden gelen sebep rivayetlerinin oranı ise 268 rivayetle %61'ini oluşturmaktadır. Bu oran tefsir rivayetlerinin yaklaşık %55'inin geldiği Tâbiûn döneminin sahip olduğu oranlardan farklı bir netice vermektedir. Zira gerçek sebep rivayetlerinde Tâbiûnun payı Sahâbenin payından %28 daha düşüktür. Tabiinden %33'le toplam 144 rivayet gelmiştir. Tabiinden sonraki dönemde ise %2'lik oranla toplam 9 rivayet gelmiştir.

Dikkat edilirse nüzûl asrından uzaklaştıkça nüzûl asrını resmeden gerçek sebep rivayetlerinin sayısı azalmaktadır. Bu da tefsir tarihi açısından bakıldığında söz konusu rivayetlerin güvenilirliği hususunda olumlu bir veri olduğunu ifade etmeliyim.

Ayrıca bu azalma içerik yönünden bakıldığında sonraki tabakada gelen müfessirlerin bu sıygayla tefsir faaliyetinde bulunurken hassasiyet gösterdiği de anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde azalma bunun işareti niteliğindedir.

2. Mekkî ve Medenî Dönemler

Ayet ve sureler genel yaklaşıma göre iniş tarihlerine göre Mekkî veya Medenî olarak ayırma tabi tutulurlar. Hicretten önce indirilenler Mekkî, hicretten sonra indirilenler ise Medenî olarak isimlendirilirler.¹²⁶

Mekkî ayet ve surelerin konuları içinde genel olarak Mekke'deki şartların bir gereği olarak inanç ve ahlak ilkeleri, gaybî konular, tefekküre çağıran kevnî ayetler, Müşriklerin son derece insanlık dışı, çirkin, cahili adetleri, geçmiş Peygamberlerin, ümmetlerin hayatlarından son derece çarpıcı, etkileyici ve ibret verici kıssalar, cennet ve cehennem tasvirleri sık sık yer almaktadır.¹²⁷

Medenî ayet ve surelerin konuları arasında ise inanç ve ahlak ilkelerinin yanında İslam toplumu devlet örgütlenmesi tamamlandığından ictimâî nizam, münafıklar, ehlikıtap, cihad, hukuk ve siyaset konuları yer almaktadır.¹²⁸

---

¹²⁶ Bedreddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ü'lûmi'l-Kur'an*, tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-A'rabiyy, Lübnan 1957, Is. 187; Süyûtî, *el-İtkân fî ULÛmi'l-Kur'an*, I. 37; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.59.

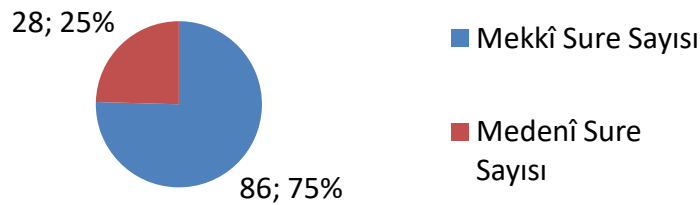
¹²⁷ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s.36; Mesut Okumuş, "Kur'an'ın Tedrici Nüzül Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine", *Eskiyeni* 27 /Güz 2013, 7-21, s. 15-16.

¹²⁸ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s.36; Okumuş, "Kur'an'ın Tedrici Nüzül Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine", s. 16-17.

Mekkî ve Medenî surelerde konu farklılığının sebebini Hz. Âişe'den gelen rivayet özetlemektedir: *“Kur’an’dan ilk olarak içinde cennet ve cehennem zikrolunan mufassal sûreler nâzil olmuştur. İnsanlar İslâm konusunda bilinç sahibi oldukları zaman ise helâl ve haram âyetleri nâzil oldu. Eğer ilk önce “İçki içmeyin.” yasağı inseydi, insanlar, “Biz asla içkiyi bırakmayız!” derlerdi. Eğer ilk önce “Zina etmeyin.” yasağı inmiş olsaydı, insanlar, “Biz zinayı asla bırakmayız!” derlerdi. Ben çocukluk çağında iken Mekke’de Muhammed’e (s.a.s.): “Hayır, kıyamet, onların (görecekları asıl azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır.” ayeti indirildi. Bakara ve Nisâ sureleri ben O’nun yanında (evliyken) indi.”*¹²⁹

Mekkî ve Medenî surelerin sayıları hakkında ihtilaf vardır. Süyûtî’ye göre Mekkî surelerin sayısı 82, Medenî surelerin sayısı 20 geriye kalan 12 sure ise ihtilaflıdır. Übeyy b. Ka’b’a göre Mekkî surelerin sayısı 87, Medenî surelerin sayısı 27’dir. Nöldeke’ye göre Mekkî surelerin sayısı 90, Medenî surelerin sayısı 24’tür. Mısır Meliki Fuat’ın 1342’de ilmi bir heyete tetkik ettirerek bastırıldığı mushafa göre Mekkî surelerin sayısı 86, Medenî surelerin sayısı ise 28’dir.¹³⁰ Biz bu çalışmada bu son tespiti dikkate alarak Mekkî ve Medenî surelerde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin oranlarını tespit etmeye çalışacağız.

Mekkî ve Medenî Surelerin Oranları

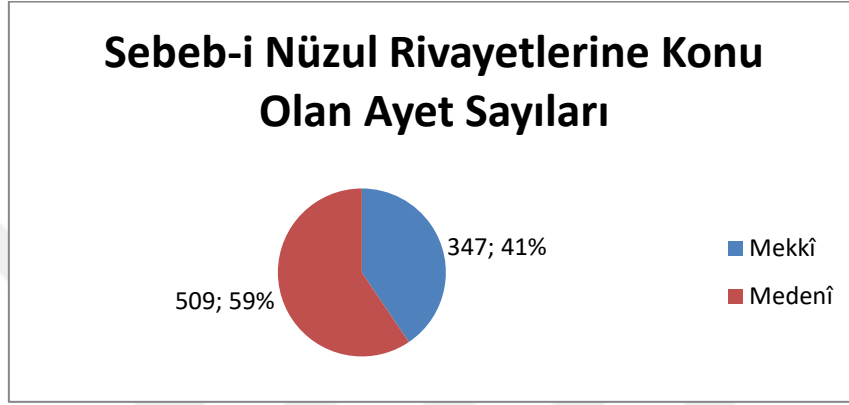

¹²⁹ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 6

¹³⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 62.

Mekkî ve Medenî surelerin oranlarını mukayese ettiğimizde 86 surenin Mekke'de, 28 surenin ise Medine'de indiği tespitine göre surelerin %75'inin Mekke'de, %25'inin ise Medine'de indiği ortaya çıkmaktadır.

Şimdi bu ön tespitleri yaptıktan sonra Mekkî ve Medenî surelerde geçen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin ne kadar ayeti kapsadığını görelim.

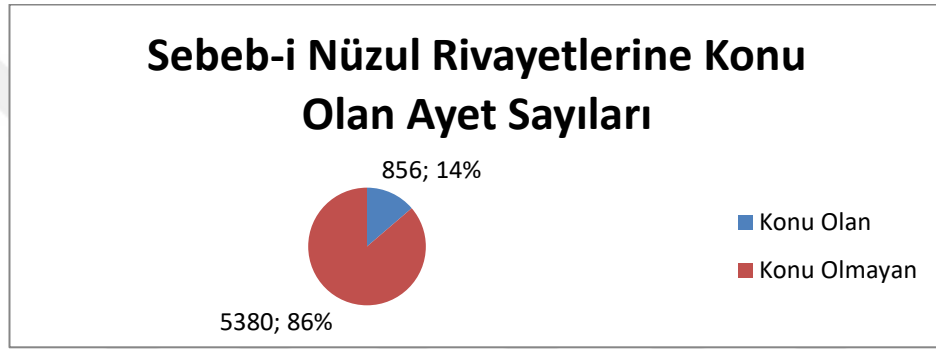
Mekkî ve Medenî surelerde sebeb-i nüzul rivayetlerinin kaç ayeti kapsadığı sorusuna cevap aradığımızdan Mekkî sureler içinde toplamda 347 ayeti kapsarken, Medenî surelerde ise toplamda 509 ayeti kapsadığı görülmektedir. Yüzdeler olarak Mekki ayetler %41, Medenî ayetler ise %59 olarak ortaya çıkmaktadır. Yani Medenî ayetlerde sebeb-i nüzule konu olan ayet sayıları daha fazladır.

Hasan KESKİN, *Âyetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri* başlıklı makalesinde ayetlerin sayıları hakkında ihtilaf ve görüşlere yer verdikten sonra şu değerlendirmelerle bitirir:

Kûfe kırâat ekolünün kabul ettiği ve Hz. Ali b. Ebî Talib'ten rivayet edilen 6236 âyet sayısını gösteren âyet sıralaması bütün Mushaflarda, dünyanın dört bir yanında tatbik edilerek bütün Müslümanlarca kabul edilmiş ve üzerinde birlik sağlanmıştır. Mushaflarda ki âyet sayısını ifade eden 6236 sayısı, tarihsel kökeni olan ve rivayet tekniği açısından da gelen rivayetlerin en sağlamı olarak

gözükün, bu anlamda Kur’andaki âyet sayısı denildiğinde akla gelen sayı olarak kabul edilmelidir.¹³¹

Biz de bu sayıyı esas alarak değerlendirme yaptığımızda 541 ayrı ayette geçen sebep-i nüzûl rivayetleri toplamda 856 ayeti kapsamaktadır. Bu ayetlerin 347’si Mekkî ayetler, 509’u ise Medenî ayetlerdir. 6236 ayet arasında sadece 856 ayet esbâb-ı nüzûl rivayetleriyle tefsir edilmeye çalışılmıştır. Belût’un çalışmasında ise 434 ayrı ayette geçen sebep rivayetleri toplamda 615 ayeti kapsamaktadır.

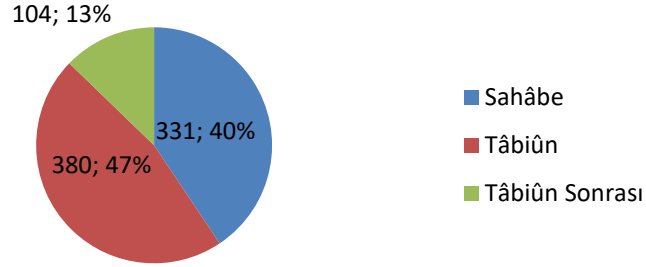
Yukarıdaki oranlar bize esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sadece Kur’an ayetlerinin %14’ünü kapsadığını bize göstermektedir. %86’lık diğer kısım ile ilgili esbâb-ı nüzûl rivayeti bulunmamaktadır.

Burada ayrıca müfessirlerin tabakalarına göre kaç ayette sebep rivayeti geçtiğini görebiliriz. Bu da bize başka açıdan bu rivayetleri görme imkânı verecektir.

---

¹³¹ Hasan Keskin, “Âyetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XIII/2 - 2009, 49-67, s. 67

Müfessirlerin Tabakasına Göre SebeP Rivayetlerinin Geçtiği Ayet Sayıları (541)

Bu veriler Sahâbe, tâbiûn ve sonrası dönem esbâb-ı nüzûl rivayetleriyle yakın oranlara sahiptir. Sahâbeden toplamda 770 rivayet gelmiştir. Bu rakamla esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %43'si sahâbe tarafından nakledilmiş olmaktadır. Tâbiûn döneminde gelen rivayetlerin sayısı ise 951 rivayettir. Bu sayı bize esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %52'sinin tâbiûn tarafından nakledildiğini ortaya koymaktadır.

Tâbiûn döneminden sonra ise toplamda 96 rivayet gelmiştir. Bu rakam ise tâbiûn döneminden sonra gelen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sadece %5'inin onlara ait olduğunu ifade etmektedir.

Dikkatimizi çeken diğer bir konu da Mekkî ve Medenî surelerde ne kadar esbâb-ı nüzûl rivayeti olduğudur.

Taberî Tefsiri'ndeki 1817 esbâb-ı nüzûl rivayeti arasında 469 rivayet Mekkî surelerde yer almaktadır. 1348 rivayet ise Medenî surelerde yer almaktadır.

Burada ayrıca nüzûl asrını resmeden sebeP rivayetleri ve tefsir değerlendirmeleri açısından Mekkî, Medenî sureleri incelemeye tabi tutup dönemlere

göre müfessirlerin rivayet oranlarına bakmak tefsir ve sebab-i nüzûl rivayetleri hakkında fikir verecektir. Bu bölümde sadece nüzul asrını resmeden sebab-i nüzul rivayetleri açısından incelenecektir.

2.1. Mekkî Dönem

Mekkî surelerin sayısının 86, Medenî surelerin sayısının ise 28 olduğunu, Mekke'den inen sayfa sayısının 370, Medîne'de inen sayfa sayısının ise 234 olduğunu, Mekkî surelerde sebab-i nüzule konu olan ayet sayısının 347, Medenî surelerde sebab-i nüzule konu olan ayet sayısının ise 509 olduğunu ifade etmiştik. Bu verilerle surelerin %75'i, sayfa sayısı açısından %61'i ve sebab-i nüzule konu olan ayet sayıları açısından %41'i Mekkî surelere aittir.

2.1.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

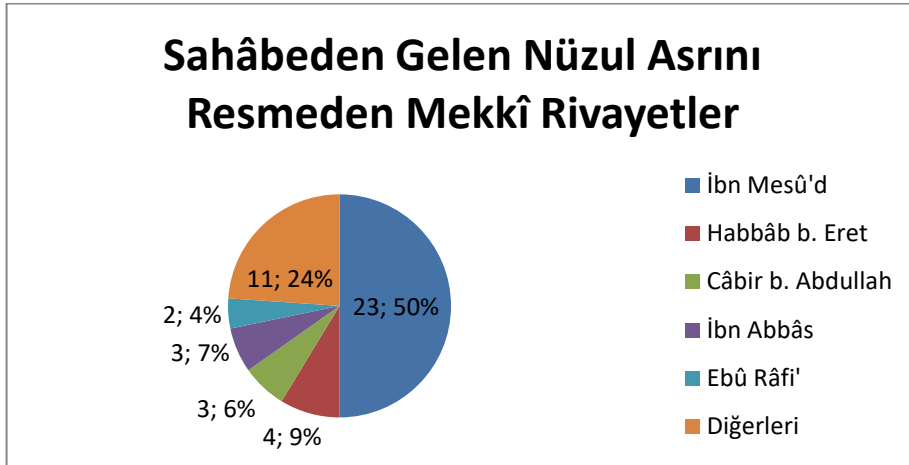
Taberî Tefsiri'ndeki 1817 esbâb-ı nüzûl rivayeti arasında 469 rivayet Mekkî surelerde yer almaktadır. 469 rivayetten 62 rivayet nüzul asrını resmeden Mekkî surelere aittir. 62 rivayetten 46'si sahâbeden gelen rivayetlerden oluşmaktadır. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Mesûd	23	8	Ebu'l-Yeser Ka'b b. A'mr	2

				el-Ensarî	
2	Habbâb b. Eret	4	9	Ebu Ümâme el-Bâhilî	1
3	Câbir b. Abdullah	3	10	Âiše	1
4	İbn Abbâs	3	11	Enes b. Malik	1
5	Ebû Râfi	2	12	Ali b. Ebî Tâlib	1
6	Muâz b. Cebel	2	13	Sa'd b. Ebi Vakkâs	1
7	Sa'd b. Mâlik	2			
	Toplam	39		Toplam	7
				Genel Toplam	46

Yukarıdaki tabloda 13 raviden toplamda 46 rivayet geldiği gözükmektedir. Diğer dönemdeki veriler de ele alındıktan sonra genel değerlendirmeler yapılacaktır.

Mekkî dönemde 13 sahâbeden toplamda 46 nüzul asrını resmeden sebep rivayeti geldiğini ifade etmiştik. Aşağıda hangi raviden ne kadar rivayet geldiği oranlarıyla görülecektir.

Mekkî ayetlerde nüzul asrını resmeden rivayetlerin ravileri açısından incelendiğinde ilginç bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Sahâbe döneminde Resulullah'ın

(s.a.s.) kendisine sure okuduğu ve kendisine sure okuttuğu Mekke’de ilk Müslümanlardan olan sahâbi Abdullah b. Mesûd’dan¹³² gelen rivayetlerin oranı İbn Abbas’ı geçmektedir.

Nüzul asrını resmeden Mekki surelerde İbn Mesûd’un oranı 23 rivayetle %50’dir. İbn Abbas’ın oranı ise 3 rivayetle %6-7 civarındadır. Yani İbn Mesûd’un oranı İbn Abbas’tan %43-44 daha fazladır. Zira İbn Mesûd ilk Müslümanlardan olup Hz. Peygamber’den (s.a.s.) direk Kur’an dersleri almıştır.¹³³

Bu dönemde nüzul asrını resmeden rivayetlerin yarısı İbn Mesûd’tan gelmiştir. Habbâb b. Eret’ten gelen 4 rivayetın oranı %9, Câbir b. Abdullah ve İbn Abbâs’tan gelen 3’er rivayetın oran %6-7, Ebû Râfiden gelın 3 rivayetın oran %4’tür. Diğer ravilerin oranı ise %24’tür.

2.1.2. Tâbiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Mekkî surelerde yer alan 469 rivayet arasında nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinden 62 rivayetten 15 rivayet ise tâbiûn dönemine aittir. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı
1	Katâde	3	7	Yahyâ b. Ca'de	1
2	Atâ b. Ebî Rabâh	2	8	Süleymân b. Tarhân et-	1

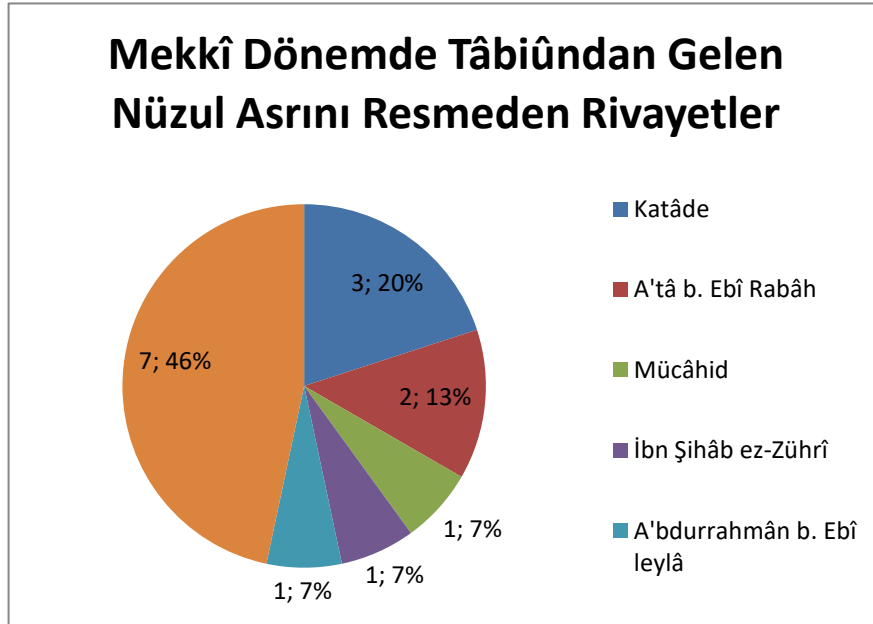
132 İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, I. 215: Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 33.

133 Ebu Bekr İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, Daru'l-Vatan, Riyad 1997, I. 215.

				Teymiyy	
3	Mücâhid	1	9	Amr b. Kays	1
4	İbn Şihâb Zührî	1	10	Avn b. Abdullah	1
5	Abdurrahmân b. Ebî leylâ	1	11	Abdurrahman b. Sahhar b. Sahr	1
6	U'rve b. Zübeyr	1	12	İbrâhim en-Nehâf'	1
	Toplam	9		Toplam	6
				Genel Toplam	15

12 tâbiiden toplam 15 rivayet gelmiştir.

Mekkî surelerde yer alan nüzul asrını resmeden 62 sebebeb rivayetinden 15 rivayet tâbiûn dönemine aittir. Bu 15 rivayet toplamda 12 raviden gelmiştir.

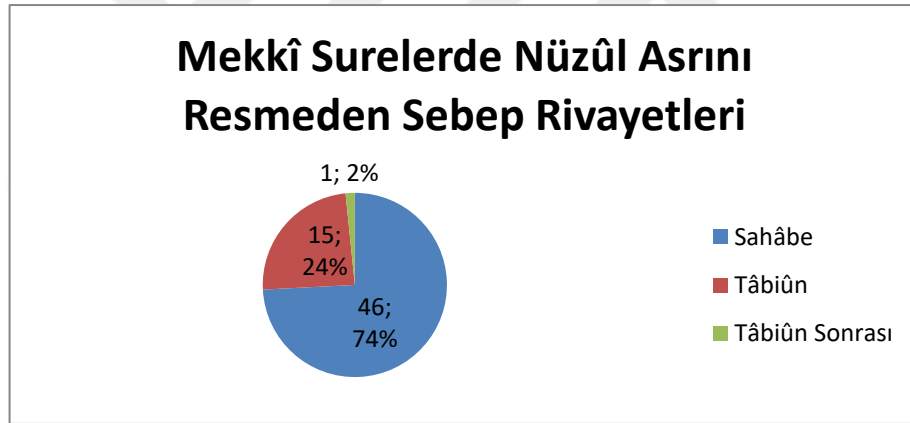
Katâde'den %20'lik oranla 3 rivayet, Atâ b. Ebî Rabâh'tan %13'lük oranla 3 rivayet, Mücâhid, İbn Şihâb Zührî ve Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'dan %7'lik

oranlarla 1'er rivayet gelmiştir. Diğer rivayetlerden ise %46'lık oranla toplam 7 rivayet gelmiştir.

2.1.3. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Mekkî sureler içinde yer alan 62 nüzul asrını resmeden rivayet arasında Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem'den sadece bir rivayet gelmiştir.

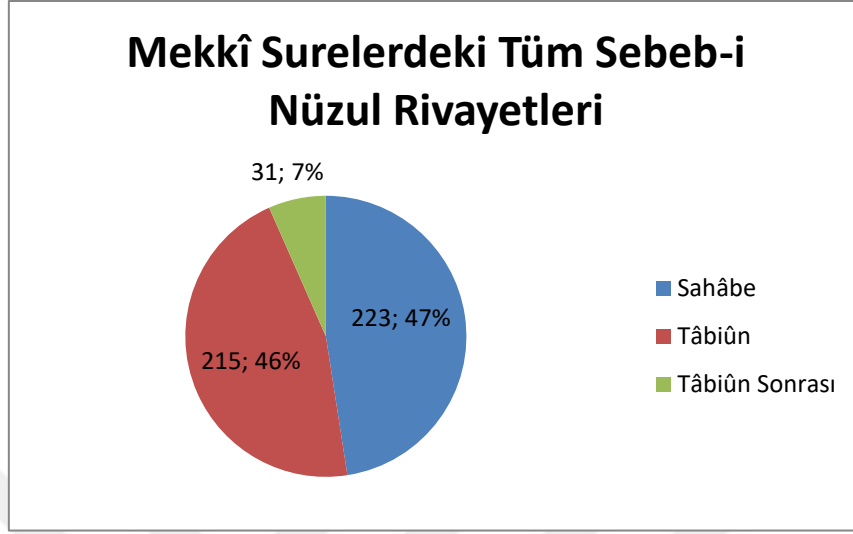
Bu aşamada yukarıda sahâbe, tâbiûn ve sonrası dönemde gelen rivayetlerin mukayesesine yer verilecektir.

Mekkî surelerdeki sebep rivayetlerine baktığımızda 46 rivayetle sahâbenin oranı %74, 15 rivayetle tâbiûnun oranı %24 ve 1 rivayetle tâbiûn sonrasının oranı %2'dir. Tâbiûn sonrasında gelen bu tek rivayet İbn Zeyd'den gelmiştir. Bu rivayet Abese suresiyle ilgilidir. Benzer rivayet sahâbeden Hz. Âişe ve İbn Abbâs'tan da gelmiştir.¹³⁴ İbn Zeyd'in rivayeti sahâbeye dayanmaktadır. Zira hem tâbiûn hem de tâbiûn sonrası nüzûl asrının şahitleri olmadıklarından onlardan gelen nüzûl asrını

¹³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 217.

resmeden sebep rivayetlerini tâbiûn sahâbeden, tâbiûn sonrası ise tâbiûn kanalıyla sahâbeden almış olmaları gerekmektedir.

Görüldüğü gibi sadece Mekkî surelerde bulunan ayetlerde zikredilen 469 esbâb-ı nüzûl rivayetinden sahâbe döneminin rivayetleri %47'lik oranla tâbiûn döneminden %1'lik bir fazlalığa sahiptir. Dolayısıyla bu oranla şu sonuca varabiliriz. Sahâbenin tefsirde ve esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde sahip olduğu en büyük pay Mekkî surelere aittir.

2.2. Medenî Dönem

144 sure içerisinde medeni surelerin sayısı 28'dir. Medîne'de inen sayfa sayısının ise 234, Medenî surelerde sebep-i nüzule konu olan ayet sayısının ise 509 olduğunu ifade etmiştik. Bu verilerle Medenî surelerin oranı %25, Medîne'de inen sayfaların oranı %39, sebep-i nüzule konu olan 856 ayetten 509 ayetle Medenî surelerdeki ayetlerin oranı %61'dir.

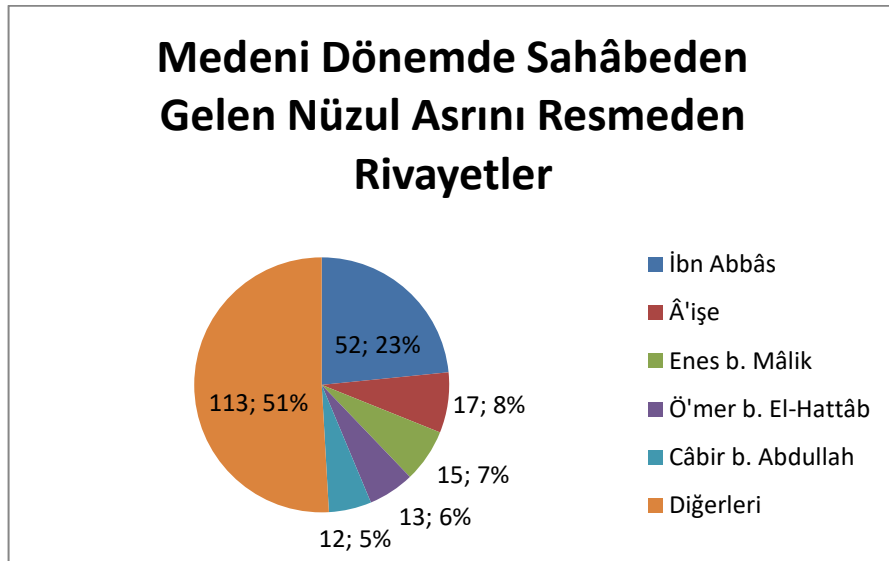
2.2.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Taberî Tefsiri'ndeki 1817 esbâb-ı nüzûl rivayeti arasında 1348 rivayet Medenî surelerde yer almaktadır. 1348 rivayetten 359 rivayet nüzul asrını resmeden Medenî surelere aittir. 359 rivayetten 222'si sahâbe den gelen rivayetlerden oluşmaktadır. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	sahâbe Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Abbâs	52	22	Ebû Eyyûb el-Ensârî	2
2	Âişe	17	23	Ubâde b. es-Sâmit	2
3	Enes b. Mâlik	15	24	Âmir b. Rabîa'	2
4	Ö'mer b. El-Hattâb	13	25	Zübeyr b. A'vvâm	2
5	Câbir b. Abdullah	12	26	Abdullah b. Ebî Hadrad	2
6	Ebû Hureyre	9	27	el-Esla' el-A'racî	2
7	Bera b. el-Âzib	9	28	Muhammed b. Sâbit b. Kays	2
8	Zeyd b. Erkam	8	29	Übeyy b. Ka'b	1
9	Ka'b b. U'cra	8	30	Abdurrahmân b. A'vf	1
10	İbn Mesûd	7	31	Cündüb b. Abdullâh	1
11	Abdullah b. Ö'mer	7	32	Ebu Ümâme el-Bâhilî	1
12	Ali b. Ebî Tâlib	6	33	Misver b. Mahreme	1
13	Ma'kıl b. Yesâr	5	34	Abdullah b. A'mr el-Âs	1
14	Sa'd b. Ebi Vakkâs	5	35	Ebû Râfi	1
15	Sa'd b. Mâlik	4	36	Katde b. Nu'mân	1
16	Ümmü Seleme	4	37	Temîm ed-Dârî	1

17	Ebû Cebîre b. ed-Dahhâk	4	38	Akra' b. HÂbis et-Temîmî	1
18	zeyd b. Samit (Ebu Ayyaş)	3	39	Ebû Ümâme b. Sehl b. Hanîf	1
19	Ebu Saîd el-Hudrî	3	40	A'lkame b. el-Feğvâ	1
20	Zeyd b. Sâbit	2	41	Havle	1
21	Abdullâh b. Zübeyr	2			
	Toplam	195		Toplam	27
				Genel Toplam	222

Bu verilerle 41 raviden toplamda 222 rivayet gelmiştir. Dolayısıyla Medenî dönemde 41 sahâbiden toplamda nüzul asrını remeden 222 sebab-i nüzul rivayeti gelmiştir.

Yukarıdaki pasta dilimine bakıldığında Medenî dönemde nüzul asrını resmeden sebep-i nüzul rivayetlerinde ilk sırada yer alan İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin oranı 52 rivayetle %23'tür. Yani Medeni dönemde gelen sebep rivayetlerinin yaklaşık ¼'ü İbn Abbas'tan gelmiştir. İkinci sırada yer alan Aişe'den 17 rivayet gelmiş ve oranı %8'dir. Üçüncü sırada yer alan Enes b. Mâlik'ten gelen rivayetlerin sayısı 15 olup bu da %7 oranına sahiptir. Dördüncü sırada yer alan Ömer b. Hattâb'tan 13 rivayet gelmiş olup bu da %6'ya denk gelmektedir. Beşinci sırada yer alan Câbir b. Abdullah'tan 12 rivayet gelmiştir. Bu da oran olarak %5'e denk gelmektedir. Diğer sahâbenin oranı ise toplamda %51'dir.

Görüldüğü gibi sahâbe arasında tefsir rivayetlerinde %65'lik orana sahip olan İbn Abbas'ın oranı nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinde Mekki surelerde %6-7'ye düşmekte, Medeni surelerde ise %23'te kalmaktadır.

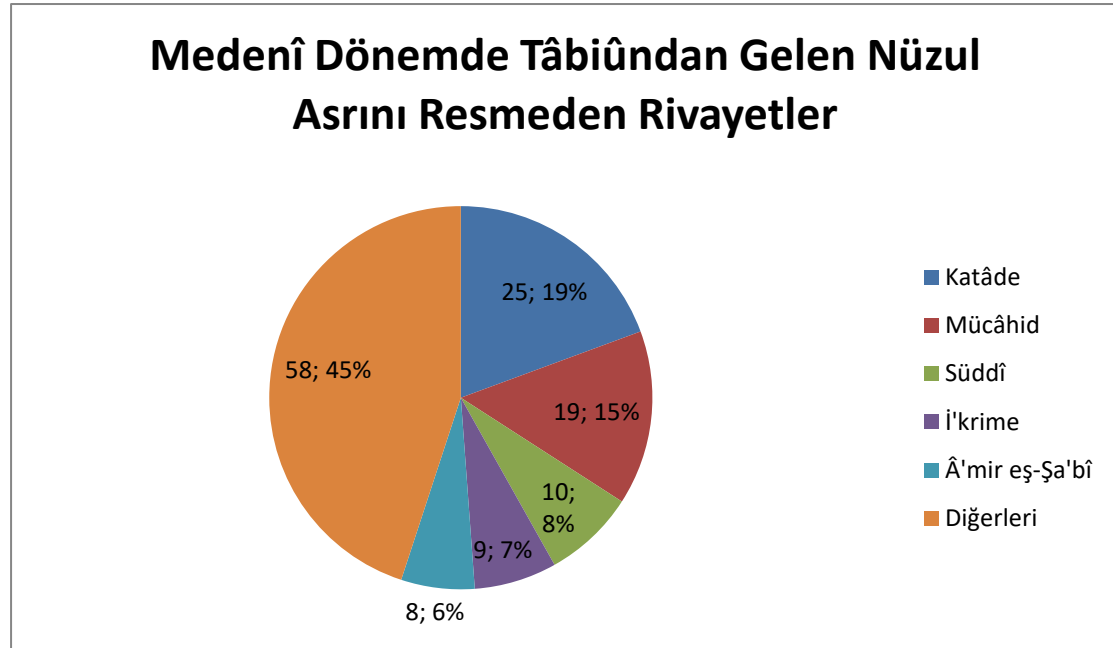
2.2.2. Tabiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Taberî Tefsiri'nde 1817 rivayet içerisinde 951 rivayet tâbiûn dönemine aittir. Bu rakam ise sebep-i nüzul rivayetlerinin yaklaşık %5'sinin bu döneme ait olduğunu göstermektedir. Bu sonuç tefsir rivayetlerine göre sebep rivayetlerinde tâbiûnun payının %3 daha düşük olduğu göstermektedir. Tabiinden gelen 951 rivayetten 144 rivayet nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinden oluşmaktadır. 144 sebep rivayetinden 129'u Medenî surelerdeki ayetlerle ilgilidir. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı
1	Katâde	25	21	Şurayh b. U'beyd	1
2	Mücâhid	19	22	Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit	1
3	Süddî	10	23	Yahyâ b. Kesîr el-Yemânî	1
4	İ'krime	9	24	A'tâ b. Ebî Rabâh	1
5	Âmir eş-Şa'bî	8	25	Rabi' b. Enes	1
6	Dahhâk	5	26	Ebu Â'kıl	1
7	İbn Şihâb Zührî	5	27	Amr b. Şua'yb	1
8	HasanBasrî	4	28	Bekr b. Abdullâh el-Müzenî	1
9	Abdurrahmân b. Ebî leylâ	4	29	Kâsım b. Ebî Bezze	1
10	Saîd b. Cübeyr	3	30	A'diyy b. Sâbit	1
11	U'rve b. Zübeyr	3	31	Abdumelik b. Mervân	1
12	Zeyd b. Eslem	3	32	Şehr b. Havşeb	1
13	Ebû İshâk es-Sebî'	2	33	Dâvûd b. Ebî Âsım	1
14	Ebu Mâlik Ğazvân el-Ğıfari	2	34	Tâvus b. Keysân	1
15	Yezîd b. Rûmân	2	35	Abdurrahmân b. A'mr es-Sülemî	1
16	Muhammed b. Ka'b el-Kurazî	2	36	Mervân b. Hakem	1
17	Ebu'l-Â'liye er-Riyâhi	1	37	Ebû Vâil b. Seleme	1
18	A'tıyye b. Sa'd el-Avfî	1	38	Abdullâh b. Şeddâd	1
19	Saîd b. Müseyyeb	1	39	Miksam b. Becere	1
20	Abdullâh b. Kesîr el-	1			

	Kinânî				
	Toplam	110		Toplam	19
				Genel Toplam	129

Yukarıdaki tabloda 39 raviden toplamda 129 rivayet geldiği gözükmektedir. Dolayısıyla Medeni dönemde tabiinden toplamda 129 sebab-i nüzul rivayeti gelmiştir. Bu 129 rivayet, 39 sahâbiden gelmiştir.

Katâde'den %19'luk oranla 25 rivayet, Mücâhid'ten %15 oranla 19 rivayet, Süddî'den %8'lik oranlarla 10 rivayet, İ'krime'den %7'lik oranlarla 9 rivayet, Â'mir eş-Şa'bi'den %6'lık oranlarla 8 rivayet gelmiştir. Diğer ravilerden ise %45'lük oranla toplam 58 rivayet gelmiştir.

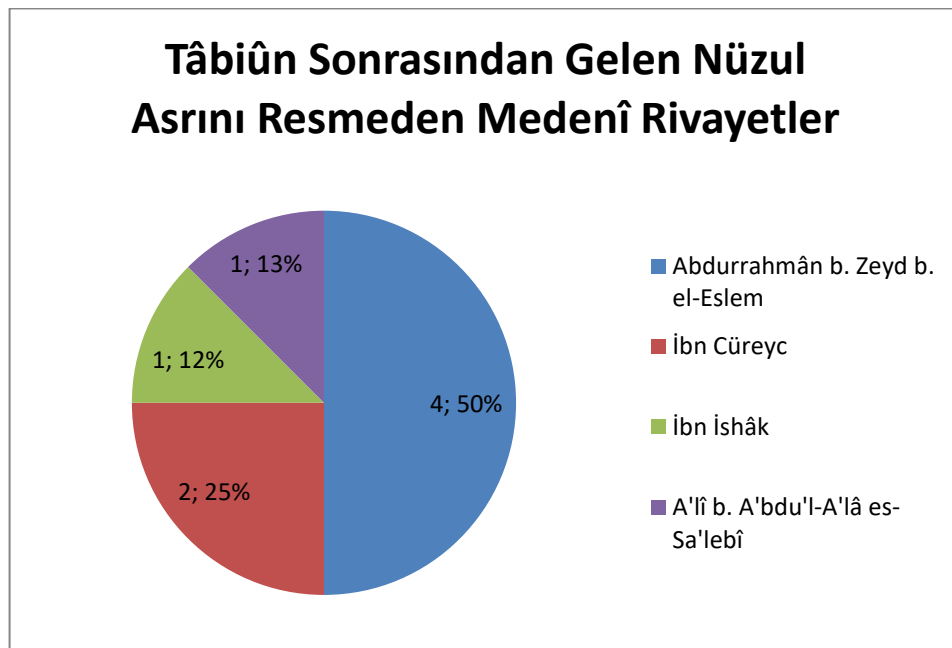
Tâbiûn arasında Mekkî ve Medenî dönemde ön plana çıkan müfessir Katâde'dir. Hem Mekkî hemde Medenî dönem rivayetlerinin yaklaşık % 20'si söz konusu şahsa aittir.

2.2.3. Tabiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Tâbiûn döneminden sonra toplamda 96 sebep rivayeti gelmiştir. Bu rakam ise tâbiûn döneminden sonra gelen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sadece %5'inin onlara ait olduğunu ifade etmektedir. 96 rivayetten 9 rivayet nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinden oluşmaktadır. Bu rivayetlerden 8'i Medenî surelerde bulunan ayetlerle ilgilidir. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

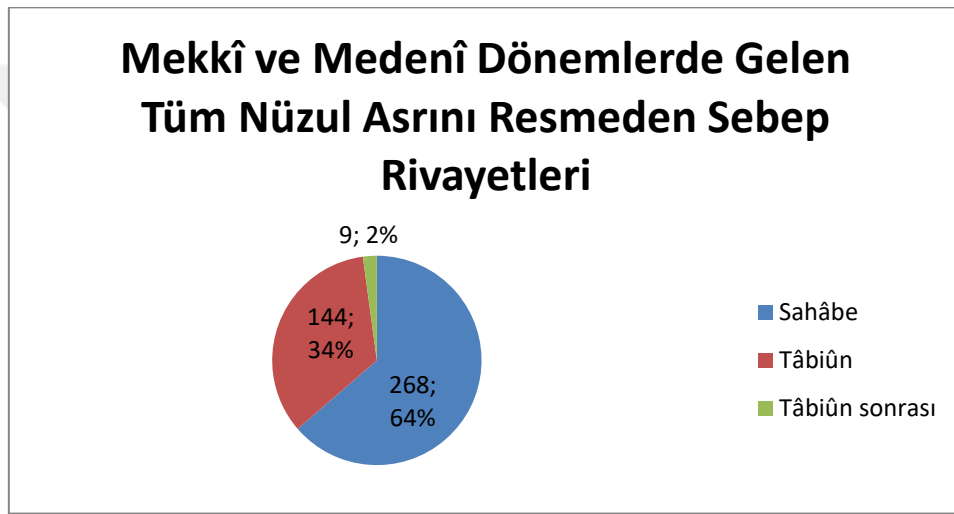
Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı
1	Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem	4	3	İbn İshâk	1
2	İbn Cüreyc	2	4	A'lî b. Abdu'l-A'lâ es-Sa'lebî	1
		6			2
					8

Medenî dönemde ise 4 Müfessirden toplam 8 rivayet gelmiştir.

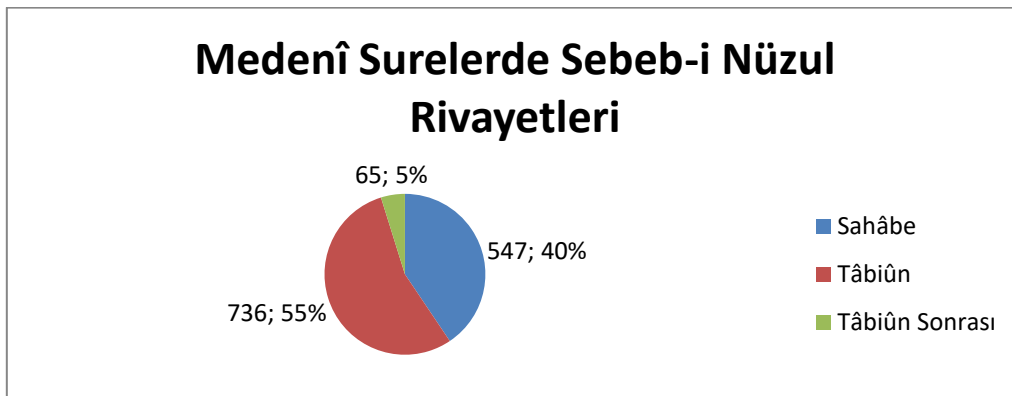

Tâbiûn sonrası Medenî dönemde Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem'den %50'lik oranla 4 rivayet, İbn Cüreyc'ten %25'lik oranla 2 rivayet, İbn İshâk ve Alî b. Abdu'l-A'lâ es-Sa'lebî'den %12-13'lük oranlarla 1'er rivayet gelmiştir.

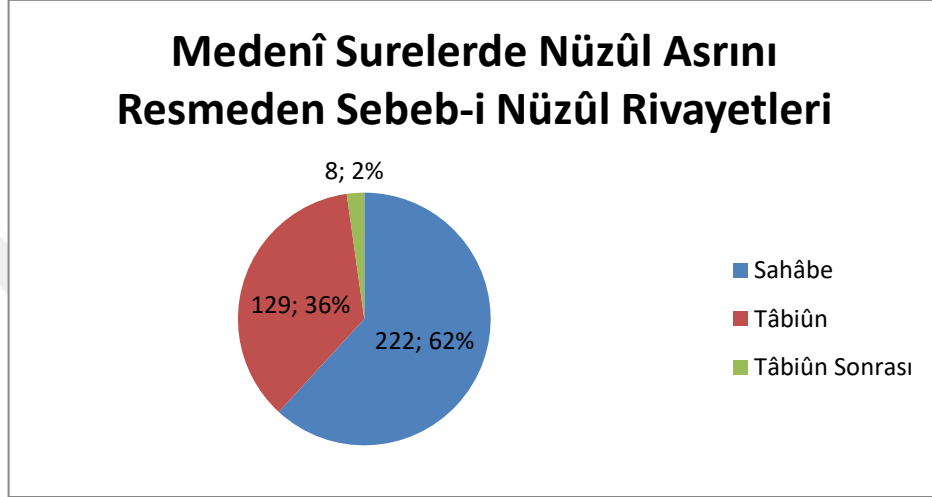
Tâbiûn sonrası Mekkî ve Medenî dönemde Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem'in ayrıcalığı fark edilmektedir. Mekkî döneme ait 1 rivayet ve Medenî dönemin %50'si söz konusu rivayetten gelmiştir.

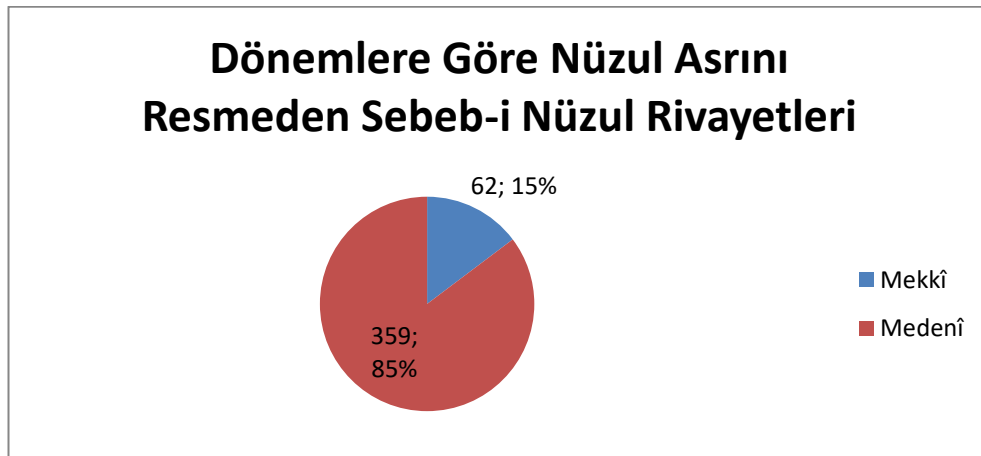
Her iki dönemi birlikte değerlendirdiğimizde de nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinde sahâbenin payı 268 rivayetle %64 olduğu görülmektedir. Tâbiûnun payı 144 rivayetle %34, tâbiûnun payı ise 9 rivayetle %2'dir.

Medenî surelerde genel olarak sebep rivayetlerine baktığımızda 547 rivayetle sahâbenin payı %40, tâbiûnun payı 736 rivayetle %55, tâbiûn sonrasının payı ise 65 rivayetle sadece %5'dir. Bu oranlara göre Medenî surelerde tâbiûnun payı sahâbeden %15 daha fazladır. Bu veriler de genel tefsir rivayetlerine göre sebep rivayetlerinde sahâbenin payının çok fazla olduğunu göstermektedir.

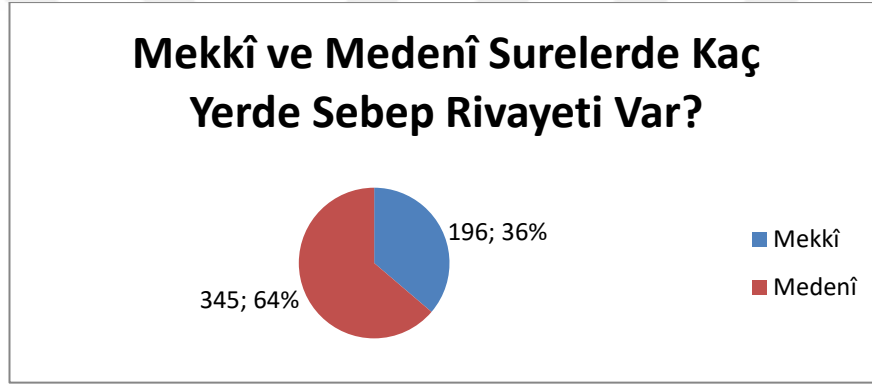
Medenî surelerdeki nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerine baktığımızda da Mekkî surelerdeki nüzul asrını resmeden sebep rivayetleriyle benzer sonuçlarla karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. 222 rivayetle sahâbenin oranı %62, 129 rivayetle tâbiûnun oranı %36 ve tâbiûn sonrasının oranı ise 8 rivayetle %2'dir.

Mekkî ve Medenî dönemler açısından yukarıdaki oranlara bakıldığında nüzul asrını resmeden sebep-i nüzul rivayetlerinin %15'i Mekkî döneme, %85'inin ise Medenî döneme ait olduğu görülmektedir.

Her iki dönemde de sahâbenin payı yüksektir. Mekkî dönemde rivayetlerin %74'ü, Medenî dönemde ise rivayetlerin %62'si sahâbeye aittir.

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri hususunda dikkatimizi çeken meselelerden biri de Mekkî ve Medenî surelerde kaç ayet veya kaç yerde esbâb-ı nüzûl rivayetleri söz konusu olduğudur.

Yukarıdaki tabloya baktığımızda Mekkî sureler içinde 196 ayrı ayet ve yerde esbâb-ı nüzûl rivayetleri söz konuşurdu. Oranlamaya baktığımızda %36'ya tekabül etmektedir. Medenî sureler içinde ise 345 farklı ayet ve yerde esbâb-ı nüzûl rivayetleri söz konusudur. Bu da bize söz konusu sure ve ayetlerin %64'lük orana sahip olduğunu göstermektedir.

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerine konu olan Mekki ayetlerin %41, Medenî ayetlerin ise %59 paya sahip olduklarını ifade etmiştik. Esbâb-ı nüzûl rivayetleri ne kadar ayeti kapsamaktadır? Sorusuna cevap aradığımızda Mekkî surelerde ayetlerin kısa olması ve surelerin indiği ifade edildiğinden esbâb-ı nüzûl rivayetine konu olan ayet sayıları biraz fazla gözükmektedir. Yalnız Mekkî ve Medenî surelerin ayetlerinde kaç ayet ve

kaç yerde esbâb-ı nüzûl rivayeti vardır? Sorusuna cevap aradığımızda Mekkî surelerin payı %36'ya düşmekte, Medenî surelerin oranı ise %64'e yükselmektedir.

Bütün bu veriler bize Kur'an ayetlerinin sadece %14'ünün esbâb-ı nüzûl rivayetlerine söz konusu olduğunu ve esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin yaklaşık %64'ünün Medenî surelerin ayetlerini kapsadığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

C. ESBÂB-I NÜZÛL RİVÂYETLERİNİN İÇERİK YÖNÜNDE TASNİF EDİLMESİ VE SİYER-TARİH RİVAYETLERİYLE MUKAYESESİ

Söz konusu rivayetlerin içerik yani metin yönünden ayrıca değerlendirmeye tabi tutulması ve siyer, tarih kitaplarındaki rivayetlerle karşılaştırılmasının yapılması bu rivayetlerin güvenilirliği hakkında fikir verecektir..

Rivayetlerin sıhhatine ulaşmanın yollarından bir diğeri de rivayetın metin kısmını tahlil etmekten geçmektedir. Taberî bunun için öncelikle ayetlerin tefsirinde rivayet müktesebatını ifade ettikleri manaya göre taksim etmiş, aynı görüşleri ifade eden rivayetleri bir araya toplamıştır. Bu yöntem dikkatli bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde rivayetlerin metin kısmına değer verdiği de anlaşılmaktadır. Sonra o, bu görüşlerin doğru olup olmadığını göstermek için harici delillere başvurmuştur. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz. Hadislerle, sahâbeden gelen haberlerle, İcma yani çoğunluğun görüşüyle, tarih ve siyer âlimlerinin görüşüyle, evrensel ahlaki kurallarla, bilinen yaygın Arap diliyle, siyak-sabıkla/bağlamla uyumlu olup olmadığını denetlemeye çalışmıştır. Bu yöntemin sağladığı diğeri bir fayda ise,

daha önce ifade ettiğimiz gibi her tabakadan aynı görüşü paylaşan müfessirlerin görüşlerini bir arada görme imkânı vermesidir.

Rivayetleri metin, içerik yönünden ayırma tabi tuttuktan sonra bu tür rivayetlerin Kur'an'ın tefsirindeki yerini, değerini de anlamaya çalışmak gerekir.

Taberî Tefsiri'nde bu tür sebep rivayetlerini tasnif ettik. Söz konusu sebep rivayetlerinin, tefsirinde ne kadar önemli olduğunu test etmek için hiçbir açıklamaya yer vermeden veya kısa açıklamalarla -örneğin lügavi açıklamalar gibi- ayetlerin tefsirine sebep rivayetleriyle başladığı yerleri tespit ettik ve çıkan sonuç bizleri şaşırtmadı. İçerik yönünden nüzul ortamını resmeden sebep rivayetleri ile tefsirine başladığı ayet sayısı 139, diğer tefsiri rivayetler içerisinde ise sebep rivayetleri ile başladığı ayet sayısı ise sadece 26'dır.

Yaptığımız diğer bir çalışma da içerik yönünden nüzul ortamını resmeden sebep rivayetlerini sûrelerin iniş sırasına göre konusal olarak incelemek oldu. Sûrelerin iniş sırasına göre konularını almamızın nedeni kronolojinin esas alındığı siyer ve tarih bilgileriyle uyumunu daha kolay denetleyebilmektir. Aynı rivayetleri aşağıda ismi ve müellifleri verilen siyer kitaplarıyla da karşılaştırılması yapılmıştır:

- Abdu'l-Melik b. Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Tahk. Mustafa es-Sükâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdu'l-Hâfız eş-Şelebî, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî, Mısır 1955.

- Muhammed b. İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzî*, Tahk. Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1978.

- Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *el-Meğâzî*, Tahk. Marsden Jones , Dârü'l-A'lemî, Beyrut 1989.

Aşağıdaki tabloda bunu görmekteyiz

1. Nüzûl asrını Resmeden Sebep Rivayetlerinin Konularının Siyer Kitaplarıyla Mukayesesi

Mukayese Tablosu

Mekki surelerin iniş sırası	SURE	AYET NO	Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin konuları	İbn İshak	Vakıdî	İbn Hişam
1	Alak	9-17	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Kabebe'de Ebu Cehil tarafından namaz kılmaktan engellenmesi ve hakaret edilmesi/Müslümanlara baskı	1/230		1/311
2	Müzzemmil	1...	Hz. Peygamber ve Müminlerin gece namazı			
3	Müddessir	1-5	Fetretü'l-Vahy ve Hz. Peygamber'e uyarı görevinin hatırlatılması	1/135		1/241
4		11...	İslam düşmanlarında Velid b. Muğire vb.'nin azaba uğratılacağı/İslam	1/151		1/271

			düşmanlarının tehdit edilmesi			
5	Leheb	1...	İslam düşmanlarında Ebu Leheb ve Karısının Hz. Peygamber ve Müslümanların aleyhine çalışmaları ve ahiretteki cezaları	1/156	3/874	1/354-355
6	Leyl	5	Cömertlik ve cimrilik	1/192		1/319
7	Duha	1..	Vahyin belli bir süre kesintiye uğraması sonucu Kureyş Müşriklerinin Hz. Peygamber'i üzecek dedikodular üretmeleri	1/135		1/241
8	Kevser	3	Hz. Peygamber'e "ebter" diyerek aşağılamaya çalışan Müşrikler ve onlara verilen cevap	1/245		1/272
9	Tekâsur	1...	Kabir azabı hakkındaki şüpheler			
10	Kâfirûn	1...	Müşriklerin tevhidini sulandırma çabaları ve "Bir sene sen bizim putlarımıza ibadet et. Biz de senin ibadet ettiğine ibadet edelim." Sözleri			1/362

11	İhlâs	1..	Müşriklerin Rabbini bize anlat soruları/Yahudilerin Allah'ı kim yarattı? sorusu			1/571
12	Necm	33	Müslüman olmaktan vaz geçenler			
13	A'bes e	1-10	Allah Resulü iman etmeleri için Kureyş'in ileri gelenleriyle konuşurken Abdullah b. Zaide yani İbn Ümme Mektum gelip "Ya Resulallah Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret, demiş. İşini engellemesi dolayısıyla Peygamberimiz de yüzünü ekşitmesi	1/230 -231		1/363 -364
14	Tîn	6	Yaşlılık ve yaşlılık hastalığı			
15	Kıyâ me	16	Vahiy esnasında unutmamak için Peygamberimizin tekrar çabası			
16		33	Vahye karşı olumsuz tepkiler			
17	Hüme ze	1...	Malın ve paranın kendilerini ebedi kılacağını düşünenlerin varlığı			1/356

18	Beled	5	Herşeyi altedebileceğini düşünen kibirli insan			
19	Târik		Yok			
20	Kamer	45	Bedir savaşı		1/136	
21	Sâd	5	Tevhidi kavrayamayan müşrikler ve putlara körü körüne bağlılığı	1/237		1/418 -419
22	A'râf	26	Çıplak bir şekilde Kabeyi tavaf eden cahiliye Arapları	1/110		1/203
23		32	Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını helal sayan cahiliye Arapları	1/110		1/203
24		184	Hz. Peygamber'e hakaret içeren sözler söylenmesi			
25		187	Hz. Peygamber'e kıyametle ilgili sorular			1/569
26		204	Namaz içindeki davranışlar			
27	Cinn	1	Cinlerin Kur'an'ı dinlemeleri ve Müslüman olmaları			1/204 -205
28	Yâsîn	8	Hz. Peygamber'e zarar verme düşünceleri			1/483
29		77	Öldükten sonra dirilişe inanmayan cahiliye Arapları			1/361 -362

30	Furkân	6	Kur'an ayetlerinin öncekilerin efsanelerine benzetilmesi	1/201		1/358
31		7	Kureyş'in Hz. Peygamber'den Peygamberliğini ispat etmesi için olağanüstü talepleri			1/309
32		27	Mekke müşriklerinin Peygamberimizi dinlemekten birbirlerini men etmeleri			1/361
33		67	Günah işleyen sonra Müslüman olanların önceki günahları meselesi			1/475
34	Meryem	64	Hz. Peygamber'in Cebrail'i daha çok görme arzusu	1/135 -136		1/302
35	Tâhâ	124	Kabir azabı			
36		131	Hz. Peygamber'in Yahudiden borç almak zorunda kalması			
37	Kasas	51	Ehlikitaptan Müslüman olanlar	1/218		1/391 -392
38		56	Hz. Peygamber'in hidayeti için uğraştığı ama her şeye rağmen inanmayanların varlığı	1/237 -238		

39	İsrâ	57	Cinlere tapan Arapların varlığı			
40		59	Mekke müşriklerinin Peygamberimizden mucize talepleri			1/362
41		60	İsra yolculuğu ve bu yolculukta Peygamberimizin müşahede ettikleri			1/399 -400
42		73	Müşriklerin Peygamberimizi vahiyden uzaklaştırma çabaları			
43		76	Hicret izninden önce Peygamberimizi Mekke'den çıkarma çabaları			
44		80	Hicret izni			
45		85	Hz. Peygamber'e Ruhla ilgili sorulan soru	1/204		1/308
46		88	İndirilen Kur'an ayetlerinin benzerini getireceklerini iddia edenlerin varlığı			1/571 -572
47		106	Kur'an ayetlerinin peyder pey inişi	1/134		
48		110	Müşriklerin Peygamberimizin namazda iken sesli okuduğu Kur'an			

			ayetlerinden rahatsız olması ve hakaretleri			
49		111	Allah hakkında batıl inanışlar			
50	Yûnus	2	Müşriklerin insandan Peygamber olamayacağı iddiaları			
51	Hûd	5	İnanmayanların Peygamberimizi küçük düşürme hareketleri			
52		114	İyiliklerin küçük günahları silmesi			
53	Yûsuf	1...	Önceki milletlerden bahsedilmesinin istenmesi			
54	Hicr	94	Davetin açıktan yapılması	1/145		1/262
55	Enâ'm	33	Mekke müşriklerinin tevhide ve indirilen vahyi kabul etmemeleri			
56		52	Müşriklerin kendilerinin imtiyazlı kabul edilmeleri talepleri ve fakir müslümanları küçük görmeleri			1/392
57		54	Müslüman olmak isteyenlerin karanlık geçmişleri			1/393
58		68	Mekke Müşriklerinin			

			Peygamberimizi alaya almaları			
59		93	Kendisine vahiy geldiğini iddia eden edenlerin varlığı, Abdullah b. Sarh			1/300
60		94	Müşriklerin putları şefaatçi kabul etmeleri			
61		109	Mekke müşriklerinin Peygamberimizden mucize talepleri			1/274
62		121	Mekke müşriklerinin gelen bazı hükümleri alaya almaları			
63		140	Çocukların diri diri toprağa gömülmesi. Rabia ve Mudar kabileleri			
64	Lokmân	14	Ana baba hakları Sa'd b. Ebi Vakkas, Sa'd b. Malik			
65		34	Kıyametin ne zaman kopacağı			
66	Zümer	53	Tevbe veya iman edenlerin kötü amelleri			1/475 -476
67		67	Ehl-i Kitabın Allah hakkında yanlış inanışları			1/571 -572
68	Zuhrüf	57-58	Müşriklerin putları savunma çabaları			1/558 -559
69	Duhân	49	Şirkin önderlerini tehdit			

70	Câsiye	23	Cahiliye Araplarının put değiştirmeleri			
71	Ahkâf	10	Hz. Peygamberle Müşrikler arasında inanç tartişmaları			
72	Kehf	25	Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve Ruh hakkında Peygamberimize sorulan sorular	1/202 -203		1/301 -306
73		28	Kureyş Müşriklerinin ileri gelenlerinin kendilerine ayrıcalık tanınmasını Peygamberimizden talep etmeleri			
74	Nahl	38	Müşriklerin öldükten sonra dirilişe inanmamaları			
75		103	Vahyin menşei ile ilgili Müşriklerin çıkardığı tartişmalar		1/74	1/393
76		106	Tehdit altında kerhen dinden taviz verenlerin durumu		1/74	
77		110	Hicret ve zorlukları		1/74	
78		126	Savaş vb. durumlarda haddi aşmama	1/335	1/290	2/96
79	İbrâhî	28	Allah'ın nimetini küfürle		1/137	

	m		değiştiren Kureyş			
80	Enbiyâ		Putlar ve putlara tapanların akıbeti			
81	Müminûn	76	ibn Asal el-Hanefi'nin Kureyş'i açlığa mahkum etmesi			2/638 -639
82	Tûr		Hz. Peygamber (s.a.s)'e hakaret edilmesi ve onun ölümünün beklendiği			1/484
83	Nebe'	1	Kıyametin ne zaman kopacağı ilgili sorulan sorular			
84	Nâziât	41	Kıyametin ne zaman kopacağı ilgili sorulan sorular			1/569
85	Rûm	1	İranlıların Ehlikitap olan Rumları mağlup etmesi ve Müşriklerin bunu psikolojik üstünlük olarak kullanma çabaları			
86	Ankebut	10	Müslüman olup hicret etmeyen /edemeyen Mekkeliler			1/73-74
87		9	Ana baba hakları Sa'd b. Ebi Vakkas			
88	Mutafifin	1	Tartıda haksızlık yapılması			

Medeni sureler			Medeni sureler			
89	Bakar a	1...	İnanç gurupları			1/530 -534
90		80	Yahudilerin kendilerini ayrıcalıklı görmeleri bize ancak belli günlerde ateş dokunur			1/538
91		85	Ehl-i Kitabın çarpık zihniyeti, bozuk fikirleri ve hakitati çarpıtma çabaları			1/538 -541
92		108	Ehl-i Kitabın Hz. Peygamberi zora sokmak için soru sormaları			1/548
93		109	Ehl-i Kitabın haset hastalığı			1/548
94		113	Kible meselesi ve bu mesele yüzünden üstünlük tartışmaları			
95		158	Cahiliye adet ve geleneklerinin olumsuz tesirleri Safa ve mervedeki putlar	1/99		
96		159	Ehl-i Kitabın Peygamberimizin nübüvvetini gizleme çabaları			1/551
97		178	Cahiliye Araplarının çarpık			

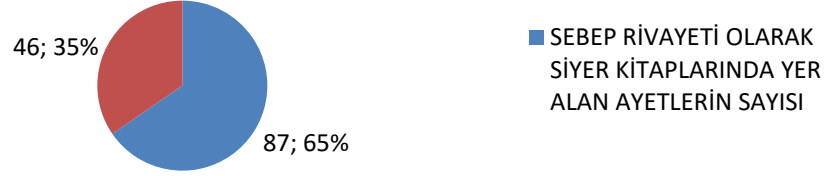
			ve adaletsiz hukuk anlayış ve uygulamaları			
98		184	Dini hükümlerin tedrici seyri oruç	1/298		
99		194	Hz. Peygamber'e sorulan çeşitli sorulara verdiği cevaplar		1/18	1/601 -604
100		195	Müslümanlarla kâfirler arasındaki ilişkiler		2/732	
101		204	Müşriklerin ihaneti Ahnes b. Şerik			1/174
102		220	Yetimlerle ilişkiler			
103		217	Haram aylarda savaşmanın sorulması			1/604
104		221	Evlilik ve müşriklerle evlenme yasağı			
105		229	Boşanma hukuku			
106		256	İnanç baskısı			
107		267	İnfak ahlakı			
108		278	İktisadi sömürü aracı faiz			1/414
109		282	Borç hukuku			
110	Enfâl	1	Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin dağıtımı	1/98- 131		1/666
111			Bedir savaşından öncesinde, esnasında ve sonrasında yaşanan olaylar		1/131 -171	

112		30	Hicretten önce Peygamberimize kurulan tuzaklar		1/133	1/484
113		31	Hz. Peygambere inen vahyin benzerini söyleyebileceklerini iddia edenlerin varlığı		1/133	
114		35	Müşriklerin tavaf şekli			1/670
115		36	Kureyşin karşı savaş için mal biriktirmesi	1/322	1/133 -134	1/671 -672; 2/60
116		47	Kureyşin Bedir'e kibir ve gururla çıkması		1/39;1 /135	1/673
117		66	Müslümanların düşman karşısında sayısal azlığı		1/135 -136	1/675 -676
118		67	Savaş esirleri	1/306	1/136	1/676
119		68	Savaş ganimetleri	1/307	1/136	1/676
120		75	Hicret ve hicret etmeyenlerin durumu	1/307	1/136	1/677
121	Al-i İmran	1-80	Necran Hıristiyanları heyeti ve bu heyetle yapılan tartışmalar			1/576
122		12	Bedir savaşı	1/314		1/552
123		59	Hz. İsa ve meryem			1/582
124		86	irtidat			1/521
125		100	Yahudilerin Müslüman gurupları birbirine			1/557

			düşürme çabaları			
126		113	Ehlikiptan Müslüman olanlar			1/557
127		118	Müslüman topluma ihanet			1/558
128		139- 173	Uhud savaşı ve bu savaş öncesi, esnası ve sonrasında yaşanan meseleler		1/321 -326	
129		130	Haksız kazanç faiz		1/320	2/109
130		161	Ganimet malları ve hak yememe		1/102	2/117
131		169	Şehitlerin durumu		1/325 -326	2/119 -120
132		172	Hamrâu'l-Esed Savaşı		1/326	2/121
133		181	Yahudilerin Allah hakkında yanlış sözleri		1/328	1/558 -559

İçerik yönünden nüzûl bağlamını ifade eden rivayetlerin içerdiği konularla siyer kitaplarındaki konuların uyumunu denetlediğimiz bu başlıkta 133 başlık ve ayetin siyer kitaplarıyla uyumu denetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuç içerik olarak nüzûl bağlamını ifade eden 133 ayrı ayette geçen sebep rivayetlerinin konularının 87'sinin siyer kitaplarındaki rivayetlerle uyumlu olduğu görülmektedir. Taberî Tefsiri'nde 133 ayrı ayette geçen sebep rivayetlerinin konularının 46'sı ise siyer kitaplarında yer almamaktadır.

İÇERİK YÖNÜNDEN NÜZUL ORTAMINI RESMEDEN RİVAYETLERİN SİYER KİTAPLARIYLA MUKAYESESİ

Bu veriler bize içerik yönünden nüzûl bağlamını ifade eden rivayetlerin %65 oranında siyer kitaplarıyla uyumlu olduğunu göstermektedir. %35'i ise uyumlu değildir. Bunun nedenlerinden birisi tefsir rivayetlerinin konularıyla siyer ve megazî kitaplarının ele aldığı konularının farklılık göstermesidir. Zira siyer ve megazî kitaplarının konuları daha çok mücadele ve savaş tarihini ele almaktadır. Sonuç olarak içerik yönünden nüzûl bağlamını ifade eden rivayetlerin diğer rivayetlere göre daha güvenilir olduğunu bu mukayeseden anlayabiliriz.

Yukarıdaki tabloda geçen konulara bakıldığında esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin onlarca konuyu ele aldığı görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve karşıtlarıyla mücadele, sosyal sorunlar, inanç tartışmaları, zalim müşrik toplum, cahiliye döneminin haktan uzak uygulamaları, savaşlar, nübüvvetin ispatı, vahyin ispatı, hicret, ehlikitapla ilişkiler, ana-baba hakları, kıyametin kopması, öldükten sonra dirilme, dinde zorlama, Müslüman olup hicret edemeyenlerin durumu, inanç gurupları, Yahudilerin çarpık anlayışları ve Peygamberle mücadeleleri, kible meselesi, ameli konular, Bedir savaşı öncesi ve sonrası şartları, Yahudilerin ihaneti, Uhud savaşı ve Hamrâu'l-Esed savaşı gibi birçok konuyu içermektedir.

Bu konulara bakıldığında esbâb-ı nüzûle ilişkin bilgiler, nüzul döneminde yaşanan sürecin ve toplumsal dönüşümün tarihinin aydınlatılmasında, ayrıca ilk dönem Müslüman bilincin inşasının kronolojik gelişiminin takip edilmesinde önemli tarihsel veriler sunduğu açıktır.¹³⁵

Esbâb-ı nüzû rivayetlerinin sıhhati hakkında bize fikir verecek harici araçlardan birisi de tarihtir. Bu konuda fikir edinebilmek için Taberî'nin Tefsir' ve Tarih'inde geçen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin mukayesesi yapılmaya çalışılacaktır. Ayrıca İbn İshâk, Vâkıdî ve İbn Hişam'ın eserleriyle de mukayesesi yapılacaktır.

2. Taberî'nin Tefsir ve Tarih'inde Geçen Esbâb-ı nüzûl Rivayetlerinin Mukayesesi

Taberî'nin en önemli eserlerinden birinin de *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı eseri olduğunu daha önce de zikretmiştik. Bu eserin özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatını ele aldığı bölümde esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yer vermiştir.¹³⁶

Tarih, niceliksel zaman açısından geçmişte olup bitenleri, toplulukların geçirdikleri dönemleri yer ve zaman belirterek anlatan; geçmişte yaşanan olaylar arasında nedensel ilişkiler kurmaya çalışarak bu ilişkileri belge ve kalıntılara

---

¹³⁵ Türcan, Selim, "Tefsir Tarihçiliği bağlamında klasik esbab-ı nüzul yaklaşımının değerlendirilmesi", s.126

¹³⁶ Fatih Kanca, "Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserinde Esbab-ı Nüzul", Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018/12, cilt. 5, S.9, s.399-430, s.s. 419.

dayandırarak sistematik olarak incelemeyi konu edinen bir disiplin olarak tarif edilir.¹³⁷

Bu tarife göre esbâb-ı nüzûl rivayetleri önemli ölçüde tarihi malumatlardan oluşmaktadır. Taberî, tefsirinde tarihten, tarihinde ise tefsir malumatından faydalanmıştır. Dolayısıyla o her iki disiplinden de ortak bir şekilde istifade etmiştir.¹³⁸ Ayrıca müellif tefsirinde veya tarihinde geçen rivayetler arasında tercih yaparken bu rivayetlerin Kur'an, hadis, siyer ve tarih gibi disiplinlerle uyumlu olup olmadığını incelemeye tabi tutmuştur.¹³⁹ Esbâb-ı nüzûl rivayetlerini dışarıdan destekleyen deliller konusunda bu hususla ilgili detaylı bilgilere ikinci bölümde yer verilecektir.

Taberî'nin tarihinde yer alan esbâb-ı nüzûl rivayetleri ve buna bağlı olarak tarihi bağlam bilgisinin, diğer tefsir türlerinin yanında özellikle kronolojik tefsir çalışmaları için önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Müellifin söz konusu tarih eseri Hz. Peygamber'in(s.a.s.) Kur'an'la muhatap olduğu dönemi içermesi nedeniyle sîret eseri olarak da sayılmaktadır.¹⁴⁰

Fatih Kanca, *Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserinde Esbâb-ı nüzûl* adlı makalesinde Taberî'nin tefsir yorumlarında tarih rivayetlerini nakletmeye kıyasla daha dikkatli davrandığını, örneğin onun, nakillerine güvenmediği için Muhammed b. Sâib el-Kelbî, Mukâtil b. Süleyman, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî gibi şahsiyetlerin görüşlerine tefsirinde yer vermemekle birlikte Tarih eserinde daha ileri giderek öncekilere oranla İsrâiliyat hususunda daha da tartışmalı olan Vehb b.

---

¹³⁷ Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yay., Ankara 2005, s. 392.

¹³⁸ Hacı Önen, "Tefsirde Tarih İlminden Yararlanma: Taberî Örneği", e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi –www.e-sarkiyat.com-, S. 10, 2013, s.17-18.

¹³⁹ Hacı Önen, "Tefsirde Tarih İlminden Yararlanma: Taberî Örneği", s. 19

¹⁴⁰ Fatih Kanca, "Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserinde Esbab-ı Nüzul", s. 405

Münebbih gibi kişilere yer vererek bununla onun tarih ilmini tefsire oranla daha az kritik kabul ettiği sonucuna varmaktadır.¹⁴¹

Taberî Tarih adlı eserinde zamanın ne olduğu?, yaratılışın başlangıcı, İblis'in durumu ve Hz. Âdem'in yaratılışıyla eserine başlayıp hicretin 302. yılına kadar olan olaylara yer vermektedir. Zira Tarih eserini hicri 302 yılında tamamlamıştır.¹⁴² Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatı ile ilgili bölüme nesebi, evliliği, Peygamberliğine kadarki hayatı ile başlayıp, Peygamberliğinden hicretin 10. yılına yani vefatına kadarki bölümle bitirmektedir.

Taberî'nin Tefsir'nde yer alan ve nüzûl asrını resmeden rivayetlerin ne kadarının tarih eserlerinde geçtiğini incelemek bu rivayetlerin hangilerinin tarih kitabında yer aldığını görmemizi sağlayacaktır. Ayrıca burada Taberî'den önce yaşayan siyer ve megazî eserlerindeki rivayetlerle karşılaştırması da yapılmaya çalışılacaktır.

SURE	AYET NO	Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin konuları	İbn İshak	VÂKIDÎ	İbn Hişam	Taberî Tarihi
Müddessir	1-5	Fetretü'l-Vahy ve Hz. Peygamber'e uyarı görevinin hatırlatılması	1/135		1/241	2/299-306
Leheb	1...	İslam düşmanlarında	1/156	3/874	1/354-355	2/319

¹⁴¹ Fatih Kanca, "Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserinde Esbab-ı Nüzul", s. 407

¹⁴² Muhammed b. Tahir el-Birzancî, *Sahihu ve Dai'fu Tarihi't-Taberî*, Daru İbn Kesir, Beyrut 2007, I. 77.

		Ebu Leheb ve Karısının Hz. Peygamber ve Müslümanların aleyhine çalışmaları ve ahiretteki cezaları				
Duha	1..	Vahyin belli bir süre kesintiye uğraması sonucu Kureyş Müşriklerinin Hz. Peygamber'i üzecek dedikodular üretmeleri	1/135		1/241	2/299-300
Kâfirûn	1...	Müşriklerin tevhide sulandırma çabaları ve "Bir sene sen bizim putlarımıza ibadet et. Biz de senin ibadet ettiğine ibadet edelim." sözleri			1/362	2/337

Kamer	45	Bedir savaşı		1/136		2/448
Sâd	5	Tevhidi kavrayamayan müşrikler ve putlara körü körüne bağlılığı	1/237		1/418-419	2/324
Cinn	1	Cinlerin Kur'an'ı dinlemeleri ve Müslüman olmaları			1/204-205	2/346-347
Yâsîn	8	Hz. Peygamber'e zarar verme düşünceleri			1/483	2/373
Kasas	56	Hz. Peygamber'in hidayeti için uğraştığı ama her şeye rağmen inanmayanların varlığı	1/237-238			2/325
isra	60	İsra yolculuğu ve bu yolculukta Peygamberimizin müşahede ettikleri			1/399-400	10/58
	73	Müşriklerin Peygamberimizi				2/341

		vahiyden uzaklaştırma çabaları				
Hicr	94	Davetin açıktan yapılması	1/145		1/262	2/318
Nahl	106	Tehdit altında kerhen dinden taviz verenlerin durumu		1/74		8/644- 645
	126	Savaş vb. durumlarda haddi aşmama	1/335	1/290	2/96	2/529
Enbiyâ	29	Putlar ve putlara tapanların akıbeti				1/83
Tûr	30	Hz. Peygamber (s.a.s)'e hakaret edilmesi ve onun ölümünün beklendiği			1/484	2/273- 274
Rûm	1	İranlıların Ehlikitap olan Rumları mağlup etmesi ve Müşriklerin bunu psikolojik üstünlük olarak kullanma				2/185

		çabaları				
		Medeni sureler				
Bakara	184	Dini hükümlerin tedrici seyri oruç	1/298			11/562
	217	Haram aylarda savaşmanın sorulması			1/604	2/412- 415
Enfâl	1	Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin dağıtımı	1/98- 131		1/666	2/458,474
		Bedir savaşından öncesinde, esnasında ve sonrasında yaşanan olaylar			1/131-171	2/471- 478
	30	Hicretten önce Peygamberimize kurulan tuzaklar		1/133	1/484	2/374
	47	Kureyşin Bedir'e kibir ve gururla çıkması		1/39;1/135	1/673	2/424
	67	Savaş esirleri	1/306	1/136	1/676	2/475- 477
Al-i İmran	139-	uhud savaşı ve		1/321-326		2/499-

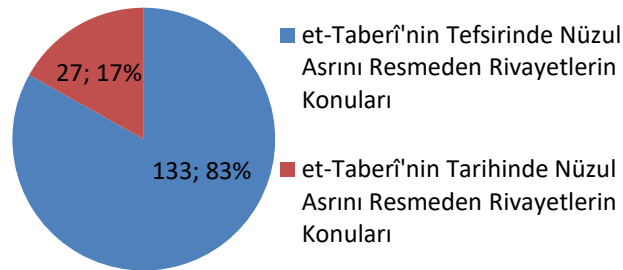
	173	bu savaş öncesi, esnası ve sonrasında yaşanan meseleler				536
	169	Şehitlerin durumu		1/325-326	2/119- 120	2/550
	172	Hamrâü'l-Esed Savaşı		1/326	2/121	2/534- 536
						29

Taberî'nin Tefsir'yle Tarihi'nin esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde uyumlu olduğu konulara bakarsak üç konuda Tefsir'i ve Tarih'i müşterek olup, diğerlerinde ise Tefsir, siyer kitapları ve Tarih'inin müşterek olduğu görülmektedir. Bu üç konu, İranlıların Ehlikitap olan Rumları mağlup etmesi, Müşriklerin bunu psikolojik üstünlük olarak kullanma çabaları, putlar ve putlara tapanların akıbeti ve Müşriklerin Peygamberimizi vahiyden uzaklaştırma çabaları konularıdır.

Tefsir, siyer kitapları ve Tarih'inin müşterek olduğu konular ise, Fetretü'l-Vahy ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) uyarı görevinin hatırlatılması, İslam düşmanlarından Ebu Leheb ve Karısının Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Müslümanların aleyhine çalışmaları ve ahiretteki cezaları, Vahyin belli bir süre kesintiye uğraması sonucu Kureyş Müşriklerinin Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzecek dedi kodular üretmeleri, Müşriklerin tevhide sulandırma çabaları ve "Bir sene sen bizim putlarımıza ibadet et. Biz de senin ibadet ettiğine ibadet edelim." Sözleri, Bedir savaşı, Tevhidi kavrayamayan müşrikler ve putlara körü körüne bağlılığı, Cinlerin Kur'an'ı

dinlemeleri ve Müslüman olmaları, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) zarar verme düşünceleri, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hidayeti için uğraştığı ama her şeye rağmen inanmayanların varlığı, İsrâ yolculuğu ve bu yolculukta Peygamberimizin müşahede ettikleri, davetin açıktan yapılması, tehdit altında kerhen dinden taviz verenlerin durumu, savaş vb. durumlarda haddi aşmama, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hakaret edilmesi ve onun ölümünün beklenmesi, dini hükümlerin tedrici seyri ve oruç, haram aylarda savaşmanın sorulması, Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin dağıtımı, Bedir savaşı öncesinde, esnasında ve sonrasında yaşanan olaylar, hicretten önce Peygamberimiz'e (s.a.s.) kurulan tuzaklar, Kureyş'in Bedir'e kibir ve gururla çıkması, savaş esirleri, Uhud savaşı ve bu savaş öncesi, esnası ve sonrasında yaşanan meseleler, şehitlerin durumu, Hamrâü'l-Esed savaşı konularıdır.

Nüzûl asrını resmeden Esbab-ı Nüzul Rivâyetleriyle Taberî'nin Tarih'inde Geçen Esbab-ı Nüzul Karşılaştırması

Görüldüğü gibi Taberî Tefsiri'ndeki bilgileri tarihinde aynen tekrar etmemiş, özellikle Mücadele ve savaş tarihi başta olmak üzere belli başlı olaylara yer vermeye çalışmıştır.

Yukarıda pasta dilimiyle gösterdiğimiz gibi Tefsir'inde nüzûl asrını resmeden rivayetlerin bulunduğu 133 konuyla ilgili rivayet, Tarih'inde sadece 27

konuyla müşterek olarak yer almaktadır. Bu 27 rivayetten 24'ü ise diğer siyer kitaplarıyla da müşterek rivayetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu veri bize Taberî'nin Tefsir'nin aksine Tarih'inde tarih ilminin metodunu kullandığını ve bu düşünceyi esas alarak Tarih'ini telif ettiğini ifade etmektedir. Tefsir'inde rivayetleri alırken Tarih'ine göre daha hassas davrandığını ifade etmek de gerekmektedir.

Yukarıda İbn İshak, Vâkıdî, İbn Hişam gibi siyer ve magâzi eserlerinde geçen rivayetlerle içerik yönünden nüzûl bağlamını ifade eden Taberî Tefsiri'ndeki rivayetlerin konuların uyumunu denetlediğimizde 133 ayrı ayet ve konuda uyumun %65 olduğunu görmüştük. Söz konusu rivayetleri Taberî'nin tarihiyle uyumunu mukayese ettiğimizde buradaki uyumun sadece 27 konuyla %17 oranında uyumlu olduğu görülmektedir. Bu sonuç bize Taberî'nin tarihinin Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminin daha önce te'lif edilen siyer ve megazî eserlerinden de içerik olarak farklılaştığını göstermektedir.

D. ESBÂB-I NÜZÛL RİVÂYETLERİNİN HADİS USULÜ (SENED) AÇISINDAN TENKİDİ

Taberî esbâb-ı nüzûlün “akılla bilinecek bir mesele olmadığı”,¹⁴³ **“Bu husus fitrat-ı akılla bilinecek bir konu değildir.”**¹⁴⁴ ifadeleriyle akılla bilinecek veya yorum faaliyetiyle izah edilecek bir mesele olmadığını ifade eder. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûlü bilmenin tek yolu rivayettir. Bu itibarla sadece Kur'an'ın nüzulüne şahit olanların veya onlardan rivayet edenlerin rivayetleriyle bilgi sahibi olabiliriz. Müellif,

¹⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV. 364-365.

¹⁴⁴ Tevbe, 9/74.

ayrıca sebep rivayetlerinin muhatabı olarak da sahâbeyi görmektedir. Nitekim o, sahâbeyi “**kavmin durumunu bilen ve yaşadığı olaylara şahit olan**”¹⁴⁵ kişiler olarak belirtmektedir.

Müellif tefsir ve sebep rivayetlerinin sıhhati meselesine her zaman yer vermese de bazen yer verdiği de görülmektedir. Daha önce “Tefsiri Övülen ve Kınanan Kişiler Hakkında Seleften Nakledilen Bir Kısım Haberler” başlığı altında her müfessire aynı derecede güvenmediğini aktarmıştık. Her raviye aynı derecede güvenmediği gibi, her rivayete de aynı derecede güvenmemektedir. Bazen rivayetlerin sıhhatine ve zaaf yönlerine işaret etmekte bazen bu konulara girmemektedir. Bakara suresinin 267. ayetinin tefsirinde bu ayetin te’vili, burada yer verdiğimiz ve sahâbeden sahîh bir senedle gelen haberlerde ifade edildiği ve te’vil ehlinin de ittifak ettiği şekildedir, demektir.¹⁴⁶

İsra suresinin 110. ayetinde ise en doğru görüşün en sahih senedle Saîd’in İbn Abbâs’tan rivayet ettiği görüştür, demektir.¹⁴⁷

Taberî, Bakara suresinin 1. ayeti olan hurufu mukattaa ile ilgili olarak, bazılarının bu harflerin ebced hesabı gibi rakamsal karşılıklarının olduğunu söylediklerini ama rivayet edenlerin rivayetine ve nakline güvenilmeyen kişiler olması nedeniyle yer vermeyi hoş görmediğini ifade etmektedir.¹⁴⁸

Müellif, Nisa suresi “*Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez.*”¹⁴⁹ ayetinin tefsirinde “Kendilerini temize çıkaranlar” cümlesine, çocuklarını namazda ön saflara

---

¹⁴⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIII. 389.

¹⁴⁶ Taberî, *a.g.e.*, V. 563.

¹⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 588.

¹⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, I. 208.

¹⁴⁹ Nisa, 4/49.

geçiriyorlardı, manasının verilmesini, ancak **ilim ifade edecek bir delil** olursa kabul edilebilir bir yorum olur, demektedir.¹⁵⁰

Taberî, En'âm suresinin 19. ayetinin tefsirinde, bu ayetin Yahudilerden bir gurup hakkında indiğini ifade eden rivayetin, sıhhati **sahîh olmayan kanaldan** geldiğini ifade ederek, İbn Abbâs kanalıyla gelen rivayete yer vermektedir.¹⁵¹

Ebu Cafer, Hûd suresi “Çünkü onlar (gerçekleri) işitmeye tahammül edemiyorlar, hem de görmüyorlardı.”¹⁵² ayetinden maksadın, Müşrikler değil de putlar olduğunu ifade eden ve İbn Abbâs’tan gelen görüşe, **senedi zayıf olması** nedeniyle yer vermediği hoş görmediğini ifade eder.¹⁵³

Müellif, aynı surenin “Eğer inanan kimselerseniz Allah’ın bıraktığı helâl kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim.”¹⁵⁴ ayetiyle ilgili görüşe yer verdikten sonra bu görüş nakilcilere göre **hoş karşılanamayacak bir senedle İbn Abbâs’tan gelen bir görüştür**, açıklamasını yapar.¹⁵⁵

Taberî, Necm suresinin “Allah’ın emirlerini bütünüyle yerine getiren İbrahim” ayetinde geçen “وَفِي” kelimesinden yola çıkarak, İbrahim’in yerine getirdiği şeyin ne olduğu hususundaki görüşlere yer verir. Bu görüşler şunlardır: 38. ayetin veya 38-47. ayetlerin tebliğ edilmesi, Allah’a itaat ve Rabbinin mesajını halka tebliğ etmesi, rüyasında gördüğü oğlunu kurban etmesi, İslam şariatının tüm emirlerini yerine getirmesi, bir hadiste de geçtiği gibi sabah akşam Allah’ı tesbih etmesi, veya günlük olarak gündüzün kıldığı dört rekât namaz olduğu gibi farklı görüşlerdir.¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 455.

¹⁵¹ Taberî, *a.g.e.*, XI. 293.

¹⁵² Hûd, 11/20.

¹⁵³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV. 287.

¹⁵⁴ Hûd, 11/86.

¹⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV. 447.

¹⁵⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXII. 544-545.

Müellif bu konuda doğru olan görüşün, İslam şeriatının tüm emirlerini ve itaat edilmesi gereken tüm emirleri yerine getirdiğini ifaden eden, görüş olduğunu belirtmiştir. Zira burada Allah her hangi bir tahsis yapmamış bütün itaatleri yerine getirdiğini haber vermiştir. Ayrıca o, eğer bir kişi çıkıp Allah, “*Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez.*”¹⁵⁷ ayetiyle tahsiste bulunmuştur, derse ki, bunun aksine İbrahim’in yerine getirdiğini tahsis olmadığını, Allah’ın, bu ayetin, İbrahim ve Musa’nın sahifelerinde geçtiğini haber verdiğini belirtir. Ayrıca burada yerine getirmenin umimi bir lafız olması nedeniyle kapsamının geniş tutulması gerekir, der ve şöyle bitirir: “Eğer Allah Resülü’nden gelen iki haber veya bunlardan birisi sahîh olsaydı başka bir görüşü tercih etmezdik. **Yalnız bu hadislerin senedinde araştırılması gereken bir problem vardır.**”¹⁵⁸

Taberî, Hücet değerinde bir delil veya te’vil ehlinin icmâi olmadığı zamân hakem olarak ayetin zahîr anlamını, kabul etmekte ve rivayetlerde tevakkufu esas almaya çalışmaktadır.

Âl-i İmran suresinin 124. ayetinde üç bin veya beş bin meleklerle desteklendiklerine dair **hücet değerinde bir haber gelmemiştir** ki, iki görüşten birini kabû edelim demek ve Enfâl suresindeki ayete, “*Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, “Ben size ard arda bin meleklerle yardım ediyorum” diye cevap vermişti.*”¹⁵⁹ işaret ederek, bin meleklerle kesin olarak desteklendiklerini ifade etmektedir.¹⁶⁰

Taberî, Tevbe suresi 74. ayetinin tefsirinde kendisine göre doğru olan görüşün, Allah’ın Münafıkların söylemiş oldukları küfür sözünü söylemediklerine

---

¹⁵⁷ Necm, 53/38.

¹⁵⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXII. 545-546.

¹⁵⁹ Enfâl, 8/9.

¹⁶⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII. 180-181.

dair yemin etmelerini haber vermesi olduğunu, burada bu sözü söyleyen kişinin, Cilâs veya Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün olmasının fark etmeyeceğini, bu sözü, hangisinin dediği ile ilgili **bilgi ifade edecek bir delilin mevcut olmadığını**, bunun akılla bilinecek bir konu da olmadığı üzerinde durur. Dolayısıyla doğru olan görüşün, Allah'ın dediğini kabul etmek olduğunu, onun da: “*Bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) Müslüman olduktan sonra inkâr ettiler...*”¹⁶¹ ayeti olduğunu ifade eder.¹⁶²

Müellif, Nur suresi “*Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selam verin. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar.*”¹⁶³ ayetinin tefsirinde şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Ayetle ilgili ileri sürülen görüşlerin en doğrusu, Allah'ın, Müslümanlardan dilediklerinde toplu olarak beraber yeme hususunda veya dilediklerinde ayrı ayrı yemeleri hususundaki zorluğu kaldırmasıdır. Fakirlerle beraber yemek yemekten korkan zenginler, tek başına yemek yemeyen kesimler veya başka bir sebeple de ayetin inmesi caizdir. Bu konuda **tartışmaları bitirecek bir haber/delilin olmadığını** ve Kur'an'ın zahiri de bunlardan birinin doğruluğuna işaret

---

¹⁶¹ Tevbe, 9/74.

¹⁶² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV. 364-365.

¹⁶³ Nûr, 24/61.

etmediğini, dolayısıyla doğru olan görüşün, **Kur'an'ın zahirine teslim olmak ve doğruluğu hakkında delil olmayan meselede de tevakkuf etmektir.**"¹⁶⁴

Yukarıda verdiğimiz tüm bu örneklerde Taberî'nin kullandığı ifadelerden, hadisçilerin yaklaşımını benimsediği görüşü ileri sürülmüştür. Bu görüşü, Taberî'nin talebesi Abdülaziz b. Muhammed'in şu ifadeleri de teyit etmektedir. "Ebu Cafer görüşlerinin çok büyük bir kısmında selef cemaatinin benimsediği ve sünnetlere bağlı ilim ehlinin yani hadisçilerin görüşlerini benimsemiştir."¹⁶⁵ Ayrıca Mukâtil b. Süleyman ve Vâkîdî gibi zayıf gördüğü ravilere, tefsirinde yer vermeyip tarihinde yer vermesi bu görüşü destekleyen diğer kanıtlardandır.¹⁶⁶ Aynı dönemde telif edilen İbn Ebî Hâtîm tefsirine göre yaklaşık üç kat fazla hadise yer vermesi de ayrıca bu fikri destekleyen diğer bir delil olarak düşünülebilir. İbn Ebî Hâtîm tefsirinde hadislerin oranı %3 iken, Taberî Tefsiri'nde hadislerin oranı %8'dir.

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi sebab-i nüzûlü bilmenin tek yolu nakildir. Bu hususta müstakil eser veren âlimlerden Vâhidî, esbâb-ı nüzul hakkında rivayet yolunun dışında bir görüş beyan etmenin doğru olmadığını ve bu konuda şerî uyarı geldiğini ifade edip şu hadise yer verir: "*Benden bildiğiniz şeyler hariç hadis nakletme hususunda sakının. Zira kasten bana yalan uyduran cehennemdeki yerini hazırlasın. Kur'an'a yalan uyduran kişi de cehennemdeki yerini hazırlasın.*"¹⁶⁷ Bu hususta ayrıca selef âlimlerinin, ayetlerin iniş sebepleri konusunda görüş beyan etmekten şiddetli bir şekilde kaçındıklarını, bugün ise bu uyarılara kulak asmadan cahilce davranışlar sergilenip, ayetlerin inişleri hususunda yalanlar, iftiralar uydurup,

---

¹⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 224.

¹⁶⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, tahk. İhsan Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1993, VI. 2462

¹⁶⁶ Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetü Vehbe, Kahire ty., I. 160; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân fî ULÜmi'l-Kur'an*, II. 12.

¹⁶⁷ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*, s. 10-11.

fütursuzca davranışlar sergilendiğini ifade eder. İşte o, tüm bu nedenlerden dolayı esbâb-ı nüzûl bilgilerini toplayan, Kur'an'ın nüzülü ile ilgilenenlerin müracaat edebilecekleri kapsayıcı bir kitap telif etmeye koyulduğunu açıklamaya çalışır.¹⁶⁸

Sebeb-i nüzûl rivayetlerinin asıl muhatabı sahâbedir. Nüzûl asrının şahitleri olmaları nedeniyle onlardan gelen nakiller veya onlardan işiten tabiinden gelen nakiller değer kazanmaktadır. Ancak bu nakillerin sıhhati meselesi, üzerinde durulması gereken diğer bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Hadis Usulü Açısından Taberî Tefsiri'nde Sebeb-i Nüzul Rivayetleri

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerini hadis usulü kriterleri açısından ele alan çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: İlk baskısı 1999 yılında Lübnan'da yapılan İsam b. Abdu'l-Muhsin el-Humeydân'ın *es-Sahîh min Esbâbi'n-Nüzûl* adlı eseri, ikinci baskısı 2004 yılında Sanâ'da yapılan Ebû Abdurranman b. Mukbil b. Hâdî el-Vâdiî'nin *es-Sahîhu'l-Müsned min Esbâbi'n-Nüzûl* adlı eseri, 2003 yılında Dâru'l-Kalem tarafından basılan İbrâhim Muhammed el-Âlî'nin *Sahîhu Esbâbi'n-Nüzûl* adlı eseridir.

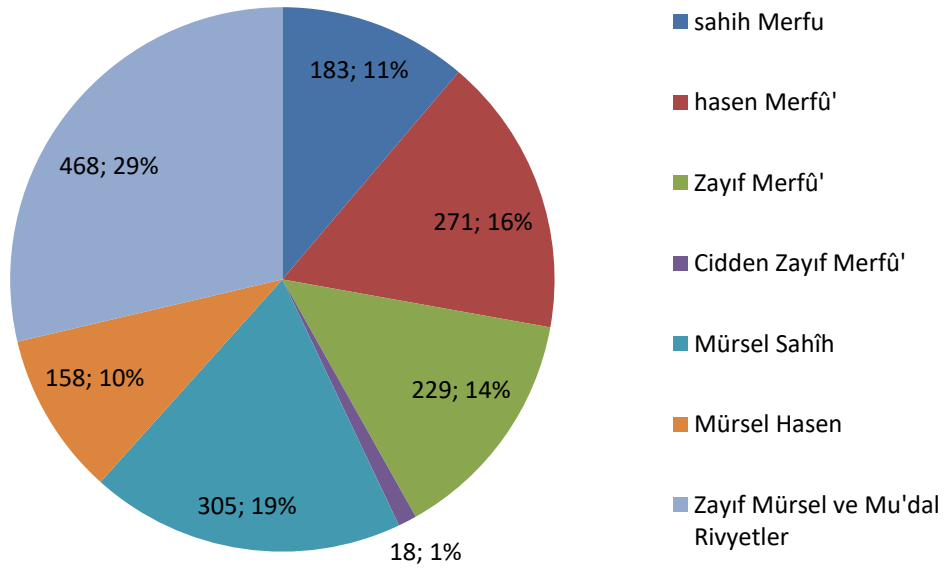
Bu alanda yapılan çalışmalardan bir diğeri de daha önce ifade ettiğimiz gibi Belût'un tez çalışmasıdır. Belût eserinde Taberî'nin Tefsir'nde geçen 1618 sebeb-i nüzûl rivayetini çıkarmış ve tezinin sonunda çok kısa olarak senedlerin sıhhat değerlendirmelerine yer vermiştir. Bu değerlendirmeye göre, 183 rivayet sahih ya da

---

¹⁶⁸ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*, s. 11.

başka bir tarik ile sahih merfû', 271 rivayet hasen ya da başka bir tarik ile hasen merfû, 229 rivayet zayıf merfû', 18 rivayet cidden zayıf merfû', 305 rivayet mürsel sahih, 158 rivayet mürsel hasen, geriye kalan 468 rivayet ise zayıf mürsel ve mudallerden oluşmaktadır.¹⁶⁹

Taberî Tefsirinde Sebeb-i Nüzul Rivâyetleri

Hadis usulü kriterleri açısından bakıldığında 454 rivayetin sahih veya hasen merfû' hükmünde olduğunu, bunlarının oranının ise %27'ye denk geldiği görülmektedir. %15'i ise zayıf veya cidden zayıf merfû' hükmündedir. %58'i ise sahih, hasen veya zayıf Mürsellerden oluşmaktadır. Dolayısıyla rivayetlerin önemli bir kısmı Mürsel rivayetlerden oluşmaktadır.

Bu verilere göre 1632 rivayet arasında 454 rivayet sahih veya hasen merfû' ya da başka bir tarik ile sahih veya hasen merfû' olmaktadır.

¹⁶⁹ el-Belût, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Vârideti fî Kitâbi Câmi'l-Beyân li'l-Îmâm ibn Cerîr Taberî*, III. 1159.

Taberî Tefsirinde Sebep Rivayetlerinin Hükümü

Bu sonuçlara hadis kriterleri açısından bakıldığında sebep rivayetlerinin sened kısmının %37'sinin sahih veya hasen, başka tarikle sahih veya hasen merfu' olduğu, %63'ünün ise problemlili olduğunu göstermektedir. Bir de söz konusu rivayetlerin metin kısmının problemlili bulunmaktadır. Metin bölümünün içerik problemlilerini de eklediğimizde problem daha da artmaktadır. Yalnız burada hadis kriterleri açısından senedlerine bakıldığında sebep rivayetlerinin %37'sinin sahih veya hasen, başka tarikle sahih veya hasen merfu' olması da azımsanacak bir oran olmadığını ifade etmek gerekmektedir.

Ayrıca sebep rivayetlerinin yukarıdaki oranlarda görüldüğü gibi % 63'ünün problemlili olması gibi nedenlerle tefsir rivayetlerinin zayıf olduğu hatta aslı olmadığı gibi iddialar gündeme gelmiştir. Bu iddialardan biri de Ahmet b. Hambel'in: "Üç kitap vardır. Bunların aslı yoktur. Meğâzî, melâhim ve tefsirdir.", görüşüdür.¹⁷⁰

Hatîb Bağdâdî (ö. 463/1071), *el-Câmi' li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* adlı eserinde Ahmed b. Hambel'in bu sözünün, bir amaca yönelik olduğunu, bu sözden maksadın, belli bir nitelikte olan; itimat edilmeyen, nakledenlerinin adâlet sahibi olmadığı, tasnif edenlerinin durumlarının kötü olması nedeniyle sıhhatine

¹⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, tahk. Mahmûd et-Tahhân, Mektebetü'l-Meâ'rif, Riyad ty., II. 162.

güvenilmeyen, kıssacıların yaptığı eklerle dolu olan kitaplar olduğunu ifade eder. Mesela melâhim kitaplarının tamamının böyle olduğunu, tefsir kitaplarından ise, bu nitelikleri taşıyan Kelbî ve Mukâtil b. Süleymân'ın kitapları olduğunu belirtir.¹⁷¹

İbn Teymiyye (ö. 728/1328), *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr* adlı eserinde tefsirde nakil yoluyla gelen rivayetlerin meğâzî ve melâhim kitaplarında nakledilen rivayetlerle benzer taraflarının olduğunu ifade eder. O, bu nedenle Ahmed b. Hambel'in şöyle dediğini ifade eder: “Üç şeyin isnâdı yoktur. Bunlar: Tefsir, melâhim ve meğâzî kitaplarıdır.” O, isnadı yoktur, demenin, aslı yoktur şeklinde de rivayet edildiğini, ama anlamının isnâdı yoktur (müsned değildir), şeklinde olduğunu belirtir. Zira bu kitaplardaki rivayetler genel olarak “Mürsel” rivayetlerdir. İbn Teymiyye irsâlde bulunan râvilerin isimlerine de yer vermektedir. Bunlar: Urve b. Zübeyr, Şa'bî, Zührî, Mûsâ b. Ukba, İbn İshâk ve onlardan sonra gelenlerden Yahyâ b. Sa'd el-Emevî, Velîd b. Müslim, Vâkîdî vd. meğâzi konusunda irsalde bulunan râvilerdendir. İbn Teymiyye, İnsanlar arasında meğâzî konularını en iyi bilenlerin, Medineliler olduğunu, daha sonra Şamlılar ve Iraklıların geldiğini belirtir. O, bu konuyu Medinelilerin daha iyi bilmesinin nedenini, olayların Medine'de yaşanmasına bağlar. O, Şamlılar gâzî ve mücahit olmaları nedeniyle başkalarının bilmediği, birçok meseleyi bildiklerini ve bu nedenle insanların Ebû İshâk el-Fezârî'nin (ö. 188/804) kitabına değer verdiklerini ifade eder. Ayrıca, Evzâî'yi de bu nedenle diğer şehirlerin âlimlerinden daha bilgin saydıklarını açıklar.¹⁷²

İbn Teymiyye ayrıca, tefsiri en iyi bilenlerin ise Mekkeliler olduğunu belirtir. Bunun nedeni ise, onlar İbn Abbâs'ın öğrencileridir. Bu öğrenciler: Mücâhid, Atâ b. Ebî Rabâh, İkrime, Tâvus, Ebü's-Şa'sâ, Saîd b. Cübeyr vb.'dir. ayrıca o, Kûfelilerden İbn Mesûd'un öğrencilerinin de tefsiri en iyi bilenlerden olduklarını belirtir. Yine o,

¹⁷¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, II. 162.

¹⁷² İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1980, s. 22-23.

tefsirde Medine âlimlerinden olan Zeyd b. Eslem'in de aynı olduğunu ifade eder. Mâlik tefsiri Zeyd b. Eslem'den almış, oğlu Abdurrahman'da kendisinden almıştır. Abdullah b. Vehb ise Abdurrahman'dan almıştır.¹⁷³

Dikkat edilirse İbn Teymiyye'nin yukarıdaki yorumları, Hatîb el-Bağdâdî'nin yorumuyla benzerlik arz etmektedir. Yani İbn Hambel'in görüşünün bir amaca yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Aksi takdirde “İnsanlar arasında meğâzî konularını en iyi bilenler Medinelilerdir. Sonra Şamlılar ve Iraklılar gelir. Bu konuyu Medinelilerin en iyi bilmesinin nedeni, olayların Medine'de yaşanmasından dolayıdır.”, “Tefsiri en iyi bilenler ise Mekkelilerdir. Zira İbn Abbâs'ın öğrencileridir. Bunlar: Mücâhid, Atâ b. Ebî Rabâh, İkrime, Tâvus, Ebü's-Şa'sâ, Saîd b. Cübeyr vb.'dir. Kûfelilerden İbn Mesûd'un öğrencileri de böyledir...” demesinin bir anlamı olmazdı.

Tefsirde Mürsel rivayetlerin çoğunlukta olması nedeniyle Mürsel rivayetlere, muhaddislerin nasıl yaklaştığına burada yer vermek anlamlı hale gelmektedir. Terim olarak Mürsel hadis, Tabiinden bir râvinin, kendisiyle Hz. Peygamber (s.a.s.) arasındaki sahâbînin ismini atlayarak naklettiği hadistir.¹⁷⁴ Muhaddisler, aralarında ittifak olmasa da râvileri mürseli makbul olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırmışlardır. Saîd b. Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr, İbrâhim en-Nehaî, Mücâhid b. Cebr, Şabî, Tâvûs b. Keysân, Amr b. Dînâr, İbnü'l-Münkedir, Muâviye b. Kurre ve Mâlik b. Enes gibi ravilerin mürselleri makbul sayılmıştır. Atâ b. Ebû Rebâh, Katâde b. Diâme, İbn Şihâb Zührî, Yahyâ b. Kesîr, Zeyd b. Eslem, Ameş, Süfyân es-Sevrî, Ebû İshak el-Hemedânî ve Süfyân b. Uyeyne gibi ravilerin Mürselleri ise zayıf sayılmıştır.

---

¹⁷³ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, s. 24-25.

¹⁷⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'lmi'r-Rivâye*, tahk. Ebu Abdullah es-Sevrakî, İbrahim Hamdî el-Medenî, Mektebetü'l-İ'lmiyye, Medine ty., I. 21.

Ayrıca Hasan Basrî'nin mürsellerini sahih kabul edenlerin yanında zayıf kabul edenler de bulunmaktadır.¹⁷⁵

Muhaddislerin Mürsel rivayetlere karşı bu yaklaşımı bize en azından bir fikir vermektedir. Yukarıda isimleri geçen ravilerden, Taberî Tefsiri'nde ne kadar rivayet geldiğine baktığımızda, tefsirdeki mürsel rivayetlerle ilgili genel bir fikrimiz oluşabilir.

Makbul Sayılan Raviler Tablosu

Sıra No	Râvi Adı	Sebep Rivayeti Sayısı	Tefsiri Rivayet Sayısı	
1	Sâîd b. Müseyyeb	1	5	
2	Sâîd b. Cübeyr	3	57	
3	İbrâhim en-Nehâî	1	7	
4	Mücâhid b. Cebr	20	88	
5	Şa'bî	8	36	
6	Tâvûs b. Keysân	1	2	
7	Amr b. Dînâr		2	
	Toplam	34	197	234

Makbul Sayılmayan Raviler Tablosu

Sıra No	Râvi Adı	Sebep Rivayeti Sayısı	Tefsiri Rivayet Sayısı
1	Atâ b. Ebî Rebâh	3	30
2	Katâde b. Diâme	28	121

¹⁷⁵ Salahattin Polat, "Mürsel", D.İ.A., İstanbul 2006, XXXII. 52-53.

3	İbn Şihâb Zührî	6	8
4	Yahyâ b. Kesîr	1	1
5	Zeyd b. Eslem	3	3
6	Hasan-ı Basrî'	4	35
	Toplam	45	198
			243

Yukarıdaki iki tabloya dikkatlice baktığımızda -Hasan Basrî'nin de ihtilafı olduğunu dikkate alarak ifade edecek olursak- makbul rivayetlerin sayısı ile, makbul olmayan rivayetlerin sayısının dengeli olduğu görülmektedir. Makbul ravilerden gelen sebep rivayetlerinin sayısı 34, Makbul sayılmayan ravilerden gelen sebep rivayetlerin sayısı ise 45'dir. Yani her iki grupta gelen sebep rivayetlerinin toplam sayısı 79'dur. Ayrıca makbul sayılan ravilerden gelen tefsir değerlendirmeleri 197, makbul sayılmayan ravilerden gelen tefsiri rivayetlerin sayısı ise 198'dir. Dolayısıyla her iki guruptan gelen tefsiri değerlendirmelerin sayısı ise 395'tir.

Yukarıda açıkça görüldüğü gibi hadisçilere göre makbul sayılan ravilerden gelen rivayetlerin oranı yaklaşık %50 civarındadır. Bu veri de sebab-i nüzul rivayetlerinin sıhhati ile ilgili diğer olumlu bir sonuçtur.

Söz konusu rivayetlere karşı bu geleneksel usulcü yaklaşımın tarihi verilerin değerlendirilmesi perspektifinden bakıldığında isabetli ve olgusal bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Zira merfû', Mürsel ve mevkuf gibi terimler rivayette verilen bilginin ya da haberin içerik olarak gerçekliğinden ziyade, ona ilişkin bilginin birinci elden olup olmamasıyla ilgilidir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Türcan, Selim, "Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Yaklaşımının Değerlendirilmesi", s. 127-128.

Bu aşamada ayrıca, sahâbeden gelen rivayetlerin yarıdan fazlasının İbn Abbâs'tan geldiği bilgisinden hareketle Mekke tefsir mektebinin kurucusu olarak görülen İbn Abbâs'a ve ondan gelen sebab-i nüzul rivayetlerinin sıhhati konusuna yer vermek yerinde olacaktır.

2. İbn Abbâs ve Taberî Tefsiri'nde Geçen İbn Abbâs Tefsir Tarikleri

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in (s.a.s) amcasının oğlu olup, babası Abbâs b. Abdilmuttalib, annesi de Müminlerin Annesi, Hz. Meymûne'nin kız kardeşi Ümmü'l-Fadl Lübâbe binti'l-Hâris el-Hilâliye'dir.¹⁷⁷ Yani Peygamberimizin zevcesi Meymune, onun teyzesidir. Hicret'ten üç yıl önce Şi'b-u Benî Hâşim'de doğduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde 10¹⁷⁹, 13¹⁸⁰, 14¹⁸¹, 15¹⁸² yaşlarında olduğu rivayet edilir.¹⁸³ Bu nakillerin hepsini delilleri ile inceleyen İbn Kesir, Sahîhain'da geçen iki rivayete dayanarak onun Peygamberin vefatında 15 yaşında olduğu şeklindeki kavli, en sahih rivayet olarak kabul eder.¹⁸⁴ Bu görüşe göre, İbn Abbâs'm yukarıda ifade edildiği tarihten daha önce doğduğu kabul edilmelidir.

---

¹⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, III, 333

¹⁷⁸ Zehebî, *a.g.e.*, III, 332; Ahmed b. Yahya Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996., III, 33; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Mektebetu'l-Müsenâ, Bağdâd 1328, II, 330;

¹⁷⁹ Ebû Naî'm Ahmed bin Abdullah bin Ahmed bin İshak bin Musa bin Mahran el-Asbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1998, III. 1703

¹⁸⁰ Ebû Naî'm el-Asbahânî, *a.g.e.*, 3/1703

¹⁸¹ Muhammed b. Hibbân, *Meşâhîru U'lmâi'l-Emsâr ve E'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, Dâru'l-Vefâ, Mansûra 1991. I. 28

¹⁸² Ebû Naî'm el-Asbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1998, III. 1702.

¹⁸³ Zehebî, *Siyer*, III. 335.

¹⁸⁴ İbn Kesir, *el-Bidnye ve'n-Nihâye*, tahk. A'lî eş-Şîrî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-A'rabî, by. 1988, VIII. 325-326.

Ne zaman Müslüman olduğu ile ilgili farklı rivayetler olsa da annesi, Hz. Hatice'den sonra Müslüman olan ikinci kadın olması nedeniyle İslam'la annesi vasıtasıyla tanışmış olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim ondan gelen sahîh bir rivayete göre şöyle demektedir, “Annem ve ben hicrete güç yetiremeyen kişilerdendik; ben çocuklardan, annem kadınlardandı.”¹⁸⁵

İbn Abbâs, Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye göç etmiş ve Hz. Peygamber (s.a.s.) ile yaklaşık otuz ay zaman geçirme imkânı bulmuştur.¹⁸⁶ Bu süre içerisinde Allah Resulü'ne yakın olmak ve daha fazla bilgi elde etmek amacıyla teyzesi Müminlerin annesi Hz. Meymune'nin¹⁸⁷ evinde kalmaya,¹⁸⁸ Mescid-i Nebivi'de daha fazla zaman geçirmeye çalışmıştır. Yalnız bu sürenin çok kısa olması nedeniyle elde ettiği bilgilerin birçoğu sahâbeye dayanmaktadır. Nitekim bu hususu kendisi şöyle ifade etmektedir: “Rasûlullah'ın (s.a.s.) ilminin genelini Ensâr mahallesinde buldum...”¹⁸⁹ “Bazen bir mesleyi on sahâbiye soruyordum.”¹⁹⁰

Hibru'l-Ümme, asrın fakihî ve tefsirde imam olan, Kur'ân-ı Kerîm'in inceliklerini anlayıp yorumlaması için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) özel olarak dua ettiği¹⁹¹ Abdullah b. Abbâs'ın tefsir ilmindeki üstünlüğü, daha ilk devirlerden itibaren hemen herkes tarafından kabul edilmiştir.¹⁹² Âyetlerin nüzûl sebeplerini, nâsih ve mensuhunu çok iyi bildiği gibi Arap edebiyatına olan vukufiyeti de mükemmeldi.¹⁹³

---

¹⁸⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhâerî, *el-Câmiu's-Sahîh*, tahk. Muhammed Zehir b. Nâsır b. Nâsır, Dâru't-Tavk, by. 1422, Cenâiz, 78, Zehebî, *Siyer*, III, 333

¹⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, III, 332

¹⁸⁷ Hz. Meymûne'den birçok hadis rivâyet etmiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen*, tahk. Muhammed Fuâd Abdulbakî, Dâr-u İhyâ-i Kütübi'l-Arabiyye, Kahire trs., Tahâra, 33,35, 48, 59, 94.

¹⁸⁸ İbn Mâce, Tahâra, 48; İkametü's-Salâh, 181; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III. 342; Buhârî, İlim, 41.

¹⁸⁹ Zehebî, *Siyer*, III, 344.

¹⁹⁰ Zehebî, *a.g.e.*, III, 344.

¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V. 160.

¹⁹² Zehebî, *Siyer*, 3/344.

¹⁹³ Hayreddîn b. Muhammed Ziriklî, A'lâm, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, by. 2002, IV. 95.

Halife Ömer, Bedir ashabının da katıldığı ilim meclislerinde, yaşının küçük olmasına rağmen onu da bulundurur ve fikirlerine değer verip istişare ederdi¹⁹⁴

İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'e (s.a.s) kurbiyeti, hakkında yaptığı dua ve ilimdeki üstünlüğü onu istismar etmenin yollarını da açmıştır. Özellikle Abbâsiler döneminde halifelere yakın olduğunu bildirmek, görüşlerine makbuliyet vasfı kazandırmak ve menfaat beklentileri nedeniyle İbn Abbâs'tan nakiller çoğalmış ve aynı ayetin tefsiri ile ilgili zıt görüşler nakledilmiş ve her akımın kendi görüşünü destekleyen rivayeti, alma imkânı doğmuştur.¹⁹⁵ İşte İmam-ı Şâfiî'nin: İbn Abbâs'tan tefsire dair ancak yüze yakın hadis gelmiştir.¹⁹⁶ sözü bu duruma işaret etmektedir.

İbn Abbâs'tan gelen tefsir rivayetlerinde aynı ayetle ilgili farklı görüşleri ifade eden birçok rivayetin geldiğine işaret etmiştik. Buna misal olarak Sâffât suresinin “*Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu kurtardık.*”¹⁹⁷ Ayetinde geçen kurban edilmekten kurtarılan kişinin, kim olduğu ile ilgili olarak İbn Abbâs'tan, İshâk (a.s) olduğunu ifade eden üç rivayet, İsmâil (a.s.) olduğunu ifade eden ise on rivayet gelmiştir.¹⁹⁸ Kurban edilmekten kurtarılan kişinin İshâk olduğunu ifade eden görüşlerin dayanağı olarak kuvvetli bir ihtimalle Ka'bu'l-Ahbâr (23-35/644-655) gösterilmektedir. Zira Ka'b Hz. Ömer zamanında Müslüman olmuş ve Hz. Ömer'e eski kitaplardan anlatmış ve Hz. Ömer de insanların onu dinlemelerine müsaade etmiştir.¹⁹⁹ Nitekim kurban edilmekten kurtarılan kişinin İshak olduğu ile ilgili Ka'b'tan üç rivayet gelmiştir.²⁰⁰ Taberî de İshâk görüşünü tercih ettiğini ifade

---

¹⁹⁴ Zehebî, Siyer, 3/346.

¹⁹⁵ Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 242.

¹⁹⁶ Süyûtî, *el-İtkân fi ULÛmi'l-Kur'an*, IV. 239.

¹⁹⁷ Sâffât, 37/107.

¹⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI. 79-84

¹⁹⁹ Harun Savut, Kur'an ve Sahabe Sempozyumu (22-23 Mayıs 2015 Sivas), Sivas 2016, “Abdullah b. Abbas'a İsnad edilen Tartışma Konusu Rivâyetler”, 259

²⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI. 80-82.

etmiştir.²⁰¹ Aynı durum İbn Abbas'tan gelen esbâb-ı nüzûl rivayetleri için de geçerlidir. İbn Abbâs'tan birçok ayetle ilgili farklı görüşleri ifade eden esbâb-ı nüzûl rivayetleri mevcuttur.²⁰² Mesela Nisâ suresinin 33. ayeti “*Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştığınız) kimselere de kendi hisselerini verin.*”²⁰³ hakkında üç görüşle ilgili üç farklı rivayet gelmiştir:

Birincisi görüş, ayette geçen hisseden (nasib) maksat miras hissesidir. Zira cahiliye döneminden ahitleşmeyle birbirlerine varis olabiliyorlardı. İslam bu uygulamayı onaylamış daha sonra miras ayetleriyle bu uygulama neshedilmiştir. İbn Abbâs'tan bu görüşle ilgili şu rivayet gelmiştir: “*(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştığınız) kimselere de kendi hisselerini verin.*” ayeti hakkında cahiliye döneminde bir kişi diğer kişiye katılır ve ona tabi olurdu. Bu kişi ölünce de mirası ailesine kalırdı. Tâbi olan kişiye hiçbir şey kalmazdı. İşte bunun üzerine “*Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştığınız) kimselere de kendi hisselerini verin.*” ayeti inmiştir. Bu ayetle mirasından o kişiye pay verebiliyordu. Daha sonra ise Allah, Enfâl suresinin “*Allah'ın kitabında, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”²⁰⁴ ayetini indirmiştir.²⁰⁵

İkinci görüş ise söz konusu ayet, Allah Resulü'nün Ensâr ve Muhâcir arasında kardeşlik anlaşması yaptırdığı kişiler hakkında inmiştir. Bu kişiler kardeşlik bağıyla birbirlerine varis alabiliyorlardı. Sonra bu hüküm, miras ayetleri ve Nisa suresinin “*(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın*

---

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI. 86-87.

²⁰² Taberî tefsirinde bu tarikle yaklaşık 153 rivâyet geçmektedir. Bu rivâyetler arasında sebab-i nüzul rivâyetleri de mevcuttur. Taberî, *a.g.e.*, VI. 41; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 294.

²⁰³ Nisâ, 4/33.

²⁰⁴ Enfâl, 8/75.

²⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 277.

bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık.”ayetiyle neshedilmiştir. Bu görüşle ilgili İbn Abbâs’tan gelen rivayet ise şöyledir: Muhacirler Medine’ye geldiklerinde Muhacirler, kan akarabalığı olmadan Allah Resulü’nün yaptırdığı kardeşlik bağıyla Ensâra varis olabiliyordu. Nisa suresinin bu ayeti inince bu hüküm neshedilmiştir.²⁰⁶

Üçüncü görüş bu ayet, yeminle birbirlerine bağlanan kişiler hakkında inmiştir. Ancak bu kişiler miras dışında paylarına düşen nasihat, yardım vb. şeyleri birbirlerine yapmakla emredilmişlerdir. Bu görüşle ilgili İbn Abbâs’tan şu rivayet gelmiştir: Ayetteki hisseden (nasib) maksat yardım, nasihat ve destek olmak, onlara vasiyette bulunmaktır. Bu durumda miras payları kalkmış olmaktadır.²⁰⁷

Taberî tüm bu görüşleri verdikten sonra ayette geçen “*Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimseler*”den maksadın yeminle birbirine bağlanan, anlaşmalı kişiler olduğunu ifade eder. Ona göre “Hilf Akdi”nin yemin, ahd ve misak ile gerçekleştiği, Arap tarihinin aşına olan herkes tarafından bilinen bir gerçektir.²⁰⁸

Taberî, İbn Abbâs’tan gelen zayıf rivayetlere açıkça işaret etmektedir. “وقد ذكر عن ابن عباس من طريق غير مرتضى”²⁰⁹، “ذكر ذلك عن ابن عباس من وجه غير مرتضى”²¹⁰، وهذا قول²¹¹ روي عن ابن عباس بإسناد غير مرتضى عند أهل النقل

Yukarıda verdiğimiz misallerde olduğu gibi aynı ayetle ilgili birçok görüş gelmiştir bu rivayetlerin sahih olanlarının yanında zayıf olanları da vardır. Taberî İbn Abbâs’tan gelen zayıf rivayetlere az önce yer verdiğimiz gibi özellikle işaret etmektedir. İşte tüm bu nedenlerle muhakkikler İbn Abbâs’tan gelen tefsir tariklerini, ona nisbetleri açısından tek tek inceleyerek değerlendirmişler ve bunların kimler

²⁰⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 277

²⁰⁷ Taberî, *a.g.e.*, VIII. 278.

²⁰⁸ Taberî, *a.g.e.* VIII. 278.

²⁰⁹ Taberî, *a.g.e.*, II. 145.

²¹⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIV. 444; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 447

²¹¹ Taberî, *a.g.e.*, XXII. 176.

tarafından hangi eserlerde kullanıldığını da ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu tefsir tarikleri şunlardır:

2.1. Taberî Tefsiri'nde Geçen İbn Abbâs Tefsir Tarikleri

2.1. Muâviye b. Sâlih (ö.158/775) tariki. Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih – Ali b. Ebî Talha – İbn Abbâs.²¹²Taberî'nin tefsirinde bu tarik iki şekilde yer almaktadır. Birincisi, Ebû Sâlih-Muâviye b. Sâlih-Alî b. Ebî Talha-İbn Abbâs. Bu şekilde yazılan tarik 625 yerde geçmektedir. İkincisi ise Abdullah b. Sâlih-Muâviye b. Sâlih-Alî b. Ebî Talha-İbn A'bbâs. Bu şekilde yazılan tarikle ise 430 rivayet gelmiştir. Yani toplamda 1055 rivayet gelmiştir. İbn Abbâs'tan gelen en sağlam tarik budur. Buhârî'de, Müslim'de ve sünenlerde bu tarikle rivayetler vardır. Ayrıca Taberî, İbn Ebû Hâtim ve İbnü'l-Münzir de bu yolu tercih etmişlerdir. Yalnız Ali b. Ebû Talha İbn A'bbâs'la karşılaşmadığından bunu zayıf görenler de mevcuttur. İbn Hacer, Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbâs'ın tefsirini, Mücâhid ve Saîd b. Cübeyr'den aldığı bilindiğinden zayıf kabul edilmez, demiştir.²¹³ Mücâhid veya Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla, İbn Abbâs'tan gelen rivayetler de böyledir. Taberî Tefsiri'nde Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'a ulaşan 134 rivayet mevcuttur. Saîd b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin toplamı ise yaklaşık 470 rivayettir. Bu tariklerle gelen rivayetler arasında sebep rivayetleri de bulunmaktadır.²¹⁴

---

²¹² Bu tarikle Mâide 93, Enâ'm 121. .ayetlerde olduğu gibi sebeb-i nüzul rivâyeti gelmiştir. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 581; Taberî, *a.g.e.*, XII. 80.

²¹³ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi ULÛmi'l-Kur'an*, II. 12.

²¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 168; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 73; Taberî, *a.g.e.*, IV. 349; Taberî, *a.g.e.*, V. 409; Taberî, *a.g.e.*, VI. 504; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 363 .

2.2. İbn İshak (ö. 151/768) tarihi: Muhammed b. Ebû Muhammed – İkrime veya Saîd b. Cübeyr – İbn Abbâs. “Hasen” mertebesinde sağlam olup Taberî,²¹⁵ İbn Ebî Hâtim ve Taberânî tarafından çokça kullanılmıştır.

2.3. Süddî (ö. 127/745) (el-Kebîr) tarihi. Ebû Mâlik veya Ebû Sâlih vasıtasıyla İbn Abbâs’a varan bu tarik de makbul sayılmıştır. Müslim, sünen-i erbaa ve Taberî²¹⁶ bu tarikle rivayette bulunmuşlardır. Bu rivayetler arasında sebep rivayeti yoktur.

2.4. Ebû Muâviye (ö.164/781)²¹⁷ tarihi: Ameş-Amr-Saîd b. Cübeyr-İbn Abbâs’tan rivayet edilmiştir. Bu tarik sahih kabul edilmiştir. Taberî Tefsiri’nde bu tarikle 7 rivayet gelmiştir.²¹⁸ Bu tarikle esbâb-ı nüzûl rivayeti gelmemiştir.

2.5. İbn Cüreyc (ö. 150/767) tarihi: Aradaki râvileri atlayarak doğrudan doğruya İbn Abbâs’tan nakiller yapan İbn Cüreyc, topladığı rivayetlerin sağlamlığına dikkat etmemiştir.²¹⁹ Bu sebeple onun rivayetleri başka yollarla desteklenmediği takdirde makbul sayılmamıştır. Ancak, Haccâc b. Muhammed’in aynı tarikle İbn Abbâs’tan rivayet ettiği tefsir cüzü ittifakla sahih kabul edilmiştir.

2.6. Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723) tarihi: Rivayet zinciri içinde yer alan Saîd b. Cübeyr’i zikretmediği için sağlamlığına güvenilmez. Bu tarihin zayıf sayılan

---

²¹⁵ Bu tarikle yaklaşık 130 rivâyet gelmiştir. Bu rivâyetlerin önemli bir kısmı sebep sıygasıyla gelmiştir. Bkz. Bakara suresi 22, 80, 89, 99, 118, 204.ayetleriyle ilgili sebep-i nüzul rivâyetleri, Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I. 370; Taberî, *a.g.e.*, II. 277-278; Taberî, *a.g.e.*, II. 333; Taberî, *a.g.e.*, II. 398; Taberî, *a.g.e.*, II. 551; Taberî, *a.g.e.*, IV. 230; Âl-i İmrân suresinin 12, 23, 28. Ayetleriyle ilgili sebep-i nüzul rivâyetleri, Taberî, *a.g.e.*, VI. 227; Taberî, *a.g.e.*, VI. 289; Taberî, *a.g.e.*, VI. 314.

²¹⁶ Süddî-Ebû Mâlik-İbn A’bbâs tarihiyle 7 rivâyet gelmiştir. Taberî, *a.g.e.*, I. 399; Taberî, *a.g.e.*, II. 410; Taberî, *a.g.e.*, II. 566; Taberî, *a.g.e.*, V. 328; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 441; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 482; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 599. Süddî-Ebû Sâlih-İbn A’bbâs tarihiyle ise 4 rivâyet gelmiştir. Taberî, *a.g.e.*, XVII. 473; Taberî, *a.g.e.*, XVII. 474; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 185.

²¹⁷ Şeybân b. Abdurrahman, tebeü’t-tâbiindendir. Hicri 164 yılında vefat etmiştir. Ekrem b. Muhammed ez-Ziyâde, *El-Mu’cemu’s-Sağîr li-Rüvvât-i İbn Cerîr et-Taberî*, Daru İbn Affân, Kahire, ty., I. 242.

²¹⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Taberî, *a.g.e.*, II. 373; Taberî, *a.g.e.*, IV. 388; Taberî, *a.g.e.*, IV. 403; Taberî, *a.g.e.*, IX. 68; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 559; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 560-561; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 562.

²¹⁹ Bkz. Bakara suresinin 177.ayetinin Medine’de indiğini ifade eden rivâyet İbn Cüreyc, İbn Abbâs tarihiyle gelmiştir. Taberî, *a.g.e.*, III. 337.

rivayetleriyle Taberî,²²⁰ İbn Ebû Hâtim, İbn Merdûye ve İbn Hibbân nakiller yapmışlardır.²²¹

2.7. Atıyye el-Avfî (ö. 111/729-30) tariki: Aradaki râvileri atlayarak doğrudan doğruya İbn Abbâs'tan rivayette bulunduğundan güvenilemez. Tirmizî, bu yolla gelen bazı hadisleri “hasen” saymıştır. Taberî ve İbn Ebî Hâtim de bu yolla pek çok rivayette bulunmuşlardır. Taberî bu tarikle gelen rivayetleri doğru görüş olarak vermektedir.²²² Sened zinciri şu şekildedir: Muhammed b. Sa'd-Babası-Amcası Hüseyin b. Hasan-Babası-Dedesi-İbn Abbâs. Bu sened zinciri A'tıyye el-Avfî tariki olarak bilinmektedir.²²³ Nitekim Taberî İbn Abbâs'tan sonra gelen “baba”nın Atıyye el-Avfî olduğunu açıkça ifade etmektedir.²²⁴ Bu sened zinciriyle Taberî Tefsiri'nde toplamda 305 rivayet yer almaktadır. Bu rivayetler arasında sebep rivayetleri de yer almaktadır.²²⁵

2.8. Osmân b. Atâ (ö. 155/772)tariki: Bu tarikle Taberî Tefsiri'nde iki rivayet vardır. Bu tarikte Osman b. Atâ babasından Mürsel olarak İbn Abbâs'tan rivayette bulunmuştur.²²⁶

2.9. Atâ b. Ebî Rabâha (ö. 114/732) tariki: İbn Necîh ve Amr b. Dînâr Atâ b. Ebî Rabâha tarikiyle İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Taberî Tefsiri'nde toplam altı rivayet bulunmaktadır. Bu tarik de zayıf bir tariktir.²²⁷

2.10. Muhammed b. Sâib el-Kelbî (ö. 146/763) tariki. Ebû Sâlih Bâzân yoluyla İbn Abbâs'tan gelen bu tarik son derece zayıftır. Hele Süddî (es-Sağîr)

---

²²⁰ Bu tarikle Taberî tefsirinde yaklaşık 150 rivâyet gelmektedir. Bunlar arasında az da olsa sebep rivâyetleri bulunmaktadır. Bkz. Bakara suresi 97. Ayet, Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/387; Nahl suresi 43. ayet, Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 208; Zuhuf suresi 31.ayet, Taberî, *a.g.e.*, XXI. 594.

²²¹ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân fî ULÜmi'l-Kur'an*, II. 12; Süyûtî, *el-İtkân fî ULÜmi'l-Kur'an*, IV. 239

²²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 344; Taberî, *a.g.e.*, VII. 355

²²³ Bkz. Muhakkik dipnotta söz konusu sened zinciri ile açıklama yapmıştır. Taberî, *a.g.e.*, I. 263.

²²⁴ Taberî, *a.g.e.*, IV. 344; Taberî, *a.g.e.*, VII. 355; Taberî, *a.g.e.*, IX. 67; Taberî, *a.g.e.*, XI. 516.

²²⁵ Taberî, *a.g.e.*, IX. 67.

²²⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 544; Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 661.

²²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/162; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 52; Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 96; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 148; Taberî, *a.g.e.*, XXI. 87; Taberî, *a.g.e.*, XXII. 219.

yoluyla gelmişse asla güvenilemez. Bununla birlikte Sa‘lebî ile Vâhidî bu tarikle pek çok rivayette bulunmuşlardır. Fîrûzâbâdî tarafından derlenip İbn Abbâs’a nisbet edilen *Tenvîrû’l-Mikbâs* adlı tefsir bu tarikle rivayet edilmiştir.²²⁸ Taberî Tefsiri’nde bu tarikle tefsir rivayetlerinin yanında²²⁹ sebab-i nüzul rivayetleri de gelmiştir.²³⁰ Taberî’de geçen sened zinciri, Kelbî-Ebû Sâlih-İbn Abbâs’tır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında İbn Abbas’tan en çok rivayetin geldiği ilk dört tarikin sahih, hasen ve makbul sayıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ondan gelen rivayetlerin önemli bir kısmı değerli sayılmaktadır. Diğer tarikler ise problemlili kabul edilmiştir.

2.2. Taberî Tefsiri’nde Yer Almayan İbn Abbâs Tefsir Tarikleri

3.1. Kays b. Müslim el-Kûfî(ö. 120/738) tariki. Atâ b. Sâib – Saîd b. Cübeyr – İbn Abbâs. Buhârî ve Müslim’in şartlarını hâiz sağlam bir tarik olup Firyâbî ve el-Müstedrek sahibi Hâkim tarafından kullanılmıştır. Taberî Tefsiri’nde bu tarikle rivayet bulunmamaktadır.

3.2. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) tariki. Güvenilir değildir. Taberî bu tariki güvenli bulmadığından tefsirine almamıştır. Nitekim Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî, ve Muhammed b. Ömer el-Vâkidî’yi zayıf bulduğundan onlardan da yararlanmamıştır. Yalnız tarih eserinde Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî ve

---

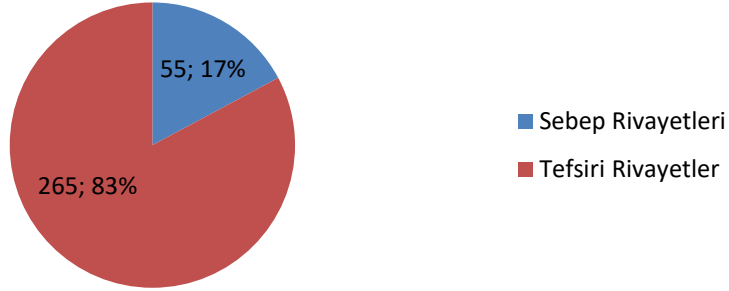
²²⁸ İsmail Lütü Çakan, Muhammed Eroğlu, “İbn Abbas”, DİA, 1988 İstanbul, I. 78.

²²⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 534; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 239; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 73; Taberî, *a.g.e.*, XIII. 494; Taberî, *a.g.e.*, XIII. 397; Taberî, *a.g.e.*, III. 584; Taberî, *a.g.e.*, I. 215; Taberî, *a.g.e.*, I. 76.

²³⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIII. 494; Taberî, *a.g.e.*, XIV. 73; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 239.

Muhammed b. Ömer el-Vâkidî'den yararlanmıştır. Bunun nedeni tarihin dinde referans değeri açısından ikincil derecede olmasından kaynaklanmaktadır.²³¹

İbn Abbâs'tan Gelen Rivâyetler (320)

Daha önce yer verdiğimiz İbn Abbâs'tan gelen sebab-i nüzûl rivayetlerine burada da yer verdik. Yukarıdaki verilere baktığımızda, söz konusu sahâbiden 55'i sebep rivayeti, 265'i de tefsir değerlendirmeleri olarak toplamda 320 sebab-i nüzûl rivayeti gelmiştir.

Tefsirde zayıf rivayetlere yer verilmesinin altında yatan neden bu alanda ilk dönemlerden gelen rivayetlerin azlığıdır. Mesela Hz. Peygamber 'den (s.a.s.) çok az sayıda tefsir rivayeti gelmiştir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen sahîh merfû' rivayetlerin son derece az olduğuna Süyûtî de işaret etmektedir.²³²

Tefsirde zayıf rivayetlere yer verilmesinin gerekçelerinden birisi de Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî ve Abdullah b. Mübârek'in de dediği gibi "Biz helâl ve harâm konularında rivayet ettiğimizde son derece titiz davranıdık. Yalnız

²³¹ Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire ty., I. 160; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân fî ULÛmi'l-Kur'an*, II. 12.

²³² Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, IV. 208.

faziletli ameller vb. konularda ise daha müsamahakâr davranırdık.”²³³ anlayışı olabilir.

Sonuç olarak tüm bu bilgiler bize tefsir rivayetlerinin veya özelde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin bir kısmının problemli olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûl rivayetleri, genel tefsir rivayetleri içinde bir bölüm olarak değerlendirilmeli, hem diğer tefsir rivayetleri ile uyumu denetlenmeli hem de bu rivayetleri dışarıdan destekleyecek araçlara ihtiyaç duyulduğu bilinmelidir. Konu ile ilgili hadis, sahâbe ve diğer âlimlerin icmâi, siyak-sabık, Kur’an’ın iç bağlamını (bütünlüğünü) dikkate almak önem kazanmaktadır. Bunun dışında ayrıca elimizdeki detaylı tarihi veriler, dile ilişkin veri ve tarihi zemin arasındaki paralellikler, bize (söz konusu sebep-i nüzûl rivayetlerinin sıhhatine ilişkin) oldukça kuvvetli kanaat verecektir.²³⁴ Bu işi Taberî’nin elinden geldiği kadarıyla yapmaya çalıştığımı “Câmiu’l-Beyân’da Sebeb-i Nüzul Rivayetlerini Dışarıdan Destekleyen Deliller” başlığı altında ikinci bölümde görmeye çalışacağız. Taberî’nin bütün ayetlerde aynı başarıyı gösteremediğini kabul etsek de onun bu yaklaşımının sağlıklı bilimsel bir yaklaşım için en azından önemli bir fikir verdiğini kabul etmemiz gerekmektedir.

---

²³³ Hasan Muhammed Eyyûb, *el-Hadîs fî ULÛmi’l-Kur’an ve’l-Hadîs*, Dâru’s-Selâm, İskenderiye 2004, s.222.

²³⁴ Türcan, Selim, T’efsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Yaklaşımının Değerlendirilmesi”, s.132-133

E. SEBEB-İ NÜZÛL RİVAYETLERİ VE TARİHSELLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Tarihsellik, süreçlerin, olguların veya ilişkilerin tarihi zaman akışı belirli özellik veya nitelik kazanmaları durumunu ifade etmektedir.²³⁵ Olayları, olguları, başarıları, değerleri, içinde doğdukları tarihten hareketle anlamaya çalışan bir düşünce akımını olarak da ifade edilebilir.²³⁶

Dolayısıyla esbâb-ı nüzûl ve tarihsellik ilişkisini değerlendirebilmek için nüzûl asrını bilmek ve nüzûl asrının insanını tanımak gerekmektedir. Kur'an'ı Kerim miladi 610 yılında Mekke'de inmeye başlamıştır. Mekke toplumu aralarında Hanifler olsa da genel olarak müşrik bir toplumdur. Şirk yüce Allah'ın ilahlığında, sıfat ve fiillerinde ve Rab oluşunda ortağı, benzeri ve eşi olduğunu kabul etmektedir.²³⁷ Tevhid ise yüce Allah'ın birliğini tasdik, ulûhiyetini tanıma ve hiçbir şeyi ona ortak kabul etmemektir.²³⁸ Müşrikler atalarının, geleneklerinin, heva ve arzularının belirlediği, güçlünün zayıfı ezdiği, hakikatten ziyade zanna dayalı bir dünya görüşünü benimsemişlerdir. Cahiliye dönemi olarak bilinen dönemin ahlak anlayışının merkezini dünyevileşme ve kabilecilik oluşturmaktaydı.²³⁹

Tevhit akla ve bilgiye, şirk ise hevâ ve zanna dayanır. Tevhit bütünlüklü ve tutarlı bir dünya görüşünün kaynağı iken, şirk tutarsız ve çelişkilerle dolu

---

²³⁵ Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 394.

²³⁶ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 4. Baskı, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1988, s.170-171

²³⁷ Dini Kavramlar Sözlüğü, D.İ.B. , Ankara 2006, s. 621.

²³⁸ Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 659-660.

²³⁹ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 116

psikolojisiyle kaosun sebebidir.²⁴⁰ Tevhid Allah merkezli bir anlayış iken şirk tabiat merkezli bir anlayışı temsil etmektedir.

Tevhidi yerleştirme amacına matuf Kur'an'la ve ona iman edenlerle müşrik toplum arasında gerginliğin, çatışmanın oluşması tabiidir. Nüzûl asrının yaşanmış olaylarını bildiren sebep rivayetlerine bakıldığında bu gerginliğin olduğu fark edilmektedir.

İnsan özellikleri gereği yapıp, eden, işiten, gören, kavrama yeteneğine sahip, arzuları, iradesi olan, tarihsel olan, aile ve devlet kurma gibi benzeri vasıfları taşıyan bir varlıktır.²⁴¹

Tarihsel varlık alanında ağır basan belirlenim değerlerin sağladığı belirlenimdir.²⁴² Geliştirici idealler ve inançlar gibi yüksek değerlerin yanında çıkarlar, tutkular, şan ve şöhret gibi amaç değerler vardır. Gerçek başarılar ancak her iki değer grubunun tarihsel belirlenime katıldıkları bir çağda meydana çıkarlar.²⁴³

Referans değeri açısından birincil kaynak niteliğinde olan Kur'an, müminler için değerler hiyerarşisinde en başta yer almaktadır. Dolayısıyla nüzûl asrı insanının yapıp, etmelerinde en etkin değerdir. Sonra Kur'an "*Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola (dengeli) götürür ve iyi işler yapan Müminler için büyük bir mükâfat olduğunu ve ahirete inanmayanlar için elem dolu bir azap hazırladığımızı müjdelere.*"²⁴⁴ ayetiyle yüksek değerlerle amaç değerler arasında dengeyi korumayı sağlayan bir kitaptır.

---

²⁴⁰ Rıza Korkmazgöz, "Tevhidi Bozan Bir Olgu Olarak Şirk: Kur'an'da Şirkin Kavramsal Anlam Alanı", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 20 Sayı 1 2020 ss. 55-94, s. 90

²⁴¹ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 13

²⁴² Takiyettin Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 241

²⁴³ Takiyettin Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 241-244.

²⁴⁴ İsrâ, 17/9.

Kur'an'ın ilk muhatabı olan insanların yapıp-ettikleri esbâb-ı nüzûldür. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûl, doğrudan doğruya nüzul ortamında fiili olanı ve somut hayatı göstermek konusunda aracı deliller olarak değerlendirilebilir.²⁴⁵

Ahmet Nedim Serinsu, felsefi bir terim olan ve tarihsel olanın varlık biçimi, zamana bağlılık, gelip geçicilik, tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma ve bir şeyin gerçekten tarihsel olarak var olduğu olgusu anlamlarına gelen tarihsellikte esbâb-ı nüzûl ilişkisini dört başlık altında değerlendirmiştir. Biz de bu dört başlık altında Taberî'nin Tefsir'inde geçen sebab-i nüzul rivayetlerinin değerlendirmesine yer vermeye çalışacağız.

1. Tarihsel Olanın Varlık Biçimi: Esbâb-ı nüzûl Kur'an'ı Kerim'in nüzul ortamında yaşanan olayları, olguları bizlere aktaran tarihi belgelerdir. Genel olarak Hz. Peygamber (s.a.s.), ashabı ve karşıtlarının yaşadıkları olaylarla ilgili bilgi vermektedir.

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri müsned-merfû' haberlerle bize ulaşmasıyla elle tutulur bir gerçekliği vardır. Böyle düşünüldüğünde ise esbâb-ı nüzûl, tarihsel olanın varlık biçimi, tarihsel olanın niteliği olarak anlaşılabilir.²⁴⁶

Tarihsel olanın varlık biçimini bize içerik yönden sebep ifade eden rivayetler vermektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) çok az tefsir rivayeti geldiği bir vakiadır. Burada nüzul ortamını ifade eden gerçek sebep rivayetlerinin oranına baktığımızda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlerin oranı %4'tür. Nüzûl asrının şahitleri olan sahâbeden gelen sebep rivayetlerinin oranı ise 268 rivayetle %64'ünü oluşturmaktadır. Bu oran tefsir rivayetlerinin yaklaşık %55'inin geldiği tâbiûn döneminin sahip olduğu oranlardan farklı bir netice vermektedir. Zira gerçek sebep

---

²⁴⁵ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 336

²⁴⁶ Serinsu, *a.g.e.*, s. 228.

rivayetlerinde tâbiûnun payı sahâbenin payından %30 daha düşüktür. Tabiinden %34'le toplam 144 rivayet gelmiştir. Tabiinden sonraki dönemde ise %2'lik oranla toplam 9 rivayet gelmiştir.

Söz konusu rivayetlerin içeriğine veya varlık biçimine baktığımızda ise onlarca konuyu ele aldığı görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve karşıtlarıyla mücadele, sosyal sorunlar, inanç tartışmaları, zalim müşrik toplum, cahiliye döneminin haktan uzak uygulamaları, savaşlar, nübüvvetin ispatı, vahyin ispatı, hicret, ehlikitapla ilişkiler, ana-baba hakları, kıyametin kopması, öldükten sonra dirilme, dinde zorlama, Müslüman olup hicret edemeyenlerin durumu, inanç gurupları, Yahudilerin çarpık anlayışları ve Peygamberle mücadeleleri, kible meselesi, ameli konular, Bedir savaşı öncesi ve sonrası şartları, Yahudilerin ihaneti, Uhud savaşı ve Hamrâu'l-Esed savaşı gibi birçok konuyu içermektedir.

2. Zamana Bağlılık: Esbâb-ı nüzûl kıssaları ve kahramanlarının yapıp etmeleri zamana bağlı, gelmiş geçmiş (tarihi) yapıp etmeler olarak ifade edilebilir. Yalnız Kur'an ve esbâb-ı nüzûl ilişkisini insan açısından değerlendirildiğinde durum farklılık arz etmektedir.

Allah, Kur'an'la mesajını tarihin belli bir döneminde yaşayan, belli bir dili konuşan topluluk üzerinden yirmi küsur yıllık süre içerisinde vermiştir. Bu açıdan vahye, nüzûl asrına ve esbâb-ı nüzûle bakıldığında insanın varlık koşullarıyla uyumlu olduğu ve insanın bu uyumu fark ederek tekâmül etmesine imkân sağlayan bir mesaj olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'ı Kerim bütün insanlara gönderilen ilahi bir mesajdır. *“Ey insanlar! Size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur (Kur'an) indirdik.”*,²⁴⁷ *“Ey*

---

²⁴⁷ Nisâ, 4/174.

insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi."²⁴⁸ Ayetlerinde Kur'an nûr, öğüt, kalplere şifa ve inananlara yol gösterici bir rehber ve rahmet olarak belirtilmiştir. Hadîd suresinde ise "*Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler.*"²⁴⁹ adaletin sağlanması amacıyla gönderilen bir kitaptan bahsedilmektedir. Kur'an'ın içeriği yaratıcının birliği, evrensel değerler, sağlam bir toplum oluşturulması için gerekli hukuk kuralları gibi her zaman gerekli olan inanç, ibadet, ahlak ve hukuk kurallarından oluşmaktadır.

Nüzûl asrında yaşayan insanla bugünün insanının yapıp etmeleri arasında bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın o günün insanının yapıp etmeleri üzerinden verdiği mesajlar bu günün insanı içinde geçerlidir.

Tarihsel varlık alanı insanın meydana getirdiği bir varlık alanı olup, bu varlık alanında zaman üç boyutludur. Bu üç boyutlu zaman tüm insan olaylarını yönetir. Bu süreç içerisinde en önemli belirlenim değerlerdir.²⁵⁰

Bu açıdan bakıldığında zamana bağlılık ve gelip geçiciliğin esbâb-ı nüzûl kıssalarını cereyan edişlerine dair ayrıntılar ve kahramanları bağlamında ele almak, esbâb-ı nüzûlü bu çerçevede kitleme anlamı taşımaktadır. Bu doğru bir yaklaşım değildir. Bu yaklaşımla esbâb-ı nüzûl kıssalarının Kur'an mesajının kendine özgü insani biçimleri olduğu göz ardı edilmektedir.²⁵¹

---

²⁴⁸ Yûnus, 10/57.

²⁴⁹ Hadîd, 57/25.

²⁵⁰ Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s. 197-198

²⁵¹ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 228.

Taberî ayetler özel bir durum için iner. Sora ayetin hükmü, indiği anlama benzer bütün olayları kapsayıcı bir nitelik kazanır, görüşünü ileri sürer.²⁵² Ayet bir sebep üzerine inebilir ama hüküm umumi olur. Belki de Kur'an'ın tamamı böyledir, görüşlerini paylaşmaktadır.²⁵³

Ebu Cafer, Bakara suresinin “*Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin.*”²⁵⁴ ayetiyle ilgili Malikilerin, bu ayet Müşriklerin Allah Resulü ve ashabını Allah'ın evinden engellemeleri hususunda indirildiği, dolayısıyla ayetin indiği anlamın dışına taşınmasının caiz olmadığı, şeklindeki görüşlerine itiraz eder ve sonunda şöyle bitirir: “İhramlının başına sonradan gelen ve onun Kâbe'ye ulaşmasına her engel olan durum, hükümde benzerdir.”²⁵⁵

Yine müellif Bakara suresinin 256. ayeti “*Dinde zorlama yoktur.*”²⁵⁶ hakkında İbn Abbâs'tan gelen ve bu ayetin çocuklarını İslam'a girmeye zorlayan Ensar hakkında inmesi tartışmasına yer verir ve şöyle bir tespitte bulunur: “Bunun doğruluğu reddedilemez. Ancak ayet hususi bir mesele için iner, sonra indiği manaya benzer bütün meselelerde hükmü genel olur. Zira İbn Abbâs ve diğerlerine göre haklarında bu ayetin indiği ifade edilen kişiler, İslam'dan önce ehl-i Tevrat'ın dinine inanan kişilerdi. Allah Teâlâ, onların Müslüman olmaya zorlanmasını yasakladı ve bu anlama gelebilecek ve kendilerinden cizye alınması caiz olan diğer dinlere inanan kişilere de hükmü şamil olacak şekilde bu ayeti indirdi, ifadelerine yer verir.”²⁵⁷

---

²⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V. 415.

²⁵³ Taberî, *a.g.e.*, XII. 176-177.

²⁵⁴ Bakara, 2/196

²⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 25-26

²⁵⁶ Bakara, 2/256

²⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V. 415

Sonuç olarak sebab-i nüzûl ve nâzil olan ayet dolayısıyla oluşan tarihilik, insanın tarihi bir varlık oluşu bağlamında değerlendirilmeli ve bu yaklaşımın Kur'an'ın evrensel ve ebedi mesajından hiçbir şey eksiltmeyeceği kabul edilmelidir.²⁵⁸

3. Tarihsel koşulluluk: İlahi kelamın beşeri bir iletişim aracı olan dil vasıtasıyla varlık sahnesinde somut bir gerçekliğe dönüşümünün belli bir tarihsel kesitteki sebepler/olaylar bağlamında gerçekleşmiş olduğu, dolayısıyla Kur'an'ın bir tarih içinde ve içerik olarak da o tarihsel şartlarla ilişkili olarak şekillendiği ifade edilmektedir.²⁵⁹ Ancak, bu ilişki Esbâb-ı nüzûl bilgisinin Kur'an'ı Kerim'in nüzul ortamının bir parçası olabileceğini ifade etmekle birlikte yokluğu halinde Kur'an gerçeğinin yokluğu anlamını taşımaz.

Zira tarihsellik, olay ve/veya olguların arkasındaki tek hâkim neden değil; bu olay ve/veya olguların anlaşılabilmesi için gerekli olan ama yeterli olmayan bir bakıma ilk yardımcı unsurlar anlamına gelmektedir.²⁶⁰

Kur'an evrensel mesajlar ihtiva etmekle birlikte form itibariyle tarihsel bir söz, tarihsel bir metindir. Çünkü mümkün bir tarih olarak Kur'an belli bir tarihsellikte, belli bir tarihe ve bu tarihsellikte yaşayan insanlara hitap etmiştir. Dolayısıyla Kur'an'a formunu kazandıran şey bu tarihseliktir. Bu yüzden Allah'ın evrensel mesajını bu format değil, bu formatta mündemiç bulunan mana temsil etmektedir.²⁶¹

---

²⁵⁸ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 229.

²⁵⁹ Zekeriya Pak, "Kur'an'ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik", *Dini Araştırmalar*, 2005, cilt: VIII, sayı: 22, Zekeriya Pak, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 8, sayı. 22, ss. 105-122. s.106

²⁶⁰ Osman Eyüpoğlu-Murat Yıldız, "Kur'an ve Tarihsellik: Beşeri Eylemin Toplumsal Sınırı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* [2014] sayı: 37, s.98-99

²⁶¹ Şevket Kotan, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yayınları, İst., 2001, s.16.

Bu aşamada tarihsellik ile tarihselcilik arasındaki farka işaret etmek yararlı olacaktır. Tarihsellik tasvir, tarihselcilik ise olaylar ve değerler karşısında takınılan bir tavidir.²⁶² Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse; “A, x ve y şartlarında geçerli olmuştur.” cümlesiyle A’nın tarihsel olduğunu vurgular. “A’nın geçerli olması sadece x ve y şartlarının tahakkuku ile mümkündür.” cümlesi ise her dönemin kendi değerleri ile var olduğunu ve geçmişte geçerli olmuş değer ve hükümlerin bu gün geçerli olmadığını vurgulayarak tarihselciliği işaret etmektedir.²⁶³

Tarihselci yaklaşım, Kur’an vahyi ve özellikle de onun somut hükümleri ile tarihsel şartlar arasında sebep-sonuç bakımından sıkı bir ilişkinin var olduğunu, sebebin farklı olmasının sonucun da farklı olmasını gerektirdiğini, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki tarihsel durumlar daha farklı olsaydı, Kur’an’ın meseleleri ele alış ve hükme bağlayış tarzının daha farklı olacağını kabul etmektedir.²⁶⁴

Tarihselci yaklaşım her ne kadar bir ihtiyaçtan doğsa da²⁶⁵ özellikle Tarihselcilerin modernizmi ilahlaştırmaları²⁶⁶ onların saplantılarından bir tanesidir. Modernizm hümanizm, sekülerizm ve demokrasi sacayağı üzerine kurulu; egemenliği insana özgürleştiren, kurtuluşu dinde değil bilimde arayan, insanmerkezci bir dünya görüşünü ifade etmektedir.²⁶⁷ Modernizmin temel mantığında, Şimdiki zaman yani şu anki çağ, geçmiş zamanlardan ve çağlardan daha ileri ve daha gelişmiştir.²⁶⁸ Dolayısıyla batıda aydınlanma felsefesinin bilimsel metod

---

²⁶² Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemleri Tenkidi ve İslâmî Rivayetlere Uygulaması Sorunu*, TDV Yay., Ankara 2020, s. 32

²⁶³ Tahsin Görgün, “Tarihsellik ve Tarihselcilik Üzerine Birkaç Not, Kur’an’ı Kemim, Tarihsellik ve Hermenötük”, İzmir 2003, s. 109. ss. 107-150; Bkz. Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemleri Tenkidi ve İslâmî Rivayetlere Uygulaması Sorunu*, s. 33

²⁶⁴ Zekeriya Pak, “Kur’an’ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 8, s. 22, ss. 105-122. s. 109

²⁶⁵ Karl Popper, *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, Eski Kitaplar Yay. Ankara 2017, s. 176.

²⁶⁶ Popper, *a.g.e.*, s. 189.

²⁶⁷ Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yay., Ankara 2005, s. 288

²⁶⁸ Osman Özkul, “Modernleşme ile İnsanileşme İlişkisi/İlişkisizliği”, <https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=356>

ve deterministik açıklama düşkünlüğüne reaksiyon olarak çıkan, ancak aydınlanmanın doğa bilimini örnek alan bilim anlayışından tam olarak kurtulamayan tarihselciliğin²⁶⁹ bakış açısıyla dini metinleri ele almanın ne kadar tutarlı olacağı sorgulanmalıdır.²⁷⁰ Karl Popper tarihselcilerin sefaletinin kendi hayatlarında değişim yapamayanları haşlayıp durmalarına rağmen değişimin şartlarında değişikliği hayal edememeleri olduğunu ifade eder.²⁷¹

Nüzul döneminin sosyal ve kültürel yapısı vahyin içeriğinin şekillenmesinde önemli bir etken olmakla birlikte, Kur'an'ın nüzulü ile tarihsel şartlar arasında zorunlu bir bağ kurulamaz.²⁷² Çünkü nüzul sebebi, bir kısım ayetlerin indirilmesine vesile olan ortamı ifade etmekte olup, yokluğunda olmayacağı anlamını taşımamaktadır.²⁷³

Meryem suresinin şu ayetine ve sebep-i nüzûlüne bu açıdan bakılabilir. *"Cebrail şöyle dedi:) "Biz ancak Rabbinin" emriyle ineriz. Önümüzdekiler, arkamızdakiler ve bunlar arasındakiler hep O'mundur. Rabbin unutkan değildir."*²⁷⁴ ayetindeki sebep rivayetlerine baktığımızda aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya doğru bir etkinin varlığından bahsedebiliriz. İbn Abbâs'tan birçok tarikle gelen rivayette, Hz. Peygamber (s.a.s.) Cebrail'e: Neden daha önce sık geldiğin kadar şimdi gelmiyorsun? Sorusunu sormuş, bunun üzerine, *"Biz ancak Rabbinin" emriyle ineriz."* ayeti inmiştir.²⁷⁵ yani vahiy şartların zorlamasına göre değil, ilahi iradenin istemesine bağlanmaktadır.

---

²⁶⁹ Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemleri*, s.33

²⁷⁰ Tarihsel eleştiri yöntemlerinin İslamî rivayetlere uygulanmasını kabu ve reddedenlerin görüşleri ve belli şartlarda bu yöntemlerin uygulanabileceği hususunda bakınız. Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemleri*, s. 286-288

²⁷¹ Popper, *Tarihselciliğin Sefaleti*, s. 157

²⁷² Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, 229

²⁷³ Serinsu, *a.g.e.*, 229

²⁷⁴ Meryem,19/64

²⁷⁵ Meryem,19/64.

Kur'an'ı Kerim, “Şüphesiz bu Kur'an sana, hüküm ve hikmet sahibi, hakkıyla bilen Allah tarafından verilmektedir.”²⁷⁶ “O, elbette değerli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir. Âlemlerin Rabb'inden indirilmedir.”²⁷⁷ “Bu Kur'an, Rahmân ve Rahîm olan Allah'tan indirilmedir.”²⁷⁸ ayetlerinde ifade edildiği gibi Kur'an bir sebebe bağlı olmadan ibtidaen Allah tarafından indirilmiştir. Yalnız Kur'an'ın yirmi küsur yıllık bir süre içerisinde zaman zaman, olaylar üzerine indiği de tarihi bir vakiadır. Nüzûl asrında inkârcılar bu duruma itiraz etmişler, Kur'an'ın tek parça halinde indirilmesini istemişlerdir. Onlara cevap olarak şu ayet inmiştir: “İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.”²⁷⁹ Bu ayet Kur'an'ın neden yirmi küsur yıllık süre içerisinde indirildiğinin de gerekçesini açıklamaktadır. Dolayısıyla Kur'an, ihtiyaç halinde başvurulacak bir ansiklopedi kitabı olmaktan ziyade mevcut sosyo-kültürel koşullarla iç içe (tamamlamacı/diyalojik) bir ilişkiyle ortaya çıkan bir hayat kitabıdır.²⁸⁰

Kur'an'ın yirmi küsur yıl içinde inmesi, fertleri ve Toplumu tedrici olarak eğitime, yeni durum ve hükümlere hazır hale getirme amacına matuf olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'an'da da yer aldığı gibi yeni hükümleri öğrenmek için sık sık soru sormaları, istekte bulunmaları, Hz. Ömer örneğinde (Bakara,2/125),²⁸¹ (Bakara, 2/97)²⁸² olduğu gibi Allah'a dua etmeleri bu hususu teyit etmektedir. Başka

---

²⁷⁶ Naml, 27/6.

²⁷⁷ Vakıa', 56/80.

²⁷⁸ Fussilet, 41/2.

²⁷⁹ Furkan, 25/32.

²⁸⁰ Osman Eyüpoğlu-Murat Yıldız, “Kur'an Ve Tarihsellik: Beşeri Eylemin Toplumsal Sınırı”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [2014] sayı: 37, S.111.

²⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 30-31.

²⁸² Taberî, *a.g.e.*, II. 382.

bir ifadeyle süreç içerisinde toplumun zihniyet dönüşümü kendiliğinden gelişmekte ve gerçekleşmektedir.

Ahzab suresinin 30. “*Ey Peygamber hanımları sizden kim açık bir fuhuş (edepsizlik) yaparsa, onun için azap kat yapılır*” ayeti, Kur’an’ın hem tarihsel hem de evrensel olduğunu yeterince göstermektedir.²⁸³

Tarihsel anlam yüklenmiş olması, bu cezanın Peygamber hanımlarına yönelik olmasıdır. Yani o koşullar, kişiler ve şartlara özgüdür.²⁸⁴

Peygamberlerin hanımlarını konu eden söz konusu ayet tarihsel olarak değerlendirilse de ilahi metinler benzer durumda olan yani insanlara örnek teşkil etmesi gereken kişileri de kapsamına almaktadır.

Zira aynı surenin “*Andolsun, Allah’ın Resülünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*”²⁸⁵ ayetinde Allah Resulü’nde müminler için güzel bir örnek olduğu ifade edilmiştir. Kuşkusuz onun aile hayatı da müminler için örnek teşkil etmektedir. Bu ayeti de dikkate alarak düşündüğümüzde vurgulanmak istenen, Peygamber’in hanımlarının örnek olma sorumluluğudur. Nitekim sonraki ayette “*Ey Peygamber’in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah’a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. Güzel (ve doğru) söz söyleyin.*”²⁸⁶

Peygamberin hanımlarının tavır ve davranışları, aile hayatları, tüketim durumları diğer mümin kadınlar için örnek teşkil ettiğinden, kötü davranışları örnek alınacaktır. Bu durum onların sorumluluklarını artırmaktadır. Hatta bir hadiste

---

²⁸³ Osman Eyüpoğlu-Murat Yıldız, “Kur’an Ve Tarihsellik: Beşeri Eylemin Toplumsal Sınırı”, S.117

²⁸⁴ Osman Eyüpoğlu-Murat Yıldız, “Kur’an Ve Tarihsellik: Beşeri Eylemin Toplumsal Sınırı”, S.117

²⁸⁵ Ahzâb, 33/22.

²⁸⁶ Ahzâb, 33/32

Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Kim İslâm’da güzel bir işe öncülük eder ve kendisinden sonra bununla amel edilirse, kendisinden sonra o işi yapanlar gibi sevap alır. Üstelik onların sevaplarından da bir şey eksilmez. Kim de İslâm’da kötü bir davranışa ön ayak olur ve kendisinden sonra bununla amel edilirse, kendisinden sonra onu yapanlar gibi günah alır. Onların günahlarından da bir şey eksilmez.”*²⁸⁷

Burada azabın kat yapılması ise şöyle izah edilebilir. Birinci ceza işledikleri suç, ikinci ceza ise onları örnek alanların işledikleri suçların cezasıdır.

Daha önce başka bir bağlamda yer verdiğimiz Bakara suresinin *“İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap’ta insanlara açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder.”*²⁸⁸ ayetinde, Taberî ayette geçen insanlardan maksat, insanların bir kısmıdır. Zira Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Peygamberliğini, özelliklerini ve Peygamber olarak gönderileceğinin bilgisi başkalarında değil ancak ehlikipte vardı. Dolayısıyla Allah *“kitapta insanlara”* ifadesiyle onları kastetmiştir. Kitaptan maksat ise Tevrat ve İncil’dir.²⁸⁹ açıklamalarına yer verir.

Bu açıklamalardan sonra Taberî ayetin anlamını kısmen genişletecek şekilde şöyle bir ifade kullanır: Bu ayet her ne kadar hususi olarak bir takım insanları kastetse de Allah’ın açıklamasını farz kıldığı her bilgiyi saklayan kişiyle de ilgili bir ayettir. Bu görüşünü hadisle de desteklemektedir. Hz. Peygamber’den (s.a.s.) rivayet edilen şu hadisle benzerlik arz etmektedir: *“Her kime bildiği bir bilgi sorulur da onu gizlerse kıyamet gününde ateşten gemle gem vurulur.”*²⁹⁰

---

²⁸⁷ Müslim, İlim, 15

²⁸⁸ Bakara, 2/159

²⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 251.

²⁹⁰ Taberî, *a.g.e.*, III. 251-252.

İbrahim H. Hilmi Karşlı, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş* adlı eserinde Kur'an'ın Nazil Olduğu Tarihsel Şartlarla İlişkisi başlığı altında şöyle der:

Resul-i Ekrem'in Araplardan olmasının doğal bir sonucu olarak Kur'an, ilk etapta VII. Yüzyıl Hicaz bölgesinde yaşayan toplulukları muhatap almıştır. Onların dilini kullanmış, sonraki çağlara yönelik ilke ve mesajlarını, onların inanç ve yaşayış tarzlarından hareketle vermiştir. Bir anlamda cahiliye Araplarının inanç, örf ve adetleri “örnek olay” kabul edilmiş; sahih dini ilke ve değerler onlar vesilesi ile sunulmuştur.²⁹¹

Sonuç olarak esbâb-ı nüzûlün tarihsel bir gerçek olması ile onun tarihe bağımlı olmasının birbirinden farklı şeyler olduğunu, çünkü esbâb-ı nüzûl dini bir fenomen olarak, hakikati, tarihsellikten bağımsız olan bir gerçek olarak da düşünülmesi gerektiğini ve esbâb-ı nüzûlün orijinal, orijinal-yorum tarih olduğu ve bu orijinal tarihin Kur'an'ın anlaşılmasında insânî suretleri sonraki benzeri insani suretlere taşımakta temel unsur olduğu bilinmelidir.²⁹²

4. Bir Şeyin Gerçekten Tarihsel Olarak Var Olduğu Olgusu: Tarihilik perspektifinden bakıldığında esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sağlıklı biçimde nakledilerek taşınması gerekmektedir. Usul-ü hadis kriterleri ile tefsir veya sebab-i nüzûl rivayetlerinin denetlenmesi bu hassasiyetin varlığını ifade etmektedir.

Taberî'nin sebab-i nüzûlü, akılla veya fitrat-ı akılla bilinecek bir konu olarak görmemesi,²⁹³ her raviye ve rivayete aynı derecede güven duymaması,²⁹⁴ sahih senedle gelen rivayetleri kabul etmesi,²⁹⁵ zayıf senedle gelen rivayetleri kabul

---

²⁹¹ İbrahim H. Karşlı, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, D.İ.B.Y., Ankara 2012, s. 54.

²⁹² Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 229-230.

²⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV. 364-365; Taberî, *a.g.e.*, XXIII. 389.

²⁹⁴ Taberî, *a.g.e.*, I. 90-92.

²⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, V. 563; Taberî, *a.g.e.*, XVII. 588.

etmemesi,²⁹⁶ tarih ve siyer gibi harici delillerle söz konusu rivayetlerin uyumunu denetlemeye çalışması²⁹⁷ en azından bu hassasiyetin varlığının delilleridir.

Tefsir tarihi sürecinde de benzeri bir hassasiyetin mevcudiyetini kabul edebiliriz. Merfû, mürsel ve mevkuf gibi terimlerin rivayette verilen bilginin ya da haberin içerik olarak gerçeklik problemlerinden çok, ona ilişkin şahitliğin birinci elden şahitlik olup olmamasıyla ilgili olması bunu göstermektedir.²⁹⁸

Belût'un çalışmasını da dikkate aldığımızda bu hassasiyetin halen devam ettiğini ifade edebiliriz. Nitekim Belût Taberî Tefsiri'nde geçen 1618 sebab-i nüzûl rivayetini çıkarmış ve tezinin sonunda çok kısa olarak senedlerin sıhhat değerlendirmelerine yer vermiştir. Bu değerlendirmeye göre, 183 rivayetin sahih ya da başka bir tarik ile sahih merfû', 271 rivayetin ise hasen ya da başka bir tarik ile hasen merfû' olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

Bu sonuçlara baktığımızda en azından 454 rivayet içeriğinin mekân-zaman içinde olmuş, sahih veya hasen rivayetlerle bize ulaşmış müsned merfû' haberler olması sebebiyle elle tutulur gerçekliğini kabul edebiliriz.³⁰⁰ Bu rivayetler Kur'an'ın anlaşılmasında "orijinal yorum", Kur'an'ın anlaşılma ve Kur'an'ın tarihinde "orijinal tarih" olarak ifade edilebilir. Tefsiri değerlendirmeler ise Kur'an'ın anlaşılmasında "düşünülmüş yorum" ve Kur'an'ın anlaşılma sürecinde ve Kur'an tarihinde "düşünülmüş tarih" olarak değerlendirilebilir.³⁰¹

---

²⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI. 293; Taberî, *a.g.e.*, XV. 287.

²⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, IV. 314-315; Taberî, *a.g.e.*, VII. 161.

²⁹⁸ Selim Türkan, "Tefsir Tarihciliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi", s. 127-128.

²⁹⁹ el-Belût, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Vârideti fî Kitâbi Câmiî'l-Beyân li'l-İmâm ibn Cerîr Taberî*, III. 1159.

³⁰⁰ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 338.

³⁰¹ Serinsu, *Kur'an ve Bağlame.*, s. 231-232

II. ÖLÜM

CÂMIU'L-BEYÂN'DA **ESBÂB-I NÜZÛL** **DEĞERLENDİRMELERİNİN KULLANILIŞI**

Her ne kadar esbâb-ı nüzûl nakle dayalı bir bilgi olup akılla bilme alanı olarak kabul edilmese de ilk tabakadan gelen rivayetlerin yetersizliği, rivayetlerin çelişkiler barındırıyor olması ister istemez bu alanda fikri bir çabanın yolunu açmıştır. Nitekim nüzul asrının şahitleri olan sahâbeden 770 rivayet gelmesine rağmen sonraki tabakada yer alan tabiinden 951 rivayet gelmiştir. Müfessirler her iki sebep rivayeti türüne de Kur'an'ın tefsirini merkeze alan bir yöntemle yaklaştıkları malumdur.³⁰²

Kur'an'ın anlaşılmasında ayetin nüzul sebebini dikkate almanın önemi üzerinde durmuştuk. Diğer bir husus ise Kur'an'ı tefsir ederken tarihi bağlamını göz ardı etmemektir. Ayetlerin tarihi bağlamını dikkate almak Kur'an ayetlerinin doğru anlaşılmasında sağlam bir zemin oluşturur. Sebeb-i nüzûl rivayetlerinin önemli bir kısmı tefsiri değerlendirmelerden oluşmaktadır. Sebeb sıygasıyla yapılan tefsiri açıklamaların önemli bir kısmı da tarihi bağlamı dikkate alan rivayetlerden, değerlendirmelerden oluşmaktadır. Yani ayetlerin tefsirinde tarihi bağlam dikkate alınarak nüzûl sıygasıyla tefsir edilmeye çalışılmıştır. Âl-i İmrân suresinin konu

---

³⁰² Selim Türcan, "Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Yaklaşımının Değerlendirilmesi", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009/1, c. 8, sayı: 15, s. 122.

edindiği Uhud Savaşı ile ilgili ayetlerin önemli bir kısmı nüzul sebebini değil tarihi bağlamını dikkate alan sebep rivayetlerinden oluşmaktadır.³⁰³

Taberî Tefsiri'nde sebep rivayetlerinin genel tefsir rivayetlerinin bir parçası olduğunu ifade etmiştik. Bazı ayetlerin tefsirinde hem sebep, hem de tefsir rivayetlerine birlikte yer vermesi, mukaddimesinde ayrı bir başlık açmaması, tasnife tabi tutmaması bunun bir kanıtı niteliğindedir. Taberî'nin tefsir ve sebep rivayetlerini sunuş şekli çok önemlidir. Bu rivayetleri verirken kullandığı ifadeler bizlere önemli fikirler vermektedir.

Mesela, Bakara suresinin 26. ayetinin tefsirinde şöyle başlık atar: “Te’vîl Ehli, Allah Teâlâ'nın Bu Ayeti **Hangi Anlamda İndirdiği** ve Yorumu Hakkında İhtilaf Etmişlerdir.”³⁰⁴

Bakara suresinin 164. ayetinin tefsirinde ise Taberî “Allah'ın Bu Ayeti Peygamberine Hangi Anlamda İndirdiği Hakkındaki Görüşler” başlığını atıp daha sonra sebep rivayetlerine yer verir. Sonunda şöyle bir değerlendirme yapar:

Bu konuda doğru olan görüş, Allah Teâlâ'nın bu ayetle ulûhiyette tekliği ve vahdaniyeti hususuna kullarının dikkatini çekmesidir. Bu ayetin Ata'nın, Said b. Cübeyr'in ve Ebu'd-Duhâ'nın dediği hususta da inmesi caizdir. İki guruptan hangisinin görüşünün daha sahih olduğu hakkında tartışmayı sonlandıracak, birini diğerine tercih edecek bir haber de mevcut değildir. Öyleyse hangi görüş sahih olursa olsun, ayetten maksat benim dediğim görüştür.³⁰⁵

Burada Taberî'nin bütün gayreti sebep rivayetleri de dâhil olmak üzere ayetin asıl anlamını ortaya çıkarmaktır. Nüzul rivayetleri hangi manayı ifade ederse

---

³⁰³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI. 186-528.

³⁰⁴ Taberî, *a.g.e.*, I. 399

³⁰⁵ Taberî, *a.g.e.*, III. 270.

etsin ayetin anlamının ve maksadının belli olduğunu ve ayetin ifade ettiği asıl anlamla esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin çelişmemesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Başka bir ifadeyle sebep rivayetleri ayetin gerçek anlamını gölgelememelidir.

Âl-i İmrân suresinin 41. Ayetinin “*Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir.*”³⁰⁶ bölümünün tefsirinde ise şöyle başlık atar: “Te’vîl Ehli, Allah Teâlâ’nın Bu Ayetle Zekeriyya (a.s.)’dan Haber Vermesiyle Hangi Anlamı Kastettiği Hususunda İhtilaf Etmişlerdir.”³⁰⁷

En’âm suresinin 82. ayetinin “*imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar*” cümlesinin tefsirinde de şöyle başlık atar: “Te’vîl Ehli, Allah Teâlâ’nın Bu Ayetle Kastettiği Mana hususunda İhtilaf Etmişlerdir.”³⁰⁸

Nûr suresinin 61. ayetinde ise şöyle başlık atmaktadır: “Te’vîl Ehli, Bu Ayetin Hangi Anlamda İndiği Hususunda İhtilaf etmişlerdir.”³⁰⁹

Taberî’nin bu ifadelerinden ortaya çıkan sonuç, söz konusu rivayetlerden amacın indirilen ayetlerde Allah’ın muradını ortaya çıkarmak olduğudur. Burada tefsir yani gerçek anlamı ortaya çıkarma, en doğru anlama ulaşma ve ayetin manaya delaletini netleştirme gayreti ön plana çıkmaktadır.

Sebeb sıygasının özellikle anlamında kapalılık olan ayetlerde yer alması söz konusu rivayetlerin ayetlerin anlamını açıklama ve manaya netlik kazandırma işlevi gördüğü açıktır.

---

³⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/41.

³⁰⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI. 388.

³⁰⁸ Taberî *a.g.e.*, XI. 494.

³⁰⁹ Taberî, *a.g.e.*, IXX. 219.

A. AYETLERİN TEFSİRİ İÇİN SEBEB-İ NÜZULE DUYULAN İHTİYAÇ

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Taberî esbâb-ı nüzûl rivayetlerini tefsir rivayetlerinin bir parçası olarak vermiş, bazı ayetlerin tefsirinde esbâb-ı nüzûl rivayetiyle diğer tefsir rivayetlerinden birlikte istifade etmiştir. Bazı ayetlerin tefsirine ise doğrudan sebep-i nüzûl rivayetleriyle başlamıştır. Yalnız bu ayetlerin sayısı azdır. Taberî Tefsiri'nde sebep-i nüzûl rivayetlerine konu olan ayet sayısının, 6236 ayet içerisinde sadece 856 ayeti kapsamaması nedeniyle, Kur'an'ın tamamı için esbâb-ı nüzûl rivayetleri olmadan anlaşılabilir gibi iddiaların yersiz olduğunu ifade etmiştik. Kur'an ayetlerinin %85'i hakkında esbâb-ı nüzûl rivayetleri bulunmamaktadır. Bu vakıa bize her ayetin anlaşılması için sebep rivayetine ihtiyaç duymadığının en önmeli kanıtıdır. Hatta Taberî bazı ayetlerin tefsirinde ayetin kimin hakkında indiği ifade edilse de ayetin manasının sebep rivayeti olmadan da anlaşılacağını ifade etmektedir.³¹⁰

Ancak Kur'an'ın peyderpey, olaylara göre ve sosyal hayatın içine indiği de bir gerçektir. Kur'an'ın belli bir zaman diliminde, belli bir topluma sözlü bir hitap olarak indiğini de düşünürsek daha iyi anlaşılması için sözün bağlamının bilinmesi doğru anlaşılmasında elbette etkili olacaktır.

İsmail Cerrahoğlu Kur'an'ı Kerim'in terim anlamıyla ilgili çeşitli tariflere yer verdikten sonra şöyle genel bir tarifte bulunur: "Kur'an'ı Kerim, genel olarak 23

---

³¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 270; Taberî, *a.g.e.*, IXX. 224.

senelik Peygamberlik müddeti içinde Hz Muhammed'e, çeşitli vesilelerle vahiy yoluyla, zaman zaman Allah tarafından indirilen sözlerin bir mecmuasıdır.”³¹¹

Vâhidî'nin, eserinin mukaddimesine sebepleri farklı olaylara göre Kur'an'ı indiren Allah'a hamd ederek başlaması, Kur'an'ın, HasanBasri'den gelen rivayete göre on sekiz yılda, Şa'bi'den gelen rivayete göre ise yirmi veya yirmiye yakın yıl içinde indiğini ifade eden rivayetlere yer vermesi, Kur'an'ın yaşanan hayatın içine indiğini, vakıalarla iç içe olduğunu ve belli bir tarihi süreç içerisinde nüzulünün gerçekleştiğini, ayetin hikâyesini ve nüzul sebebini açıklamadan doğru tefsirinin bilinmesinin imkansız olduğuna işaret etmesi ayetlerin bağlamının bilinmesinin önemini vurgular.³¹²

Vâhidî'nin buradaki kastı Kur'an'ın tamamı değildir. Zira eserinde geçen rivayetlere bakıldığında ikinci bölümün sonunda ifade ettiğimiz gibi 471 ayette geçen 883 rivayet, toplamda 767 ayeti kapsamaktadır. Aksi durumda 5469 ayetin anlaşılamayacağını iddia ettiğini kabul etmemiz gerekmektedir.

Bu aşamada cevabı aranması gereken soru, sebeb-i nüzûl rivayetlerine ne kadar ihtiyaç vardır? Sorusudur.

Her ayetin anlaşılması için esbâb-ı nüzûle ihtiyaç bulunmamaktadır. Abdu'l-Ganî b. Abdu'l-Vâhid el-Makdisî (600 h.) eserinde Hz. Ali, Abdullah b. Mesûd ve Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen rivayetlerde Kur'an'ın, Allah'tan başlayan ve yine ona dönen bir kelam olduğu vurgulanır.³¹³

---

³¹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 34.

³¹² Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*, s.9-10.

³¹³ Abdu'l-Ganî b. Abdu'l-Vâhid el-Makdisî, *Akâdetü'l-Hafız*, tahk. Abdullah b. Muhammed el-Basîrî, Metabiu'l-Firdevs, Riyad 1990, s. 67.

Süyûtî *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde Caberî'den naklen, Kur'an'n nüzulünün iki şekilde gerçekleştiğini, birinci şeklin ibtidâen yani bir sebebe dayanmadan inen bölüm, diğeri ise bir olaydan sonra veya bir sorudan sonra inen bölüm olduğunu belirtir.³¹⁴

Bağlamın bilinmesi hangi durumlarda önem kazanmaktadır? Bu durum esbâb-ı nüzûle ihtiyacın sınırlarının belirlenmesi hususunda bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

Bu konuda Ahmet Nedim Serinsu, esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin tamamını ihata etmenin mümkün olmadığını, esbâb-ı nüzûlü bilmeden de Kur'an-ı Kerim'i anlamanın mümkün olduğu, genel ilkelerini ifade ettikten sonra Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında ihtiyacın sınırlarını esas belirleyecek olan özel ilkelere değinmektedir.

Bu ilkeler ise şunlardır:

1. Esbâb-ı nüzûlü bilmenin muktezay-ı hali (durumun gerektirdiğini, gereğini) bilmek gibi olduğu hallerde.
2. Sebeb-i nüzûlü bilmenin Kur'an'ın zahir naslarını mücmel naslar konumuna getirme şüphesi ve güçlülüğü bulunduğu hallerde.
3. Bu ilke önceki iki ilkeyi kapsayan bir niteliktir. Buna göre: Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında esbâb-ı nüzûle ihtiyacı ilk planda Kur'an belirlemelidir.³¹⁵

Konumuzun tüm detaylarına vakıf olabilmek için Taberî Tefsirini tam bir okumaya tabi tuttuğumuzu ifade etmiştik. Yaklaşık iki buçuk yıllık sürede okumasını tamamlayabildik. Dolayısıyla söz konusu eserin baştan sonuna kadar okunması

---

³¹⁴ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, I. 107.

³¹⁵ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s.188-191

sırasında Taberî'nin tefsire ve özelde esbâb-ı nüzul rivayetlerine yaklaşımını, tez konumuzla ilgili detayları ortaya çıkarmaya çalıştık.

Ahmet Nedim Serinsu'nun Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında esbâb-ı nüzûle ihtiyacı ilk planda Kur'an belirlemelidir, tespiti dikkat çekicidir.

Taberî ayetlerin tefsirinde esbâb-ı nüzûle ihtiyaç olup olmadığını tespit etmek için ayetlerin ifade ettiği asıl manayı tespit etmeye çalışmıştır.

Burada akla başka bir soru geliyor. Acaba müellif ayetlerin tefsirinde sebep rivayetine ihtiyaç olup olmadığını belirlemek için bir yöntem geliştirmiş midir? Bu sorunun cevabını bulduğumuzda konuya açıklık getirmiş oluruz.

1. Kur'an Ayetlerinin Anlam İçeriği/Ayetlerin Odak Anlamı

Esbâb-ı nüzûle ihtiyacın sınırlarını daha çok Kur'an yani ayetler belirlemelidir. Zira her ayet anlaşılması için harici delil veya sebep-i nüzûl rivayetine ihtiyaç duymamaktadır. Taberî'nin de ifade ettiği gibi Kur'an ayetlerinin yorumlanması hususunda üç ana başlık vardır. Bunlardan birincisi, Allah'ın kendine sakladığı ve kullarının ulaşmasının mümkün olmadığı, ikincisi, yorumunu Peygamberine bıraktığı, üçüncüsü ise Kur'an'ın indiği dili (Arapça) bilenlerin yorumlayabileceği alandır.³¹⁶

Kur'an'ın indiği dil olan Arapçayı bilen kişilerin anlamakta zorlanmayacağı ayetlerin anlaşılması için sebep-i nüzûl rivayetleri aramaya ihtiyaç bulunmamaktadır. Birçok ayete baktığımızda odak anlamlarını fark edebiliriz. Ayetlerin odak

---

³¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 92-93.

anlamalarını fark ettiğimizde ayetlerin asıl ifade etmek istediği anlamı da kavramış oluruz.

Mesela Taberî, Mâide suresi 90. ayetinin nüzul sebebinde ihtilaf olduğunu, bu sebeplerin hepsinin de mümkün olabileceğini, yalnız bu sebeplerden birisini belirlemek için elimizde yeterli delilin olmadığını belirtir. Dolayısıyla ayet hangi sebep üzerine inerse insanın, ayetin hükmünün bütün mükellefleri bağlayacak nitelikte olduğunu, ayetin hangi sebeple indiğini bilmemelerinin onlar için bir nâkisa olmadığını ifade eder. Dolayısıyla o, içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal oklarının ancak, şeytan işi birer pislik olduğunu, ayetin her ulaştığı kişiye bu şeylerden kaçınmasının farz olduğunu açıklar.³¹⁷

Odak kelimesinin sözcük anlamı: Herhangi bir düşüncede, nitelikte olan kimselerin kaynağı veya bir şeyin toplandığı, yoğunlaştığı yer, mihrak anlamlarını taşır.³¹⁸

Taberî Kur'an ayetlerinin, ihtiva ettiği anlamlar hususunda şu görüşleri paylaşmaktadır:

Allah Teâlâ indirdiği kitabında Peygamberimiz (s.a.s.) ve ümmetine cem' ettiği anlamları, daha önceki Peygamberlere indirdiği hiçbir kitap ve ümmete vermemiştir. Allah Teâlâ'nın daha önceki Peygamberlere indirdiği kitaplarda, Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.s.) indirdiği anlamların bir kısmını indirmiştir. Mesela Tevrat, öğütler ve cüzi konuları, Zebur Allah'ı övme ve duayı, İncil ise öğüt ve nasihatleri içerir. Bu kitapların hiç biri inen kişiyi (peygamber) doğrulayacak mucize içermemektedir. Bizim Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.s.) indirilen kitap,

---

³¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyâne.*, X. 574.

³¹⁸ Güncel Türkçe Sözlük, "Odak", T.D.K., <https://sozluk.gov.tr/>

bütün bu manaları ihtiva etmesinin yanında daha önceki kitaplarda olmayan birçok anlamı da içermektedir.³¹⁹ Bu anlamları ise Taberî şöyle açıklamaktadır:

- a. Anlayış sahiplerinin, şairlerin ve edip ve hatiplerin en küçük suresini ortaya koymaktan aciz oldukları ve tek olan Allah tarafından indirildiğini kabul etmekten başka bir seçenek bırakmayan, hayranlık uyandıran nazmı, üstün anlatım metodu ve eşsiz üslubu,
- b. Terğîb ve terhîb,
- c. Emir ve yasak,
- d. Kıssalar, cedel³²⁰ ve darb-ı meseller.³²¹

Taberî, Hicr suresinin “*tekrarlanan yedi âyet*”³²²cümlesi ile ilgili olarak Ziyad b. Ebî Meryem’in Kur’an’ın içeriği ile ilgili olarak şöyle dediğini aktarır: “Sana yedi parça verdim. Bunlar: Emret, yasakla, müjdele, uyar, misal ver, nimetleri say ve sana Kur’an’ın haberlerini verdim.”³²³

Kur’an’ın konuları olarak da nitelendirilen yukarıdaki bilgilerin yanında Taberî Kur’an ayetlerinin içeriği ile ilgili net yorumlara da yer vermektedir. Zuhruf suresinin 47. ayetinde şöyle der:

“(Mûsâ) mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar!”³²⁴ Hz. Musa, Firavun ve ileri gelenlerine putlara tapmaktan uzak kalmaları hususunda ve Allah’ın birliğine davet ederken söyledikleri sözlerinin doğruluğunu tasdik eden delillerimizle gelince, Firavun ve kavmi, Musa’nın getirdiğiyle alay edip gülmeye başladılar. İşte senin kavmin de getirdiğin ibret ve ayetlere karşı aynı tepkiyi verip alay ediyorlar. Dolayısıyla bu ayet:

---

³¹⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I. 197-198.

³²⁰ Kur’an’da iki yerde cedel, iki yerde cidâl, yirmi altı yerde mücâdele kökünden türeyen değişik şekiller kullanılmıştır. Tartışmada başvurulan ve “delil” anlamına gelen hüccet, sultan, burhan gibi kelimeler altmış yerde geçmektedir. Yusuf Şevki Yavuz, “Cedel”, D.İ.A., İstanbul 1993, VII. 208-210

³²¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I. 199.

³²² Hicr, 15/87

³²³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII. 136.

³²⁴ Zuhruf, 43/47.

- a. Allah tarafından Resulünün, Müşrik kavmi tarafından çektiklerine karşı **teselli** edilmesi,
- b. Allah tarafından Resulüne, Müşrik kavminin Allah'ı inkâr ve Peygamberlerini yalanlama hususunda diğer ümmetlerin karşılaştıkları, sonuçlarla kendi ümmetinin de karşılaşacağını **bildirmesi**,
- c. Allah tarafından Resulüne, sabır konusunda ulu'l-Azm Peygamberlerini örnek almasına bir **çağrı olması**,
- d. Azgınlarının, daha önce azgın ümmetlerin, helak olduğu gibi helak olacaklarını **haber vermesi**,
- e. Onlara karşı **zafere ulaştırma**,
- f. Hz. Musa ve kavmini, Firavun ve ileri gelenlerine karşı galip kıldığı gibi **emrini üstün kılacağını bildirmesidir**.³²⁵

Yukarıda kısaca verdiğimiz gibi ayetlerin ifade ettiği içerik ve anlamları detaylı bir şekilde incelemek istiyoruz. Bu inceleme bize ayetlerin ifade ettiği asıl anlamların/odak anlamın önemli olduğunu, sebep rivayetleri ne olursa olsun manayı değiştiremeyeceği hususunu anlamamızı sağlayacaktır. Taberî bu hususta aşağıdaki şekilde ayetlerin odak anlamlarını tespit etmektedir:

Taberî'nin Tefsir'nde " اخبار من الله " "Allah tarafından haber vermektir" ifadesinin, 15 ayetin tefsirinde kullanması,³²⁶ "خبر من الله" "Allahtan haberdir" ifadesinin 154 ayrı yerde geçmesi³²⁷, "أخبر الله" "Allah haber verdi" ifadesinin ise 156 yerde geçmesi,³²⁸ "أمر من الله"³²⁹ "Allah tarafından emirdir." İfadesinin farklı sure ve ayetlerde 61 kez geçmesi, تقدم إلى المؤمنين, وذلك من الله جل ثناؤه تقدم إلى عباده المؤمنين, تقدم إلى نبي, تقدم إلى بني إسرائيل, تقدم إلى خلقه, وهو أن الله تقدم إلى هؤلاء الأعراب, قد تقدم الله إليكم, تقدم

³²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI. 614.

³²⁶ Bakara, 2/7; 2/15; 2/18; 2/76; 2/82; 2/155; Al-i İmran, 3/75; Maide, 5/45; En'am, 6/7; 6/112; Hûd, 11/5; 11/6; Fâtır,35/32; Şûrâ, 42/25; A'lâ, 87/6.

³²⁷ Bakara,2/13; 2/18; Al-i İmran,3/2; 3/52; Maide, 5/22; En'am, 6/93.

³²⁸ Bakara, 2/7; 2/36; Nisa,4/81; Maide, 5/3; 5/67; Hûd, 11/84; Muhammed, 47/31.

³²⁹ Bakara, 2/25; 2/43; 2/111; Maide, 5/48; Enfal, 8/50; Ahkaf, 46/9

gibi, إليهم , وهذا تقدّم من الله تعالى ذكره إلى عباده المؤمنين به وبرسوله bildirdi” anlamına gelecek farklı kalıplarda 17 kez dip notta verilen surelerin ayetlerinde geçmektedir.³³⁰ “Bu Allah tarafından başlatılmış bir emirdir.” İfadesi,³³¹ “وهذا أمر مبتدأ من الله عز وجل”³³² “وهذا من الله عز وجل ترغيبٌ لعباده المؤمنين على جهاد عدوه” İfadesi, “Bu Allah tarafından Mümin kullarının düşmanla cihada teşvik edilmesidir.” İfadesi, “وهذا من الله عز وجل احتجاجٌ لنبيه محمد ﷺ على مشركي قومه من العرب ومنافقيهم، وكفار أهل الكتاب”³³³ “Bu Allah tarafından Araplardan Müşrik olan kavmine, Münafıklara ve Ehl-i Kâfirleri ve sapıklarına karşı Peygamberi için delil getirmedir.” ifadesi, “احتجاجٌ”³³⁴ “Allah tarafından delil getirmedir.” İfadelerinin yaklaşık 10 kez geçmesi, “وهذه الآية من أوضح الدليل على تكذيب”³³⁵ “Bu Allah tarafından yalanlamadır.”, “هذا تكذيب من الله”³³⁶ “Bu ayet Allah’ın yalanlamasına açık delildir.” gibi farklı kalıplarda 21 kez geçmesi³³⁷ “وهذه الآية حصن من الله تعالى ذكره على طاعته”³³⁸ “Bu ayet Allah tarafından itaate teşviktir.” İfadesinin farklı ayetlerde 4 kez tekrarlanması, “هذه الآية حث من الله جل ثناؤه”³³⁹ “Bu ayet Allah tarafından teşviktir.” İfadesinin 3 kez geçmesi, “وهذه الآية توبيخ من الله”³⁴⁰ “Bu ayet Allah’tan azarlamadır.” Cümlesinin farklı şekillerde, farklı sure ve ayetlerde 20 kez tekrar edilmesi, “Allah’tan

³³⁰ Bakara, 2/104; Bakara, 2/150; Bakara, 2/233; Bakara, 2/265; En’âm, 6/119; Âl-İmran, 3/177; Maide, 5/14; En’âm, 6/120; Hucurat, 49/14; Al-i İmran, 3/100; Al-i İmran, 3/102; Hûd, 11/86; Nahl,16/116; Nisa, 4/135; Maide, 5/96; Enfal, 8/47; Hucurat, 49/16.

³³¹ Al-i İmran, 3/154.

³³² Al-i İmran, 3/156.

³³³ Bakara,2/23

³³⁴ Bakara, 2/140;Al-İmran, 3/52; Al-i İmran, 3/190; Maide,5/76; Hacc, 22/5; Furkan, 25/20; Yasin 36/68; Ahkaf, 46/9; Ahkaf, 46/27.

³³⁵ Bakara, 2/189; Bakara, 2/9; Bakara, 2/12; Bakara, 2/81; Bakara, 2/88; Bakara, 2/91; Bakara, 2/107; Bakara, 2/112; Bakara, 2/120; Bakara, 2/167; Al-i İmran, 3/67; Al-i İmran 3/189; Nisa, 4/49; Nisa, 4/29; En'am,6/32; En'am,6/102; En'am,6/122; Tevbe, 9/61; Tevbe, 9/122; Ankebut, 29/12; Ahzab, 33/4.

³³⁶ Bakara, 2/153; Nisa, 4/74; Tevbe, 9/116; İsra, 17/60.

³³⁷ Tevbe,9/38; Yunus, 10/72; Fetih, 48/15.

³³⁸ Bakara, 2/15; Bakara, 2/28; Bakara, 2/92; Bakara, 2/102; 2/113;2/139; Al-i İmran, 3/14; 3/70; Nisa, 4/63; 4/153; Araf, 7/7; 7/40; 7/83; Tevbe, 9/19; Ahkaf, 46/5; 46/10; Muhammed, 47/10; Necm, 53/26; Saf, 61/2; Kalem, 68/38.

³³⁹ Bakara, 2/117; 2/124; 2/251; Nisa, 4/78; Maide, 5/35; 5/56; 5/95; Enâ'm, 6/141; 6/143; 6/145; 6/159; Tevbe, 9/3; 9/40; 9/44; Yunus, 10/42; 10/45; Nahl,16/115; 16/120; Fetih, 48/2”9.

“bu Allah'tan paylamaktır.” İfadesinin farklı sure ve ayetlerde 12 defa geçmesi, “Bu Allah tarafından Resulünün teselli edilmesidir.”³⁴⁰ “تسلياً من الله تعالى ذكره لنبية محمد ﷺ” İfadesinin farklı sure ve ayetlerde 7 kez tekrar edilmesi, “وعيدٌ من الله لمن عاند الحقَّ بعد” “onlar için tesellidir.” İfadesinin 24 defa geçmesi, “تعزية لهم” Allah tarafından tehdittir, ifadesinin 12 defa geçmesi, “وهذا تنبيه من الله” İfadesinin farklı sure ve ayetlerde 7 kez tekrarlanması,³⁴¹ “هو تهديدٌ من الله” İfadesinin 5 kez geçmesi, “تعريف خلقه”³⁴² farklı kalıplar içinde “هذا أيضا من الله تعريفٌ لنبية”³⁴² “هذا تعريفٌ من الله جل ثناؤه أهل الإيمان به” İfadesininin 6 kez kullanılması, “وهذا تعليم من الله”³⁴³ “Allah'tan öğretmedir.” İfadesinin farklı sure ve ayetlerde 3 kez kullanılması, “من الله” İfadelerinin “تعالى ذكره، إبانة”³⁴⁴ “وفي هذه الآية إبانة من الله عز وجل” İfadelerinin farklı ayet ve surelerde 6 kez geçmesi, “وهذا عتاب من الله”³⁴⁵ “Allah tarafından azarlamadır.” İfadesinin farklı sure ve ayetlerde 3 kez geçmesi, “وهذا قضاء من الله”³⁴⁶ “Bu Allah tarafından verilen hükümdür.” İfadesinin farklı sure ve ayetlerde 5 kez geçmesi, “وهذا إعداؤٌ من الله إلى خلقه في نبية”³⁴⁷ “Allah tarafından Peygambere itaat hususunda kulların mazur görülmesidir.” ifadesinin 1 kez geçmesi ve tüm bu ifadelerin tekrarlar dâhil toplamda 23 farklı ifade kalıbının 586 defa geçmesi bize Kur'an ayetlerinin önemli bir kısmının, her hangi bir sebebe ihtiyaç duymadan Allah tarafından ilkten yani ibtidaen indirilmiş ayetler olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Taberî'nin sebep rivayetleri neyi ifade ederse etsin ayetin anlamı budur, tespitleri ve yukardaki kalıpları sık sık tekrarlaması, esbâb-ı nüzul rivayetlerine her

³⁴⁰ Maide, 5/4; En'âm, 6/34; Yunus, 10/43; Yusuf, 12/7; Şuara, 26/199; Şura, 42/8; Zuhruf, 43/47.

³⁴¹ A'râf, 7/181; Nahl, 16/2, 16/45; Gâfir, 40/71; Fussilet, 41/40.

³⁴² Bakara, 2/239; Nisa, 4/92; Maide, 5/20; Maide, 5/33; Enfal, 8/45; Neml, 27/9.

³⁴³ Fatıha, 1/4; Bakara, 2/286; Enfal, 8/41.

³⁴⁴ Bakara, 2/237; Bakara, 2/255; Al-i İmran 3/118; Nisa, 4/29; Nisa, 4/89; A'raf, 7/157.

³⁴⁵ Tevbe, 9/43; Nûr, 24/12; Ahzab, 33/21.

³⁴⁶ Al-i İmran 3/37; Nisa, 4/125; Tevbe, 9/20; İsra, 17/58; Nûr, 24/4.

³⁴⁷ Nisa, 4/80

ayette ihtiyaç olmadığını ve birçok ayetin her hangi bir sebebe ihtiyaç duymadan anlaşılacağını müdellel hale getirmektedir.

Ayetlerin İfade Ettiği Anamlara/Odak Anamlarına Göre Taksimi Tablosu

Sıra No	Ayetlerin İfade Ettiği Anamlara/Odak Anamlara Taksimi	Adedi	Geçtiği Sure ve Ayetler
1	اخبار من الله / خبر من الله / اخبِر الله	325	Bakara, 2/7; 2/15; 2/18; 2/76; 2/82; 2/155; Al-i İmran, 3/75; Maide, 5/45; En'âm, 6/7; 6/112; Hûd, 11/5; 11/6; Fâtır,35/32; Şûrâ, 42/25; A'lâ, 87/6...
2	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (383 /1) وهذا أمر من الله تعالى نبيّه محمداً صلى الله عليه	61	Bakara, 2/25; 2/43; 2/111; Maide, 5/48; Enfâl, 8/50; Ahkaf, 46/9...
3	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (463 /2) تقدم إلى المؤمنين فقال: "لا تقولوا راعنا"	17	Bakara, 2/104, 2/150, 2/233,2/265; Âl-İmran, 3/100, 3/102, 3/177, ; Nisa, 4/135; Maide, 5/14, 5/96; En'âm, 6/119, 6/120; Enfâl, 8/47; Hûd, 11/86; Nahl,16/116; Hucurat, 49/14, 49/16.
4	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (322 /7) وهذا أمر مبتدأ من الله عز وجل	1	Al-İmran, 3/154.
5	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (336 /7) وهذا من الله عز وجل ترغيبٌ لعباده المؤمنين على جهاد عدوه والصبر على قتالهم	1	Al-İmran, 3/156.
6	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (373 /1) قال أبو جعفر: وهذا من الله عز وجل احتجاجٌ لنبيه محمد ﷺ على مشركي قومه من العرب ومنافقيهم، وكفار أهل الكتاب وضلالهم	10	Bakara,2/23, 2/140; Al-İmran, 3/52, 3/190; Maide,5/76; Hacc, 22/5; Furkan, 25/20; Yasin 36/68; Ahkaf, 46/9,46/27.

7	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (473 /7) وهذا تكذيب من الله جل ثناؤه الذين قالوا: "إن الله فقير ونحن أغنياء".	21	Bakara, 2/9, 2/12, 2/81, 2/88, 2/91, 2/112, 2/107,2/120, 2/167, 2/189; Al-i Īmran 3/67, 3/189; Nisa, 4/49, 4/29; En'âm,6/32, 6/102, 6/122; Tevbe, 9/61,9/122; Ankebut, 29/12; Ahzab, 33/4.
8	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (213 /3) قال أبو جعفر: وهذه الآية حَضُّ من الله تعالى ذكره على طاعته، واحتمال مكروها على الأبدان والأموال	4	Bakara, 2/153; Nisa, 4/74; Tevbe, 9/116; Īsra, 17/60.
9	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (221 /5) حث الله تعالى ذكره تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (251 /14) وهذه الآية حَتُّ من الله جل ثناؤه	12	Bakara, 2/238, 2/243, 2/245,2/267; Al-i Īmran, 3/166; Nisa, 4/5, 4/40; Tevbe, 9/38; Yunus, 10 /71, 10/72; Ahzâb, 33/6; Fetih, 48/14.
10	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (301 /1) يُرَاد به توبيخُ الناس إياه ولومهم له	20	Bakara, 2/15, 2/28, 2/92, 2/102; 2/113;2/139; Al-i Īmran, 3/14; 3/70; Nisa, 4/63; 4/153; Araf, 7/7; 7/40; 7/83; Tevbe, 9/19; Ahkaf, 46/5; 46/10; Muhammed, 47/10; Necm, 53/26; Saf, 61/2; Kalem, 68/38.
11	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (541 /2) وهذا إعلام من الله جل ثناؤه عباده،	19	Bakara, 2/117; 2/124; 2/251; Nisa, 4/78; Maide, 5/35; 5/56; 5/95; Enâ'm, 6/141; 6/143; 6/145; 6/159; Tevbe, 9/3; 9/40; 9/44; Yunus, 10/42; 10/45; Nahl,16/115; 16/120; Fetih, 48/29.

12	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (183 /12) قال أبو جعفر: وهذا تقريبٌ من الله جل ثناؤه العادلين به الأوثان من عبدة الأصنام	12	Bakara, 2/34, 2/246; Maide, 5/43; Enâ'm, 6/143, 6/130; İbrahim, 14/44; Enbiya, 21/44; Rûm, /40; Sâd, 38/75; Duhan, /49; Kâf, 50/16; Kalem, /14.
13	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (316 /10) قال أبو جعفر: وهذا تسليية من الله تعالى ذكره نبيّه محمدًا ﷺ من حزنه على مسارعة الذين قصّ قصّتهم من اليهود والمنافقين في هذه الآية	7	Maide, 5/41; Ena'm, 6/34; Yusuf, 12/7; Şuara, 26/199; Şura, 42/8;Zuhruf, 43/47.
14	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (165 /6) وعيدٌ من الله لمن عاند الحقّ بعد وضوحه له	24	Al-i İmran, 3/4; 3/116; Nisa, 4/56; Maide, 5/2, 5/7, 5/54; Enfâl, 8/16; Hud, 11/102; Ra'd, 13/6; Hicr, 15/ 96; Nahl, 16/1; İsrâ, 17/ 17, 7/29; Müminun, 23/43; Şua'râ, 26/6; Ankebût, 29/14; Zümer, 39/9; Ğâfir, 40/22; Zuhruf, 43;/89; Ahkâf, 46/26; Muhammed, 47/11; Kamer, 54/10; Rahman; 55/31; Kıyâmeh, 75/34-35.
15	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (229 /7) تعزية لهم	12	Al-i İmran, 3/137, 3/139,3/184, 3/139,3/140, 3/184,3/186;Enâ'm, 6/35; A'râf, 7/94; Fâtır, 35/5; Fussilet, 41/ 44; Zuhruf, 43/89.
16	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (266 /3) تنبيه من الله تعالى ذكره	7	Bakara, ,2/4, 2/42/163; Nisa, 4/113; Enâ'm, 6/50, 6/71, 6/95; Ğâfir, 40/67.
17	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (285 /13) هو تهديدٌ من الله	5	A'râf, 7/181; Nahl, 16/2, 16/45; Ğâfir, 40/71; Fussilet, 41/40.

18	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (574 /13) وهذا تعريفٌ من الله جل ثناؤه	9	Bakara, 2/37, 2/197, 2/240, 2/259; Nisa, 4/92; Maide, 5/20, 5/33; Enfâl, 8/45; Neml, 27/91.
19	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (147 /1) تعليم من الله	3	Fatiha, 1/4; Bakara, 2/286; Enfâl, 8/41.
20	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (386 /5) إبانة من الله	7	Fatiha, 1/7; Bakara, 2/237; Bakara, 2/255; Al-i İmran 3/118; Nisa, 4/29; Nisa, 4/89; A'raf, 7/157.
21	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (272 /14) وهذا عتاب من الله	3	Tevbe,9/43; Nûr, 24/12; Ahzab, 33/21.
22	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (346 /6) قضاء من الله	5	Al-i İmran 3/37; Nisa, 4/125; Tevbe, 9/20; İsra, 17/58; Nûr, 24/4.
23	تفسير الطبري = جامع البيان ت شاكر (561 /8) وهذا إعداؤٌ من الله	1	Nisa, 4/80.
		586	

Görüldüğü gibi Taberî 586 ayet ve yerde ayetlerin ifade ettiği anlamlara işaret etmekte ve bununla esbâb-ı nüzûl rivayetlerine ihtiyaç olmadan da ayetlerin anlaşılabilirliğini vurgulamaya çalışmaktadır. Ayrıca aşağıda izah edilecek hususlar, her ayetin sebep rivayetine ihtiyaç duymadığını ifade etmektedir:

2. Birçok Ayetin Sebeb-i Nüzûlünü İzhar Etmesi

Birçok ayetin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sorulan bir soru üzerine indiği, söz konusu ayetlerde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır. Mesela “Sana, hilalleri

soruyorlar.”³⁴⁸, “Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar.”³⁴⁹, “Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar.”³⁵⁰, “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar.”³⁵¹, “Bir de sana yetimleri soruyorlar.”³⁵², “Sana kadınların ay halini sorarlar.”³⁵³, “Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar.”³⁵⁴, “Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”³⁵⁵, “Sana ganimetler hakkında soruyorlar.”³⁵⁶, “Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar.”³⁵⁷, “Bir de sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar.”³⁵⁸, “Sana dağların (kıyamet günündeki) halini soruyorlar.”³⁵⁹, “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”³⁶⁰, “İnsanlar sana kıyametin vaktini soruyorlar.”³⁶¹ ayetlerini örnek olarak verebiliriz.

Yukarıda geçen ayetlere bakıldığında Medenî surelerde daha çok muâmelât, helal ve haram konularında sorular sorulduğu, Mekkî surelerde ise daha çok inanç konularında kıyamet, ruh ve nübüvvet ile ilgili soruların sorulduğu aşikârdır. Bu ayetler toplum tarafından sorulan sorular üzerine inmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "seele", "seelû", "yeselûneke", "yetesâelûne" gibi soru kipteri ile gelen ayetler, bu ayetlerle ilgili bir nüzul sebebinin varlığını ve bu ayetlerin, sorulan bu tür sorular üzerine indiği görülmektedir.³⁶² Dolayısıyla bu tür ayetler genel anlamda sebab-i nüzûl rivayetlerine ihtiyaç duymamaktadır. Buna rağmen bu tür ayetlerin indiği bağlamı resmeden ve

---

³⁴⁸ Bakara, 2/189

³⁴⁹ Bakara, 2/215

³⁵⁰ Bakara, 2/217

³⁵¹ Bakara, 2/219

³⁵² Bakara, 2/220

³⁵³ Bakara, 2/222

³⁵⁴ Mâide, 5/4

³⁵⁵ A'râf, 7/187

³⁵⁶ Enfâl, 8/1

³⁵⁷ İsrâ, 17/85

³⁵⁸ Kehf, 18/83

³⁵⁹ Tâhâ, 20/105

³⁶⁰ Nâziâ't, 79/42

³⁶¹ Ahzâb, 33/63

³⁶² Birışık, “Kur'an İlimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu”, s.32

detaylandırın sebep rivayetlerinin olması elbette daha iyi anlaşılmasında yararlı olacaktır.

Açık bir soru üzerine inen ayetlerin yanında muhatabı belli olan, inanç guruplarını, farklı kavimleri muhatap alan ayetler de bulunmaktadır. Bu tür ayetlerin de maksadı malum olduğundan esbâb-ı nüzûl rivayetlerine ihtiyaç duymaz. Şimdi muhatabı belli olan ayetlerden misaller verelim

3. Birçok Ayetin Muhatabının Belli Olması

Kur'ân'ı Kerîm, söz sanatlarında maharet göstermenin revaçta bulunduğu ve edebî zevkin üst seviyeye ulaştığı bir ortamda inmiştir.³⁶³ Vahiy dilinin özelliği gereği farklı hitap şekilleri Kur'an'da yer almaktadır. Bu hitap şekilleri ayetlerin anlamlarının belirginleşmesinde önemli bir paya sahip olmakta ve ayetlerin nüzûl bağlamıyla ilgili ipuçlarını bize sunmaktadır. Dolayısıyla bu tür ayetler diğer ayetler gibi nüzûl bağlamını ifade eden rivayetlere ihtiyaç duymamaktadır. Bazı sure ve ayetlerin muhatapları açık bir şekilde bellidir. Bu hususu misalleriyle aşağıda ele alacağız.

3.1. Bir Surenin Ortak Muhatap Üzerinden Okunması

Taberî'nin Tefsir'ini incelediğimizde bazı sureleri ortak muhatap üzerinden okuduğu görülmektedir. Belli bir muhatap üzerinden okunan sure ve ayetin sebep-i

---

³⁶³ Mehmet Suat Mertoğlu, "Uslûbu'l-Kur'an", DİA, İstanbul 2012, XLII. 382.

nüzûle ihtiyacı bulunmamaktadır. Mesela En'âm suresinin 91. ayetinin tefsirinde sonuç olarak şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

Bu görüşlerin en doğrusu, şunu söyleyen görüştür: “Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü "Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmede" dediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar haline koyup ortaya çıkardığımız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) ne sizin, ne babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?" (Ey Muhammed!) "Allah" (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar.”³⁶⁴ ayetinden kastedilen Kureyş müşrikleridir. Şöyle ki ilk olarak, ayetlerin siyakı/akışı onlardan haber vermektedir. Dolayısıyla bağlantı kuracak şekilde konu edilmeyen Yahudiler yerine onlardan haber vermesi daha uygundur. Ayrıca ayette haber verildiği şekilde Allah'ın hiçbir beşere kitaptan bir şey indirmedeği haberi, Yahudilerin inandığı bir husus değildir. Aksine Yahudiler Hz. İbrahim'e, Musa'ya verilen sahifelere, Davud'a verilen Zebur'a inanırlar. Yahudilerin bu görüşte olduğunu ifade eden sened-i muttasıl, sahih bir haber gelmediğine, ehl-i te'vilden de bu konuda icmâsı olmadığına **ve surenin başından buraya kadar putlara tapan Müşriklerden haber vermesi nedeniyle**,³⁶⁵ “Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler” ayeti bu konu ile bağlantılı olup, ayrı düşünülemez. Bağlantılı olduğu konudan ayrı olduğunu, kabul etmemizi gerektirecek bir haber ve akli delil olmadan, başka bir anlamı iddia etmek caiz değildir. Bu ayeti Yahudilerden haber verdiği şeklinde yorum yapanlar, ayetin şu cümlesinin “De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar haline koyup ortaya çıkardığımız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) ne sizin, ne babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?"” Tevrat ehlini kastettiği şeklinde yorumlayarak, onlara hitap ettiği şekilde okuma yapmışlardır. “parça parça kâğıtlar haline koyup ortaya çıkardığımız, pek çoğunu ise gizlediğiniz” cümlesi

³⁶⁴ Enâ'm, 6/91.

³⁶⁵ Bkz. Surenin ilk ayeti müşriklerden bahsetmektedir: “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar. Enâ'm, 6/1.

onlara göre, ayetin sonu Yahudilere, hitap ettiğine göre ayetin baş tarafı da onlardan haber vermektedir, şeklinde yorum yapmışlardır. Ancak daha önce “Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler.” ayetiyle ilgili Müşrik, putperest Araplardan haber vermeyle bağlantılı olan ayetin devamının da onlardan haber vermesinin daha uygun olduğudur.³⁶⁶

109. sure olan Kâfirûn suresinin de muhatabı bellidir. Müellif Surenin ayetlerinin “De ki: “Ey Kâfirler!”, “Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem.”, “Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz.”, “Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim.”, “Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz.”, “Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”³⁶⁷ Mekke müşriklerinin Peygamberimize bir sene kendi putlarına tapması karşılığında bir sene de onların Allah’a tapmayı teklif etmeleri üzerine indiğini ifade etmektedir.³⁶⁸ Ayrıca 106 ve 107. sureler olan Fil ve Kureyş surelerinin de muhatabı Mekke müşrikleridir. Nasr suresinde ise muhatap, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kendisidir. “Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir.”³⁶⁹

3.2. Ayetin Muhatabının Toplumun Belli Kesimleri Olması

Müminler, münafıklar, kâfirler, ehlikitap gibi muhatabı belli olan ayetler vardır. Cerrahoğlu Kur’an’ı Kerimdeki hitabları genel anlamda üçe ayırmaktadır:

a) Hz. Peygamber’e olan hitablar,

---

³⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI. 524-525.

³⁶⁷ Kâfirûn, 109/1-6.

³⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 661.

³⁶⁹ Nasr, 110/1-3.

- b) Hz. Peygamber'den gayrıya yapılan hitablar,
- e) Her ikisine birden olan hitablardır. Bunlara ait örnekler hemen hemen her sahifede rastlanacak kadar çoktur. Kur'an'ı Kerim'de pek çok olan hitaplar kendi aralarında bir tasnife tabi tutulacak olursa, bunlar 33 kısımda mütalaa edilebilir.³⁷⁰

Bu hitap türlerinden zât ve nevî' hitapları gibi hedefi açık ve net olan ayetlerin, diyer ayetler gibi anlaşılması için esbâb-ı nüzûle ihtiyaç duyduğunu söyleyemeyiz. Zira muhataplar, bu ayetlerde sebep-i nüzûl olmaktadır.

Mesela Furkan suresinin *"İnkâr edenler, "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir" dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular."*³⁷¹ ayetinin muhatabı "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir" diyen kâfirler, inkârcılardır. Dolayısıyla ayetin nüzülü inkârcıların bu sözü söylemesine bağlanmıştır. Müellif bu ayetle ilgili sebep rivayeti zikretmemiştir.³⁷² Haddi zatında ayetin muhatabı belli olması dolayısıyla esbâb-ı nüzûl rivayetine de ihtiyaç yoktur.

Aynı suresinin *"İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk."*³⁷³ ayetinin muhatabı da "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" diyen inkarcılardır. Bu ayetin de muhatabı belli olduğundan sebep-i nüzûle ihtiyaç yoktur. Bu nedenle ayetin tefsirinde sebep-i nüzûl rivayeti bulunmamaktadır.³⁷⁴

---

³⁷⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 188-194.

³⁷¹ Furkân, 25/4.

³⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 237-238.

³⁷³ Furkân, 25/32.

³⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 265-266.

Nisa suresinin “*Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar.*”³⁷⁵ ayetinin de muhatabı bellidir. Ayette açıkça kitap ehlinin Hz. Peygamber’den (s.a.s.) kendilerine gökten bir kitap indirmesi talebi üzerine indiğine işaret edilmektedir. Bu ayetin tefsirinde müellif, Muhammed b. Ka’b el-Kurazî’den, Yahudilerden bir gurubun Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gelip: “Musa’nın Allah’tan levhalar getirdiği gibi sen de bize Allah’tan levhalar getirirsen seni tasdik ederiz” demeleri üzerine indiği,³⁷⁶ İbn Cüreyc’ten ise Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gelip: Allah katından, şu kişiye veya bu kişiye Allah’ın Resulü olduğuna dair yazılı bir belge getirmediğin sürece, davetine tabi olmayacağız, demeleri üzerine indiği rivayetlerine yer verir³⁷⁷ ve sonunda şöyle bir değerlendirme yapar:

Bu görüşlerden doğru olanı, Tevrat ehli, Allah Resulü’nün Rabbinden, kendilerine, insanları benzerini getirmekten aciz bırakacağı bir mucize, Allah’ın Resulü olduğunu doğrulayan, tabi olunmasını emreden bir kanıt getirmesini istediler, diyen görüştür. Yahudilerin istediklerinin gökten kendilerine indirilmesini istediği şeyin yazılı bir belge olması veya belirli şahıslara indirilmesini istediği yazılı belgelerin de olması caizdir. Burada en uygun olan görüş, Kur’an’ın zahirinin ifade ettiği, kendi toplumlarına bir kitap indirilmesini istemeleridir. Zira Allah Teâlâ: “Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar.” buyurarak “Kitâb” lafzını tekil olarak zikretmiş, çoğul anlamında olan “Kütüb” ifadesini kullanmamıştır.³⁷⁸

Burada onlarca misal verebiliriz. Yalnız maksadımızı ifade edecek birkaç örneğin yeterli olduğunu düşünüyoruz.

---

³⁷⁵ Nisâ, 4/153.

³⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 356.

³⁷⁷ Taberî, *a.g.e.*, IX. 357.

³⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, IX. 357-358.

3.3. Ayetin Muhatabının Belli Şahıslar Olması

Ayetin muayyen şahısların ismini vermesi, muhatabın o kişiler olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kişiler ve bu kişilerin tavırları ayetin veya surenin nüzul sebebini de oluşturmaktadırlar.

Mesela Tebbet suresinin iniş sebebi Ebu Leheb'in ve karısının Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı takındığı tavidir. Surede şöyle denilmektedir: “*Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı. O, bir alevli ateşe girecektir. Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir).*”³⁷⁹

Bu surede açıkça Hz. Peygamber'e (s.a.s.) düşmanlık yapan amcası Ebu Leheb ve karısı hedef alınmıştır. Bu sure için sebeb-i nüzûl rivayeti olmasa da anlaşılmaktadır. Yalnız bağlamını ifade eden ve bağlamıyla ilgili detayları veren sebeb-i nüzûl rivayeti surenin daha iyi anlaşılmasında yararlı olacaktır. Nitekim Taberî “قیل” formatıyla bu surenin Ebu Leheb hakkında indiği ileri sürülmüştür, demektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Şuarâ suresinin “(Önce) en yakın akrabanı uyar.”³⁸⁰ ayeti indikten sonra, aşiretini davet etmiş ve onlara çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine Ebu Leheb: “Bu günümüze yazıklar olsun! Bunun için mi bizi çağırdın?” demiştir. Bu rivayetler İbn Abbâs tarafından nakledilmektedir.³⁸¹ Görüldüğü gibi bu sure her ne kadar sebeb-i nüzûl rivayeti olmadan da anlaşılabilir da nüzûl bağlamıyla ilgili İbn Abbâstan gelen rivayetler ayetin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

---

³⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, XI. 1-5.

³⁸⁰ Şua'râ, 26/214.

³⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 676

Tahrîm suresinin “*Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”³⁸² ayetinde de muhatap bellidir. Burada “Ey Peygamber!”, denilerek mesaj, doğrudan Hz. Peygamber’ e (s.a.s.) verilmektedir. Burada Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hangi helali kendine haram kıldığı ile ilgili farklı rivayetler ve sebep rivayetleri mevcuttur. Bu rivayetlerden biri, Hz. Ömer’in kızı olan eşi Hafsa’yı, razı etmek için Mısırlı cariyesi olan, Mâriye’ye yaklaşmayacağına yemin etmesi veya kendisine haram kılmasıdır. Diğer rivayet ise, hoşuna giden bir içeceği kendine haram kılmasıdır.³⁸³ Müellif bu görüşlerle ilgili esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yer vermekte ve şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

Bu konuda doğru olan görüş, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kendine haram kıldığı şeyin, Allah’ın ona helal kıldığı bir şey olmasıdır. Bunun her hangi bir içecek veya başka bir şey olması da caizdir. Hangisi olursa olsun burada helal olan bir şeyin haram kılınması vardır ki, Allah, helal kıldığı bir şeyi, Peygamber’in (s.a.s.) kendisine haram kılması dolayısıyla azarlamış ve yeminini bozmasını izah etmiştir.³⁸⁴

Taberî, bu ifadeleriyle açık bir şekilde ayetin zahirinin ifade ettiği anlamı desteklemekte ve sebep-i nüzûle ihtiyaç duyulmadan ayetin anlaşılabilirliğini ifade etmektedir.

Muhammed Fatih Kesler, *Kur’an’ı Kerim’de Hz. Peygamber’e Hitaplar* başlıklı iki adet makalesinde, Emir, İkaz, Teselli, Hatırlatma, Tehdit, Tavsiye ve Bilgilendirme başlıklarıyla Hz. Peygamber’e (s.a.s.) hitapları ele almaktadır.³⁸⁵ Bu

---

³⁸² Tahrîm, 66/1.

³⁸³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII. 475-479.

³⁸⁴ Taberî, *a.g.e.*, XXIII. 480.

³⁸⁵ Muhammed. Fatih Kesler, “Kur’an’ı Kerim’de Hz. Peygamber’e Hitapları”, AÜFD, C. XLIII. Sayı 2, Yıl 2002, s. 91-119.; II, AÜFD, C. XLIV. Sayı 1, Yıl 2003, s. 19-39.

ayetlerin muhatabı belli olduğundan nüzûl bağlamına ilişkin bilgileri de içermektedirler.

B. NÜZUL SIYGASIYLA KUR'AN AYETLERİNİN TEFSİR EDİLMESİ MESELESİ

Sebeb-i nüzûl rivayetlerinin muhatabının sahâbe olduğu üzerinde durmuştuk. Söz konusu rivayetlere baktığımızda her tabakadan müfessirin sebep sıygasıyla Kur'an ayetlerini tefsir etme çabası görülmektedir. Kahir ekseriyeti tefsiri değerlendirmeler olan bu rivayetlerin sebep sıygasıyla oluşturulmasının arkasında başka hangi saikler yatmaktadır?

Meseleye dikkatli bir gözle baktığımızda nüzul sıygalarının Kur'an'da da geçtiğini fark ederiz. Kur'an'da geçen bu sıygaların müfessirleri etkilemiş olması muhtemeldir.

1. Kur'an Ayetlerinde Nüzûl Sıygası

Nüzûl sıygası farklı kalıplarıyla Kur'an'da bol miktarda geçmektedir. Mesela, “أَنْزَلْنَا” sıygasıyla 55³⁸⁶ kez yer almakta ve bunlardan 33'ü kitabı, Kur'an'ı indirme ile ilişkilidir. Bunların içinde Nahl suresinin 44 ve 46. ayetleri dikkat

---

³⁸⁶ Bakara, 2/99; Nisa, 4/105,174; Maide, 5/48; En'am, 6/92,155; Enfal, 8/41; Yunus,10/94; Yusuf, 12/2; Ra'd, 13/37; İbrahim, 14/1; Nahl, 16/44,64,102; İsrâ, 17/105; Taha,2/2,113; Enbiya,21/10,50; Hacc,22/16; Nur, 24/1,34,46; Ankebut, 29/47,51; Sad,38/29; Zümer,39/2,41; Duhan, 44/4; Hadid,57/25; Mücadele, 58/5; Haşr,59/21; Teğabün, 64/8; Kadr,97/1.

çekmektedir. Nahl suresinde: “(O Peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.”³⁸⁷, “Sana kitabı, ancak ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik.”³⁸⁸

“أنزل”, “نزل”, “نزل” kalıplarında toplam 263³⁸⁹ defa nüzül sıygası geçmektedir. Bu sıygalardan Nisa suresinde, “(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma.”³⁹⁰ ayeti ve Nahl suresindeki, “Ey Muhammed! De ki: **“Kur'an'ı, Ruh'u'l-Kudüs (Cebrail) inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere hak olarak indirdi.”**³⁹¹ **“İman edip salih amel işleyenleri, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir Peygamber gönderdi. Kim Allah'a inanır ve salih bir amel işlerse Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. Allah gerçekten ona güzel bir rızık vermiştir. Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi**

³⁸⁷ Nahl, 16/44

³⁸⁸ Nahl, 16/64

³⁸⁹ Bakara, 2/4,21,23,41,57,59,90,91,97,99,102,105,136,159,164,170,174,176,185,213,231,285; Al-i İmran, 3/3,4,7,53,65,72,84,93,154,199; Nisa, 4/47,60,61,105,113,136,140,153,162,166,174; Maide,5/44,45,47,48,49,59,64,66,67,68,81,83,101,104,112,114,115; En'âm, 6/7,8,37,81,91,92,93,99,111,114,155,156,157; A'raf; 7/2,3,26,33,57,71,157,160,196; Enfâl, 8/11,41, Tevbe, 9/26,40,64,86,97,124,127; Yunus, 10/20,24,59,94; Hud, 11/12,14; Yusuf, 12/2,40; Ra'd, 13/1,7,17,19,27,36,37; Hicr, 15/6,8,9,21,22,90; Nahl, 16/2,10,24,30,44,64,65,89,101,102; İsrâ, 17/82,93,95,102,105,106;Kehf,18/1,45,102,107; Meryem, 19/64; Tâhâ, 20/2,53,80,113; Enbiyâ, 21/10,50; Hacc, 22/5,16,63,71; Mü'minûn, 23/18,29; Nûr, 24/1,34,43,46; Furkân, 25/1,6,7,21,25,32,48; Şua'râ, 26/4,193,198,210,221,222; Neml, 27/60; Kasas, 28/24,87;Ankebût, 29/40,45,50,51,63; Rûm, 30/24,35,49; Lokmân, 31/10,21,34; Secde, 32/19; Ahzâb, 33/26; Sebe', 34/2,6; Fâtır, 35/27; Yasin, 36/15,28; Saffât, 37/177; Sâd, 38/8,29; Zümer, 39/2,6,21,23,41,55; Mümin, 40/13; Fussilet, 41/14,30,32,39; Şûrâ, 42/15,17,27,28; Zuhruf, 43/11,21; Duhân, 44/3;Câsiye, 45/5; Ahkâf, 46/30;

³⁹⁰ Nisa, 4/105

³⁹¹ Nahl, 16/102

*ilmiyle kuşattığını bilirsiniz.*³⁹² ayetlerinde nüzûl sıygası belli bir gerekçeye bağlıdır. Müfessirlerin bu sıygayı tefsir için almalarının nedeni Kur'an ayetlerinde geçen bu ve benzeri ifadeler midir? Sorusunu akla getirmektedir. Yani Allah Teâlâ Kur'an'ı hangi nedenle indirdiğini, nüzul sebebini açıklamaktadır. Müfessirler ise Kur'an'dan ilham alarak ayetlerin açıklanmasında, tefsir edilmesinde bu sıygayı bir yöntem olarak kullanmaya çalışmışlardır. Başka bir ifadeyle Allah Teâlâ yukarıda alıntıladığımız ayetlerde Kur'an'ın nüzul sebebini açıklamakta, müfessirler ise ayetlerin tek tek nüzul sebeplerini bulmaya çalışmaktadır.

2. Hadislerde Nüzûl Sıygası

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber'den (s.a.s.) dokuz ayetle ilgili 33 sebab-i nüzûl rivayeti gelmiştir. Bu rivayetlerdeki sebep sıygaları da Kur'an'ın tefsirinde sahâbe ve daha sonra gelenleri etkilemiş olabilir. Her ne kadar bu rivayetlerin sayısı az ise de söz konusu Hz. Peygamber (s.a.s.) olunca bu etkileşimin olması mümkündür.

Bu sıygalar şunlardır: “فأنزل الله عز وجل على رسوله ﷺ هؤلاء الآيات”³⁹³, “هم قوم”³⁹⁴, “أتدرون فيم أنزلت هذه الآية”³⁹⁵, “نزلت هذه الآية في خمسة”³⁹⁶, “فقال الله في كتابه”³⁹⁷, “أخبرنا أنه أنزل عليه”³⁹⁸, “لقد أنزلت علي آية أحب إلي من الدنيا جميعا”³⁹⁹, “فأنزل الله علي”⁴⁰⁰

³⁹² Talâk, 65/11-12

³⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 385.

³⁹⁴ Taberî, *a.g.e.*, IX. 299.

³⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 394.

³⁹⁶ Taberî, *a.g.e.*, XX. 263.

³⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, XXII. 78-79.

³⁹⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXII. 199.

Yukarıda geçen sıygaların müfessirleri etkilediğini düşünmemiz mümkündür.

Bu aşamada sebep rivayetlerinin önemli bir kısmının tefsiri değerlendirmeler olduğu hususunu detaylı bir şekilde incelemek istiyoruz.

C. TABERÎ'NİN ESBÂB-I NÜZUL DEĞERLENDİRMELERİNİ KULLANIŞI

Taberî, tefsirinde ayetlerin te'viline başlarken ayetlerle ilgili değerlendirmelere yer vermekte veya ayetlerle ilgili görüşlerin dökümüne yer verdikten sonra değerlendirme yapmaktadır. Esbâb-ı nüzul değerlendirmelerinin kullanışıyla ilgili fikir elde etmek için nüzul rivayetlerinin geçtiği ayetlerin tefsirine başlarken veya sebep-i nüzul rivayetlerinin geçtiği ayetlerle ilgili görüşlerin dökümünü verdikten sonra değerlendirme yaparken kullandığı ifadelerden, cümlelerden söz konusu sıygalardan anladığı manaları çıkarmamız mümkündür.

Aşağıda vereceğimiz misallerden yola çıkarak bu sıygaları hüküm, beyan, haber verme gibi çeşitli manalarda anladığı düşüncesine varabiliriz.

Mesela Bakara suresi "*Ey iman edenler! "Râinâ" (bizi gözet) demeyin, "unzurnâ" (bize bak) deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır.*"⁴⁰¹ ayetinin tefsirinin sonunda müellif şöyle bir cümle kullanmaktadır: "Doğru olan görüş, Müminlerin Peygamber'e (s.a.s.) "Râinâ" (bizi gözet) demeyi Allah'ın

---

³⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* XXII. 199.

⁴⁰⁰ Taberî, *a.g.e.*, XXIII. 8.

⁴⁰¹ Bakara, 2/104

nehyettiğini ifade eden görüştür.”⁴⁰² Bu ifadesinden Atâ’dan gelen, "Râinâ" cahiliyede söylenen bir kelimeydi, bunun üzerine bu ayet indi, şeklindeki nüzul rivayetini⁴⁰³ hüküm anlamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Yine aynı sure “(Ey mü'minler!) Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Haram'a doğru çevirin ki, zalimlerin dışındaki insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın.”⁴⁰⁴ ayetinin tefsirinde İbn Mesûd’tan gelen nüzul rivayetine yer verir⁴⁰⁵ ve müfessirlerden bu ayetin zalimlerden haber verme niteliğinde olduğunu ifade eden görüşe de yer verir.⁴⁰⁶ Bu görüşle buradaki sebep sıygasının haber anlamında olduğunu ifade etmektedir.

Mâide suresi “Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffâret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.”⁴⁰⁷ ayetinin tefsirine girişinde müellif şöyle bir ifade kullanır: “Bu ayet Yahudiler hakkında Allah tarafından Allah Resulü’ne haber vermedir.”⁴⁰⁸ Bu ifadesiyle Taberî İbn Cüreyc’ten gelen sebep rivayetini haber verme anlamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁹

Âl-i İmrân suresi “İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da

---

⁴⁰² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 463.

⁴⁰³ Taberî, *a.g.e.*, II. 461

⁴⁰⁴ Bakara, 2/150

⁴⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 203

⁴⁰⁶ Taberî, *a.g.e.*, III. 206

⁴⁰⁷ Mâide, 5/45.

⁴⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 359

⁴⁰⁹ Taberî, *a.g.e.*, X. 359-360

*değildi*⁴¹⁰ ayetinin tefsirine girişte “Bu, İbrahim (a.s.) ve dini hususunda tartışmaya giren Yahudi ve Hıristiyanları yalanlamadır, görüşünü ileri sürer.⁴¹¹

Bu ayetin tefsirine Âmir’den Yahudilerin: İbrahim bizim dinimizdendir. Hıristiyanların da: İbrahim bizim dinimizdendir. Şeklindeki sözleri üzerine indiği sebep rivayetine yer vermiştir. Söz konusu sebep rivayetinin sonunda, Allah onları yalanlamış ve bu tür iddialarını çürütmüştür, ifadeleri de yer almaktadır.⁴¹² Dolayısıyla bu ayetteki nüzul sıygası Allah tarafından onların iddialarını yalanlama şeklinde anlaşılmaktadır.

Bakara suresinin 102. ayetinin tefsirinde Saîd b. Cübeyr’in İbn Abbâs’tan rivayetinde, Allah bu ayeti indirerek Hz. Süleyman hakkında yanlış iddiaları çürütmüş ve suçsuz olduğunu ilan etmiştir.⁴¹³ “*Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler.*”⁴¹⁴

Taberî bu ayetin Allah Resulü’ne yetişen, Allah Resulü olduğunu bilmelerine rağmen Peygamberliğini inkâr eden, vahyi kabul etmeyen ve onunla amel etmeyi terk eden Yahudi din adamlarını azarlamadır, demektir.⁴¹⁵ Bu yorumuyla ayetle ilgili nüzul rivayetlerini de bu anlamda aldığını belirtmemiz gerekmektedir.

En’âm suresi “*İsraf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.*”⁴¹⁶ ayetinin tefsiri ile ilgili Ebü’l-Âliye’den gelen nüzul rivayetini⁴¹⁷ Allah’tan helal ve haramı ve

---

⁴¹⁰ Âl-i İmrân, 3/67.

⁴¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI. 493

⁴¹² Taberî, *a.g.e.*, VI. 494.

⁴¹³ Taberî, *a.g.e.*, II. 414.

⁴¹⁴ Bakara, 2/102.

⁴¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 408.

⁴¹⁶ En’âm, 6/141.

⁴¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 173-174.

mal hususunda hak olarak ayırdığı payları tanıtma, bildirme anlamında aldığı⁴¹⁸ ifade edebiliriz. Yani burada hüküm anlamındadır.

Müellif Mâide suresi “*Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut o yerden sürülmeleridir.*”⁴¹⁹ ayetinin tefsirine girişte, Bu ayet Allah’ın yeryüzünde fesat çıkarmanın hükmünü beyan etmesidir, açıklamasını yapar.⁴²⁰ Dolayısıyla Hasan Basrî ve İkrime’den gelen sebep rivayetini de hüküm anlamında anladığı anlaşılmaktadır.

Âl-i İmrân suresi “*İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz halde sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölün!" Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.*”⁴²¹ ayetinin tefsirinde, “Bu ayet Allah’ın iki grup; Müminler ve kafirlerin durumunu, iman ehlinin kendilerine muhalefet edenlere merhametli davranması ve küfür ehlinin Müminlere karşı sert ve katı davrandığını bildirmesidir.”⁴²² yorumunu yapar. Dolayısıyla Mücâhid’ten gelen nüzul rivayetini⁴²³ de bu anlamda değerlendirdiğini ifade etmemiz gerekmektedir.

Ayrıca Taberî bazı sebep rivayetlerinin geçtiği yerlerde “*اختلف أهل التأويل فيمن*” vb. başlıklar kullanılmaktadır. Bazı rivayetlerin geçtiği yerlerde ise sebep rivayetiyle ilgili her hangi bir başlık atmamaktadır. Başlık atmadığı yerlerde bu

---

⁴¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 155.

⁴¹⁹ Mâide, 5/33.

⁴²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 243.

⁴²¹ Âl-i İmrân, 3/119.

⁴²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 150.

⁴²³ Taberî, *a.g.e.*, VII. 151.

rivayetleri sebep rivayeti olarak görmediğini de ifade edebiliriz. Mesela yukarıda örneklerini verdiğimiz aylerle ilgili şu başlıkları atmaktadır:

Bakara suresinin 104. ayetiyle ilgili başlığı, “اختلف أهل التأويل في السبب الذي من”⁴²⁴ Bakara suresinin 150. ayetiyle ilgili başlığı, “وأما”⁴²⁵ En’âm suresinin 141. ayetiyle ilgili başlığı, “والقول في تأويل قوله: ﴿وَلَا تُسْرَفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾”⁴²⁶ Mâide suresinin 45. ayetiyle ilgili başlığı, “وَوَكَّتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ”⁴²⁷ Âl-i İmrân suresinin 67. Ayetiyle ilgili başlığı, “﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ﴾”⁴²⁸ Bakara suresinin 102. ayetiyle ilgili başlığı, “واختلف”⁴²⁹ Mâide suresi 33. ayetle ilgili başlığı, “اختلف أهل التأويل فيمن نزلت هذه الآية”⁴³⁰ Âl-i İmrân suresinin 119. ayeti ile ilgili başlığı “﴿هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ﴾”⁴³¹ Görüldüğü gibi yukarıda misalleri verilen ayetlerden sadece Mâide suresinin 33. ayetinin başlığı nüzulle ilgilidir. Dolayısıyla müellifin kullandığı başlıklar sebep rivayetlerini nasıl kullandığı ile ilgili fikir vermektedir.

Sebeb-i nüzûl rivayetleri daha çok nüzûl asrının ortamıyla ilgili bilgi veren, ilahi vahyin nüzulü anındaki dış bağlamı bize aktaran, ayetlerin nüzulüne sebep teşkil eden hadiseleri ifade eden rivayetleri içermektedir.⁴³²

⁴²⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, II. 460.

⁴²⁵ Taberî, *a.g.e.*, III. 200.

⁴²⁶ Taberî, *a.g.e.*, XII. 173.

⁴²⁷ Taberî, *a.g.e.*, X. 358.

⁴²⁸ Taberî, *a.g.e.*, VI 493.

⁴²⁹ Taberî, *a.g.e.*, II. 405.

⁴³⁰ Taberî, *a.g.e.*, 10/243.

⁴³¹ Taberî, *a.g.e.*, VII. 148.

⁴³² Serinsu, *Kur'ân ve Bağlam*, s.56.

Çalışma konumuzu teşkil eden Taberî'nin Tefsir'ne bakıldığında rivayetlerin önemli bir kısmının yukarıdaki tarife uymadığını görmekteyiz. Yani söz konusu rivayetlerin nüzul ortamını resmetmediği veya daha sonradan nüzul bağlamı dikkate alınarak nüzul sıygasıyla ayetlerin tefsir edilmeye çalışıldığı açıktır. Bu rivayetler daha çok tefsiri değerlendirmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zerkeşî (h.794) özellikle sahâbe ve Tâbiûnun bu ayet şu konuda inmiştir derken bununla bu hükmü taşıdığını kastetmektedirler. Yoksa bununla sebab-i nüzûlünü kastetmemişlerdir. Bazı muhaddislerin bu rivayetleri “merfû’ müsned” saydıklarını, yalnız İmam-ı Ahmed ve Müslim gibi muhaddislerin bunları müsned olarak görmediklerini, ayetin hükmü için te’vîl ve delil getirme olarak addettiklerini yoksa gerçek sebab-i nüzûl nakli olarak görmediklerini ifade eder.⁴³³

Biz burada esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin önemli bir kısmının tefsir değerlendirmeleri olduğunu açık ve net bir şekilde ortaya koymak için misaller vererek zihnimize netleştirmeye çalışacağız.

1. Bir Ayetin İnişinin Başka Bir Ayetin İnişine Sebep Olarak

Gösterilmesi

Taberî, İbn Cüreyc'ten gelen rivayette “*Allah'ın emri gelecektir. Artık onun acele gelmesini istemeyin.*”⁴³⁴ ayeti inince münafiklar birbirlerine: Bu adam Allah'ın emrinin geldiğini söylüyor. Daha önce yaptığımız bazı şeyleri terkedin bakalım ne olacak. Başlarına bir şey gelmediğini gördüklerinde de: Hiçbir şey indiğini görmedik,

⁴³³ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ū'lûmi'l-Kur'an*, I. 31-32.

⁴³⁴ Nahl, 16/1.

dediler. Bunun üzerine “*İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hâlbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmekteler.*”⁴³⁵ ayeti indi. Münafıklar: Bu adam yine aynı şekilde düşünüyor, dediler. Bir şey inmediğini görünce de: Yine bir şey indiğini görmüyoruz, dediler. Bunun üzerine “*Andolsun, biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar geciktirsek, o zaman da mutlaka "Onu ne alıkoyuyor?" derler. İyi bilin ki, azap onlara geleceği gün, kendilerinden bir daha uzaklaştırılmaz ve alay etmekte oldukları şey, kendilerini çepeçevre kuşatmış olur.*”⁴³⁶ ayeti indi.⁴³⁷

Mesrûk’tan gelen rivayette Allah Resulü’nün Yahudi ve Hıristiyanlara yemin ettirdiğini sonra şu ayeti: “*Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet...*”⁴³⁸ okuduğunu ve Allah’ın En’âm suresinin “*Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın.*” ayetini indirdiği belirtilir.⁴³⁹

2. Ayetin Bir Cümlesinin Diğer Bir Cümlesinin İnmesine Sebep

Gösterilmesi

Ebu Cafer, Ebu Bekr b. Hafs’tan gelen rivayette: “*Allah’ın emri geldi.*”⁴⁴⁰ cümlesi inince başlarını kaldırdılar. Bunun üzerine: “*Artık onun acele gelmesini istemeyin.*”⁴⁴¹ cümlesinin indiğini,⁴⁴² ifade etmektedir.

---

⁴³⁵ Enbiyâ, 21/1.

⁴³⁶ Hûd, 11/8.

⁴³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 162.

⁴³⁸ Maide, 5/49.

⁴³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 383.

⁴⁴⁰ Nahl, 16/1.

⁴⁴¹ Nahl, 16/1.

⁴⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII 162.

3. Birçok Ayete Ortak Sebep Bulma

İbn Abbâs'tan gelen rivayette, Nadr b. el-Hâris b. Kelde b. Alkame b. Abd-i Menaf b. Abdi'd-Dar b. Kusayy ki Kureyşin şeytanlarından biriydi. Allah Resulü'ne eziyet ve düşmanlık ediyordu. Hayra denilen yere gitmiş, Fars krallarının, Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerini öğrenmiş, Allah Resulü bir yere oturup Allah'ı anlatıp, daha önce yaşayan milletlerin başlarına nelerin geldiğinden bahsedip, o meclisten kalkınca O'nun yerine oturup: Allah'a yemin ederimki ben ondan daha yeni şeyler anlatıyorum. Bana gelin beni dinleyin, deyip Fars kralları, Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerinden anlatıyordu. Sonra da: Muhammed benden daha iyi şeyler anlatmıyor, diyordu. Ayrıca İbn Abbâs: Allah'ın Nadr hakkında Kur'an'da sekiz ayet indirdiğini ve "الأساطير" kelimesinin geçtiği her ayetin onun hakkında indiğini ifade etmiştir.⁴⁴³

4. Kırâat Farklılıklarına Göre Sebep Rivayetleri

Taberî çeşitli vesilelerle ayetlerin tefsirinde kırâatlere yer verir ve bu kırâatlerin resmi mushafa uyup uymadığını sorgular. Resmi Mushafa farklı tabirlerle; رسوم مصاحف المسلمين, رسم مصاحف المسلمين, قراءة المسلمين, القراءة الموروثة, مصحف المسلمين, رسوم مصاحف المسلمين, رسم المصحف şeklinde 34 farklı yer de atıfta bulunur.

Bakara suresinin 18. ayetinin tefsirinde ayetin kelimelerinin (صُمْ بُكُمْ عُمِّي فَهُمْ) okunuşu ve i'rabından bahsederken hiç kimsenin Müslümanların

⁴⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, IXX. 238.

Mushaf'ının resmi hattına muhalefet edemeyeceğini ve buradaki kelimeler “nasb” okunduğunda resmi mushafa muhalefet olacağını ifade etmektedir.⁴⁴⁴

46. وَقَدْ مَكَرُوا مَكَرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكَرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ İbrahim suresinin 46. ayetininin لَتَزُولَ kelimesinin okunuşunda birinci lam'ın esre, ikinci lam'ın ise üstün okunmasının kendisine göre doğru kırâat olduğunu ifade eder. Ayetin anlamı, Tuzakları yüzünden dağlar yerinden oynayacak değildir, şeklindedir. Buna doğru demesinin sebebinin, eğer birinci lam üstün okunursa ayetin anlamı, tuzaklarından dağlar yerinden oynayacaktı, şeklinde olacağını, yerinden oynadığı durumda da dağların sabit kalamayacağını, durduğu yerde sabit durmasının ise yerinden oynamadığına işaret ettiğini, diğer okunuşun üzerinde Kırâat imamlarının icmâ ettiklerini, birincinin esre ikincinin üstün okunuşunun doğruluğunda ve diğer okunuşunda doğru olmadığı hususunda yeteri kadar delilin olduğunu belirtir. Eğer bir kişi bu konuda sahâbe ve tabiinden farklı okuyanlar olduğunu söyleyerek icmâ olmadığını söylese, durumun düşündüğü gibi olmadığını, zira birinci lamı üstün, ikinci lamı esre okuyanlar كَادَ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَادَ مَكْرُهُمْ şeklinde okumuşlardır. Yani “nun” değil “dal” olarak okumuşlardır. Böyle okunduğu zaman lamların okunuşu doğru olsa da Mushaf'larımıza ters düşmesi nedeniyle böyle okumanın caiz olmadığını, zira Mushaf'ımızın hattı “dal” ile değil “nun” ile okunması olduğunu, bu durumda hiç kimsenin Müslümanların resmi mushafını değiştirme hakkına sahip olmadığını, bunun caiz olmadığına göre şehirlerin Kırâat imamlarından sahih olan kırâatlerin dışında şaz kırâatleri almanın caiz olmadığını ifade eder.⁴⁴⁵

Bakara suresinin 210. ayetide هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاللَّهُ تَرْجِعُ الْأُمُورُ geçen ظُلَلٍ kelimesinin okunuşu hakkında doğru olanın

⁴⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 330.

⁴⁴⁵ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 42.

ظُلِّلٍ şeklinde okumak olduğunu, zira Peygamberimizin bir hadiste: Bulutta gölgeler vardır. Allah onların içinden azabı kuşatıcı olarak getirir, buyurduğunu, burada geçen "طاقات" kelimesinin ayette “ظلال” şeklinde değil “ظُلِّلٍ” şeklinde okunması gerektiğini ifade eder. Zira “ظُلِّلٍ” kelimesinin tekili “ظلة”dir. Bu kelime de الطاق anlamına gelmektedir. Ayrıca Mushaf’ın hattına tabi olduğumuzda da böyle okunması gerekir. Kurala uygun olarak manası aynı olan ve kırâat imamlarının okunuşunda ihtilaf ettiklerinde ve birini diğrinden ayıracak Mushaf’ın hattından başka bir delil olmadığında o zaman tercih edilmesi gereken kırâatın resmi Mushaf’la uyumlu olan kırâat olduğunu ifade eder.⁴⁴⁶

Bakara suresinin 158. ayetinin “فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا” cümlesini : “فلا ” cümlesini “فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا” ziyadesiyle okuyanların kırâatine göre muhtemel manasını verdikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunur: Eğer resmi Mushaf böyle olsaydı hiçbir delile ihtiyaç kalmayacaktı. Söylediğimiz şekilde cümlenin anlamı muhtemeldir. Daha öncede söylediğimiz gibi bu husus Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ümmetine öğrettiği hac menasikindedir. Ayrıca kıyas da bunun doğruluğuna işaret etmektedir. Hele bir de resmi Mushaflarla çeliştiği durumda daha da garip bir durum oluşur. **Bugün bir kâri’ böyle okuyacak olsa Allah’ın kitabında olmayan bir şeyi ilave ettiğinden cezaı hakeder.**⁴⁴⁷

Bakara suresinin 259. ayetinde geçen “لَمْ يَسْتَنْهَ” kelimesindeki “he” harfiyle ilgili Ebu Ca’fer bana göre doğru olan vasl ve vakf halinde söz konusu harfin kalmasıdır. Zira bu müslümanların Mushaf’ında mevcuttur. İki halde de varlığı için doğru bir gerekçe bulunmaktadır, demektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân.*, IV. 262.

⁴⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, III. 246.

⁴⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, V. 461.

Yine Bakara suresinin aynı ayetinde geçen “كَيْفَ تُنْشِرُهَا” cümlesini “ كَيْفَ تُنْشِرُهَا” şeklinde okunması ile ilgili kendisine göre böyle okumanın caiz olmadığını, Müslümanların kırâatleri arasında şaz bir kırâat olduğu, Arap dilinin fasih ve sahih kurallarına uymadığını ifade eder.⁴⁴⁹

Bakara suresinin 239. ayetinde geçen “فرجالا” kelimesinin cim harfini şeddeli veya ra harfini ötre, cim harfini cezimli okumanın caiz olmadığını, bu kırâatlerin Müslümanların şehirlerinden tevarüs yoluyla elde ettikleri kırâatlerle çeliştiğini ifade eder.⁴⁵⁰

Fatiha suresindeki “غير المغضوب عليهم” cümlesinde “غير” kelimesinin üstün okunmasının şaz bir kırâat olması nedeniyle mekruh olarak görse bile caiz olabileceğini ancak ümmetin nakil yoluyla elde ettiği kırâatlere ters düşüp şaz olması nedeniyle hakikate ters bir kırâat olduğunu, bu kırâatin doğru bir tarafı bulunsa da Allah, Resulü ve Müslümanların yoluna uymadığından doğru bir kırâat olmadığını ifade etmektedir.⁴⁵¹

Şimdi kırâat farklılığına göre sebep rivayetlerine yer verelim:

Taberî, Hicaz ve Irak kârilerinden bir gurubun (وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَى) ⁴⁵² şeklinde okuduklarını, böyle okunması halinde mananın: Peygamberin, düşmandan ganimet olarak alınan mallar hususunda ashabına hıyanet etmesi düşünülemez.”, şeklinde olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu şekilde okuyan kâri bu ayetin Allah Resulü’ne Bedir gününde düşmandan elde edilen ganimetlerin arasında kaybolan kadife hakkında indiğini söylediklerini, o gün Peygamberimizle birlikte olanların

⁴⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, V. 479.

⁴⁵⁰ Taberî, *a.g.e.*, V. 238.

⁴⁵¹ Taberî, *a.g.e.*, I. 182.

⁴⁵² Âl-i İmrân, 3/161.

bazısı belki onu Peygamberimiz almıştır, dediklerini ifade eder. Müellif bu konuda İbn Abbâstan benzer iki rivayetin geldiğine yer verir.⁴⁵³ Ayrıca Taberî, yine aynı şekilde “ya” harfini üstün, “ğayn” harfini de ötre okuyanların, Allah Resulü’nün bazı yerlere öncü birlikler gönderdiğini, bunların ganimet getirdiğini ve bu ganimetleri o birliklere dağıtmadığını, Allah Teâlâ’nın Peygamberin bu yaptığının yanlış olduğunu ve yapması gerekenin bu ganimetleri o birliklere dağıtmak olduğunu bildirmek için bu ayeti indirdiğini söylediklerini, ifade eder⁴⁵⁴ ve bunu ifade eden benzer birçok rivayetin geldiğini belirtir.⁴⁵⁵

Müellif, ayette geçen (وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغَلِّ) kelimenin “ya” harfini ötre, “ğayn” harfini ise üstün olarak okuyanlara göre -bunlar **Medine ve Kûfe kurrasıdır**-mananın: Peygambere ihanet edilmesi düşünülemez, şeklinde olduğunu ifade eder ve Katâde ve Rabi’ b. Enes’ten bu ayetin Bedir gününde Peygamberin ashabından bir kısmının ganimet mallarına ihanet etmesi üzerine indiği rivayetlerine yer verir.⁴⁵⁶

5. Nüzûl sıygasının Ahiretle İlgili Kullanılması

Ebu’l-‘Âliye Hicr suresinin “*İnkâr edenler, "Keşke müslüman olsaydık" diye çok arzu edeceklerdir.*”⁴⁵⁷ ayetinin cehennemden çıkacaklar için indiğini söylemiştir.⁴⁵⁸

---

⁴⁵³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII. 348-349.

⁴⁵⁴ Taberî, *a.g.e.*, VII. 350-351.

⁴⁵⁵ Taberî, *a.g.e.*, VII. 351-353.

⁴⁵⁶ Taberî, *a.g.e.*, VII. 353-154.

⁴⁵⁷ Hicr, 15/2.

⁴⁵⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII. 64.

Yine Ebu'l-‘Âliye’den gelen başka bir rivayette Allah cenneti yaratınca “Müminler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.”⁴⁵⁹ buyurmuş ve bunu Kur’an ayeti olarak da indirmiştir.⁴⁶⁰

6. Birçok Nüzul Rivayetinin Bu Ayetten Ne ve Kim Kastediliyor?

Sorusunun Cevabı Niteliğinde Olması

Tez konumuz olan Taberî’nin Tefsir’ni dikkatli bir şekilde okuduğumuzda müfessirlerin “Bu ayetten kimler kastedilir? sorusunun cevabını aradıkları karşımıza çıkmaktadır. Nitekim “فِيمَن نُّنَزَّلُ” ifadesi 34 farklı yerde, “فِيمَن نُّنَزَّلُ” ifadesi 12 defa, “اٰخٰتِفْ اٰهْلَ التَّوْبٰىلِ فِى الَّذِيْنَ” ifadesi 136 defa, “عَنَّا” ifadesi 46 defa geçmektedir. “عَنَّا” ifadesi ise 13 defa geçmektedir. “فِيمَن نُّنَزَّلُ” ifadesini hariç tutacak olursak söz konusu ifadelerin toplamda 216 defa geçtiği ortaya çıkmaktadır.

Tefsir değerlendirmeleri bazen sıyga kullanılarak bazen de sıyga kullanılmadan yapılmaktadır. Hacc suresinin “*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a kıydan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse gerisin geri (küfre) dönüverir. O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de.*”⁴⁶¹ ayeti hakkında İbn Zeyd bu münafiktir, açıklamasını yaparak nüzûl sıygasına yer vermez.⁴⁶² Hacc suresindeki birçok ayette benzer durum söz konusudur.

---

⁴⁵⁹ Mü’minûn, 23/1.

⁴⁶⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IXX. 694.

⁴⁶¹ Hacc, 22/11.

⁴⁶² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVIII. 577.

7. Bir Ayetin Farklı Cümlelerine Ayrı Ayrı Nüzul Rivayetlerinin

Zikredilmesi

Kur'an ayetlerinin bir kısmı, toplumsal sorunların birden fazlasına çözüm sunmakta veya topluma birçok konuda rehberlik yapmaktadır. Bu durum müfessirler tarafından bu ayet şu sorunlara çözüm veya şu konularda rehberlik yapmak için inmiştir demek yerine her bir sorun ve çözümü için ayrı sebep rivayeti zikrederek ayetin daha iyi anlaşılmasına gayret etmişlerdir. Bu hususta birkaç misal zikrederim;

7.1 Bakara Suresi İki Yüz Seksen İkinci Ayet

Bakara suresinin “Müdâyene” ayetinin “*Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın.*”⁴⁶³ cümlesi İbn Abbâs’a göre “selem” hakkında, buğdayın belli bir ölçek ve belli bir sürede satışı hakkında inmiştir.⁴⁶⁴

Rabî'den gelen rivayette ise aynı ayetin “*Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar.*”⁴⁶⁵ cümlesinin ise şahide ihtiyacı olan kişi bazen insanlar arasında dolaşır, şahit bulamazdı, bunun üzerine ayetin bu cülesinin indiği ifade edilir.⁴⁶⁶

---

⁴⁶³ Bakara, 2/282.

⁴⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI. 44-45.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/282.

⁴⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI. 68-69.

7.2. A'raf Suresi Yüz Elli Altıncı Ayet

İbn Cüreyc'ten gelen rivayette *“Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır.”*⁴⁶⁷ cümlesi inince İblis: *“Ben de o her şeylerden biriyim.”* demiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *“Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekatı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”*⁴⁶⁸ ayetin sonunu indirmiştir. Yahudiler de: Biz de Allah'tan korkuyor, zekâtımızı veriyor ve rabbimizin âyetlerine iman ediyoruz, demişler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *“Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî Peygambere uyan kimselerdir.”*⁴⁶⁹ âyetini indirerek rahmetini iblisten, Yahudilerden çektiğini ve rahmetini Muhammed ümmetine tahsis ettiğini bildirmiştir.⁴⁷⁰

8. Nüzûl Sıygasının Önceki Peygamberler ve Geçmiş Milletler

Konularında Kullanılması

Nüzûl sebebi tarihi olarak Kur'an'ın indiği dönemi ve o dönemde yaşanan olayları ve ortamı ifade etmektedir. Nüzul döneminden asırlar önce yaşayan Peygamberler için bu sıyganın kullanılması söz konusu sıyganın tefsiri amaçla kullanıldığı hususunu teyit etmektedir.

Süyûtî'ye (ö. 911/1505) göre sebab-i nüzûlde aslolanın vuku bulunduğu zamanda ayetin inişine sebep olan olay olmasıdır. Mesela Vâhidî'nin Habeşlilerin

⁴⁶⁷ A'râf, 7/156.

⁴⁶⁸ A'râf, 7/156.

⁴⁶⁹ A'râf, 7/157.

⁴⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 157.

gelişini Fîl suresinin inişine sebep olarak göstermesi, hiçbir şekilde sebep-i nüzûlle ilişkilendirilemez. Aksine Nuh kavminin, Âd ve Semûd'un kıssası, Ka'be'nin inşası gibi geçmiş olaylardan haber verme niteliğinde olduğunu ifade eder.⁴⁷¹

Biz aşağıda nüzûl sıygasının kullanıldığı ve geçmiş ümmetlerden haber verme niteliğinde olan sebep rivayetlerinin geçtiği ayetlere yer vereceğiz.

8.1 Hz. Âdem

İbn Abbâs'tan gelen rivayette Âdem (a.s.)'ın Havva'dan çocukları olduğunda, Allah'a kulluk yapsınlar diye Abdullah veya Ubeydullah diye isim verdiğini, belli bir süre sonra çocuklarının öldüğünü, İblis'in Âdem (a.s.) ve Havva'ya gelip eğer bu verdiğiniz isimlerden başka bir isim verirsiniz o zaman çocuğunuz yaşar, dediğini, Âdem (a.s.)'ın bir erkek çocuğu olduğunu, ona Abdu'l-Haris adını verdiğini, işte bu hususta Allah'ın: *"Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyile birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, "Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız" diye dua ederler. Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda ona ortaklar koşarlar. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir."*⁴⁷² ayetlerini indirdiğini ifade eder.⁴⁷³

---

⁴⁷¹ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, I. 4

⁴⁷² A'râf, 7/189-190.

⁴⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 310.

8.2. Hz. Lut

Saîd'ten gelen rivayette, elçiler İbrahim (a.s.)'ın yanından, Lût (a.s.)'ın yanına uğramışlar. Lût'un yanına varınca ki görevleri Allah'ın zikrettiği gibi, Cebrail (a.s.) Lût (a.s.)'a: Ey Lût, biz bu şehir halkını helak edeceğiz. Zira onlar zalimdirler, demiş. Lût da: Onları şimdi helak edin, demiş. Cebraîl (a.s.): *Onların azapla buluşma zamanı sabaktır, demiş. Bunun üzerine Lût (a.s.)'a "Sabah yakın değil midir?!"*⁴⁷⁴ ayetinin indirildiği ifade edilir.⁴⁷⁵

8.3. Hz. Yusuf

İbn Abbâs'tan gelen rivayette, Yusuf (a.s.)'ın kardeşleri yanına girince onlar tanımadı ama O, onları tanıdı. Su kabını isteyip elinin üstüne koydu ve hafifçe tınlattı ve şöyle dedi: Bu kap adı Yusuf olan, sizden küçük bir kardeşiniz olduğunu ve onu kuyununun derinliğine attığınızı haber veriyor. Sonra tekrar kabı tınlattı ve: Babanıza gelip onu kurdun yediğini ve gömleğine sahte kan bulaştırdığınızı, söylüyor. Onlar birbirlerine dönerek: Bu kap ona sizin yaptıklarınızı haber veriyor, dediler. İbn Abbâs bu ayetin "*Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin, diye vahyettik.*"⁴⁷⁶ ancak bu kişiler hakkında indiğini kabul ediyoruz, demiştir.⁴⁷⁷

---

⁴⁷⁴ Hûd, 11/81.

⁴⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV. 424.

⁴⁷⁶ Yûsuf, 12/15.

⁴⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV. 576-577.

8.4. Hz. Musa

Abdullah b. Mesûd Bakara suresinin “*Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hitta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin.*”⁴⁷⁸ ayeti hakkında, bu ayet inince Yahudiler, içinde arpa olan kırmızı buğday, dediler. Bunun üzerine Allah: “*Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle o zalimlere gökten bir azap indirdik.*”⁴⁷⁹ ayetini indirdi.⁴⁸⁰

Abdullah b. Abass, bu âyetin izahında şunları söylemiştir. “Musa, Firavuna, Peygamber olduğunu bildirince Firavun, ona iman etmemekte ve İsrailoğullarını Musa ile birlikte gitmeleri için serbest bırakmamakta diretmiş ve kibre kapılmıştır. Musa’ya demiştir ki: “Yemin olsun ki İsrailoğullarını seninle birlikte serbest bırakmayacağım.” Bunun üzerine Allah onlara tufanı göndermiştir. Tufan, gökten yağın yağmur sularıdır. Onlar, nerdeyse yağmurla helak olacaktı. Bu yağmurlar yüzünden her şeyleri tükendi. Bu sebeple İsrailoğulları, Musa’ya gidip demişlerdir ki: “Ey Musa, sana verdiği vaade binaen bizim için rabbine dua et. Eğer bu azabı bizden kaldıracak olursan, yemin olsun ki sana iman eder ve İsrailoğullarını seninle beraber göndeririz. Musa Allah’a dua etti. Allah Yağmuru durdurdu. Ekinlerini bitirdi. Bu yağmurlar memleketlerinde bulunan her şeyi yeniden diriltti. Bunun üzerine onlar, “Vallahi bize böyle bir yağmurun yağmamış olmasını istemezdik. Çünkü yağmurun yağması bizim için daha hayırlı oldu. Ey Musa, biz İsrailoğullarını seninle birlikte göndermeyiz. Sana da iman etmeyiz.” Dediler. Bu defa Allah onlara çekirge gönderdi. Çekirgeler onların her şeyini yeyip bitirdi. Bunun üzerine İsrailoğulları tekrar

---

⁴⁷⁸ Bakara, 2/58.

⁴⁷⁹ Bakara, 2/59.

⁴⁸⁰ Taberî, Câmiu’l-Beyân, II. 113.

Musa'ya gelip çekirgelerden kurtarılmaları için Allah'a yalvarmasını istediler. Bunlardan kurtarılmaları halinde Musa'ya iman edeceklerini ve İsrailoğullarını onunla birlikte göndereceklerini söylediler, Musa dua etti. Allah Teâlâ, çekirgeleri onlardan giderdi. Çekirgeler, onlara bir kısım mahsuller bırakmışlardı. Firavun ve taraftarları tekrar şımararak, “Bizim ekinlerimizden, bize yetecek kadar kaldı. Biz, dinimizi terkedip sana iman edemeyiz, İsrailoğullarını da seninle birlikte gönderemeyiz.” dediler. Bunun üzerine Allah onlara kanatsız çekirgeleri musallat etti. Bunlar da, önceki çekirgelerden arta kalan ekinlerini, ağaçlarını ve bütün bitkilerini imha ettiler. Bu çekirgeler, öncekilerden daha dehşetliydi. Bunlara karşı hiçbir çare bulamadılar. Aciz kaldılar. Yine Musa'ya geldiler, aynı isteklerde ve vaatlerde bulundular. Allah onlardan, bu tür çekirgeleri de bertaraf etti. Firavun taraftarları tekrar Musa'ya iman etmeyeceklerini ve İsrailoğullarını onunla birlikte göndermeyeceklerini bildirdiler. Allah bu defa da kurbağalar gönderdi. Evleri, yiyecekleri ve içecekleri kurbağalarla doldu. Onların, kurbağalardan çektikleri sıkıntı, önceki sıkıntılardan daha dehşetli idi. Yine Musa'ya gelip aynı istek ve vaatlerde bulundular. Fakat Allah onlardan, bu türden olan azabı kaldırınca da yine sözlerinden ve vaatlerinden döndüler. Bunun üzerine Allah A'râf suresinin “*Fakat erişecekleri bir süreye kadar biz azabı üzerlerinden kaldırınca hemen yeminlerini bozarlar. Bu yüzden onlardan intikam aldık. Âyetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk.*”⁴⁸¹ ayetlerini indirdi.⁴⁸²

Daha önce yer verdiğimiz İbn Cüreyc'ten gelen rivayette “*Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır.*”⁴⁸³ cümlesi inince İblis: “Ben de o her şeylerden biriyim.” demiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “*Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekatı verenlere*

---

⁴⁸¹ A'râf, 7/135-136.

⁴⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 62-63.

⁴⁸³ A'râf, 7/156.

ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”⁴⁸⁴ ayetin sonunu indirmiştir. Yahudiler de: Biz de Allah'tan korkuyor, zekâtımızı veriyor ve rabbimizin âyetlerine iman ediyoruz, demişler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî Peygambere uyan kimselerdir.”⁴⁸⁵ âyetini indirerek rahmetini iblisten, Yahudilerden çektiğini ve rahmetini Muhammed ümmetine tahsis ettiğini bildirmiştir.⁴⁸⁶ Katâde'den de benzer bir rivayet gelmiştir.⁴⁸⁷

Yine İbn Cüreyc'ten gelen rivayette Musa (a.s.)'ın arkadaşları: İşte Firavun bize yetişti ve işte deniz bizi boğacak, dediklerinde Allah: “Yakalanmaktan korkmaksızın (Firavun ve arkadaşlarının yakalamasından), endişe etmeksizin (denize batmaktan).”⁴⁸⁸ ayetini indirdi.⁴⁸⁹

8.5. Hızkıl

Eş'as b. Eşlem anlatıyor: Hz. Ömer namaz kılarken arka tarafta iki Yahudi bulunuyordu. Ömer rükû yapınca karnını içeri çekerdi. Yahudilerden biri diğerine: “Bu o mu?” diye sordu. Hz. Ömer namazı bitirince dedi ki: “Sizden birinizin arkadaşına “Bu o mu?” diye sorduğunu hissettim.” Onlar da “Biz kitabımızda Allah'ın izniyle ölüleri diriltten Hızkıl'e verilen demir boynuzun benzerinin o anlattığınız kişiye de verileceğini bulmaktayız.” dediler. Ömer de: “Biz, Allahın kitabında ne Hızkıl'i ne de İsa'nın dışında, Allah'ın izniyle ölüleri diriltten birini

---

⁴⁸⁴ A'râf, 7/156.

⁴⁸⁵ A'râf, 7/157.

⁴⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 157.

⁴⁸⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIII. 157.

⁴⁸⁸ Tâhâ, 20/77.

⁴⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 344.

görüyoruz.” dedi. Onlarda: “Sen, Allahın kitabında *“Daha önce kıssalarını sana anlatmadığımız (nice) Peygamberler de gönderdik.”*⁴⁹⁰ âyetini bulmuyor musun? Dediler. Ömer de “Evet” dedi. Onlar da: “Ölüleri diriltmesi meselesine gelince biz onu sana anlatalım.” dediler ve şunları söylediler: “İsrailoğulları veba hastalığına yakalandılar. Onlardan bir topluluk vebadan kurtulmak için yurtlarını terkedip gittiler. Oradan bir mil uzaklaşınca Allah onları öldürdü. Diğer insanlar onların mezarlarının etrafını duvarlarla çevirdiler. Kemikleri çürüdükten sonra Allah Hızkil Peygamberi gönderdi. O, onların öldüğü yerde Allah’ın dilediği kadar kaldı. Allah onları Hızkil vasıtasıyla diriltti. İşte Allah Teâlâ bu âyeti bunlar hakkında indirmiştir.”⁴⁹¹

8.6. Hz. Yûnus

Rabi’ b. Enes’ten gelen rivayette Hz. Ömer’in hilafeti döneminde Kur’an’ı ezbere okuyan biri anlatmıştır: Hz. Yunus (a.s.)’ın kavmini uyardığında onlar Hz. Yunus’u yalanlamışlar, Yunus (a.s.) da onlara azabın isabet edeceğini haber vermiş ve onlardan ayrılmıştır. Bunlar, kendilerine azap gelip çatınca evlerinden çıkıp yüksek bir tepeye varmışlar ve Allah’a sığınmış ve ihlaslı bir şekilde, azabı kaldırması ve Peygamberlerini kendilerine geri göndermesi için dua etmişlerdir. İşte bunun üzerine Allah *“Yûnus’un kavminden başka, keşke (azabı görmeden) iman edip, imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı! (Yûnus’un kavmi) iman edince,*

---

⁴⁹⁰ Nisâ, 4/164.

⁴⁹¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, V. 268-269.

*dünya hayatında (sürüklenebilecekleri) rezillik azabını onlardan uzaklaştırmış ve onları belli bir zamana kadar yararlandırmıştık.”*⁴⁹² ayetini indirdi.⁴⁹³

8.7. Hz. Süleyman

Bakara suresinin 102. ayetinin tefsirinde Saîd b. Cübeyr'in İbn Abbâs'tan rivayetinde Hz. Süleyman, hanımlarından biri olan Ceradeyi çok seviyordu ve onun akrabalarına iyilikte bulunmak istiyordu. Bu hususta Allah onu imtihana tabi tuttu. Hz. Süleyman helaya gittiğinde veya eşiyle birlikte olduğunda mühürü eşi Cerade'ye veriyordu. Birgün Şeytan, Hz. Süleyman'ın suretinde gelerek Cerade'ye “Mühürümü bana ver.” dedi. Cerade de mühürü ona verdi. Şeytan onu parmağına takınca diğer Şeytanlar, Cinler ve insanlar onun itaatine girdiler. Süleyman (a.s.) gelip mühürünü isteyince Cerade ona: “Sen Süleyman değilsin, sen yalancısın.” dedi. Süleyman (a.s.) bu halin, kendisi için bir imtihan olduğunu anladı. İşte o günlerde Şeytanlar, içinde sihir ve inkârcılık bulunan bir kitap yazdılar. Sonra onu Süleyman'ın tahtının altına gömdüler. Daha sonra da çıkarıp insanlara okudular ve onlara: “İşte Süleyman (a.s.) insanlara bu yazılarla galip geliyordu.” dediler. Bunun üzerine insanlar Süleyman'dan uzaklaştılar, onu inkârcılıkla suçladılar. Taki Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i gönderip “*Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tiynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (a.s.) (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût*

---

⁴⁹² Yûnus, 10/98.

⁴⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV. 208-209.

*adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler.*⁴⁹⁴ âyetini indirerek Hz. Süleyman'ın suçsuz olduğunu ortaya koydu.⁴⁹⁵

İbn İshak'ın Mürre'den rivayetinde Enbiyâ suresinin “*Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti.*”⁴⁹⁶ âyetinin tefsirinde ekin büyümüş ve oraya gece koyunlar girmişlerdi. Davayı Davûd (a.s.)'a götürmüşlerdi. O da koyunların tarla sahibine verilmesine hükmetmişti. Sonra Süleymân (a.s.)'a uğradılar ve olayı anlattılar. O da şöyle hüküm verdi. Koyunların tarla sahibine, tarlanın da eski haline gelene kadar koyun sahiplerine verilmesine hükmetti. İşte bunun üzerine “*Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık.*”⁴⁹⁷ âyeti indi.⁴⁹⁸

8.8. Hz. Yahya

Ma'mer'den gelen rivayette, çocuklar Yahya'ya: Haydi oynayalım, demişler. Yahya da onlara: Oyun için yaratılmadım, demiş. Allah da Meryem suresinin “*Biz ona daha çocuk iken hikmet vermiştik.*”⁴⁹⁹ âyetini indirmiştir.⁵⁰⁰

---

⁴⁹⁴ Bakara, 2/102.

⁴⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 414.

⁴⁹⁶ Enbiyâ, 21/78.

⁴⁹⁷ Enbiyâ, 21/79.

⁴⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 477.

⁴⁹⁹ Meryem, 19/12.

⁵⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 155.

8.9. Hz. İsa'dan Sonraki Dönem

Katâde Meryem suresinin “(Fakat Hıristiyan) gruplar, aralarında ayrılığa düştüler.”⁵⁰¹ ayeti hakkında Hz. İsa göğe yükseltilince İsrailoğulları bilginlerinden dört kişiyi seçtiler. Birincisine: İsa hakkında ne dersin diye sordular? O da: Yeryüzüne inen Allah'tır. Yarattığını yarattı, öldürdüğünü öldürdü sonra göğe yükseldi, dedi. İnsanların bir kısmı buna tabi oldular. Bunlar Hıristiyanların Yakûbiyye koludur. Diğer üç bilgin ise: Biz senin yalancı olduğuna şahidiz, dediler. İkinci bilgin: İsa hakkında ne dersin diye sordular? O da: Allah'ın oğludur, dedi. Bu kişiyede insanların bir kısmı tabi oldu. Bunlar da Hıristiyanların Nasturiye koludur. Diğer iki kişi de bunun yalancı olduğunu söylediler. Üçüncü bilgin de: İsa hakkında ne dersin diye sordular? O, annesi ve Allah tanrıdır, dedi. Bu kişiye de insanların bir kısmı tabi oldu. Bunlar ise Hıristiyanların İsrailoğulları koluydu. Dördüncü ise: sen yalan söylüyorsun, dedi. O ancak Allah'ın kulu ve resulüdür. O'nun kelimesi ve ruhudur. Bu gurupların arasında husumet oldu. Bir Müslüman da: Allah'a yemin ederek, İsa'nın yemek yediği ve Allah'ın yemek yemediğini biliyorsunuz değil mi? dedi. Onlar da: Evet, dediler. İsa'nın uyuduğunu biliyor musunuz? Diye sordu. Onlar da: Evet, dediler. Müslüman onlara galip geldi ama aralarında savaş çıktı. O gün Ya'kûbîler Müslümanlara galip geldi. Bu konuda Allah “Allah'ın âyetlerini inkar edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele.”⁵⁰² ayetini indirdi.⁵⁰³

---

⁵⁰¹ Meryem, 19/37

⁵⁰² Âl-i İmran, 3/21.

⁵⁰³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 197-198.

8.10. Ashab-ı Uhdud

İbn Ebzâ'dan gelen rivayette Mühacirler bir gazveden döndüklerinde Hz. Ömer'in vefatını öğrendiler. Birbirlerine Mecusiler hakkında hangi hükümler icra edilecek. Zira onlar ne ehlikitap ne de Arapların müşriklerindendir, diye söylüyorlardı. Hz. Ali şöyle buyurmuştur. "Bunlar ehlikitaptı. İçki bunlara helal kılınmıştı. Bunların krallarından biri iyice sarhoş oluncaya kadar içki içti. Kızkardeşine sataşıp onunla cinsel ilişkide bulundu. Sarhoşluğu gidince kızkardeşine: "Vay haline, içine düştüğün bu felaketten kurtuluş yolu nedir?" dedi. Kızkardeşi ona dedi ki: İnsanlara konuş ve onlara, "Ey insanlar, Allah kızkardeşlerle evlenmeyi helal kıldı." de. Bunun üzerine Kral insanlarla konuştu ve: "Ey insanlar, şüphesiz ki Allah kızkardeşle evlenmeyi helal kıldı." dedi. İnsanlar da: " Biz bu sözlerinden Allah'a sığınırız. Bunu bize ne bir Peygamber getirdi ne de onu bir kitapta bulduk." dediler Kral kızkardeşine pişman olarak döndü ve ona: "Vay haline, insanlar bunu kabul etmediler, direndiler." dedi. Kızkardeşi "Sen onları kamçılattı." dedi. Kral onları kamçılattı. Yine insanlar kabul etmediler, direndiler. Kral tekrar pişman vaziyette kızkardeşine döndü ve ona "İnsanlar kabul etmediler, direndiler" dedi. Kızkardeşi ona dedi ki: "Onlara tekrar konuş kabul etmezlerse kılıca başvur." Kral bunu da yaptı. İnsanlar yine kabul etmediler. O tekrar kızkardeşine: "İnsanlar kabul etmediler, direndiler." dedi. Kızkardeşi: "Sen hendekler kazdır. Sonra ülkenin halkını oraya getir ve onlara göster. Kim kabul ederse serbest bırak kim de kabul etmezse onu, hendeklerde yanan ateşin içine at." dedi. Kral bunları yaptı. Memleketin halkını toplayıp hendekleri gösterdi. Kabul etmeyenleri oraya atıp yaktı." İşte Allahü Teâlâ bunlar hakkında "Burçlarla dolu göğe andolsun, Va'dedilmiş güne (kıyamete) andolsun, Şâhitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki, (Müminleri yakmak için)

hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, Müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Onlar Müminlere ancak; göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan mutlak güç sahibi ve övülmeye layık Allah'a iman ettikleri için kızıyorlardı. Allah her şeye şahittir. Şüphesiz Mümin erkeklerle Mümin kadınlara işkence edip, sonra da tövbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır."⁵⁰⁴ ayetlerini indirdi. Rivayette Mecusilerin hala kızkardeş, kızlar ve annelerin nikâhını helal kabul ettikleri bilgisine yer verilir.⁵⁰⁵

8.11. İsrailoğulları

Tâvûs'un babasından rivayetine göre, İsrailoğullarından bir rahip delileri tedavi ediyordu. Güzel bir kadın delilik hastalığına yakalanmış ve ona getirilmiş ve yanına bırakılmış, onun hoşuna gitmiş ve o kadınla birlikte olmuş, kadın hamile kalmış. Şeytan: Eğer bu duyulursa rezil olursun, onu öldür ve evine defnet, demiş. Sonra kadının akrabaları gelip onu sormuşlar. O da: Öldü, demiş. İyi bir kişi olması dolayısıyla onu itham etmemişler. Bu defa şeytan onlara: O kadın ölmedi. Onunla o beraber oldu. Sonra öldürdü ve evinde bir yere defnetti, diye vesvese vermiş. Şeytan bu defa da o rahibe: Eğer bu durumdan seni kurtarmamı istiyorsan Allah'ı inkâr et, demiş o da şeytana itaat etmiş ve Allah'ı inkâr etmiş. Yakalanmış, öldürülmüş ve şeytan ondan beri olduğunu ifade etmiş. İşte bu ayet "Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der; insan inkâr edince de,

⁵⁰⁴ Bürûc, 85/1-10.

⁵⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 337-338.

"Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım"
der.⁵⁰⁶ İşte bu ayet ancak bu hususta inmiştir.⁵⁰⁷

Bu aşamada birçok sebab-i nüzul rivayetinin tefsiri değerlendirmeler olduğunu ifade eden delillere yer verdikten sonra dönemlere göre esbâb-ı nüzul değerlendirmesi rivayetler konusunu işleyebiliriz.

D. DÖNEMLERE GÖRE CÂMIU'L-BEYÂN'DA ESBÂB-I NÜZUL DEĞERLENDİRMESİ RİVAYETLER

Bu rivayetler ayetleri anlama faaliyetlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu rivayetlerin bir kısmı nüzûl asrında cereyan eden olayları ifade etseler de sonuç olarak ayetin inmesine sebep olan hadiselerden değil, ayetin nüzulüne ilişkin değerlendirmeleri içermektedirler.

Tefsir için olan esbâb-ı nüzûl rivayetleri incelendiğinde bizim çalışma konumuz olan Taberî Tefsirinin esbâb-ı nüzûl rivayetleri incelemesinde de ortaya çıktığı gibi dört grup değerlendirmeye karşı karşıyayız:

- a. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaptığı sebab-i nüzûl değerlendirmeleri
- b. Sahâbenin yaptığı sebab-i nüzûl değerlendirmeleri
- c. Tâbiûnun yaptığı sebab-i nüzûl değerlendirmeleri
- d. Tebeü't-tâbiîn ve sonraki müfessirlerin yaptığı sebab-i nüzûl değerlendirmeleridir.⁵⁰⁸

---

⁵⁰⁶ Haşr, 59/16.

⁵⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII. 296-297.

1. Nüzul Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzul Değerlendirmesi Rivayetler

Nüzul Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzul Değerlendirmesi Rivayetleri yukarıdaki dört başlıkla tek tek ele almaya çalışalım.

1.1. Hz. Peygamber'den Nakledilen Rivayetler

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) üç surenin üç ayetiyle ilgili sebeb-i nüzul değerlendirmesi gelmiştir. Aşağıda bu rivayetlere yer verilecektir.

Âl-i İmrân suresi “*O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.*”⁵⁰⁹ ayetinin tefsirinde Hz. Âişe'den gelen rivayette Allah Resulü bu ayetin tamamını okumuş ve şöyle buyurmuştur: “*Müteşabih âyetlerinin ardına düşen ve tartışanları gördüğünüzde ki Allah'ın kastettiği kişiler onlardır. Allah'ın onlarla birlikte oturmayın dediği kişiler de onlardır.*”⁵¹⁰ Hz. Aişe'den aynı anlamda toplam 11 rivayet gelmiştir.⁵¹¹ Bu rivayetlere yer veren Taberî şöyle bir yorumda bulunur: Bu ayetin zâhiri, Allah'ın kitabından Peygamberine indirilen müteşâbih ayetlerle ilgili, onunla tartışmaya girenler hakkında indiğini ifade

---

⁵⁰⁸ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 199

⁵⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/7.

⁵¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI. 191.

⁵¹¹ Taberî, *a.g.e.*, VI. 188-195.

etmektedir. Bu tartışma Hz. İsa meselesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ömrü veya ümmetinin ömrü hakkında da olabilir.⁵¹²

Tâhâ suresinin 124. ayetinde geçen “مَعِيشَةً ضَنْكًا” dar bir geçim nerede olacağı ile ilgili ihtilaflara yer vermiş, cehennemde olacağı, dünyada geniş de olsa haramın darlık vereceği, infak ettiklerinde Allah'ın yerini dolduracağından şüphe etmelerinden darlık, dünyada darlık çektikleri ve dördüncü görüş olarak da dar bir geçimin berzah âleminde kabir azabı olduğunu ifade eden görüşlere yer vermektedir. Taberî bu görüşleri verdikten sonra son görüşün en doğru görüş olduğunu desteklemek için nüzûl sıygasıyla gelen hadise yer vermektedir.⁵¹³

Ebu Hüreyreden gelen rivayette Allah Resulü: “*mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.*”⁵¹⁴ ayetinin kimler hakkında indiğini biliyor musunuz? Dar bir geçim nedir? Diye sormuş. Sahâbe: Allah ve Resulü daha iyi bilir, diye cevap vermişler. Peygamberimiz (s.a.s.) de: “Kafirin kabirde çektiği azaptır. Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin olsun ki ona 99 tinnîn musallat edilir. Tinnîn'in ne olduğunu bilir misiniz? 99 yıldır. Her yılının 9 başı vardır. Bunlar o kişinin bedenine üfleyip kıyamete kadar onu sokmaya devam ederler.”⁵¹⁵

Câsiye suresi “*Dediler ki: “Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölüyoruz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.” Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar.*”⁵¹⁶ ayetinin tefsirinde bu ayetin müşriklerin “Bizi helak ve yok eden dehr ve zamandır” deyip sonra kendilerini helak ve yok edene sövmeleri

---

⁵¹² Taberî, Câmiu'l-Beyân., VI. 195-196.

⁵¹³ Taberî, a.g.e., XVIII. 391-394.

⁵¹⁴ Tâhâ, 20/124.

⁵¹⁵ Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVIII. 394.

⁵¹⁶ Câsiye, 45/24.

üzerine indiği zikredilmiştir, açıklamasını yaptıktan sonra iki farklı tarikten Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.s.) şu rivayetine yer verir: “*Câhiliye Arapları: Bizi helak eden gece ve gündüzdür. Bizi helak eden, öldüren ve dirilten odur, dediler. Bunun üzerine Allah kitabında şöyle buyurdu: “Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölüşüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.” Böylece dehre söverler. Buna karşılık Allah: Dehre söverek âdemoğlu bana eziyet eder. Dehr Ben'im. Yetki (emir) benim elimdedir. Geceyi ve gündüzü ben çeviririm.*”⁵¹⁷ buyurmuştur.

Sıra No	Sure Adı	Ayet No	Rivayet Sayısı
1	Âl-i İmrân	7	11
2	Tâhâ	124	1
3	Câsiye	24	2
		Toplam	14

Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in tefsirlerini dikkate alarak değerlendirme yaptığımızda tüm tefsir rivayetleri içinde hadislerin oranının ortalama olarak %5,5 olduğunu, Taberî Tefsiri'nde ise İbn Ebî Hâtim'in tefsirne göre hadislerin oranının daha fazla olduğu, buna rağmen %8'i geçmediğini birinci bölümde ifade etmiştik.

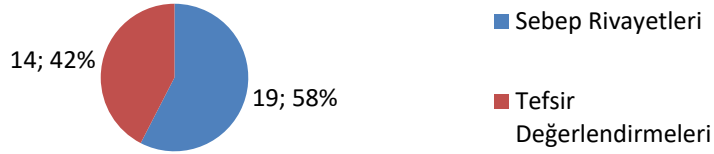
Taberî Tefsirine baktığımızda 38,000 isnad içerisinde bizim tespitimize göre sebep-i nüzul rivayetlerinin sayısı 1817 ile tefsir rivayetleri içinde sebep rivayetlerinin oranının %5 olduğunu göstermektedir.

1817 sebep-i nüzul isnadı içerisinde 33 rivayetle hadislerin oranın ise %2 olduğu üzerinde durmuştuk. Bu 33 rivayetten 19'unun nüzul asrını resmeden sebep rivayeti

⁵¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII. 78-79.

olduğu tespitine birinci bölümde yer verdik. Geriye kalan 14 rivayet ise sebab-i nüzul değerlendirmesi rivayetlerdir.

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Gelen Sebep Rivâyetleri

Yukarıda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen 33 rivayetten 14'ünün tefsir değerlendirmesi olduğu 19'unun ise nüzul asrını resmeden sebep rivayeti olduğu gözükmemektedir. Bu da bize Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlerin %58'inin sebep rivayetleri, %42'sinin de tefsir değerlendirmeleri olduğunu ifade etmektedir.

1.2. Sahabilerden Nakledilen Rivayetler

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sahîh nakille bilinmesi gerektiğinin üzerinde daha önce durmuştuk. İctihada açık alanlardan olmadığından yorumla sebep rivayetinden söz etmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla sebep rivayetlerinin asıl muhatapları nüzûl asrına şahitlik eden sahâbedir.

Yalnız Sahâbeden nüzûl sıygasıyla tefsir değerlendirmeleri gelmiştir. Yani kendi görüş, tecrübe ve müşahedelerine dayanarak söz konusu sıygayla Kur'an'ı tefsir etmeye çalışmışlardır.

Sahâbenin görüşü ferî' şerî' delillerden sayılmaktadır. Akıl ve fikir yürütme ile bilinemeyecek konularda sahâbenin görüşü Müslümanlar için Hüccet değerindedir Zira bu görüşü Hz. Peygamber'den (s.a.s.) işitmiş olmaları kabul edilmektedir. Yine sahâbenin görüşüne diğer sahâbilerden herhangi bir muhalefet oluşmamışsa bu durumda da sahâbenin görüşü Müslümanlar için hüccet değerinde sayılmıştır. Sahâbenin ittifak edemediği konularda ise Ebu Hanife sahâbenin içinden dilediğinin görüşünü seçebileceğini, dilediğinin görüşünü de almayacağını ama sahâbenin görüşünün dışına çıkmayacağını ifade etmektedir. İmamı Şafii ise sahâbeden muayyen birinin görüşünü hüccet olarak kabul etmez ve görüşlerine muhalefeti de caiz görmektedir. Ona göre fetvanın ancak bağlayıcı bir haberle verilebileceğini bunların da kitap sünnet veya ilim ehlinin ihtilaf etmediği konu olması veya bunların bir kısmına kıyas edilmesi olabilir.⁵¹⁸

Bu konuda İbn Kesîr (ö. 774/1373) herhangi bir ayetin tefsirinin Kur'an ve Sünnette bulunmadığı zaman sahâbenin görüşüne müracaat edilmesi gerektiğini, zira onların ayetlerle ilgili ahvali ve karineleri müşahede yoluyla bildiklerini, anlayışlarının tam, ilimlerinin ve amellerinin sahih olduğunu, özellikle de Hulefa-i râşidîn ve sahâbe imamlarının –Abdullah b. Mesûd' da onlardandır.- görüşlerine itimat edilmesi gerektiğini, eğer sahâbede de bulunamazsa birçok âlimin tâbiûnun görüşlerine müracaat ettiğini ifade eder.⁵¹⁹

Zürkânî (ö. 1367/1948) ise eğer sebab-i nüzûl bir sahâbeden rivayet ediliyorsa, başka bir rivayetle desteklenmeye ihtiyaç duymadan kabul edileceğini, zira içtihadı açık olmayan alanda sahâbenin görüşünün merfû' hadis hükmünde olduğunu, yalnız senedinden sahâbenin düştüğü ve tâbiûnda biten mürsel bir hadisle rivayet

---

⁵¹⁸ Abdu'l-Vehhâb el-Hallâf, *İlmu Usuli'l-Fıkh*, Dâru'l-Müttehîde, Dimeşk 1962, s. 96-98

⁵¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, tahk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, y.y. 1999, I. 8.

ediliyorsa başka bir mürselle desteklenmeden ve görüşlerini sahâbeye dayandıran müfessir tabiinden olması şartlarıyla kabul edilebileceğini belirtmektedir.⁵²⁰

Usulcü âlimlerimizin ekseriyeti (el-Hâkim, İbnu's-Salâh, İbni Teymiyye, Suyûtî vd.) ise müsned (merfû') hükmünün, sebebi nuzül gibi, re'ynin dahli olmayacak rivayetlerde verilebileceğini söylemişlerdir. Çünkü sahâbinin nuzul keyfiyetinden bahseden sözleri kendi nefsinden söylemesine, içtihadta bulunarak bunlardan haber vermesine imkân yoktur. Ona bunları haber verenin yaşadığı nuzul ortamı olduğuna hükmedilir. Dolayısıyla sahâbenin bu konudaki sözleri hükmen merfû' olur.⁵²¹

Tüm bu görüşler sahâbenin müşahedelerine dayanarak yaptıkları sebab-i nuzûl değerlendirmelerinin kıymetine/değerine işaret etmektedir. Yalnız bu rivayetlerin harici delillerle desteklenmesi ve uyumunun aranması en sahîh görüşe ulaşma açısından önem kazanmaktadır. Şimdi sahâbeden gelen tefsir değerlendirmesi rivayetlerine geçebiliriz.

Sahâbeden Gelen Tefsir Değerlendirmesi Rivayetleri

Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Abbâs	265	29	Amr b. Hureys	2
2	Âişe	30	30	Nu'mân b. Beşîr	2
3	İbn Mesûd	22	31	Ümmü Seleme	1
4	Enes b. Mâlik	21	32	Zübeyr b. A'vvâm	1
5	Abdullah b. Ö'mer	19	33	Ö'mer b. El-Hattâb	1
6	Ebû Hureyre	17	34	Abdullah b. Ebî Bekr	1

⁵²⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, I. 114

⁵²¹ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 75.

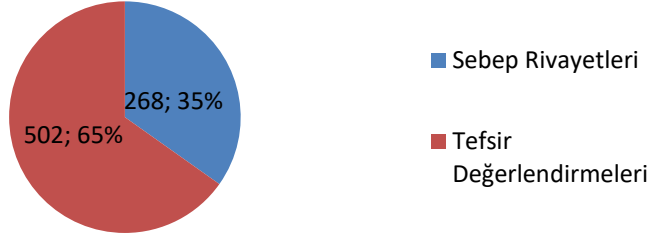
7	Bera b. el-Âzib	11	35	A'tıyye el-Kurazî	1
8	Ali b. Ebî Tâlib	11	36	Übeyy b. Ka'b	1
9	Câbir b. Abdullah	9	37	Ebû Yakazân	1
10	Ebu Saîd el-Hudrî	8	38	Muddalib b. Ebî Vedâa'	1
11	Mesrûk b.el-Ecda'	6	39	Sa'lebe b. Hâtıb el-Ensârî	1
12	Zeyd b. Sâbit	5	40	Abdurrahman b. Muğaffel	1
13	Cündüb b. Abdullâh	5	41	Selmân el-Fârisî	1
14	Abdullâh b. Selâm	4	42	Abdurrahmân b. A'vf	1
15	Abdullâh b. Zübeyr	4	43	Rifâa' el-Kurazî	1
16	Ka'b b. Mâlik	4	44	Muhammed b. Abdullâh b. Cahş	1
17	Muâz b. Cebel	3	45	Ümmü Hânî	1
18	Ebu Ümâme el-Bâhilî	3	46	Ebu'd-Derdâ	1
19	el-Müseyyeb (Saîd b. Müseyyeb'in babası)	3	47	Hasan b. A'lî	1
20	Ebû Zerr el-Ğıfârî	3	48	Zeyd b. Erkam	1
21	Abdullâh b. Muğaffel	3	49	A'vf b. Mâlik el-Eşcaî'	1
22	Abdullâh b. Müslim el-Hadramî	3	50	Amr b. Avf el-Müzenî	1
23	Misver b. Mahreme	3	51	Ebû Bekr	1
24	Sehl b. Sa'd	2	52	A'diyy b. U'meyr	1
25	Abdullah b. A'mr el-Âs	2	53	Cerîr b. Abdullah	1
26	Sa'd b. Ebi Vakkâs	2	54	Ebû Mûsâ el-Eşarî	1
27	Büreyde el-Eslemî	2	55	Muâ'viye b. Hayde	1
28	Târik b. Şihâb	2	56	Mezîde b. Câbir	1
	Toplam	472		Toplam	30

				Genel Toplam	502

İbn Ebî Hâtim tefsirinde ve Taberî Tefsiri'nde sahâbeden gelen rivayetlerin oranının %24, 1817 sebab-i nüzul rivayeti içinde 770 rivayetle sahâbeden gelen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin oranının %43 olduğu üzerinde durmuştuk.

Sahâbe döneminde gelen sebep rivayetlerini tasnife tabi tuttuğumuzda toplam 770 rivayetten 502'si tefsir değerlendirmesi, 268'inin ise nüzul asrını resmeden sebep rivayeti olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Sahâbe Dönemi Sebep Rivâyetleri

Yukarıdaki sebab-i nüzûl rivayetleri ve tefsir değerlendirmelerine baktığımızda toplamda 770 rivayetten 502 rivayetin tefsir değerlendirmeleri, 268 rivayetin ise sebab-i nüzûl rivayeti olduğu açıktır. Bu veriler bize sahâbe döneminde gelen rivayetlerin %65'inin tefsir değerlendirmeleri, %35'inin ise sebep rivayetleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.3.Tabiilerden Nakledilen Rivayetler

Tâbiûn her ne kadar nüzûl asrına şahit olmasa da nüzûl asrına şahit olan sahâbeyle birlikte yaşamış, onlardan bilgi almış ve tefsir ilmiyle ilgilenmişlerdir. Dolayısıyla sahâbenin öğrencileri olmaları nedeniyle onların görüşleri de tefsirde değerlidir. Tâbiûn müfessirleri de sebep sıygasıyla Kur'an'ı tefsir etmişlerdir.

İbn Kesîr (ö. 774/1373), ayetin tefsiri ile ilgili bilgi eğer sahâbede de bulunamazsa birçok âlimin tâbiûnun görüşlerine müracaat ettiğini ifade eder.⁵²²

Taberî ise daha önce yer verdiğimiz gibi müfessirlerin görüşlerinin makbul olabilmesi için seleften sahâbe ve imamların, haleften tabiûn ve ümmetin âlimlerinin görüşlerinin dışına çıkmamasını şart koşturmaktadır.⁵²³

Zürkânî (ö. 1367/1948) de esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde senedinden sahâbenin düştüğü ve tâbiûnda biten Mürsel bir hadisle rivayet ediliyorsa başka bir mürselle desteklenmeden ve görüşlerini sahâbeye dayandıran müfessir tabiinden olması şartlarıyla kabul edilebileceğini belirtmektedir.⁵²⁴

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise *Minhâcü's-Sünne* adlı eserinde sebep-i nüzûl hadislerinin genelini "müsned" değil "mürsel" olduğunu, bu nedenle İmam-ı Ahmed b. Hambel'in: İsnadı, aslı olmayan üç ilmin olduğunu, bunların ise tefsir, meğâzî ve melâhim olduğunu söyler. Yani bunların hadislerinin "mürsel" olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca İbn Teymiyye mürsel rivayetlerin kabulünde ihtilaf olduğunu, yalnızca sikadan irsalde bulunanların mürselinin kabul edileceğini, hem sika hem de

---

⁵²² İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, tahk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, y.y. 1999, I. 8.

⁵²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 92-93

⁵²⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, I. 114.

sika olmayanlardan irsalde bulunursa ve irsalde bulunduğu rivayetin ravisinin durumu da bilinmiyorsa o zaman mevkuf olacağını, sikanın rivayetlerine muhalif olan mürsellerin ise merdûd olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁵

Şimdi bu ön bilgilerden sonra rivayetlerin dökümüne geçebiliriz.

Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı
1	Katâde	121	53	Sâlim b. Ebi'l-Ca'd	2
2	İkrime	90	54	Musa'b b. Sa'd	2
3	Mücâhid	88	55	Habîb b. Ebî U'mra	2
4	Süddî	58	56	Ebu Hureyz	1
5	Saîd b. Cübeyr	57	57	A'lî el-Ezdî	1
6	Âmir eş-Şa'bi	36	58	süleymân b. Yesâr	1
7	HasanBasrî	35	59	Alba b. Ahmer el-Yeşküri	1
8	Atâ b. Ebî Rabâh	30	60	Sâlim Ebu'n- Nadr	1
9	Dahhâk	30	61	Ebu Nadra el-Abdiyy el-Münzir b. Malik b. Kutâa'	1
10	Rabi' b. Enes	29	62	Hicr b. Hicr el-Kelâî'	1
11	Muhammed b. Ka'b el-Kurazî	21	63	Sâbit b. Eslem el-Bünânî	1
12	Ebu Mâlik Gazvân el-Gıfari	10	64		
13	U'rve b. Zübeyr	10	65	Yahyâ b. Ca'de	1
14	Ebu'l-Â'liye er-Riyâhi	9	66	Amr b. Kays	1
15	İbn Şihâb Zührî	8	67	Abdullâh b. U'beyde	1
16	Ebû Sâlih Mevlâ Ümmü	7	68	Dâvûd b. Ebî Hind	1

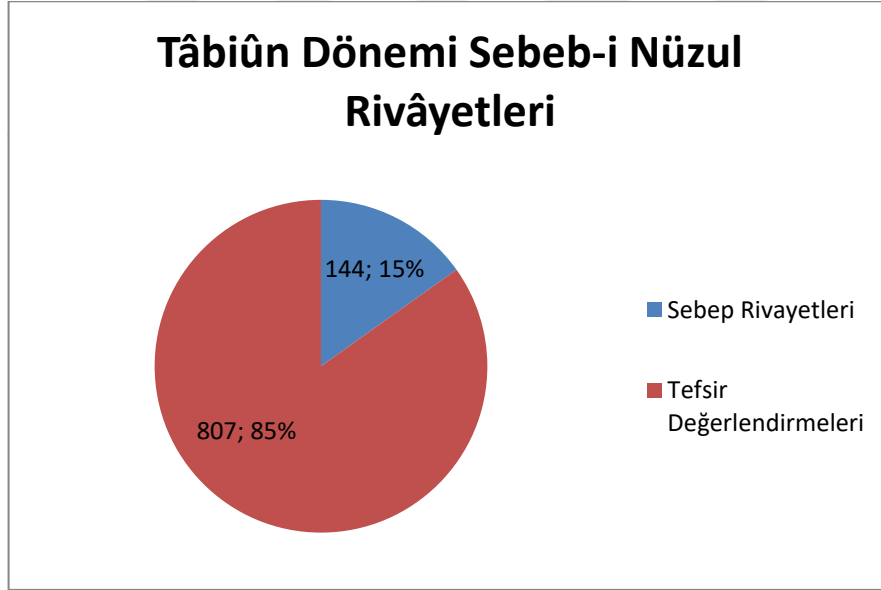
⁵²⁵ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, tahk. Muhammed Reşâd Sâlim, Câmia'tü'l-İmâm Muhammed b. Suû'd el-İslâmiyye, by. 1986, VII. 435.

	Hâni				
17	A'tıyye b. Sa'd el-Avfî	7	69	Kays b. A'bbâd	1
18	İbrâhim en-Nehâf'	7	70	Habîb b. Ebî Sâbit	1
19	Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye	7	71	Abdullâh b. U'beyd b. U'meyr	1
20	Saîd b. Müseyyeb	5	72		
21	Muhammed b. Sîrîn	5	73	Hakem b.U'teybe el-Kindi	1
22	Ebû Meysere (A'mr v. Şurahbil)	5	74	A'lî b. Hüseyin	1
23	Abdullâh b. Kesîr el-Kinânî	4	75	Ebu'l-Kamûs Zeyd b. Ali	1
24	İbn Ebzâ(Saîd b. Abdurrahmân)	4	76		
25	Abdullâh b. Şeddâd	4	77	Abdullâh b. A'lî b. Sâib	1
26	İyâd el-Eşa'rif	4	78	Sevr b. Zeyd ed-Dîlî	1
27	Zeyd b. Eslem	3	79	Ebû Seleme b. Abdurrahmân	1
28	Abdurrahmân b. Ebî leylâ	3	80	Âmir b. Abdullâh b. ez-Zübeyr	1
29	Ebu'd-Duhâ Müslim b. Subayh	3	81	Şimr b. A'tıyye	1
30	Mîksam b. Becere	3	82	Saîd b. Minâ el-Bahterî	1
31	Yezîd b. Rûmân	3	83	muhammed b. Aclân el-Kuraşî	1
32	Şehr b. Havşeb	3	84	Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. El-Hattâb	1
33	Âsım b. Ö'mer b. Katâde	3	85	Yahyâ b. Kesîr el-Yemânî	1
34	Mâhân el-Hanefî	3	86	Kays b. Habter	1

35	Süleymân b. Mûsâ	3	87	Ebû Rezîn Mesûd b. Mâlik	1
36	İbn Ebî Müleyke	3	88	İbrahim b. Yezîd b. Şerîk et-Teymî	1
37	Muhammed b. Kays el-Medenî el-Kass	3	89	Sadaka b. Yesâr	1
38	Abdullâh b. Sa'lebe b. Sua'yr el-Adevî	3	90	Ali b. Rifâa'	1
39	Dâvûd b. Ebî Âsım	2	91	Hakem b. Ebân	1
40	Ebû Mücliz	2	92	Şurayh b. U'beyd	1
41	Tâvus b. Keysân	2	93	Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit	1
42	Müseyyeb b. Rafî'	2	94	Ebû Kılâbe el-Cermî	1
43	Ebu Bekr b. Abdurrahmân b. El-Hâris b. Hişâm	2	95	Ebû Vâil b. Seleme	1
44	Yezîd b. Zeyd	2	96	Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân	1
45	Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin	2	97	Mervân b. Hakem	1
46	Kâsım b. Muhaymere (Ebu Urve el-Hemedani)	2	98	Hilâl b. Yâsef	1
47	Amr b. Dînâr	2	99	Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr	1
48	Abdurrahmân b. A'mr es-Sülemî	2	100	Abdullâh b. Ebû Katâde	1
49	Ebû Bekr b. Hafs	2	101	Muhammed b. Mûsâ	1
50	Ebû A'yyâd Müslim b. Nezîr	2	102	Ebû U'beyde b. Abdullah b. Mesûd	1

51	Abdurrahmân b. el-Bilmânî	2	103	Nâciye b. Ka'b	1
52	Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesûd	2	104	Amr b. Meymûn el-Evdî	1
	Toplam	755		Toplam	52
				Genel Toplam	807

Tefsir rivayetleri içerisinde tâbiûnun payının %55 olduğunu, Taberî Tefsiri'nde 1817 sebab-i nüzul rivayeti içerisinde 951 rivayetin tâbiûn dönemine ait olduğunu, bu rakamın ise sebab-i nüzul rivayetlerinin yaklaşık %52'sinin bu döneme ait olduğunu gösterdiğini ifade etmiştik.

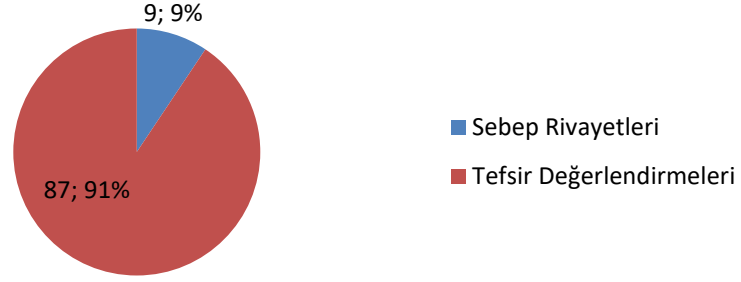
Tâbiûn dönemideki sebab-i nüzûl rivayetlerine baktığımızda 807 rivayetle %85'i tefsir değerlendirmelerinden, 144 rivayetle %15'i sebep rivayetlerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu dönemde sebab-i nüzul sıygası sahâbe dönemine göre daha fazla tefsir amaçlı kullanıldığı belirgin bir şekilde ortadadır.

1.4. Tabiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetler

Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Cüreyc	37	9	Abdullâh b. Ebî Necîh	2
2	Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem	24	10	Abdullâh b. Habîb	1
3	İbn İshâk	7	11	Mekhûl	1
4	Ma'mer b. Râşid	4	12	Yezîd b. Ebî Ziyâd	1
5	Hadramî b. Lâhik	3	13	Varkâ	1
6	Yezîd b. Ebî Habîb	2	14	Ebû Saîd es-Sanâ'nî	1
7	Şu'be b. el-Haccâc	2	15	Ebû Bekr b. A'yyâş	1
	Toplam	79		Toplam	8
				Genel Toplam	87

Tebeü't-tâbiûnden ve sonrasında gelen tefsir rivayetlerinin oranının sadece %13 olduğunu, Taberî Tefsiri'nde bizim tespit ettiğimiz 1817 sebab-i nüzul rivayeti arasında 96 rivayetin tâbiûn dönemi sonrasına ait olduğunu, bu rakamın ise tâbiûn dönemi sonrasının payının %5 olduğunu tespit etmiştik. Bu dönemde gelen 96 rivayetten 87'i tefsir değerlendirmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tâbiûn Sonrası Sebeb-i Nüzul Rivâyetleri

Tâbiûn sonrası döneme baktığımızda sebeb-i nüzul değerlendirmelerinin oranı daha da artmaktadır. 87 rivayetle %91 tefsiri değerlendirmelerinin oranıdır. Sebeb rivayetlerinin oranı ise bu dönemde daha da azalmaktadır. 9 rivayetle %9 sebep rivayetlerinin oranıdır. Bu veriler bize nüzûl asrından uzaklaştıkça sebep rivayetlerinin azaldığı, tefsir değerlendirmelerinin oranlarının ise arttığını açıkça göstermektedir.

Bu aşamada daha önce de yer verdiğimiz gibi tüm dönemlerden ne kadar nüzûl asrını resmeden sebep rivayeti ne kadar da tefsir değerlendirmeleri geldiğini oransal olarak görelim:

	Sahâbe	Tâbiûn	Tâbiûn Sonrası
Sebeb Rivayeti	268 %64	144%34	9 %2
Tefsir Rivayeti	502 %36	807 %58	87 %6
Toplam	770%43	951%52	96%5

Bu sonuçlar bize nüzul asırından uzaklaştıkça tefsiri değerlendirmelerin daha fazla arttığını, nüzul asrını resmeden sebep-i nüzul rivayetlerinin ise azaldığını göstermektedir.

Bu aşamada Mekkî ve Medenî surelerde yer alan sebep rivayetlerini ayrı ayrı incelemeye tabi tutmak söz konusu rivayetler hakkında önemli fikirler verecektir.

2. Mekkî ve Medenî Dönem

Bu başlık altında Mekkî ve Medenî dönemlerde sahâbe, tâbiûn ve sonrasında ne kadar sebep-i nüzul değerlendirmesi geldiği rakamsal olarak görülecektir.

2.1. Mekkî Dönem

Mekkî surelerin sayısı 86, Medenî surelerin sayısının ise 28 olduğunu, Mekke'de inen sayfa sayısının 370, Medîne'de inen sayfa sayısının ise 234 olduğunu, Mekkî surelerde sebep-i nüzule konu olan ayet sayısının 347, Medenî surelerde sebep-i nüzule konu olan ayet sayısının ise 509 olduğunu, bu verilerle surelerin %75'i, sayfa sayısı açısından %61'i ve sebep-i nüzule konu olan ayet sayıları açısından %41'inin Mekkî surelere ait olduğunu ifade etmiştik. Şimdi Mekkî dönemde sahâbe, tâbiûn ve sonrasında ne kadar sebep-i nüzul değerlendirmesi geldiğini görelim.

2.1.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

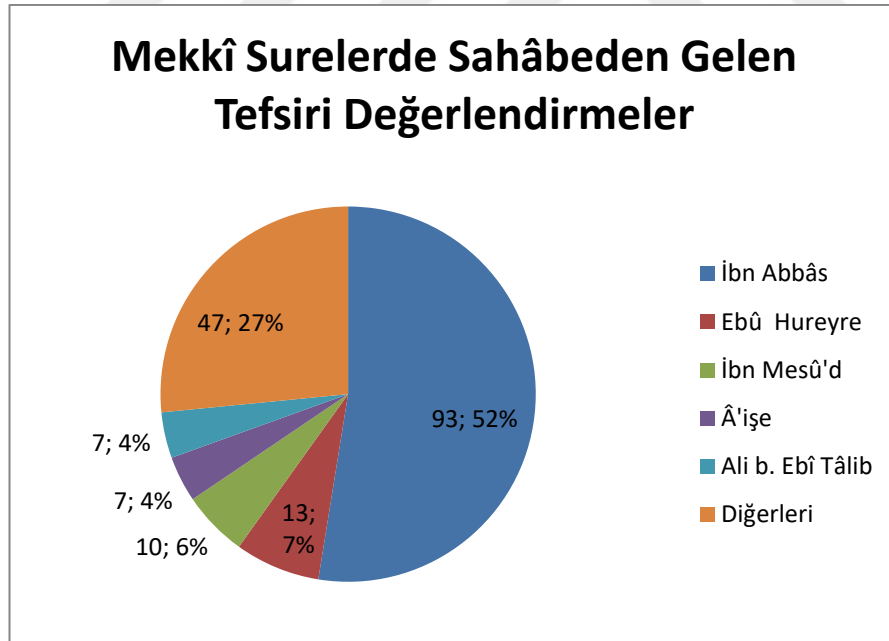
Taberî Tefsiri'ndeki 1817 esbâb-ı nüzûl rivayeti arasında 469 rivayet Mekkî surelerde yer almaktadır. 469 rivayetten 407 rivayet tefsiri değerlendirme olup Mekkî surelere aittir. 407 rivayetten 177'si sahâbeden gelen rivayetlerden oluşmaktadır. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	sahâbe Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Abbâs	93	17	Abdullah b. Zübeyr	1
2	Ebû Hureyre	13	18	Câbir b. Abdullah	1
3	İbn Mesûd	10	19	Abdurrahmân b. A'vf	1
4	Âişe	7	20	Abdullah b. A'mr	1
5	Ali b. Ebî Tâlib	7	21	Übeyy b. Ka'b	1
6	Abdullah b. Ö'mer	6	22	Mesrûk b. El-Ecda'	1
7	Cündüb b. Abdullâh	4	23	Sehl b. S'ad	1
8	Ebu Ümâme el-Bâhilî	3	24	Selmân el-Fârisî	1
9	Abdullah b. Selâm	3	25	Rıfa'a el-Kurazî	1
10	Abdullah b. Müslim el-Hadrami	3	26	A'tıyye el-Kurazî	1
11	Enes b. Malik	2	27	Ebu Bekr	1
12	Sa'd b. Ebi Vakkâs	2	28	Ebü'd-Derdâ	1
13	el-Müseyyeb	2	29	Hasan b. Ali	1
14	Büreyde el-Eslemî	2	30	A'vf b. Mâlik b.el-	1

				Eşcaî'	
15	Amr b. Hureys	2	31	Mezîde b. Câbir	1
16	Târik b. Şihâb	2	32	Ebu Saîd el-Hudrî	1
	Toplam	161		Toplam	16
				Genel Toplam	177

Yukarıdaki tabloda 32 raviden toplamda 177 rivayet geldiği gözükmemektedir. Diğer dönemdeki veriler de ele alındıktan sonra genel değerlendirmeler yapılacaktır.

Mekkî dönemde 32 sahâbeden toplamda 177 tefsiri rivayet geldiğini ifade etmiştik. Aşağıda hangi raviden ne kadar rivayet geldiği oranlarıyla görülecektir.

Mekkî ayetlerde tefsiri değerlendirmeler ravileri açısından incelendiğinde İbn Abbâs'ın payı 93 rivayetle %52'dir. Yani Mekkî surelerde tefsiri rivayetlerin yarısından fazlası İbn Abbas'tan gelmektedir. Ebû Hureyre'nin payı 13 rivayetle %7, İbn

Mesûd'un payı 10 rivayetle %6, Âişe ve Ali b. Ebî Tâlib'in payları 7'şer rivayetle %4'tür. Diğerlerinin payı ise 47 rivayetle %27'dir.

Birinci bölümde ifade ettiğimiz gibi bu dönemde nüzul asrını resmeden rivayetlerin yarısı İbn Mesûd'tan gelmişti. Habbâb b. Eret'ten gelen 4 rivayetinin oranı %9, Câbir b. Abdullah ve İbn Abbâs'tan gelen 3'er rivayetinin oranı %6-7, Ebû Râfiden gelen 3 rivayetinin oranı %4'tür. Diğer rivayetlerin oranı ise %24 idi.

2.1.2. Tâbiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

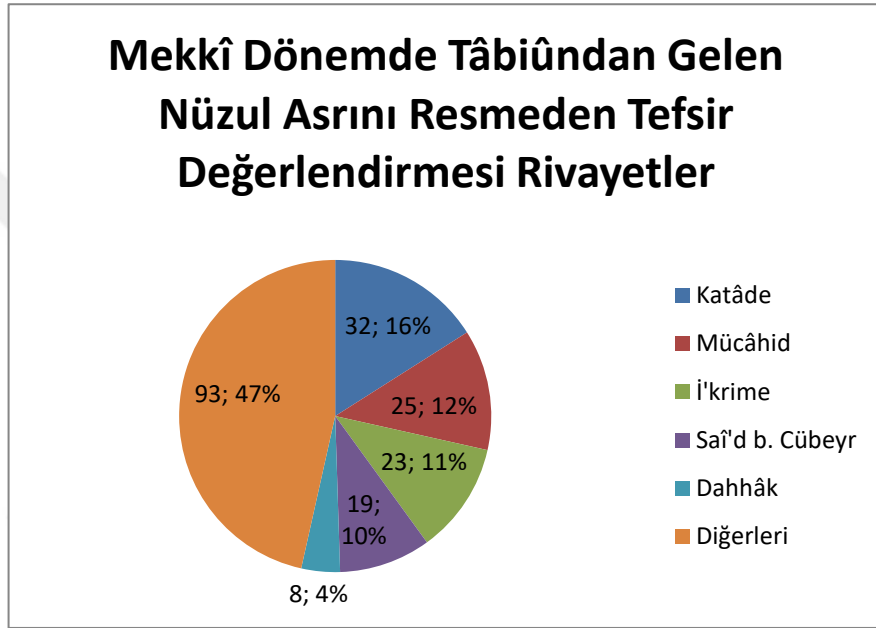
Mekkî surelerde yer alan 469 rivayetten 407 rivayet tefsiri değerlendirme olup Mekkî surelere aittir. 407 rivayetten 200'ü tâbiûn dönemine aittir. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı
1	Katâde	32	26	Sâlim Ebu'n- Nadr	1
2	Mücâhid	25	27	Rabi' b. Enes	1
3	İkrime	23	28	Ebu Mâlik Gazvân el-Ğıfari	1
4	Saîd b. Cübeyr	19	29	Yahyâ b. Ca'de	1
5	Dahhâk	8	30	Amr b. Kays	1
6	A'tâ b. Ebî Rabâh	7	31	Abdullâh b. U'beyde	1
7	Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye	7	32	Dâvûd b. Ebî Hind	1

8	Muhammed b. Ka'b el-Kurazî	7	33	Habîb b. Ebî Sâbit	1
9	Süddî	5	34	Abdullâh b. U'beyd b. U'meyr	1
10	Ebu'l-Â'liye er-Riyâhi	5	35	İbn Şihâb Zührî	1
11	Âmir eş-Şa'bî	5	36	Ebû Sâlih Mevlâ Ümmü Hâni	1
12	Muhammed b. Sîrîn	5	37	İbn Ebzâ(Saîd b. Abdurrahmân)	1
13	Mâhân el-Haneffî	3	38	Âmir b. Abdullâh b. ez- Zübeyr	1
14	Süleymân b. Mûsâ	3	39	Şimr b. A'tıyye	1
15	HasanBasrî	3	40	Saîd b. Minâ el-Bahterî	1
16	U'rve b. Zübeyr	2	41	Yahyâ b. Kesîr el-Yemânî	1
17	Abdullâh b. Kesîr el-Kinânî	2	42	Sadaka b. Yesâr	1
18	Abdullâh b. Şeddâd	2	43	Ali b. Rifâa'	1
19	Musa'b b. Sa'd	2	44	Mervân b. Hakem	1
20	Tâvus b. Keysân	2	45	Nâciye b. Ka'b	1
21	Müseyyeb b. Rafî'	2	46	Şehr b. Havşeb	1
22	Yezîd b. Zeyd	2	47	Abdurrahmân b. A'mr es- Sülemî	1
23	Ebû A'yyâd Müslim b. Nezîr	2	48	Ebû Bekr b. Hafs	1
24	Kâsım b. Muhaymere (Ebu Urve el-Hemedani)	2	49	Miksam b. Becere	1
25	Zeyd b. Eslem	1			
	Toplam	176		Toplam	24
				Genel Toplam	200

Toplam 49 müfessirden 200 tefsiri rivayet gelmiştir.

Mekkî surelerde yer alan nüzul asrını resmeden tefsir değerlendirmelerinden 407 rivayetten 200 rivayet tâbiûn dönemine aittir. Bu 200 rivayet toplamda 49 müfessirden gelmiştir.

Katâde'den %16'lık oranla 32 rivayet, Mücâhid'ten %12'lik oranla 25 rivayet, İ'krime'den %11 oranla 23 rivayet, Saîd b. Cübeyr'den %10 oranla 19 rivayet, Dahhâk'tan %4 oranla 8 rivayet ve diğerlerinden %47'lik oranla 93 rivayet gelmiştir.

2.1.3. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Mekkî surelerde yer alan 469 rivayetten 407 rivayet tefsiri değerlendirme olup Mekkî surelere aittir. 407 rivayetten 30'u tâbiûn sonrası döneme aittir.

Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Cüreyc	11	5	Abdullâh b. Ebî Necîh	1
2	Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem	11	6	Mekhûl	1
3	İbn İshâk	3	7	Varkâ	1
4	Hadramî b. Lâhik	1	8	Ebû Saîd es-Sanâ'nî	1
		26			4
					30

Bu dönemde toplamda 8 müfessirden 30 rivayet gelmiştir.

2.2. Medenî Dönem

144 sure içerisinde medeni surelerin sayısı 28'dir. Medîne'de inen sayfa sayısının 234, Medenî surelerde sebab-i nüzule konu olan ayet sayısının ise 509 olduğunu ifade etmiştik. Bu verilerle Medenî surelerin oranı %25, Medîne'de inen sayfaların oranı %39, sebab-i nüzule konu olan 856 ayetten 509 ayetle Medenî surelerdeki ayetlerin oranı %61'dir. 1817 sebab-i nüzul rivayeti arasında 989 rivayet Medenî surelerdeki tefsiri değerlendirmelerdir.

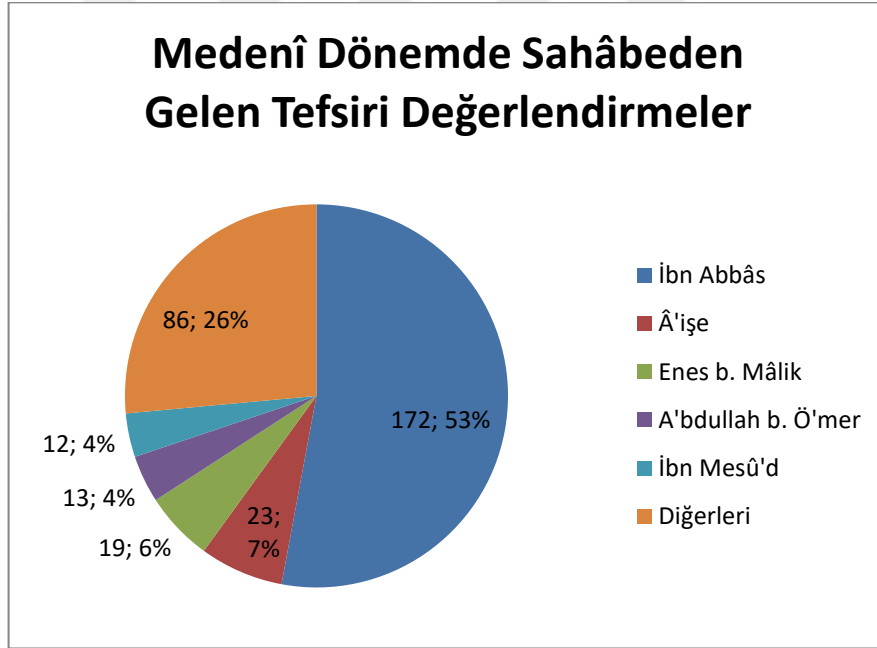
2.2.1. Sahâbilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Taberî Tefsiri'ndeki 1817 esbâb-ı nüzûl rivayeti arasında 1348 rivayet Medenî surelerde yer almaktadır. 1348 rivayetten 989 rivayet tefsiri değerlendirme olup Medenî surelere aittir. 989 rivayetten 325'i sahâbeden gelen rivayetlerden oluşmaktadır. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Sahâbe Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	sahâbe Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Abbâs	172	21	Abdullâh b. Selâm	1
2	Âişe	23	22	el-Müseyyeb (Saîd b. Müseyyeb'in babası)	1
3	Enes b. Mâlik	19	23	Zübeyr b. A'vvâm	1
4	Abdullah b. Ö'mer	13	24	Abdullah b. A'mr el-Âs	1
5	İbn Mesûd	12	25	Sehl b. Sa'd	1
6	Bera b. el-Âzib	11	26	Abdullah b. Ebî Bekr	1
7	Câbir b. Abdullah	8	27	Nu'mân b. Beşîr	2
8	Ebu Saîd el-Hudrî	7	28	Ebû Yakazân	1
9	Zeyd b. Sâbit	5	29	Muddalib b. Ebî Vedâa'	1
10	Mesrûk b.el-Ecda'	5	30	Sa'lebe b. Hâtıb el-Ensârî	1
11	Ebû Hureyre	4	31	Abdurrahman b. Muüğaffel	1
12	Ali b. Ebî Tâlib	4	32	Cündüb b. Abdullah	1
13	Ka'b b. Mâlik	4	33	Muhammed b. Abdullâh b. Cahş	1
14	Ebû Zerr el-Ğifârî	3	34	Ümmü Hânî	1
15	Abdullâh b. Muğaffel	3	35	Amr b. Avf el-Müzenî	1

16	Abdullâh b. Zübeyr	3	36	A'diyy b. U'meyr	1
17	Muâz b. Cebel	3	37	Cerîr b. Abdullah	1
18	Misver b. Mahreme	3	38	Ebû Mûsâ el-Eş'a'rî	1
19	Zeyd b. Erkam	1	39	Muâ'viye b. Hayde	1
20	Ö'mer b. El-Hattâb	1	40	Ümmü Seleme	1
	Toplam	304		Toplam	21
				Genel Toplam	325

Medenî dönemde ise 40 sahâbiden toplamda nüzul asrını remeden 325 tefsiri değerlendirme gelmiştir.

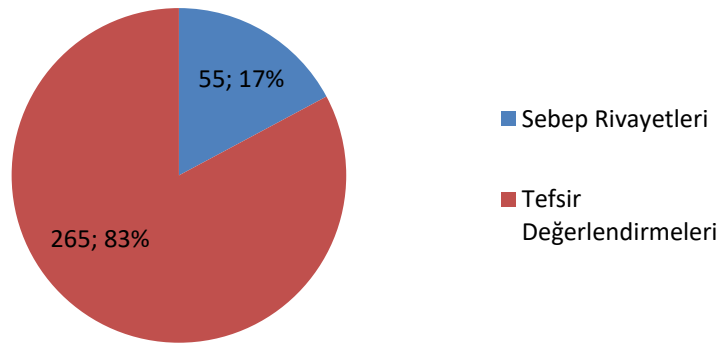

Yukarıdaki pasta dilimine bakıldığında Medenî dönemde tefsiri değerlendirmelerde ilk sırada yer alan İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin oranı 172 rivayetle %53'tür. Yani Mekkî dönemde olduğu gibi Medeni dönemde gelen tefsir değerlendirmesi rivayetlerinin yarıdan fazlası İbn Abbas'tan gelmiştir. İkinci sırada yer alan Aîşe'den 23 rivayet gelmiş ve oranı %7'dir. Üçüncü sırada yer alan Enes b.

Mâlik'ten gelen rivayetlerin sayısı 19 olup bu da %6 oranına sahiptir. Dördüncü sırada yer alan Abdullah b. Ömer'den 13 rivayet gelmiş olup bu da %4'e denk gelmektedir. Beşinci sırada yer alan İbn Mesûd'tan 12 rivayet gelmiştir. Bu da oran olarak %4'e denk gelmektedir. Diğer sahâbenin oranı ise toplamda %26'dır.

Görüldüğü gibi sahâbe arasında tefsir rivayetlerinde %65'lik orana sahip olan İbn Abbas'ın tefsir değerlendirmesi sebep rivayetlerinde Mekki surelerde %52, Medeni surelerde ise %53 oranına sahiptir. Yani İbn Abbas'ın sebep-i nüzul değerlendirmesi rivayetlerindeki payı diğer tefsir rivayetlerine göre %12-13 oranında daha düşük gözükmemektedir.

İbn Abbâs'tan Gelen Sebeb-i Nüzul Rivâyetleri

İbn A'bbâs'tan gelen toplam 320 rivayetten sadece 55 rivayet sebep ifade eden rivayet iken 265 rivayet ise tefsiri rivayetlerdir. Bu rakamlar bize İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin %17'si sebep rivayetleri, %83'ü ise tefsir değerlendirmeleridir. Bu veriler İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin tâbiûn dönemi rivayetleriyle benzerlik arz ettiğini ispat etmektedir.

İbn Abbâs'ın bilgilerinin birçoğu sahâbeye dayanmaktadır.⁵²⁶ Dolayısıyla tâbiûn dönemi rivayetleriyle İbn Abbâs'tan gelen rivayetler arasında benzer oranların olması doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. Tâbiilerden Nakledilen Rivayetlere Göre

Taberî Tefsiri'nde 1817 rivayet içerisinde 1348 rivayet Medenî surelerde bulunmakta ve 1348 rivayetten 951 rivayet tefsir değerlendirmeleri olup Medeni surelere aittir. 989 rivayetten 607 rivayet tabiinden gelen Medenî surelere ait tefsir değerlendirmeleridir. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiî' Adı	Rivayet Sayısı
1	Katâde	89	40	Abdullâh b. Kesîr el-Kinânî	2
2	İkrime	67	41	Abdullâh b. Şeddâd	2
3	Mücâhid	63	42	Zeyd b. Eslem	2
4	Süddî	53	43	Şurayh b. U'beyd	1
5	Saîd b. Cübeyr	38	44	Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit	1
6	HasanBasrî	32	45	Ebu Hureyz	1
7	Âmir eş-Şa'bî	31	46	A'lî el-Ezdî	1
8	Rabi' b. Enes	28	47	süleymân b. Yesâr	1
9	A'tâ b. Ebî Rabâh	23	48	Alba b. Ahmer el-Yeşküri	1

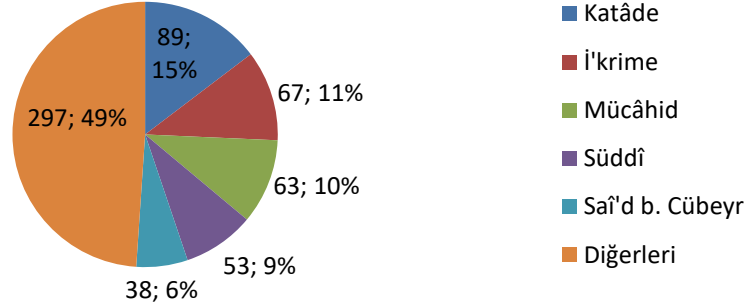
⁵²⁶ Zehebî, *Siyer*, III, 344

10	Dahhâk	22	49	Ebu Nadra el-Abdiyy el-Münzir b. Malik b. Kutâa'	1
11	Muhammed b. Ka'b el- Kurazî	14	50	Hicr b. Hicr el-Kelâ'	1
12	Ebu Mâlik Ğazvân el-Ğıfari	9	51	Sâbit b. Eslem el-Bünânî	1
13	U'rve b. Zübeyr	8	52	Kays b. A'bbâd	1
14	İbn Şihâb Zührî	7	53	Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî	1
15	A'tıyye b. Sa'd el-Avfî	7	54	Hakem b.U'teybe el-Kindi	1
16	İbrâhim en-Nehâî'	7	55	A'lî b. Hüseyin	1
17	Ebû Sâlih Mevlâ Ümmü Hâni	6	56	Ebu'l-Kamûs Zeyd b. Ali	1
18	Saîd b. Müseyyeb	5	57	Mürre b. Şürâhîl el- Hemedânî	1
19	Ebû Meysere (A'mr v. Şurahbil)	5	58	Abdullâh b. A'lî b. Sâib	1
20	Ebu'l-Â'liye er-Riyâhi	4	59	Sevr b. Zeyd ed-Dîlî	1
21	İyâd el-Eş'arî	4	60	Ebû Seleme b. Abdurrahmân	1
22	Abdurrahmân b. Ebî leylâ	3	61	muhammed b. Aclân el- Kuraşî	1
23	Yezîd b. Rûmân	3	62	Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. El-Hattâb	1
24	İbn Ebzâ(Saîd b. Abdurrahmân)	3	63	Kays b. Habter	1
25	Ebu'd-Duhâ Müslim b. Subayh	3	64	Ebû Rezîn Mesûd b. Mâlik	1
26	Âsım b. Ö'mer b. Katâde	3	65	İbrahim b. Yezîd b. Şerîk	1

				et-Teymî	
27	İbn Ebî Müleyke	3	66	Hakem b. Ebân	1
28	Muhammed b. Kays el-Medenî el-Kass	3	67	Ebû Kılâbe el-Cermî	1
29	Abdullâh b. Sa'lebe b. Sua'yr el-Adevî	3	68	Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân	1
30	Miksam b. Becere	2	69	Hilâl b. Yâsef	1
31	Şehr b. Havşeb	2	70	Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr	1
32	Dâvûd b. Ebî Âsım	2	71	Abdullâh b. Ebû Katâde	1
33	Ebû Mücliz	2	72	Muhammed b. Mûsâ	1
34	Ebu Bekr b. Abdurrahmân b. El-Hâris b. Hişâm	2	73	Ebû U'beyde b. Abdullah b. Mesûd	1
35	Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin	2	74	Amr b. Meymûn el-Evdî	1
36	Amr b. Dînâr	2	75	Abdurrahmân b. A'mr es-Sülemî	1
37	Abdurrahmân b. el-Bilmânî	2	76	Ebû Bekr b. Hafs	1
38	Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesûd	2	77	Ebû Vâil b. Seleme	1
39	Sâlim b. Ebi'l-Ca'd	2			
	Toplam	566		Toplam	41
				Genel Toplam	607

Medeni dönemde ise tabiinden toplamda 607 sebep-i nüzul değerlendirmesi rivayet 77 raviden gelmiştir.

Medenî Dönemde Tâbiûndan Gelen Nüzul Asrını Resmeden Tefsiri Rivayetler

Katâde'den %15'lik oranla 89 rivayet, İkrime'den %11'lik oranla 67 rivayet, Mücâhid'ten %10 oranla 63 rivayet, Süddî'den %9'luk oranlarla 53 rivayet, Saîd b. Cübeyr'den %6'lık oranla 38 rivayet ve diğerlerinden ise %49'luk oranla 297 rivayet gelmiştir.

Tâbiûn arasında Mekkî ve Medenî dönemde hem nüzul asrını resmeden sebep rivayetleri hem de sebep-i nüzul değerlendirmesi rivayetlerinde ön plana çıkan müfessir Katâde'dir. Mekkî ve Medenî dönemin sebep rivayetlerinin % 20'si, sebep-i nüzul değerlendirmesi rivayetlerde ise %17'si Mekkî, %15'i ise Medenî olup söz konusu şahsa aittir.

2.2.3. Tâbiilerden Sonra Gelenlerden Nakledilen Rivayetlere Göre

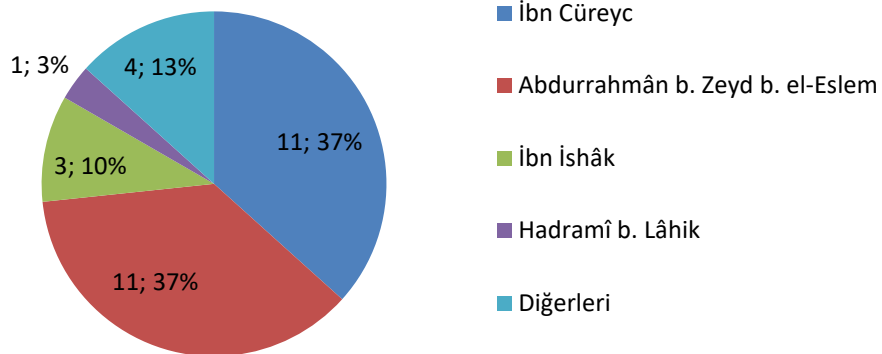
Tâbiûn döneminden sonra toplamda 96 sebep rivayeti gelmiştir. 96 rivayeten 57 rivayet Medenî surelerde bulunan tefsiri değerlendirmelerden oluşmaktadır. Bu rivayetlerin dökümü aşağıda verilmektedir.

Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı	Sıra No	Tâbiûn Sonrası Müfessir Adı	Rivayet Sayısı
1	İbn Cüreyc	26	7	Şu'be b. el-Haccâc	2
2	Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem	13	8	Abdullâh b. Ebî Necîh	1
3	İbn İshâk	4	9	Abdullâh b. Habîb	1
4	Ma'mer b. Râşid	4	10	Yezîd b. Ebî Ziyâd	1
5	Hadramî b. Lâhik	2	11	Ebû Bekr b. A'yyâş	1
6	Yezîd b. Ebî Habîb	2	12		
	Toplam	51		Toplam	6
				Genel Toplam	57

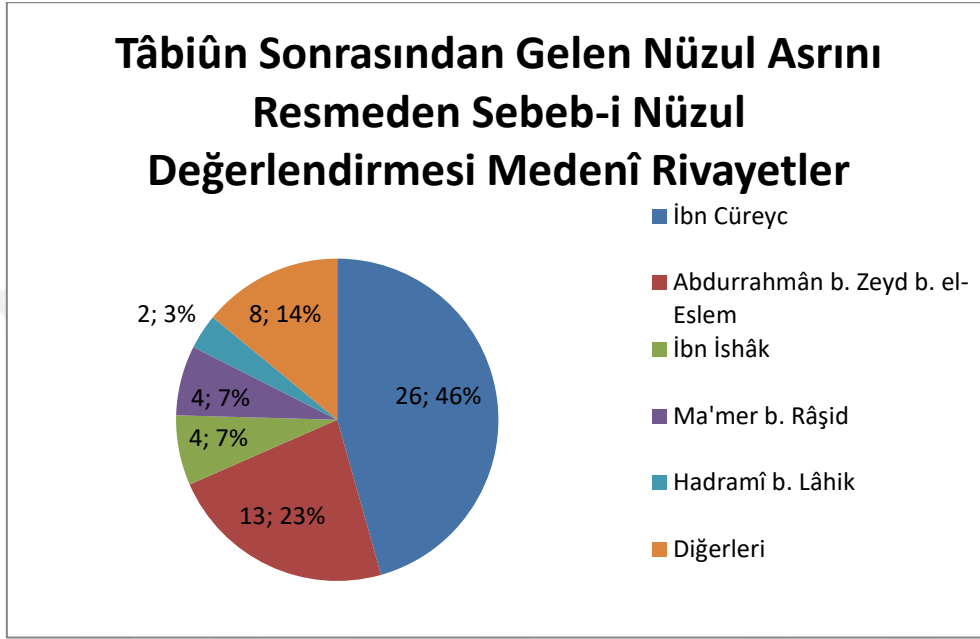
Tâbiûn döneminden sonra toplamda 12 müfessirden 57 rivayet gelmiştir.

Mekkî dönemde 8 müfessirden toplam 30 rivayet gelmiştir.

Tâbiûn Sonrasından Gelen Nüzul Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzul Değerlendirmesi Mekkî Rivayetler

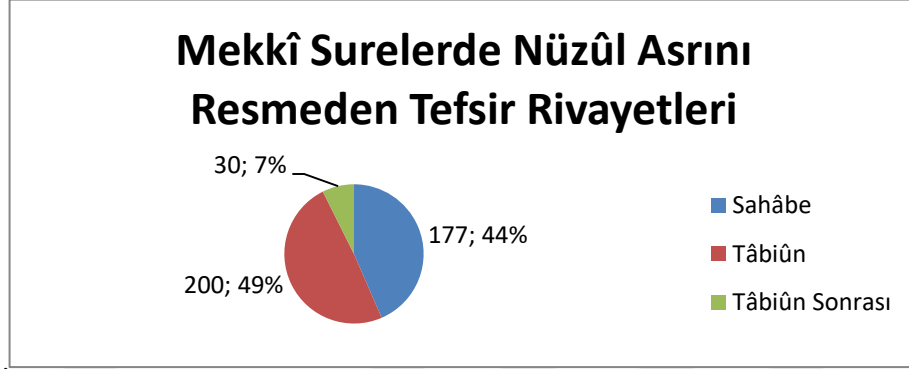
İbn Cüreyc'ten %37'lik oranla 11 rivayet, Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem'den % 37'lik oranla 11 rivayet, İbn İshâk'tan %10'luk oranla 3 rivayet, Hadramî b. Lâhik'ten %3'lük oranla 1 rivayet ve %13'lük oranla diğerlerinden 4 rivayet gelmiştir.

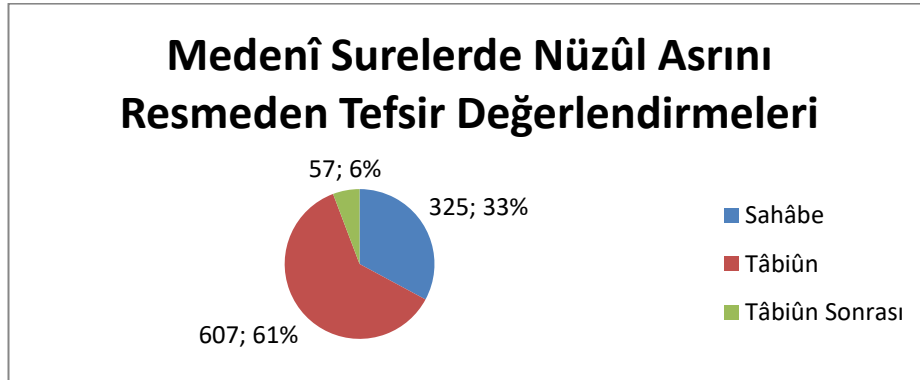
Medenî dönemde 11 müfessirden 57 rivayet gelmiştir. İbn Cüreyc'ten %46'lık oranla 26 rivayet, Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem'den %23'lük oranla 13 rivayet, İbn İshâk'tan %7'lik oranla 4 rivayet, Ma'mer b. Râşid'ten %7'lik oranla 4 rivayet, Hadramî b. Lâhik'ten %3'lük oranla 2 rivayet ve diğerlerinden %14 oranla 8 rivayet gelmiştir.

Birinci bölümde ifade ettiğimiz gibi tâbiûn sonrası Mekkî ve Medenî dönemde nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinde Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Eslem'in ayrıcalığı fark edilmektedir. Mekkî döneme ait 1 rivayet ve Medenî dönemin %46'sı söz konusu rivayetten gelmiştir. Tefsiri değerlendirmelerde ise İbn Cüreyc öne çıkmaktadır. Mekkî tefsiri rivayetlerin %37'si Medenî tefsiri rivayetlerin ise %46'sı söz konusu müfessirden gelmiştir.

Bu aşamada tefsiri değerlendirmeler şeklindeki sebab-i nüzul rivayetlerini Mekkî ve Medenî dönemler olarak müfessirlerin tabakasına göre yüzdellik oranlarıyla görmeye çalışalım

Tefsir değerlendirmeleri açısından verilere bakıldığında farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Mekkî surelerde Sâhabe ve Tâbiûnun oranları birbirine yakındır. Arada sadece %5'lik bir fark vardır. Sahâbeden 177 rivayet gelmiştir. Bu ise %44'lük bir orana tekabül etmektedir. Tabiinden ise 200 rivayet gelemiş ve bu rakam ise %49'luk bir orana tekabül etmektedir. Tâbiûn sonrası dönemde 30 rivayet gelmiştir. Bu ise %7'lik bir orandır.

Medenî surelerdeki tefsir değerlendirmelerine baktığımızda sahâbe ve tâbiûn arasındaki oran daha da açılmaktadır. 325 rivayetle Sahâbe rivayetlerinin oranı %33, 607 rivayetle tâbiûn rivayetlerinin oranı %61, tâbiûn sonrasının oranı ise 57 rivayetle

%6'dır. Medenî surelerdeki tefsir değerlendirmelerinde tâbiûnun payı sahâbenin payının neredeyse iki katı kadardır. Bu sonuç bize sebep rivayetlerinde akli faliyetin daha çok Medenî surelerdeki tefsir değerlendirmeleri şeklindeki rivayetlerde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

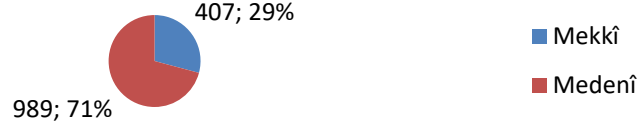
Yukarıdaki üç tabakadan müfessirlerin Mekkî ve Medenî surelerdeki sebep ve tefsir değerlendirmelerine baktığımızda hem Mekkî hem de Medenî surelerdeki nüzûl asrını resmeden sebep rivayetlerinde sahâbenin payının yüksek olması tefsir faliyetinin gelişigüzel oluşmadığı, belli bir esasa dayandığını ifade etmektedir. O da müşahededir. Mekkî surelerde sahâbenin oranı %74, Medenî surelerdeki oranı ise %62'dir. Sahâbe müşahedelerine dayanarak söz konusu rivayetlerde bulunmuşlardır. Diğer tabakalarda yer alan müfessirler müşahededen mahrum olduklarından daha çok tefsiri değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu oranlar da bize nüzul asrını resmeden sebep-i nüzûl rivayetlerinin güvenilirliği açısından olumlu anlamda bir fikir vermektedir.

Burada ifade etmemiz gereken diğer bir husus ise tüm bu veriler ve özellikle sahâbeden gelen nüzul asrını resmeden Mekkî ve Medenî surelerdeki sebep rivayetlerinin oranlarının %74, %62 oranlarında olması "Bidayetteki tefsir ilmi, sebep-i nüzulü bilmekten ibaretti"⁵²⁷ sözünün bir temele dayandığını göstermektedir.

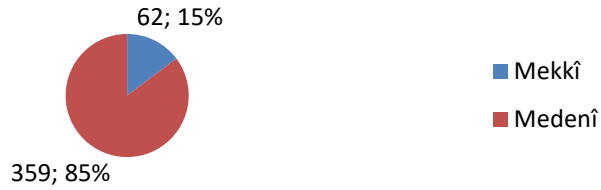
⁵²⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 116.

Dönemlere Göre Nüzul Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzul Değerlendirmesi Rivayetler

Mekkî dönemde 407 sebeb-i nüzul değerlendirmesiyle bu dönemin oranı %29, Medenî dönemde ise 989 rivayetle bu dönemin oranı ise %71'dir.

Dönemlere Göre Nüzul Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzul Rivayetleri

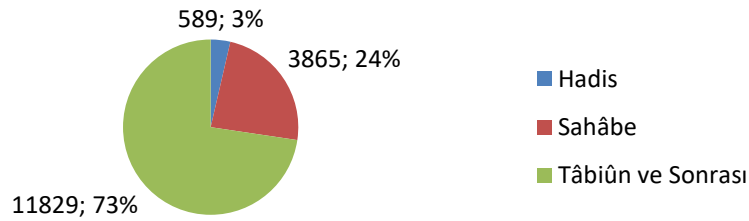
Mekkî dönemde 62 nüzul asrını resmeden sebeb-i nüzul rivayetiyle bu dönemin oranı %15, Medenî dönemde ise 359 rivayetle bu dönemin oranı ise %85'tir.

Bu aşamada tüm sebeb-i nüzul rivayetleri üzerinde sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için aynı dönemde telif edilen iki eserdeki isnad verilerine bakmak yararlı olacaktır. Bu eserler İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) ve Taberî'nin (ö. 310/923) tefsirleridir.

İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde bulunan yaklaşık 16.283 isnâd içinde 11.829 isnâd tâbiiler ve sonrasına ait haberleri içermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlü beyanlarının sayısı 589, sahâbeye ait rivayetlerin sayısı ise 3865'tir. İlk bakışta bu son rakam yüksek görülse de 3.865 rivayetin 3.097'si İbni Abbâs'a dayanmaktadır. Hz.

Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde çocukluk döneminde olan İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin karakteri daha çok hayatının büyük bir kısmını geçirdiği dönemin tâbiiler rivayetleriyle benzerliği bulunmaktadır. İbn Ebî Hâtim tefsirinin %73'ünü, tâbiûn ve sonrasına ait haberler oluşturmaktadır.⁵²⁸

Mehmet Akif Koç'un Tespitine Göre İbn Ebî Hâtim Tefsirinde İsnad Verileri

İbn Ebî Hâtim tefsirinde hadislerin oranı %3, Sahâbeden gelen rivayetlerin oranı %24, tâbiûn ve sonrasının payı ise %73'tür.

İbn Ebî Hâtim Tefsirinde İsnad Verilerinin Sahabeye Göre Dağılımı (3869)

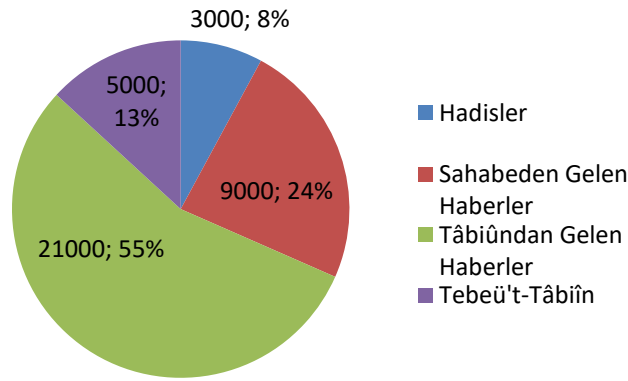

Yukarıda pasta diliminde görüldüğü gibi İbn Ebî Hâtim tefsirinde sahâbeden gelen rivayetlerin dağılımı ise %80'i İbn Abbas'a %20'lik pay ise diğer tüm sahâbeye aittir.

⁵²⁸ Koç, "İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri –İbn Ebî Hâtim (Ö. 327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi", s. 117-118

Taberî Tefsiri'nde ise Hz. Peygamber'e (s.a.s.) isnâd edilen rivayetlerin sayısı yaklaşık 3000, sahâbeden gelen rivayetlerin sayısı 9000 ama bunların çoğunluğu İbn Abbâs'a dayanmaktadır. İbn Abbâs'a dayanan rivayetlerin sayısı 5809'dur. İbn Mesûd'dan gelen rivayetlerin sayısı ise 856'dır. Tebeü't-Tabiinden gelen rivayetlerin sayısı da 5000'dir. Diğer rivayetler ise Tabiinden gelmiştir. Bunların sayısı ise 21000'dir.⁵²⁹

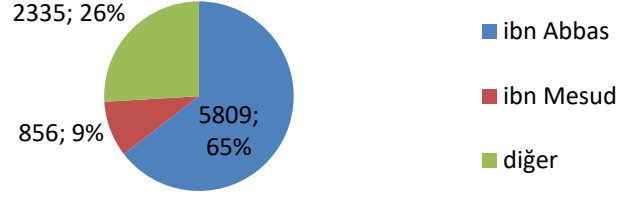
el-Hudayrî'ye Göre Taberî Tefsirinde İsnad Verileri

Taberî Tefsirine baktığımızda hadislerin oran %8, sahâbeden gelen rivayetlerin oranı İbn Ebî Hâtim tefsiriyle aynı oran olan %24, tâbiûn'un oranı %55 ve tebeü't-tâbiînin payı ise %13'tür.

⁵²⁹ Hudayrî, *Tefsîrû't-Tâbiîn*, II. 920.

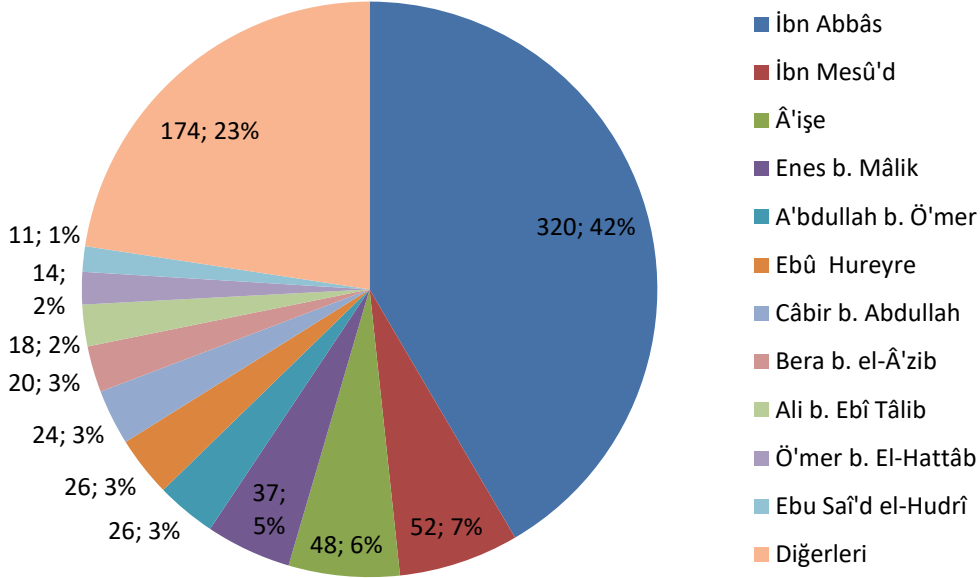
Taberî tefsirinde rivâyetlerin Sahâbeye Göre Dağılımı

Taberî Tefsiri'nde rivayetlerin sahâbeye göre dağılımına baktığımızda %65'i İbn Abbas'a, %9'u ise diğêr sahabeye aittir.

Bu verilerin bizi ulaştırdığı sonuç, hem Taberî Tefsiri'nde hem de İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde sahâbe tefsirinin payı %24'tür. sahâbeden sonraki dönem tefsirinin payı ise Taberî Tefsiri'nde %68, İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde ise %73'tür. Yani tüm tefsir rivayetleri içinde tâbiûn ve sonrasının payı ortalama olarak yüzde yetmişten fazla yani yaklaşık olarak $\frac{3}{4}$ oranındadır. Tefsir rivayetlerinin sahâbeye göre dağılımı ise şöyledir. İbn Ebî Hâtim tefsirinde İbn Abbâs'ın payı %80, Taberî Tefsiri'nde ise %65'tir. Diğêr sahâbenin payı İbn Ebî Hâtim tefsirinde %20, Taberî Tefsiri'nde ise %35'tir.

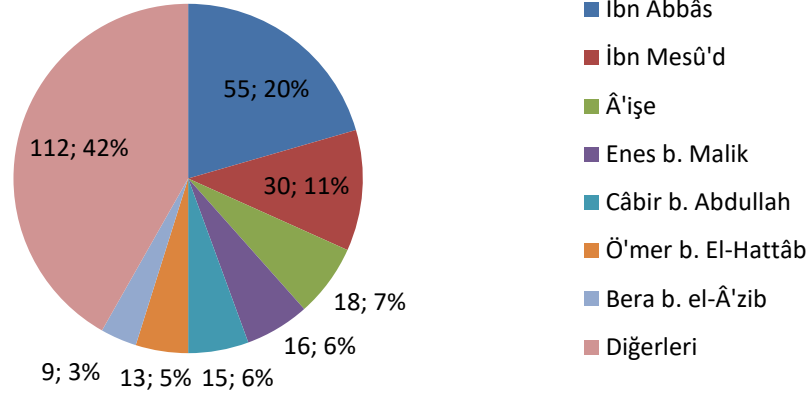
Sebeb-i Nüzul Rivâyetlerinin Sahabeye Göre Dağılımı

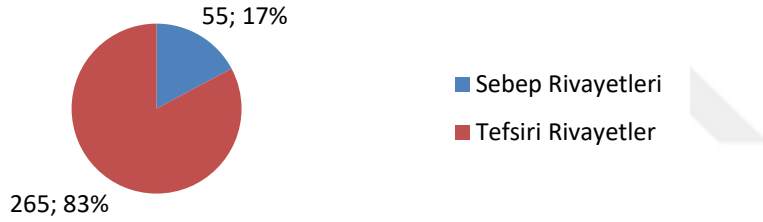
Bu sonuçlara dikkatli baktığımızda sahâbenin tefsir rivayetleri içinde İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin oranı % 65 iken esbâb-ı nüzûl rivayetleri içinde İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin oranı % 42'ye düşmekte, diğer sahâbilerin oranı ise toplamda 76 sahâbe olmak üzere % 58'e kadar yükselmektedir. Bu oranlar bize tefsir alanında sahâbeden gelen rivayetlerin daha çok esbâb-ı nüzûle ait olduğunu göstermektedir.

Birinci bölümde verdiğimiz gibi nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerine baktığımızda daha farklı bir sonuçla karşı karşıya olduğumuz görülmektedir. Bu tür rivayetlerde İbn Abbas'ın payı %20'ye kadar düşmektedir.

Râvilerine Göre Nüzûl asrını Resmeden Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri (268)

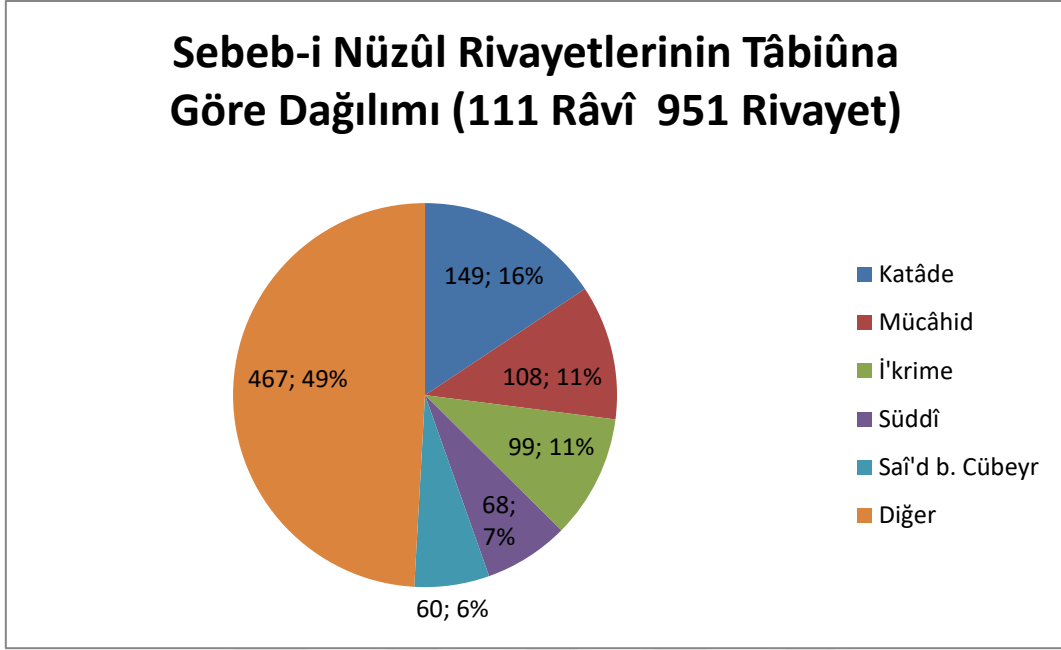

İbn Abbâs'tan Gelen Rivâyetler (320)

İbn A'bbâs'tan gelen toplam 320 rivayetten sadece 55 rivayet nüzûl asrını resmeden sebep rivayeti iken 265 rivayet ise tefsiri rivayetlerdir. Bu rakamlar da bize İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin %17'sinin sebep rivayetleri, %83'ünün ise tefsir değerlendirmeleri olduğunu ifade etmektedir. Bu verilerde söz konusu sıyganın daha çok tefsir amaçlı kullanıldığının kanıtı niteliğindedir. Ayrıca İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin oranlarına bakıldığında tâbiûn dönemi rivayetleriyle benzerlik arz ettiğini ifade etmemiz gerekmektedir. Mekkî dönem nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinde İbn Abbas'ın payının %9'a kadar düştüğünü ifade etmiştik.

Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerinin Tâbiûna Göre Dağılımı (111 Râvî 951 Rivayet)

Yukardaki sonuçlarla tâbiûn döneminden 149 rivayetle en çok esbâb-ı nüzûl rivayeti Katâde'den gelmiştir. Söz konusu rivayetlerin %16'sı Katâde'ye aittir. Mücâhid'in payı ise 108 rivayetle %12'dir. İkrime ise 99 rivayetle %11'lik bir paya sahiptir. Süddî, 68 rivayetle %7'lik paya, Saîd b. Cübeyr 60 rivayetle %6'lık bir paya sahiptirler. Diğerlerinin payları ise azalarak devam etmektedir.

Bu ravilerden özellikle en çok rivayet edenleri cerh ve ta'dil kitaplarından inceleyelim.

İbn Sa'd (h. 230) ve İ'clî (h. 261) Katâde b. Diâme'yi⁵³⁰ (ö. 117/735) sika olarak kabul etmiştir. Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) hakkında da İbn Sa'd ve İ'clî aynı görüşü paylaşır⁵³¹ yani sika olduğu görüşündedirler. İkrime,⁵³² (ö. 105/723) İsmâil es-

⁵³⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tahk. Muhammed Abdu'l-Kâdir A'tâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, VII. 171; Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-İ'clî, *Târîhu's-Sikât*, Dâru'l-Bâz, by. 1984, s. 389.

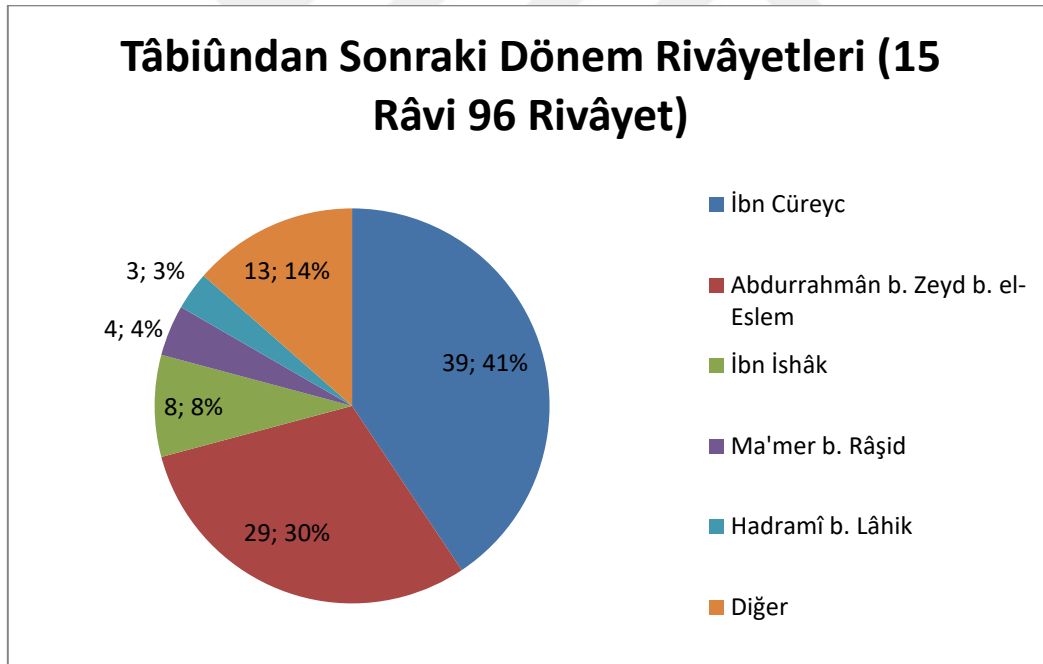
⁵³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI. 19-2; el-İ'clî, *a.g.e.*, I. 420; Ekrem b. Ziyâde, *el-Mu'cemu's-Sağîr li-Ruvvâti'l-İmam İbn Cerîr Taberî*, Dâru'l-Eseriyye, Ürdün ty., II. 484.

⁵³² el-İ'clî, *a.g.e.*, I. 339.

Süddî⁵³³ (ö. 127/745) de sikadan sayılmaktadır. Saîd b. Cübeyr,⁵³⁴ (ö. 94/713) Dahhâk b. Müzâhim,⁵³⁵ (ö. 105/723) el-HasanBasrî⁵³⁶ (ö. 110/728) Rabi' b. Enes'in⁵³⁷ (ö. 53/673) de cerh ve ta'dîl, tabakat eserlerinde sika oldukları ifade edilmektedir.

En çok esbâb-ı nüzûl rivayeti gelen Tabiû'nu incelediğimizde sika olduklarını gördük. Bu durum tâbiû'ndan gelen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin değerine işaret etmektedir.

Tâbiûn sonrası dönemde az da olsa esbâb-ı nüzûl rivayetleri gelmiştir. 15 raviden 96 rivayet gelmektedir. Bunların esbâb-ı nüzûl rivayetleri arasında oranı % 5 civarındadır.

533 el-İ'clî, *Târîhu's-Sikât*, I. 66.

534 el-İ'clî, *a.g.e.*, I. 181.

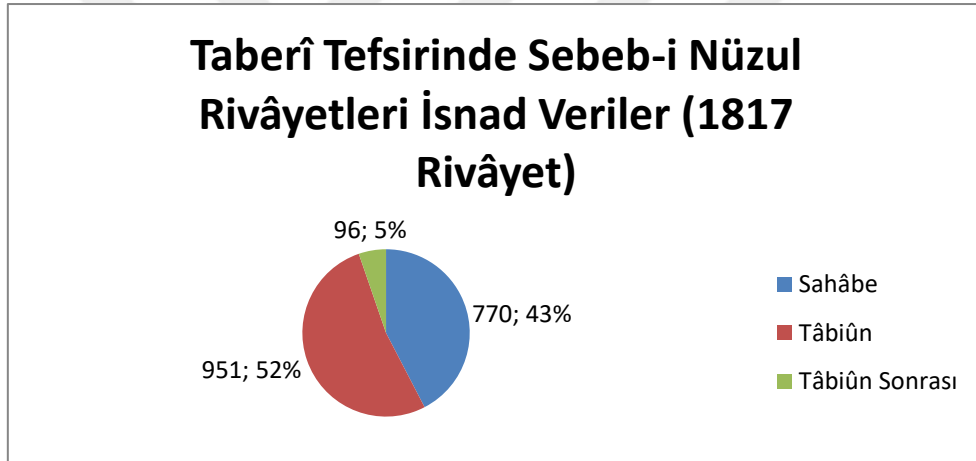
535 Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, Beyrut 1952, IV. 458.

536 İbn Hacer el-A'skâlanî, *Takrîbu't-Tehzîb*, tahk. Muhammed A'vvâme, Dâru'r-Reşîd, Suriye 1986, s. 160.

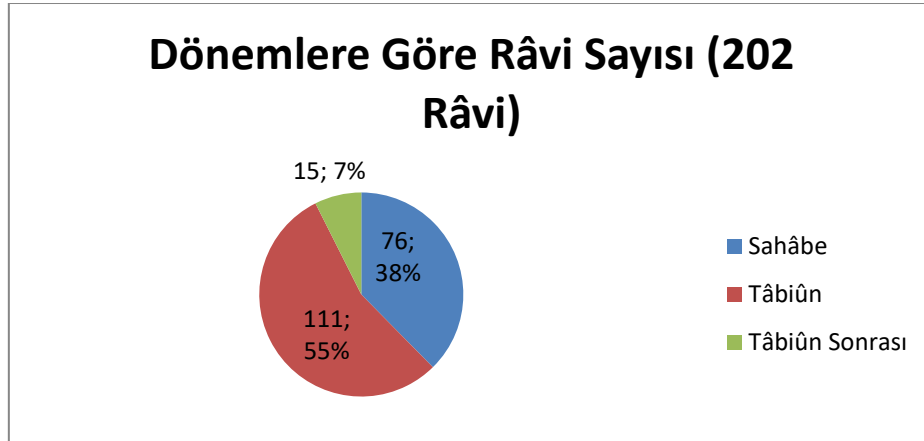
537 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III. 454.

Yurkarıda gördüğümüz gibi tâbiûn sonrası dönemde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin%41'i 39 rivayetle İbn Cüreyc'ten gelmiştir. %30'u ise 29 rivayetle Abdurrahman b. Zeyd el-Eslem'den gelmiştir. İbn İshâk 8 rivayetle %8'lik, Ma'mer b. Râşid ise 4 rivayetle %4'lük, Hadramî b. Lâhik 3 rivayetle %3'lük paya sahiptirler. Diğer ravilerden ise toplamda 13 rivayet gelmiş olup %14'lük bir paya sahiptirler.

Bu aşamada üç dönemi ayrı ayrı inceledikten sonra fotoğrafı daha net görebilmek için Sahâbe, Tâbiûn ve sonraki dönemde ne kadar rivayet geldiğini ve bu tabakalar arasında kaç raviden rivayet geldiğini oranlarıyla birlikte toplu olarak görelim.

Râvi Sayısına Göre Tespit

Sahâbe, tâbiûn ve sonrası dönemleri esbâb-ı nüzûl rivayetleri açısından genel bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda, sahâbeden toplamda 770 rivayet gelmiştir. Bu rakamla esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %43'ü sahâbe tarafından nakledilmiş olmaktadır. Râviler açısından değerlendirme yaptığımızda toplamda râvilerin %38'i sahâbe dönemine aittir. 76 sahabiden esbâb-ı nüzûl rivayeti gelmiştir.

Tâbiûn döneminde gelen rivayetlerin sayısı ise 951 rivayettir. Bu sayı bize esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %52'sinin tâbiûn tarafından nakledildiğini ortaya koymaktadır. Râvilerin %55'i tâbiûn dönemine aittir. 111 tabiinden rivayet gelmiştir.

Tâbiûn döneminden sonra ise toplamda 96 rivayet gelmiştir. Bu rakam ise tâbiûn döneminden sonra gelen esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sadece %5'inin onlara ait olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde 15 kişiden rivayet ulaşmıştır.

Bu sonuçlar bizi isnâd verileri açısından tefsir rivayetlerine getirilen eleştirilerin esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yansıtılmasının doğru olmadığına götürür. Bu eleştirilerde tefsirin, Taberî Tefsiri'nde %68 veya İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde ise %73'ünün tâbiûn ve sonraki dönemde oluştuğuna yer verilmektedir. Yukarıda da görüldüğü şekliyle Taberî Tefsiri'nde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %43'ü sahâbeden nakil yoluyla bize ulaşan rivayetlerdir. Genel olarak tefsir rivayetlerinde sahâbenin payı her iki tefsirde de %24 iken, esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde sahâbenin payı genel tefsir rivayetlerine göre neredeyse iki katına çıkmaktadır.

Diğer bir eleştiri de sahâbeden gelen rivayetlerin İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde %80'i Taberî Tefsiri'nde ise %65'inin İbn Abbâs'a dayanmasıdır. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde İbn Abbâs'ın payı düşmektedir. Taberî Tefsiri'nde söz konusu sahâbinin payı esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde %42'dir. Yani genel tefsir rivayetlerindeki payından yaklaşık %23 daha düşüktür. Diğer sahâbilerin paylarının toplamı ise %58'i

bulmaktadır. Ayrıca Şu hususu da 6zellikle belirtmemiz gerekmektedir. İbn Abbâs'ın payının yükselmesinde tekrarlar da önemli rol oynamaktadır. Tekrarları çıktığımızda İbn Abbâs'tan sadece 207 farklı ayetle ilgili sebep rivayeti geldiği görülecektir. Taberî Tefsiri'nde toplamda 541 ayet ve yerde **Sebeb**-i nüzul rivayeti geçtiğine göre, İbn Abbas'tan 207 farklı ayet ve yerde sebep-i nüzul rivayeti gelmesi tekrarlarla payının yükseldiğini göstermektedir.

Nüzul asrını resmeden Mekki surelerde İbn Mesûd'un oranı 23 rivayetle %50'dir. İbn Abbas'ın oranı ise 3 rivayetle %6-7 civarındadır. Yani İbn Mesûd'un oranı İbn Abbas'tan %43-44 daha fazladır.

Daha önce yer verdiğimiz tefsir değerlendirmelerinin dışındaki nüzûl asrını resmeden sebep rivayetlerine dikkat ettiğimizde Esbâb-ı nüzul rivayetleriyle ilgili verilerin vakıya uygun veriler olduğu belirgin bir Şekilde ortadadır. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) az sayıda tefsir rivayeti gelmiştir. Buna paralel olarak O'ndan gelen sebep-i nüzul rivayetlerin oranı %4'tür. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin muhatabı olan, nüzûl asrının Şahitleri olan sahâbeden gelen nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinin oranı 268 rivayetle %64'ünü oluşturmaktadır. Bu oran tefsir rivayetlerinin yaklaşık %55'inin geldiği tâbiûn döneminin sahip olduğu oranlardan farklı bir netice vermektedir. Zira gerçek sebep rivayetlerinde tâbiûnun payı sahâbenin payından %30 daha düşüktür. Tabiinden %34'le toplam 144 rivayet gelmiştir. Tabiinden sonraki dönemde ise %2'lik oranla toplam 9 rivayet gelmiştir.

Dikkat edilirse nüzûl asrından uzaklaŐıldıkça nüzûl asrını resmeden gerçek sebep rivayetlerinin oranları azalmakta, tefsir değerlendirmeleri Şeklindeki rivayetlerin oranları da artmaktadır. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen nüzul asrını resmeden rivayetlerin oranı %58, sahâbeden gelen nüzul asrını resmeden rivayetlerin

oranı %35, tâbûndan gelen nüzul asrını resmeden rivayetlerin oranı %25, tabiinden sonra gelen nüzul asrını resmeden rivayetlerin oranı %9'dur. Bu oranlar bize nüzul asrından uzaklaştıkça nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinin oranlarında azalma olduğunu göstermektedir. Nüzul asrını resmeden tefsiri değerlendirmelerde ise nüzul asrına yaklaşıldıkça oranlarda düşüş gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen nüzul asrını resmeden tefsiri değerlendirmelerin oranı %43, sahâbeden gelen nüzul asrını resmeden tefsiri değerlendirmelerin oranı %65, tabiinden gelen nüzul asrını resmeden tefsiri değerlendirmelerin oranı %75, tâbûn sonrasında gelen nüzul asrını resmeden tefsiri değerlendirmelerin oranı ise %91dir.

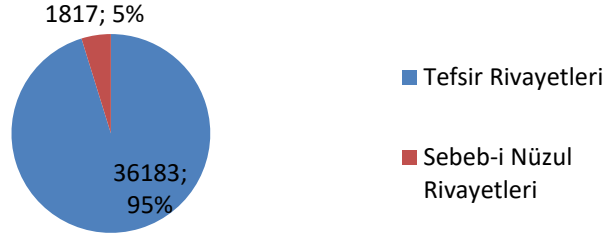
Fotoğrafi daha net görme açısından müfessirlerin tabakakatına göre tüm verileri tekrar görelim.

Müfessirlerin Tabakatına Göre Nüzul Asrını Resmeden Sebeb-i Nüzul ve Tefsiri Değerlendirmeleri Genel Tablo

	Sahâbe	Tâbiûn	Tâbiûn Sonrası
Sebeb Rivayeti	268 %64	144%34	9 %2
Tefsir Rivayeti	502 %36	807 %58	87 %6
Toplam	770%43	951%52	96%5

Burada dikkatimizi vermemiz gereken hususlardan biri de Taberî Tefsirinde sebeb-i nüzûl rivayetlerin oranıdır.

Taberî Tefsirinde Sebeb-i Nüzul Rivâyetlerinin Oranı(38,000)

Yukarıda pasta diliminde açıkça görüldüğü gibi tefsir rivayetleri içerisinde sebeb-i nüzûl rivayetlerinin oranı 38,000 rivayet içerisinde sadece 1817 rivayetle %5'tir. Bu oran bize sebeb-i nüzûl rivayetleri olmadan Kur'an'ın anlaşılamayacağı iddialarını çürüten kanıtlardan en önemlisidir.

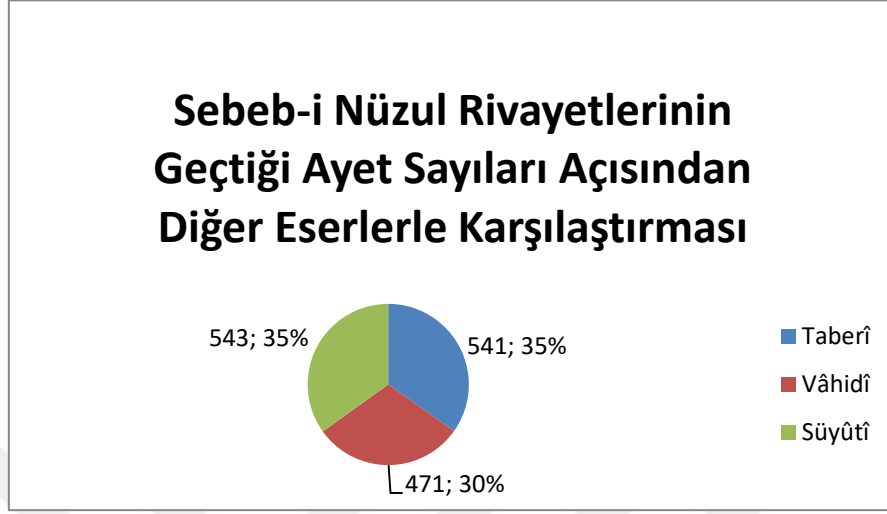
Son olarak Taberî'nin Tefsir'i, Vâhidî'nin *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'an* ve Süyûtî'nin *Lübâbü'n-Nükûl* adlı eserlerini sebeb-i nüzul rivayetleri açısından mukayese etmek istiyoruz. Burada kaç ayet ve yerde ne kadar rivayet geldiği, ne kadar ayeti kapsadığı ve toplam kaç sebep rivayetinin yer aldığı hususları mukayese edilecektir.

Bilindiği üzere Süyûtî eserinde Vâhidî'nin *Esbâbü'n-Nüzûl* adlı eserinden önemli ölçüde istifade etmiştir.

Vâhidî'nin (ö. 468/1076) *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'an* adlı eserinde 471 ayette esbâb-ı nüzûl rivayeti bulunmakta bu rivayetler 767 ayeti kapsamakta ve toplamda 883 rivayet bulunmaktadır.⁵³⁸ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Lübâbü'n-Nükûl* adlı eserinde

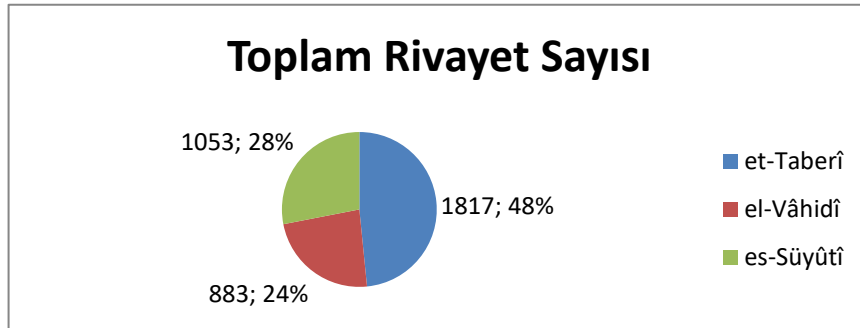
⁵³⁸ Vâhidî, *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'an*, s. 503

ise 543 ayette esbâb-ı nüzûl rivayeti mevcut olup 812 ayeti kapsamakta ve toplamda 1053 sebep-i nüzul rivayeti bulunmaktadır.⁵³⁹

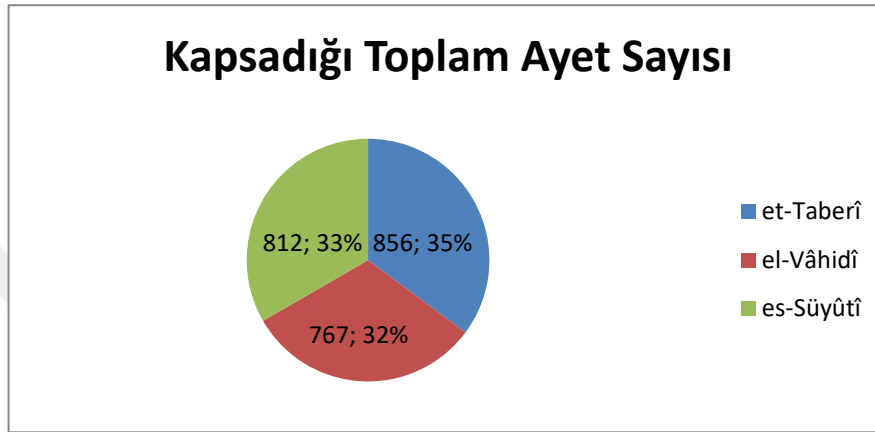
Yukarıda verilen oranlardan Taberî'nin Tefsir'nde sebep-i nüzul rivayetlerinin yer aldığı ayetlere göre esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sayısı müstakil olarak esbâb-ı nüzûl rivayetlerini toplayan Vâhidî'nin eserinden 70 daha fazla ayette esbâb-ı nüzûl rivayeti geçtiği ortadadır. Süyûtî'nin eserinde ise Taberî'nin eserinden 2 fazla yerde rivayet olduğu açıktır.

Ayrıca bu üç eseri söz konusu rivayetlerin kaç ayeti kapsadığı ve toplam sebep-i nüzul rivayetleri sayısı açısından incelemek istiyoruz.

⁵³⁹ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 314.

Rivayet sayıları açısından bu üç eseri değerlendirdiğimizde 1817 rivayetle et-Taberî'nin payı %48, 883 rivayetle Vâhidî'nin payı %24, Süyûtî'nin payı ise 1053 rivayetle %28'dir. Burada et-Taberî Tefsiri'nde sebep rivayetlerinin oranı diğer eserlerden yaklaşık%20-24 daha fazladır. Bu veriler sonraki dönemlerde sebep rivayetlerinin elemeye tabi tutulduğunu göstermektedir.

Kapsadığı ayet sayılarına bakıldığında ise Taberî birkaç puan fazla gözükse de yakın oranlarda olduğu anlaşılmaktadır. Taberî'nin eserinde yer alan rivayetler toplam 856 ayeti kapsamakta bu da %35'e karşılık gelmektedir. Vâhidî'nin eserinde yer alan rivayetler ise 767 rivayetle %32'ye ulaşmakta, Süyûtî'nin eserinde yer alan rivayetler de toplamda 812 ayeti kapsamakta bu sayı ise %33'e karşılık gelmektedir.

Bu veriler yukarıda da ifade ettiğimiz gibi toplam sebep rivayetlerinde azalma olmuş ama kapsadığı ayetlerde farklılık çok aza inmiştir. Mesela Süyûtî ile et-Taberî arasında sadece 44 ayet fark bulunmakta, el- Vâhidî ile arasında ise 89 ayet farkı bulunmaktadır.

Bu sonuçlar bize Taberî'nin Tefsir'nin esbâb-ı nüzûl rivayetleri için önemli bir kaynak olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca her ne kadar sebep rivayetleri hususu akli faaliyet alanı olarak görülmesi de akli faaliyete konu olduğu görülmekte ve

sonraki dönemlerde sebab-i nüzul rivayetlerinin elemeye tabi tutulduğu ve sayılarının azaldığı açıkça görülmektedir. Vâhidî *Esbab-ü Nüzûli'l-Kur'an* adlı eserini bu husustaki akli faaliyeti engellemek için kaleme aldığını ifade etmektedir.⁵⁴⁰

Daha önce sebep rivayetlerinin güvenilirliği için harici delillere ihtiyaç duyulduğu üzerinde durmuştuk. Söz konusu ihtiyaç tefsir için yapılan sebep rivayetleri için daha fazla olduğu izahtan varestedir.

E. CÂMIU'L-BEYÂN'DA SEBEB-İ NÜZUL RİVAYETLERİNİ DIŞARIDAN DESTEKLEYEN DELİLLER

Bu başlık altında sebab-i nüzûl rivayetlerini dışarıdan destekleyen delillere yer vereceğiz. Nüzul asrını resmeden tefsir değerlendirmeleri şeklindeki rivayetlerin harici delillere daha fazla ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu nedenle bu başlığa ikinci bölümde yer vermeyi daha uygun bulduk. Taberî, hangi tür rivayet olursa olsun eğer harici deliller varsa onlara yer vermeye çalışmaktadır. Zira onun, delili en kuvvetli görüşleri tercih ettiği Tefsir'inin mukaddimesindeki görüşlerinden anlaşılmaktadır.⁵⁴¹

Taberî'nin sebab-i nüzul rivayetlerini tefsir rivayetlerinin bir parçası olarak gördüğü gerçeğinden hareketle hem sebab-i nüzul hem de diğer tefsir rivayetlerini tercih ederken yararlandığı harici delillere yer vermek, onun bu konuya yaklaşımını daha bütüncül açıdan görme imkânı verecektir. O, sebab-i nüzul veya diğer tefsir

---

⁵⁴⁰ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*, s. 11.

⁵⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 92-93

rivayetlerine yer verdikten sonra tahliller ve değerlendirmeler yapıp bazen kabul etmekte bazen de reddetmektedir.

Müellifin görüşlerini özellikle selef ve haleften gelen rivayetlerle desteklemeye çalıştığı malumdur.⁵⁴² Bu rivayetlerden özellikle sebep rivayetlerinin önemi azımsanamayacak derecededir. Bir ayetle ilgili farklı rivayetlerden hangisinin tercih edileceği, kabul veya reddedilmesi gerektiği ehemmiyet kazanmaktadır. Taberî bunun için harici delillerden yararlanmış ve bu harici delillere dayanarak söz konusu rivayetleri kabul veya reddetme yolundan birini tercih etmeye çalışmıştır.

Taberî tefsirinde tefsir yöntemini kullanmış ve ayetlerin tefsirine başlarken genel olarak “القول في تأويل قوله تعالى” şeklinde bir başlık atarak başlamıştır. Görüşlerini destekleyici harici delillerden yararlanırken onları, ayrı bir başlık altında ele almaya çalışmıştır.

Mesela Bakara suresinin 196. ayetinin “*İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir.*” cümlesiyle ilgili görüşlere yer verdikten sonra kabul ettiği görüşü desteklemek için harici delile yer vermiş ve şöyle bir başlık atmıştır: “Allah Resulüden bu ayetin Hudeybiye senesinde sirkeler sebebiyle başındaki sıkıntının artması üzerine Ka’b b. Uca hakkında indiği ile ilgili haberler/hadisler gelmiştir.”⁵⁴³

Burada harici delillerden yararlanma yolunu tercih etmesinde genelde tefsir rivayetleri, özelde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin güvenilirliği probleminin etkisi büyüktür. Zira bu rivayetlerin önemli bir kısmı mürsel rivayetlerden oluşmaktadır.

---

⁵⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 453; Taberî, *a.g.e.*, VIII. 589; Taberî, *a.g.e.*, XX. 182;

⁵⁴³ Taberî, *a.g.e.*, III. 58.

İzzet Derveze *et-Tefsiru'l-Hadis* adlı eserinde bu hususa işaret etmektedir: “Âlimler ve müfessirler tefsir rivayetlerinin araştırılması ve eleştiriye tabi tutulması gerektiği görüşündedirler. Birçok görüş ve rivayette tevakkuf etmişler, eleştirmişlerdir. Bunların başında da müfessirlerin imam-ı Taberî gelmektedir.”⁵⁴⁴

Taberî'nin tefsir rivayetlerinin güvenilirlik problemini aşmak ve rivayetler arasında tercih yapmak isterken yararlandığı harici deliller:

1. Hadise Öncelik Vermesi

Sünnet, Kur'an ile birlikte dinin en önemli delil ve kaynaklarından. Taberî, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) Allah'ın indirdiği vahiy ve kitabın ayetlerinin yorumu hususunda beyan/açıklamanın madini/kaynağı olarak görmekte⁵⁴⁵ ve bir konuda sahih hadis varken başka bir görüşü kabul etmesinin mümkün olmadığı görüşünü ortaya koymakta ve bu nedenle görüşlerini hadislerle desteklemeye çalışmaktadır.

Mu'cemü'l-Üdebâ eserinde ifade edildiği gibi Taberî, dokuz yaşında doğduğu yer olan Taberistan'da hadis yazmaya başlamış⁵⁴⁶ ve İbn Humeyd er-Râzi'den yüz bin hadis yazdığı rivayet edilmiştir.⁵⁴⁷ Ayrıca, Muhammed Hamîd er-Râzî ve Müsennâ b. İbrâhim el-Âmülî hadis hocaları arasında yer almaktadır.⁵⁴⁸

---

⁵⁴⁴ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Kahire 1383, I. 241.

⁵⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 419.

⁵⁴⁶ Şihabu'd-Din ebu Abdillâh Yakut Hamevi, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, tahk. İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1993, VI. 2446.

⁵⁴⁷ Hamevi, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, VI. 2446-2447.

⁵⁴⁸ Muhammed Muhammed Tevfik, “Mecelletü'l-Beyân”, s. 24; Mustafa Fayda, “Taberî”, D.İ.A., İstanbul 2010, c. IXL. 314

Basra'da Muhammed b. Beşşâr el-Bündâr ve İbnü'l-Müsennâ başta olmak üzere bazı muhaddislerden Hz. Ali'nin, Basra ziyareti sırasında rivayet ettikleri dâhil birçok hadisle, Câhiliye, siyer ve Hulefâ-i Râşidîn dönemi haberlerinin rivayet icâzetini almıştır. Ayrıca o, Vâsıt'taki muhaddislerden birçok hadisin rivayet icâzetini elde edip önemli bir ilim ve kültür merkezi olan Kûfe'ye geçmiş, Kûfe'de hadis ve haber yönünden ünlü Ebû Küreyb Muhammed b. Alâ, Hennâd b. Serî İsmâil b. Mûsâ'dan hadis yazmıştır. Tirmizî⁵⁴⁹ ve Nesâî tabakasında veya altıncı tabaka ricâlinden bir muhaddis olarak bilinmektedir.⁵⁵⁰ Tefsirde hadisçilerin yaklaşımını benimsemesinde hadis ilmindeki derinliğinin etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Taberî Tefsiri'nde, “تظاهرت الأخبار عن رسول الله ﷺ”, “تظاهر الأخبار عن رسول الله ﷺ” ifadeleri 71 defa, “عن رسول الله ﷺ” ifadesi ise 466 defa geçmektedir. Bu ifadenin dipnot ve tekrarlarını çıkardığımızda 400 defa geçtiğini söylememiz mümkündür. Bu sonuçlara baktığımızda onun, sık sık görüşlerini desteklemek için hadislere müracaat ettiğini söyleyebiliriz. Tefsir'inde hadislerin oranının %8 olduğunu daha önce ifade etmiştik.

Hadis ilmiyle ne kadar iştiğal ettiğini gördükten sonra, görüşlerini hadisle nasıl desteklediğini görmek için örneklere geçebiliriz.

Taberî, Bakara suresinin “*başından rahatsız olur*”⁵⁵¹ ayetinde geçen eziyet/rahatsızlığın, baş ağrısı, yarılma vb. durumlar, başta sirkenin artması gibi özellikle tıraş olmayı gerektiren hususları kapsadığı, açıklamasını yaptıktan sonra bu ayetin Hudeybiye'de, başındaki sirkelerin artması nedeniyle rahatsız olan Ka'b b.

---

⁵⁴⁹ Mustafa Fayda, “Taberî”, D.İ.A., IXL. 315

⁵⁵⁰ Mustafa Fayda, “Taberî”, D.İ.A., IXL. 316

⁵⁵¹ Bakara, 2/196

Ucra hakkında indiğini ifade eden, Allah Resulü'nden gelen haberler olduğunu belirterek hadislerle ayetin anlamını desteklemeye çalışır.⁵⁵²

Müellif, Bakara suresinin “*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.*”⁵⁵³ ayetinde geçen “orta namaz” hakkında ikinci namazı, öğle namazı, akşam namazı, sabah namazı veya beş vakit namazdan biri hakkında indiğini ifade eden rivayetlere⁵⁵⁴ yer verdikten sonra şöyle demektedir: “Bu hususta doğru olan görüş, daha önce bu ayetin tefsirinde zikrettiğimiz Allah Resulü'nden gelen haber/hadisler nedeniyle ikinci namazıdır.”⁵⁵⁵

Ebu Cafer, Nisa suresinin “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de.*”⁵⁵⁶ ayetinde geçen “ulu'l-emr” ifadesinin idareciler, fakihler ve ilim adamları, Allah Resulü'nün ashabı, Hz. Ebu Bekr ve Ömer hakkında indiğini ifade eden rivayetlere⁵⁵⁷ yer verdikten sonra, doğru olan görüşün idareciler olduğunu ifade eden rivayet olduğunu ifade eder. Zira o, Allah'a itaat olan ve Müslümanların yararına olan konularda idarecilere ve imamlara itaati ifade eden haber/hadisler Peygamberimiz'den (s.a.s.) ulaşmıştır, demektedir.⁵⁵⁸

Taberî, A'râf suresinin “*Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.*”⁵⁵⁹ ayetinin namazda birbirlerine selam vermeleri, namazda konuşmaları, Allah Resulü'nün arkasında namazda iken seslerini yükseltmeleri, imam hutbedeyken susmak, imam, namazda veya hutbedeyken

---

⁵⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 58.

⁵⁵³ Bakara, 2/238.

⁵⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V. 168-221.

⁵⁵⁵ Taberî, *a.g.e.*, V. 221.

⁵⁵⁶ Nisa, 4/59.

⁵⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 497-502.

⁵⁵⁸ Taberî, *a.g.e.*, c.8, s. 502.

⁵⁵⁹ A'fâf, 7/204.

susulması hakkında indiği görüşlerine yer verir. O, bu görüşlerden en doğrusunun, imam namazdayken Kur'an okuduğunda imama uyanların susması, onu dinlemesi ve hutbe okurken imamın dinlenmesi hakkında indiğini ifade eden görüş olduğunu, zira bu konuda Allah Resulü'nden sahih haber geldiği izahını yapar.⁵⁶⁰

Müellif, Tevbe suresinin "İçlerinden, "Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz" diye Allah'a söz verenler de vardır."⁵⁶¹ ayetinin Sa'lebe b. Hâtıb el-Ensârî, Sa'lebe ve Muattıb b. Kuşeyr hakkında inen rivayetlere yer verdikten sonra bu ayet, Allah'ın münafıkların alametlerini bildirmesidir, demektedir. Yani "Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu."⁵⁶² ayetindeki anlamı kastediyorum, dedikten sonra bu görüşün benzerinin sahâbe, tâbiûn ve Allah Resulü'nden haberler geldiğini belirterek görüşünü sahâbe ve tâbiûnün görüşleri ve hadislerle teyit etmiştir.⁵⁶³ Bu görüşüne dayanarak şunu da söylememiz mümkündür. **Her ne kadar Sa'lebe kıssasına eserinde yer verse de tercih etmediği de açıktır.**

Ebu Cafer, Tâhâ suresi "Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."⁵⁶⁴ ayetinin kabir azabı hakkında indiği görüşündedir. Ayette geçen "dar bir geçim" in kabir azabı olduğunu bir hadisle desteklemektedir. O hadis ise şudur: "Bilir misiniz bu ayet "ona dar bir geçim vardır" kimin hakkında inmiştir? Dar geçim nedir bilir misiniz? Sahâbe: Allah ve Resulü daha iyi bilir, diye cevap verdiler.

---

⁵⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 345-353.

⁵⁶¹ Tevbe, 9/75.

⁵⁶² Tevbe, 9/77.

⁵⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV. 375-376.

⁵⁶⁴ Tâhâ, 20/124

Peygamberimiz: “Kabirde kâfirin azabıdır...”.⁵⁶⁵ Ayrıca o, üç ayet sonra “*Şüphesiz ahiret azabı daha şiddetli ve daha kalıcıdır.*”⁵⁶⁶ buyrulurken ahiret azabının daha şiddetli olduğunun belirtilmesi “dar bir geçim” den kastedilen şeyin, ahiret azabı olmadığını ifade eder ve ayrıca “dar bir geçim”i dünya azabı olarak düşünürsek Allah’tan yüz çeviren bütün kâfirlerin darlık içinde olması gerektiğini, bunun aksine kâfirlerin birçoğunun, Allah’a yönelen müminlerden daha rahat olduklarının görüldüğünü belirtir. Ona göre, “dar geçim” den maksat ahiret ve dünya azabı olmadığına göre üçüncü bir şık karşımıza çıkmaktadır. O da Berzah âlemidir.⁵⁶⁷

Taberî, Ra’d suresi “*Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O’nun yanındadır.*”⁵⁶⁸ ayetinin nüzul sebebi ile ilgili olarak en uygun ve en doğru görüşün Hasan ve Mücâhid’ten rivayet edilen görüş olduğunu, bu görüşün de Allah Resulü’nden mucize talep eden müşriklerin azapla tehdit edildiği ve onlara “*Allah’ın izni olmadan hiçbir Peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır.*”⁵⁶⁹ denilerek, haklarında kitapta sabit, belirlenmiş bir sürenin olduğu ve bu sürenin dolmasına kadar kendilerine mühlet verildiği bildirilmektedir. Daha sonra da bu süre, dolduğunda Allah eceli dolanın canını alır, rızkı bitenin rızkını keser, helak olma vakti geleni helak eder, malı helak olacaksa malını helak eder. İşte bu Allah’ın mahvıdır. Eceli, rızkı ve yiyeceği kalanlardan da dilediğini yaşatır ve onu mahvetmez. **İşte bu anlamda Allah Resulü’nden haber/hadisler gelmiştir.**⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIII. 394.

⁵⁶⁶ Tâhâ, 20/127

⁵⁶⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIII. 394.

⁵⁶⁸ Ra’d, 13/39.

⁵⁶⁹ Ra’d, 13/38.

⁵⁷⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVI. 488.

Müellif, Nisa suresi “Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulümetmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.”⁵⁷¹ ayetinin tefsirinde ayetin yorumunun, Abdullah b. Mesûd’un yaptığı yorum gibi olduğunu, bu yorumun ise Allah’ın, bir başkasında zerre miktarı veya daha fazla hakkı olan kişinin hakkını, ahiret gününde, Allah ile karşılaştığı günde zalimde bırakmayacağını, mazlumun hakkını her zalimden alacağını, ayetin, “(Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır”⁵⁷² bu kısmı ile ilgili ise, eğer iyiliği varsa onu kat kat arttıracağını, “ve kendi katından büyük bir mükâfat vereceğini”⁵⁷³, belirtir. Yine o, Abdullah b. Mesûd’a göre “büyük bir mükâfat”ın cennet olduğunu ifade eder. Müellif, Abdullah b. Mesûd ve Katâde’den gelen görüşlerden, her ikisinin de haklı taraflarının olduğunu, birinci görüş olan İbn Mesûd’un görüşününün **Allah Resulü’nden gelen haberle uyumlu olması nedeniyle bu görüşü tercih ettiğini**, ayrıca ayetlerin zahirinin de bu görüşün sıhhatine delalet ettiğini ifade etmiştir. Zira ayetin öncesinde Allah, itaati uğruna infak etmeyi teşvik etmiş, şeytana itaat uğruna yapılan infakı da yermiştir. Sonra bunu münafıklara vadettiği şeyle bağlamıştır⁵⁷⁴: “Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.”⁵⁷⁵

Ebu Cafer, Maide suresinin “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler...”⁵⁷⁶ ayetindeki topluluktan maksadın mürtetlerle savaşan Ebu Bekr ve arkadaşları, Yemenlilerden Ebu Musa’nın kabilesi, Yemenlilerin tümü veya

---

⁵⁷¹ Nisa, 4/40.

⁵⁷² Nisa, 4/40

⁵⁷³ Nisa, 4/40

⁵⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X. 419.

⁵⁷⁵ Nisa, 4/40

⁵⁷⁶ Maide, 5/54

Ensar'ın kastedildiğini ifade eden rivayetlere yer verir ⁵⁷⁷ ve sonunda şu görüşleri aktarır:

Bu konuda görüşlerin içinde doğru olan görüş, Allah Resulü'nden Yemenliler yani Ebu Musa el-Eş'a'ri'nin kavmi olduğu hususunda haber rivayet eden görüştür. Eğer bu hususta Allah Resulü'nden rivayet edilen haber olmasaydı, bana göre “Onlar Ebu Bekr ve arkadaşlarıdır” diyen görüş daha doğru görüştür. Zira Allah Resulü döneminde Müslüman olduğunu izhar edip sonra mürted olanlarla Allah Resulü'nden sonra yalnızca Ebu Bekr ve arkadaşları savaşmıştır. Fakat bu konuda görüşü Allah Resulü'nden gelen habere bıraktık. Zira Allah Resulü, Allah'ın indirdiği vahiy ve kitabın ayetlerinin yorumu hususunda beyan/açıklamanın madeni/kaynağını teşkil etmektedir. ⁵⁷⁸

Taberî, Tevbe suresi “*İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit*”⁵⁷⁹ ayetinde geçen mescitten maksadın, Allah Resulü'nün minberi ve kabrinin içinde olduğu mescit veya Mescid-i Kuba şeklinde iki görüş olduğunu,⁵⁸⁰ bu görüşlerden en doğru olan görüşün, **sahih hadise dayanması dolayısıyla “Allah Resulü'nün mescididir, diyen görüş** olduğunu ifade eder.⁵⁸¹

Müellif, Hac suresinin “*وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ*”⁵⁸² ayeti hakkında bazılarının lafız olarak sonra gelen ama mana olarak öncelik hakkı olan bir cümle olduğu görüşünde olduklarını, bu takdir de mananın şöyle olduğunu: “*Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir.*”⁵⁸³ “*Onlar için bir de demirden topuzlar vardır.*”⁵⁸⁴ “*Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.*”⁵⁸⁵ O, bu görüş sahiplerinin mananın

---

⁵⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 411-417.

⁵⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, X. 419.

⁵⁷⁹ Tevbe, 9/108

⁵⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV. 476-479.

⁵⁸¹ Taberî, *a.g.e.*, XIV. 479.

⁵⁸² Hacc, 22/21

⁵⁸³ Hacc, 22/19

⁵⁸⁴ Hacc, 22/21

⁵⁸⁵ Hacc, 22/19

böyle olması gerektiğini savunduklarını belirtir. Zira onlara göre melek, demir topuzla vurup başını deler. Sonra başına kaynar su döker ve böylece su karnını yırtar. Taberî bu görüşün aksine **Allah Resulü'nden gelen haberin yukarıdaki görüşün aksini ifade ettiğini belirtir.** Çünkü Allah Resulü, başlarına sıcak su döküldüğünde kafataslarına nüfuz edip karınlarına ulaşacağını haber vermiştir. Müfessirlerin yorumu da bu şekildedir. Eğer kaynar su dökülmeden demir topuzlar kafataslarını delseydi, o zaman “Kaynar su kafatasına ulaşır” hadisinin manası olmazdı. Dolayısıyla buradaki görüş yukarıdaki görüş sahiplerinin söyledikleriyle çelişmektedir.⁵⁸⁶

Ebu Cafer, İbrahim suresinin “*Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar.*”⁵⁸⁷ ayetinde geçen “dünya hayatı” kelimesi hakkında müfessirlerin ihtilaf ettiklerini, bir kısmının bu cümleden maksadın, kıyamet kopmadan önce kabirlerinde Allah onları sağlamlaştırır, olduğunu,⁵⁸⁸ diğerlerinin ise bu kelimedenden maksadın, Allah iman edenleri dünya hayatında imanla sağlamlaştırır. İşte “Kavl-i sâbit” budur. “Ahirette” ise kabir sorgusudur, dediklerini ifade eder.⁵⁸⁹ O, bu görüşlerin detaylarına yer verdikten sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “**Bu konuda doğru olan görüş, Allah Resulü'nden gelen haberle örtüşen görüştür.** O görüş de, “Allah, iman edenleri dünya hayatında, sabit bir sözle sağlamlaştırır” yani dünya hayatında Allah ve Resulüne iman etmekle sağlamlaştırır. “ahirette” ise dünya hayatında sağlamlaştırdığı şeyin aynısıyla sağlamlaştırır. O sağlamlaştırma ise,

---

⁵⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 592.

⁵⁸⁷ İbrahim, 14/27.

⁵⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI. 589.

⁵⁸⁹ Taberî, *a.g.e.*, XVI. 602.

kabirlerinde sahip oldukları tevhid inancı ve Allah Resulü'ne imandan soruldukları zaman sağlamlaştırmadır.⁵⁹⁰

Taberî, Secde suresi “*Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar.*”⁵⁹¹ ayetinde geçen “yataklarından kalkarlar” ifadesinin akşam ve yatsı namazları arasında namaz kılanlar, akşam namazını kılanlar, yatsı namazını bekleyenler, gece namazı kılanlar ve Allah’ı sürekli zikredenler hakkında indiği hususunda görüş ve rivayetlerin olduğunu⁵⁹² ve bu konuda doğru görüşün şu şekilde olduğunu açıklamaktadır:

Araplar arasında yataktan kalkma ifadesi, özellikle insanların bilinen vakitte uykusundan uyanmasıdır. Bu ise gündüz değil, gecedir. Böyle anlaşılmazsa uykunun her uyunduğu zaman kalkanlara şamil olabilir. Akşam ve yatsı namazları arasında namaz kılanlar, yatsı namazını bekleyenler, gece namazı kılanlar ve geceleyin Allah’ı sürekli zikredenler hakkında da inmiş olabilir. Ancak gece namazı hakkında inmiş olması bana daha uygun gelmektedir. Zira bu anlam kelimenin en açık anlamlarından ve sözün zahirine bakıldığında en yaygın anlamı olduğu ve ayrıca bu konuda **Allah Resulü’nden de haber gelmiştir.** Allah Resulü: Size hayır kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır. Sadaka hataları siler. Gece ortasında namaz kılmak buyurdu ve şu ayeti okudu:⁵⁹³ “*Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar.*”⁵⁹⁴

---

⁵⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI. 602.

⁵⁹¹ Secde, 32/16

⁵⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX. 178-180.

⁵⁹³ Taberî, *a.g.e.*, XX.180-181.

⁵⁹⁴ Secde, 32/16.

Müellif, Leyl suresinin “*en güzel sözü tasdik ederse*”⁵⁹⁵ ayeti hakkında ileri sürülen görüşler hakkında, vahyin zahirinin işaret ettiği ve en doğru olan görüş, yaptığı iyiliğe Allah’ın karşılık vereceği, yerini dolduracağını tasdik manasını ifade eden görüştür. Bu görüşün en doğru görüş olmasının sebebini ise o, daha önce Allah Teâlâ’nın infak edip infakının yerinin doldurulmasını talep eden kişiyi zikrettiğini, dolayısıyla bu ifadeden sonra en uygun mananın, infakı, rızasına uygun olduğu sürece Allah’ın yerini dolduracağı vadinin tasdik edilmesi, manası olduğunu, ayrıca bu konuda **Allah Resulü’nden haberin de geldiğini, bu hadisin ise,**⁵⁹⁶ “*Güneşin her battığı gün iki tarafında iki melekten biri, “Ya Rabbi, infak edene karşılığını ver!” diye, diğeri de, “Cimrilik edenin malını helak et!” diye dua eder.*⁵⁹⁷ Hadisi olduğunu ve ayrıca bu konuda Allah şu ayetleri indirdiğini, “*Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah’a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. Fakat kim cimrilik eder, kendini Allah’a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.*⁵⁹⁸ ifade eder.

2. İcmâ (Çoğunluğun Görüşü) Tercih Etmesi

Müellif tefsirinde tarih, siyer ve tefsircilerin icmâından⁵⁹⁹ ehl-i te’vilin icmâ etmelerinden,⁶⁰⁰ Sahâbe ve tâbiûn müfessirlerinin tamamının aynı görüşte

---

⁵⁹⁵ Leyl, 92/6.

⁵⁹⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 470.

⁵⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, c.24, s.470.

⁵⁹⁸ Leyl, 92/5-10

⁵⁹⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X. 208-209.

⁶⁰⁰ Taberî, *a.g.e.* XVII. 483-484.

olduğundan,⁶⁰¹ tek kişinin söylediği ile bir gurubun nakli, kavli ve ameli bir delile dayanarak söylediğine itiraz etmenin caiz olmadığı görüşlerini dile getirmektedir.⁶⁰²

Taberî, Maide suresinin “(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti.”⁶⁰³ ayetinin yorumuyla ilgili iki görüşün olduğunu (Âdem’in yakın veya uzak soyundan olması) ve bu iki görüşten en doğru olan görüşün açıklamasını ise şöyle yapar:

Kurban adayan iki kişinin Hz. Âdem’in soyundan iki oğlu olduğunu, daha uzak soyundan İsrailoğullarından birilerinin olmadığını ifade eden görüştür. Zira Allah Teâlâ kulları için hiçbir mana ifade etmeyecek kelimelerle hitap etmekten münezzehdir. Bu ayete muhatap olanlar meleklerin, şeytanların ve diğer varlıkların değil, Âdem’in çocuklarının Allah için kurban adadıklarını biliyorlardı. Eğer onlar, bu bilgiyi biliyorlarsa makul olan, Allah’ın kitabında zikrettiği Âdem’in oğulları ile ilgili olmayan bu ifadenin (ikinci görşe göre uzak soy kabul ediliyor) onlar için Allah’ın bu ifadeyi zikretmesinde bir faydasının olmaması gerektiğidir.⁶⁰⁴ Allah’ın onlara hiçbir mana ifade etmeyecek şekilde hitap etmesi caiz olmadığına göre, Âdem’in çocuklarından maksat birinci dereceden çocuklarıdır. Yoksa uzak soyundan gelen çocuklar kastedilmemiştir. Sonra **tarih, siyer ve tefsircilerin icmâsı ile** bu iki çocuk Âdem’in çocuklarıdır. Bu olay Âdem döneminde ve zamanında yaşanmıştır. Dolayısıyla tanık olarak bu yeter.⁶⁰⁵

---

⁶⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 168-169.

⁶⁰² Taberî, *a.g.e.*, II. 328.

⁶⁰³ Maide, 5/27.

⁶⁰⁴ Taberî, bu ifadeleriyle kelimenin ifade ettiği zahir anlamın dışına çıkılmasını faydası olarak görmektedir.

⁶⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 208-209.

Taberî, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'an'da faydasız bir şeyin olmadığını ifade etmişti. Aynı anlayışla Allah'ın, kulların hiçbir faydasına olmayan kelimelerle hitap etmesinin mümkün olmadığını ifade ederek, ayette geçen “نبايني ادم” ifadesinin Âdem'in çocukları olduğunu ve bu ifadenin kapsamının dışındaki yorumları, görüşleri kabul etmediğini belirtir. Müellif bununla da yetinmeyerek tefsir, siyer ve müfessirlerin icamasının da bu görüş doğrultusunda olduğunu ifade ederek görüşünü müdellel kılmaktadır.

Ebu Cafer, İsrâ suresinin “*Hani sana, "Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını (daha da) artırdı.*”⁶⁰⁶ ayetinde geçen “*Sana gösterdiğimiz o rüyayı da*” cümlesindeki rüyadan maksadın ne olduğu hakkındaki görüşlere ve nüzul rivayetine yer verir⁶⁰⁷ ve bu görüşlerden en doğru olanının, Allah Resulü'nün gördüğü rüyadan maksat, yürütüldüğü gece Beytü'l-Makdis ve Beytü'l-Makdis yolunda gördüğü ibretlik olay ve ayetlerdir, diyen görüş olduğunu, bu konuların bir kısmını surenin başında zikrettiğini, bu görüşe doğru demesinin sebebinin ise, **ehl-i te'vilin delillerinin bu ayetin bu konuda indiği hususunda icmâ etmeleri olduğunu**, dolayısıyla bu ayetin anlamının, Mekke'den Beytü'l-Makdis'e yürütüldüğünde gösterdiğimiz rüya, onlara haber verildiğinde insanlar, İslam'dan irtidâd edenler ve Mekke Müşrikleri için sapıklıkları ve küfürlerini artıran bir fitneydi, şeklinde olduğunu belirtir.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶ İsrâ, 17/60.

⁶⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 480-483

⁶⁰⁸ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 483-484.

Taberî, Bakara suresinin “*İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde «Allah'a ve ahiret gününe inandık» derler.*”⁶⁰⁹ ayeti ile ilgili olarak ehl-i te’vilin tamamı bu ayetin münafıklardan bir gurup hakkında indiği ve bu sıfatın onlara ait bir sıfat olduğu hakkında icmâ ettiklerini belirtir.⁶¹⁰

O, yine aynı surenin “*De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir.*”⁶¹¹ ayetinin nüzülü hakkında İsrailoğullarından Yahudilere cevap olarak indiği hususunda te’vîl ilmini bilenlerin icmâ ettiklerini ifade etmektedir.⁶¹²

Müellif, Bakara suresi “*Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*”⁶¹³ ayetinin Allah Resulü’ne İbn Hadramî ve katili hakkında indiği hususunda te’vîl ehli arasında ihtilaf olmadığını ifade etmekte ve bunu ıspat eden delillere yer vermektedir.⁶¹⁴

Ebu Cafer, Fatiha suresinin 6. ayetinin tefsiri hakkında bazı yorumcuların “*Bizi doğru yola ilet*”⁶¹⁵ ayetinin manasının, ahirette bizi cennetin yoluna ilet, şeklinde olduğunu zannettiklerini, bu görüşlerini de Saffât suresinde geçen şu ayette olduğu gibi “*onları cehennem yoluna koyun*”⁶¹⁶ yani oraya girdirin, anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. O, ise “Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım

---

⁶⁰⁹ Bakara, 2/8

⁶¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 268.

⁶¹¹ Bakara, 2/97.

⁶¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 377.

⁶¹³ Bakara, 2/216

⁶¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 301-302.

⁶¹⁵ Fâtiha, 1/6.

⁶¹⁶ Saffât, 37/23

dileriz.” ayeti ve müfessirlerden gelen delillerin şهادetiyle yukardaki görüşün hatasının açık olduğunu ifade eder. Ona göre, **sahâbe ve tâbiûn müfessirlerinin tamamı** ayette geçen “الصراط” kelimesinin manasının yukarıdaki görüşün verdiği anlamın dışındaki bir mana üzerinde icmâ ettiklerini, “yalnız senden yardım dileriz.” cümlesinin, kulun Allah’a ibadet edebilmesi için ondan yardım istemesi olduğunu, “اهدنا” sözünün de ömrünün geri kalan kısmında hidayet üzerinde sebat edebilme isteğinden ibaret olduğunu izah eder.⁶¹⁷

Taberî, Bakara suresinin "*Kalplerimiz muhafazalıdır*" dediler. *Öyle değil. İnkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.*"⁶¹⁸ ayetinin tefsirinde “غلف” kelimesinin kırâatiyle ilgili, İttifakla delile dayanan bir mesele, ulaştığı kişi için delil niteliğindedir. Tek kişinin söylediği ile bir gurubun nakli, kavli ve ameli bir delile dayanarak söylediğine itiraz etmek caiz değildir, demektedir.⁶¹⁹

O, yine Bakara suresinin “*Hani İbrahim, "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. (Allah ona) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için" demişti. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"⁶²⁰ ayetinde geçen “فصرهن إليك” kelimesine parçala, darmadağın et anlamı değil de sana yönlendir, alıştır ve topla anlamında mana verilmesinin, birkaç kişinin ortaya attığı bir görüş olduğunu, dolayısıyla bunu

---

⁶¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 168-169.

⁶¹⁸ Bakara, 2/88

⁶¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 328.

⁶²⁰ Bakara, 2/260.

kabul etmesinin mümkün olmadığını ifade etmeye çalışır.⁶²¹ Müellif bu tavrıyla bu görüşü şaz bir görüş olarak gördüğünü belirtmektedir.

3. Sahâbeden Gelen Haberlere Öncelik Vermesi

Taberî, sebep rivayetlerinin bir kısmında sadece sahâbeden gelen rivayetlere atıfta bulunarak tercih yapmakta bazende hem sahâbe ve hem de tabiinden gelen rivayetlere atıfta bulunarak tercihlerde bulunmaktadır. Şimdi sadece sahâbeden gelen haberlere atıfta bulunarak tercihte bulunduğu ayetlere yer vereceğiz.

3.1. Sadece Sahâbeden Gelen Haberler

Taberî, sahâbeyi Kur'an'ın anlamlarını, hangi sebeple indiğini ve ayetlerle kastedilen manayı daha iyi bildiklerini,⁶²² sahâbe ve tabiinden gelen ve kabulü hususunda hiçbir bahane bırakmayacak nitelikte olan haberlere dayanan görüşlere zıt bir görüşü caiz görmediğini,⁶²³ ayrıca sahâbeyi toplumun durumunu bilen ve yaşadığı olaylara şahit olanlar olarak gördüğünü,⁶²⁴ mukaddimesinde ise müfessirlerin görüşlerinin makbul sayılması için seleften sahâbe ve imamların, haleften tabiûn ve ümmetin âlimlerinin görüşlerinin dışına çıkmaması gerektiğini şart olarak ileri sürmektedir.⁶²⁵ O, ayrıca te'vîl ehlinin görüşlerini bilmeyen ve tefsir ehlinin selefin

---

⁶²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V. 504.

⁶²² Taberî, *a.g.e.*, XXII. 108.

⁶²³ Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 288.

⁶²⁴ Taberî, *a.g.e.* XXIII. 389.

⁶²⁵ Taberî, *a.g.e.*, I. 92-93

görüşlerini az rivayet edenleri eleştirmekte, yorum ve yöntemlerini doğru bulmadığını ifade etmektedir.⁶²⁶

Müellif, Bakara suresinin “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.*”⁶²⁷ ayetinde geçen “*Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın*” cümlesinin, Ensar’dan birinin Müslümanların meyve sadakalarını astığı yere, adi bir hurma salkımı asması sebebiyle indiği veya helal olanı bırakıp pis olan haram malı, infak etmeyin⁶²⁸ şeklinde iki ayrı mana verildiğini ifade ettikten sonra ayetin te’vîlinin, **Allah Resulü’nün ashabından senedleri sahih rivayetlerle gelen ve te’vîl ehlinin ittifak ettiği** birinci manayı ifade edengörüş olduğunu, yoksa ibn Zeyd’in dediği gibi haram olanı vermeyin görüşünün ise doğru bir görüş olmadığını belirtir.⁶²⁹

Ebu Cafer, Nisa suresinin “*Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın.*”⁶³⁰ ayetinde geçen sarhoşluğun, içerek sarhoş olmak ve uyku sarhoşluğu olarak yorumlandığını,⁶³¹ bu iki görüşten en uygun olanının ise, içkinin haram kılınmasından önce, sarhoşken namaza yaklaşmayı, Allah’ın Müminlere yasakladığını ifade eden görüş olduğunu ifade eder. Zira ona göre, **Allah Resulü’nün ashabından gelen haberlerin** bunun Allah tarafından yasaklama olduğunu doğruladığını,

---

⁶²⁶ Taberî *Câmiu’l-Beyâ*, I. 132.

⁶²⁷ Bakara, 2/267.

⁶²⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, V. 559-563.

⁶²⁹ Taberî, *a.g.e.*, V. 563

⁶³⁰ Nisa, 4/43

⁶³¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII. 375-378.

dolayısıyla bu ayetin kimler hakkında indiğine yer verdiyse onlar hakkında indiğini belirtmektedir.⁶³²

Taberî, Maide suresi “*Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla "İnandık" diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin.*”⁶³³ ayetinin nüzul sebepleri hususunda, en doğru olan görüşün, bu ayetten kastedilen münafıklardan bir guruptur, diyen görüş olduğunu, bu ayetin kapsamına İbn Suriye'nin, Ebu Lübâbe'nin veya bunların dışında birinin girmesinin de caiz olduğunu belirtir. Ona göre, bu konuda rivayet edilenlerin en kesin olanının, daha önce rivayet ettiği Ebu Hureyre ve Berâ b. Azib'den gelen rivayet olduğunu, **bu kişilerin Allah Resulü'nün ahabından olan iki kişi olduğunu**, dolayısıyla bu konudaki en doğru görüşün İbn Suriye'yi kasteden görüş ifade eder.⁶³⁴

Müellif, yine Maide suresi “*Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah size yaptıklarınızı haber verecektir.*”⁶³⁵ ayetinin ehlikitap hakkında indiği vb. görüşlere yer verdikten sonra, en uygun görüş ve yorumun **Ebu Bekr es-Siddîk'tan gelen**, “*Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin.*” cümlesinin anlamının, Emrettiğini yerine getirerek ve ona itaat ederek amele sarılın. Yasakladığı şeyden de kaçın ki yoldan sapan kimse size zarar veremesin”, görüşü olduğunu belirtir.⁶³⁶

Ebu Cafer, Ahkaf suresinin “*De ki: "Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şâhit de bunun benzerini*

---

⁶³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, VIII. 378.

⁶³³ Maide, 5/41.

⁶³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, X. 308.

⁶³⁵ Maide, 5/105.

⁶³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, XI. 152.

(Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?). Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.”⁶³⁷ ayetinde geçen “İsrailoğullarından bir şahit” cümlesinden maksadın Mûsâ (a.s.) olduğu,⁶³⁸ Mesrûk'tan gelen rivayette ise, yemin ederek bu ayetin Abdullah b. Selâm hakkında inmediğini, zira bu ayetin Mekke'de indiğini, Abdullah b. Selâm'ın ise Medine'de Müslüman olduğunu belirtir. Ayrıca o, bu ayetin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kavmiyle tartışması üzerine indiğini ifade eder.⁶³⁹ Bu rivayetin dışındaki diğer rivayetlerde de bu şahsın Abdullah b. Selâm olduğu ifade edilmiştir. Ona göre, bu görüşler içinde en doğru olan görüş vahyin zahirine en yakın görüş olması dolayısıyla Mesrûk'un görüşü olduğunu ve bu görüşün, ayetin siyakına da uygun düştüğünü ifade eder. Ancak **Allah Resulü'nün ahabının** bir gurubundan gelen haberlerin, bu ifadeyle kastedile kişinin, Abdullah b. Selâm olduğunu bildirmesi, ehl-i te'vîlin çoğunluğunun da bu görüşte olması ve onların Kur'an'ın anlamlarını, hangi sebeple indiğini ve bununla ne kastedildiğini daha iyi bilmeleri,⁶⁴⁰ nedeniyle ashaptan bir guruptan gelen rivayetlerin aksini ifade eden bir görüşü kabullenemeyeceğini ifade etmektedir.

Taberî, Müminun suresinin “*Sonunda onlara şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de bakarsın onun içinde ümitsizliğe düşüvereceklerdir.*”⁶⁴¹ ayetini Mücâhid'in, açlık kapısının, Kureyş'e açılması olarak yorumladığını, Mücâhid'in bu görüşünün ayetin en doğru yorumu olduğunu, **İbn Abbâs'tan gelen haberin de sahih bir haber olduğu**, bu haberin ise, Allah Resulü'nün duasıyla Kureyş'in başına

---

⁶³⁷ Ahkâf, 46/6.

⁶³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII. 102-

⁶³⁹ Taberî, *a.g.e.*, XXII. 102-103

⁶⁴⁰ Taberî, *a.g.e.*, XXII. 107-108.

⁶⁴¹ Müminun, 23/77.

gelen açlık ve Sümame b. Asal olayı hususunda bu ayetin indiğini ve olayın, Bedir savaşından sonra gerçekleştiğini belirtir.⁶⁴²

Müellif, Cuma suresinin “*onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koşular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*”⁶⁴³ ayetinde geçen “eğlence” den maksadın Câbir’den gelen davul sesi rivayeti olduğunu ve **Cabir’in kavmin durumunu bilen ve yaşadığı olaylara şahit olan** birisi olduğunu ifade eder.⁶⁴⁴

3.2. Sahâbe ve Tabiinden Gelen Haberler

Taberî, Maide suresi “*İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever*”⁶⁴⁵ ayetinin nüzulü hakkında “*Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.*”⁶⁴⁶ ayeti inince içkinin haram kılınmasından önce, içki içip vefat eden veya içki içenlerin durumunun Allah Resulü’ne sorulması üzerine 93. ayetin indiğini ifade etmektedir.⁶⁴⁷ Ayrıca o,

---

⁶⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 61.

⁶⁴³ Cuma, 62/11.

⁶⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII. 389.

⁶⁴⁵ Maide, 5/93.

⁶⁴⁶ Maide, 5/90.

⁶⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 576.

kendi görüşünü destekleyecek haberlerin **sahâbe ve tabiinden** geldiğini de belirtmektedir.⁶⁴⁸

Müellif, Maide suresinin “*Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Halbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)*”⁶⁴⁹ ayeti hakkındaki görüşlerin en doğrusunun, bazı meselelerde Allah Resulü’ne çok soru sorulması üzerine inmiştir, diyen görüş olduğunu ifade eder. Bu soruların ise, İbn Hüzafe’nin babasının kim olduğunu sorması, Hz. Peygamber’in (s.a.s.), “Allah haccı farz kıldı” demesi üzerine, “Her sene mi? diye soran kişinin sorusu gibi soruların olduğunu ve bu konuda **sahâbe, tabiûn ve ehl-i te’vîlin** genelinden haberler geldiğini belirtir.⁶⁵⁰ Ayrıca o, Mücâhid’in İbn Abbâs’tan rivayet ettiği görüşün⁶⁵¹ de doğrudan çok uzak bir görüş olmadığını, Ancak **sahâbe ve tabiûndan gelen haberlerin bu görüşün aksini ifade etmesi nedeniyle bu görüşü hoş görmediğini ifade eder.** Sorunun bahîra, sâibe, vasîle ve hâm’dan soru sorarak, Allah’ın Resulüne, sorulmasının hoş görmediği sorulardan olmasının da inkâr edilemeyeceğini, bu konuda haccın her yıl mı veya yılda bir defa mı farz? sorusu ve Abdullah b. Huzafe’nin babasının kim olduğu sorusunu, Allah’ın hoş görmediği gibi, ayetin tüm bu soruların sorulması hususunda nehiy/yasak için indiğini ve Haber verenlerin ayetin iniş sebebinin bir kısmını haber verdiğini belirtir. Ona göre bu görüş, en doğru olan görüştür. Zira

---

⁶⁴⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X. 577.

⁶⁴⁹ Maide, 5/101

⁶⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XI. 112.

⁶⁵¹ Bahîra, sâibe, vasîle ve hâm’dan soru sorulması. Taberî, *a.g.e.*, XI. 111.

haberlerin çıkış kaynakları tüm bu anlamları doğrulamaktadır. Öyleyse manaları tüm kapsadığı doğru anlamlara yönlendirmek doğru bir davranış olacaktır.⁶⁵²

Ebu Cafer, Tâhâ suresinin “*Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim.*”⁶⁵³ ayetinde geçen “*neredeyse onu gizleyecektim.*” ifadesinin iki zıt anlama geldiğini ifaden eden rivayetlere yer verdikten sonra, doğru olan görüşün “onu neredeyse kendimden gizleyecektim” anlamının olduğunu, bu görüşün doğruluğuna işaret eden hususun ise, Allah’ın Kur’an’la Araplara bildikleri ve birbirlerine hitap ettikleri dille hitap ettiğini, Araplardan bir haberi çok gizli tutmak isteyen kişinin şöyle dediğini, “Bu işi çok fazla gizlemek istememden dolayı az kala kendimden de gizleyecek, gücüm yetseydi kendimden de saklayacaktım.” İfade eder. Dolayısıyla o, Araplar sözü kendi aralarında nasıl kullanıyorlarsa Allah’ın da aynı şekilde hitap ettiğini ve bu görüşünün dışında görüşlerin de ortaya konulduğunu ve kendisinin **sahâbe ve tabiinden olan** ilim ehlinin görüşüne muvafakat etmesi dolayısıyla bu görüşlerin dışındaki görüşü tercih ettiğini belirtir. Zira sahâbe ve tabiinden gelen ve kabulü hususunda hiçbir bahane bırakmayacak nitelikte olan haberlere dayanan görüşlere zıt bir görüşü caiz görmediğini, kendi görüşünün dışında Arap kelamı hususunda itiraz edenlerin **sahâbe ve tabiinden hiçbir imamın görüşüne dayanmadıklarını ifade eder.**⁶⁵⁴ Taberî, bazen tâbiûnûn görüşünü sahâbenin görüşüne tercih ettiğini de belirtmektedir. Bu konuya aşağıda yer verilecektir.

---

⁶⁵² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XI. 112.

⁶⁵³ Tâhâ, 20/15

⁶⁵⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVIII. 288.

4. Tâbiûnun Görüşlerine Öncelik Vermesi

Taberî'nin Sahâbe ve tabiinden gelen ve kabulü hususunda hiçbir bahane bırakmayacak nitelikte olan haberlere dayanan görüşlere zıt bir görüşü caiz görmediğini,⁶⁵⁵ daha önce belirtmiştik. Ayrıca mukaddimesinde müfessirlerin görüşlerinin makbul olabilmesi için seleften sahâbe ve imamlarının, haleften tabiûn ve ümmetin âlimlerinin görüşlerinin dışına çıkılmamasını şart koştuğunun üzerinde de durmuştuk.⁶⁵⁶ Müellife göre, nüzûl asrını bilmeleri ve olaylara şahit olmaları dolayısıyla sahâbenin önceliği vardır. Yalnız başka delillerle desteklenirse sahâbenin görüşünün aksine tâbiûnun görüşünü de tercih edebilmektedir. Aşağıda verdiğimiz misallar bu hususu desteklemektedir.

Müellif, mesela Bakara suresinin “*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir.*”⁶⁵⁷ ayetinden maksadın, İbn Abbâs’a göre namaz, yani namaz kılıp ondan başka bir şey yapmamanız iyilik değildir görüşüne, Katâde’den ve Rabi’ b. Enes’ten doğu ve batıya yönelip namaz kılan Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında indiğini ifade eden görüşlere yer verir ve sahabi olan **İbn Abbâs**’ın görüşünün yerine Katâde ve Rabi’ b. Enes’in görüşünü en uygun görüş olarak görür. Bunun gerekçesinin ise **ayetin siyakının** Yahudi ve Hıristiyanlardan bahsetmesi olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla ayetin anlamı, Ey Yahudi ve Hıristiyanlar iyilik doğu veya batıya yönelmenizde değil fakat “*Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve Peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa,*

---

⁶⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 288.

⁶⁵⁶ Taberî, *a.g.e.*, I. 92-93

⁶⁵⁷ Bakara, 2/177.

(ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır.”⁶⁵⁸

Taberî, Bakara suresi “İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanlıkta en amansız olandır.”⁶⁵⁹ ayetinin nüzulünü **İbn Abbâs**'ın Raci' kıssası ile ilişkilendirdiğini, Süddî'nin ise Ahnes b. Şerik ile ilişkilendirdiğini ama **ayetin zahirine en uygun görüşün** Süddî'nin görüşü olduğunu ifade eder.⁶⁶⁰

Taberî Âl-i İmrân suresinin “Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, "İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun" dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" dediler.”⁶⁶¹ ayetini **İbn Abbâs**'ın Küçük Bedir Gazvesi ile ilişkilendirdiğini Süddî'nin ise Uhud savaşından sonra olan, Hamrâu'l-Esed Gazvesiyle ilişkilendirdiğini, bu görüşün daha doğru olduğunu, zira Allah'ın onları ayette belirttiği “Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir.”⁶⁶² gibi yaralandıkları için methettiğini, bu özelliklerin ise ancak Uhud'ta yaralandıktan sonra Allah Resulü'nün peşinden Hamrâu'l-Esed'e gidenlerde bulunduğu, açıklamasını yapmaktadır.⁶⁶³

Dikkat edilirse müellif, yukarı daki misallerin tamamında sahâbeden İbn Abbas'ın görüşleri yerine tâbiinin görüşünü tercih etmiştir. Tefsirinin

---

⁶⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 337-338.

⁶⁵⁹ Bakara, 2/204.

⁶⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 229-241.

⁶⁶¹ Âl-i İmrân, 3/173

⁶⁶² Âl-i İmrân, 3/172

⁶⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 409-413.

mukaddimesinde yer verdiği yedi müfessirden sadece birisi sahâbidir. O da İbn Abbas'tır. Diğerlerinin tamamı tâbiindendir. Bu hususu dikkatlerden kaçırmamız gerekmektedir. Zira İbn Abbas, bilgilerinin çoğunu tâbiiler gibi sahâbeden almıştır.

5. Ahlaki Kurallara Ters Yorumları Kabul Etmemesi

Taberî Kur'an'ın tefsirinde realiteyi göz ardı eden yorumları doğru bulmaz. Tefsirde Kur'an'ın nüzul ortamında yaşayan Arapların gelenek, görenek, yaşayış, çeşitli uygulama ve değer yargılarını dikkate almadan yapılan yorumları isabetten yoksun olarak görür. Mesela Nisa suresinin *“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”*⁶⁶⁴ ayetinde ileri sürülen rivayetlerle ilgili olarak, bu görüşlerden en uygun olanının, Süddî'nin görüşü olduğunu zira Allah Teâlâ'nın batıl yollarla aramızda mallarımızı yemeyi haram kıldığını, bunun haram olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf olmadığını, Allah'ın, batıl yolla malların yenilmesini asla helal kılmadığını, öyleyse *“Misafirlikte kardeşinin yemeğini yemek yasaklanmıştı, sonra da neshedildi.”*, demenin hiçbir anlamının olmadığını, çünkü bu husus, **ümmetin alimleri ve cahillerinin tamamının, misafir ağırlama ve yemek yedirme konusunda müşriklerin de Müslümanların da değer verdiği hususlardan olduğunu, ayrıca Allah'ın övdüğü ve yapılmasına çağırdığı işlerden olduğunu**, Allah'ın hiçbir asırda bunu haram kılmadığını, aksine teşvik ettiğini ve bu iyiliği yapmaya davet ettiğini, dolayısıyla bu husus açıkça ortaya çıktığına göre misafirlikte yemek, batıl yolla yeme

---

⁶⁶⁴ Nisa, 4/29.

anlamının dışında kaldığını, ayrıca nâsîh ve mensûh hükmünün de dışında olduğunu ifade eder. Zira neshin mensûh olan meselelerde geçerli olduğunu belirtir. Bu itibarla, misafirlikte yeme hususunda yasak gelmediğine göre, mübah olan alanda mensuhun olmasının mümkün olmadığı açıklamasını yapar.⁶⁶⁵

6. Dil Bilimsel Açıklamalar ve Sebeb-i Nüzul

Taberî, tefsirinin mukaddimesinde ilk ele aldığı konu “Kur’an Ayetlerinin Manaları İle Kur’an’ın İndiği Dile Sahip Olan (Arapların) Dilinin Anlamlarının Beyan Yönünden Uyumlu Olması”⁶⁶⁶ meselesidir.

Müellif dili, Allah’ın en büyük nimeti olarak görmektedir. Zira onunla içimizdekini ifade etme, zoru kolaylaştırma, birliği sağlama, tesbih ve takdis etme, ihtiyaçları giderme, aramızda diyalog kurma, tanışma ve iş görme gibi birçok şeyi yapabilmekte olduğumuzu ifade eder.⁶⁶⁷

İnsanların, sahip oldukları dil açısından farklı olduklarını, beyan yönünden en yüksek mertebeye sahip olanın, kendini en iyi şekilde ifade eden ve karşısındakinin kendisini en iyi şekilde anlamasını sağlayan kişi olduğunu belirtir. O, şayet bu merteye insanların gücünün üstüne çıkar ve benzerini getirmekten aciz olurlarsa, işte o zaman Allah’ın elçilerinin işareti ve delili olduğunu belirtir ve bunu şöyle açıklar:

Tıpkı ölüleri diriltmek, alaca hastalarını ve amâları iyileştirmek, bir gecede iki aylık mesafeyi kat etmek vb. gibi kulların ulaşabilecekleri merteye ve derecelerinin üzerinde olmaktır. Aynı şekilde bir toplumun hitabet, belağat, şiir,

---

⁶⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII. 218-219.

⁶⁶⁶ Taberî, *a.g.e.*, I. 8.

⁶⁶⁷ Taberî, *a.g.e.*, I. 8.

fesahat, kafiye ve kehanette abideleştiği bir dönemde, onları küçük düşüren, kusurlu kılan, dinlerinden uzaklaşıp, Allah'ın Resulü olduğunu tasdik etmeye çağıran ve onlara Peygamberliğinin doğruluğuna getirdiği beyan, hikmet ve Kuran'ın kendi dilleriyle aynı dil olmasına, taşıdığı manaların da aynı olmasına rağmen aynı şeyi getirmekten aciz olduklarını bildirdikten sonra onların da acizyetlerini kabul ettirenden daha iyi beyana, daha hikmetli söze ve daha üstün bir dile sahip olanın olmadığı gibi.⁶⁶⁸

Taberî, en hikmetli ve etkili sözün Allah'a ait olduğunu, Allah'ın, muhatapların anladığı dille hitap ettiğini, Resulünü de onların anladığı dil ve beyanla gönderdiğini, aksi takdirde hitap etmekle, etmemenin eşit olacağı ve Allah'ın faydası olmayan şeyden münezzeh olduğunu detaylı bir şekilde açıklamaya çalışır⁶⁶⁹ ve şu ayetlere yer verir: *“Biz her Peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁶⁷⁰, *“Sana kitabı, ancak ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik.”*⁶⁷¹, *“Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”*⁶⁷²

Bu hususta Taberî son olarak kısaca şu görüşü dile getirir.

Durum yukarıda izah edildiği şekilde olunca Allah'ın Resulüne indirdiği kitabın anlamının Arap dilinin anlamıyla uyumlu olması, sözün zahir anlamının Kur'an'ın zahir anlamıyla uyumlu olması ve Arap dilinin bütün özelliklerini taşıması gerekir. Bu özellikler ise İcâz, İhtisâr, gizleme, bazı hallerde azla yetinme, bazen de itâle (uzatma), tekrar, isimleri açığa vurma, bazen isimleri

---

⁶⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyâ*, I. 9-10.

⁶⁶⁹ Taberî, *a.g.e.*, I. 9-11.

⁶⁷⁰ İbrahim, 14/4.

⁶⁷¹ Nahl, 16/64

⁶⁷² Yusuf, 12/2

gizleme, umumi olandan hass'ı murad, has olandan umum olanı murad, açık olan bir şeyin kinayeli ifade edilmesi, sıfattan bahsedip mevsufun kastedilmesi, bazen bunun zıttı, takdim, tahîr, bir kısmı ile yetinme, bazen hazif bazen zıddı olduğu, yeri geldiğinde tüm bu hususları izah edeceğim ve dilden gerekli yardımı bütün gücüyle alacağım.⁶⁷³

Taberî, ayrıca Allah'ın kitabıyla, Araplara hitap ettiğini, hitap ve beyanında onların yöntemini kullandığını,⁶⁷⁴ bir kelimenin yorumunda ihtilaf vaki olduğunda kabul edilecek bir delil bulunmadığı sürece en yaygın ve en meşhur anlamına hamletmenin en doğru yöntem olduğu, görüşünü taşır.⁶⁷⁵ O, Allah'ın kelâmının anlamlarını, Kur'an'ın indiği dile sahip Araplar arasında kullanılan en yaygın, bilinen anlamına hamledilmesi gerektiği görüşündedir. Allah Kur'an'da vahyi indirdiği kişilerin diliyle hitap etmiştir. Akılsız, cahiller, körler ve kalın kafalılar anlamasalar da Arapların Kur'an'la neyin kastedildiğini anladıklarını,⁶⁷⁶ Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) indirdiği kitabın manalarını benzeri Arap dilinde bulunan anlamlara hamletmenin caiz olduğunu, benzeri Arap dilinde bulunmayan anlamlara hamletmenin ise caiz olmadığını,⁶⁷⁷ Kur'an, sünnet ve ehl-i te'vîlin icmâi gibi her hangi bir delil olmadan kelimelerin manalarının en yaygın anlamından gizli, meçhul anlamlara hamledilmesini doğru bulmadığını açıklamaktadır.⁶⁷⁸ Bu aşamada yukarıdaki düşüncelerini ayetlerde nasıl uyguladığını görmeye çalışacağız.

---

⁶⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 12.

⁶⁷⁴ Taberî, *a.g.e.*, I. 317.

⁶⁷⁵ Taberî, *a.g.e.*, XI. 418; Taberî, *a.g.e.*, XI. 418.

⁶⁷⁶ Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 81.

⁶⁷⁷ Taberî, *a.g.e.*, III. 161.

⁶⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, XV. 176; Taberî, *a.g.e.*, I. 321; Taberî, *a.g.e.*, XVI. 267; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 164; Taberî, *a.g.e.*, XXIV. 242; Taberî, *a.g.e.*, I. 321; Taberî, *a.g.e.*, VI. 309; Taberî, *a.g.e.*, VI. 317; Taberî, *a.g.e.*, VII. 509; Taberî, *a.g.e.*, VIII. 337; Taberî, *a.g.e.*, VIII. 444; Taberî, *a.g.e.*, VIII. 578; Taberî, *a.g.e.*, XI. 236; Taberî, *a.g.e.*, XV. 176; Taberî, *a.g.e.*, XV. 321; Taberî, *a.g.e.*, XVII. 503; Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 90; Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 453. .

6.1. En Açık En Yaygın Arap Dili İzahını Benimsemesi

Taberî, Bakara suresinin “*Onu inkâr edenlerin ilki olmayın.*”⁶⁷⁹ ayeti hakkında Ebu Âliye’den, Muhammed’i inkâr edenlerin ilki olmayın, şeklinde bir yorum geldiğini, bazılarının ise, kitabınızı inkâr edenlerin ilki olmayın, şeklinde yorumladıklarını, Zira onlara göre Muhammed’i yalanlamanın, kitaplarını yalanlamak olduğunu, kitaplarında Muhammed’e ittiba emri geçmediği görüşlerini belirtir. O, bu iki görüşün de Kur’an’ın **zahirinin delalet ettiği anlamdan uzak olduğunu** ifade eder. Zira Allah Teâlâ bu ayetin muhataplarına, önce Muhammed’e indirilene iman etmeyi emretmiş ve şöyle buyurmuştur: “*Elinizdeki Tevrat’ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur’an’a) iman edin.*”⁶⁸⁰ Dolayısıyla Ma’kul olannın, Muhammed’in asrında indirilenin Muhammed değil, Kur’an olmasıdır. Zira Muhammed indirilmiş deil, gönderilmiş bir peygamberdir. Çünkü İndirilen şey kitaptır. Daha sonra ise ayetin başında iman etmeyi emrettiği şeyi, inkâr edenlerin ilki olmalarını yasaklamıştır. Muhammed’in zikri açık/zahir bir şekilde ayette geçmemektedir ki daha sonra “inkâr edenlerin ilki olmayın” cümlesinde kinaye olarak tekrar edilsin görüşlerini paylaşır.⁶⁸¹

Müellif, Bakara suresi “*Eğer onlar iman edip Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi.*”⁶⁸² ayetinin tefsirinde yapılan bir yoruma itiraz ederken şöyle der: “Bu yorumun anlaşılabilir bir yönü olsa da hitabın kendisinden anlaşılabilir, zahir anlamın dışındaki bir manadır. Yani ayette geçen “bildiler”, “bilselerdi” cümlelerinden bir çıkarmadır. **Kur’an’ın te’vili, hitabın zahirinden**

---

⁶⁷⁹ Bakara, 2/41

⁶⁸⁰ Bakara, 2/41

⁶⁸¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I. 563-564.

⁶⁸² Bakara, 2/103.

anlaşılandır. Yoksa Kur'an'ın dilleriyle indiği Araplar arasında bilinen zahir anlamın dışında kabul etmemizi gerekli kılacak bir delil olmadan bâtinî, gizli manasıyla te'vil kabul edilmez.”⁶⁸³

Ebu Cafer, Nisa suresi “*Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez.*”⁶⁸⁴ ayetinin tefsirinde Yahudiler hakkında indiği, Ehl-i Kitabın günahsız olarak gördükleri, henüz buluşa ermemiş çocuklara, namaz kıldirtmaları sebebiyle indiği rivayetleri üzerine yaptığı değerlendirmede şu tespitlere yer verir: “Burada “temize çıkarma” cümlesinin anlamı hakkında görüşlerin en doğru olanının, Allah'ın bu ayette özelliklerini anlattığı gibi kendini temize çıkaran, günahsız ve hatasız gören ve yine Allah'ın haber verdiği gibi kendilerini Allah'ın oğlu ve sevgili kulları olarak gören Yahudilerdir, diyen görüştür. **Zira bu mana en zâhir/açık manasıdır.** Çocuklarına namaz kıldırma görüşü ise bilgi ifade eden bir delile dayanmadığı sürece doğruluğu kabul edilemez.”⁶⁸⁵ Görüldüğü gibi müellif burada azhar (en açık) manaya uymayan ve bilgi ifade eden bir delile dayanmadan yapılan yorum ve ileri sürülen görüşlerin kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir.

Taberî, aynı surenin “*(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma.*”⁶⁸⁶ ayetinin tefsirinde amcasına ait bir zırhı çalıp suçu, bir Yahudinin üzerine atan veya emanet olarak verilen zırhı inkar eden, Tume b. Ubeyrik hakkında indiği rivayetlerine yer vermiş ve bu rivayetlerden en doğru olanının, **ayetin zahirinin** işaret ettiği gibi Allah'ın bu ayette tavsif ettiği gibi, verilen

---

⁶⁸³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 457.

⁶⁸⁴ Nisa, 4/49.

⁶⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 453-455.

⁶⁸⁶ Nisa, 4/105.

emaneti inkar anlamını ifaden eden görüş olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre Arap dilinde hıyanetin bilinen manası budur. Kur'an'ın yorumunu, aksi bir durum olmadığı sürece Arap dilinin en meşhur manalarına hamletmenin en uygun davranış olduğunu belirtir.⁶⁸⁷ Burada ise müellif genel bir kuraldan bahsetmektedir. Kur'an'ın kelime ve cümlelerini yorumlarken en meşhur manalarını esas almak gerektiği görüşünü ifade eder. Ona göre, burada aksi bir durumdan kastettiği ise başka bir anlamı ifade ettiğini belirten geçerli, bilgi ifade eden bir delilin olmasıdır. Eğer bu nitelikte bir delil mevcut değilse eşhar ve azhar mananın dışına çıkılmaması gerektiği meselesi üzerinde durmaktadır.

Müellif, Nisa suresinin “*Onlar, Allah'ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar. Hâlbuki (aslında) azgın bir şeytana tapmaktadırlar.*”⁶⁸⁸ ayetinin “*dişilere tapıyorlar*” cümlesinden maksadın, ruhu olmayan ölüye tapıyorlar ve Müşriklerin Meleklerle Allah'ın kızları demeleri veya putperestler putlara dişî adlar vermeleri nedeniyle indiği rivayetlerine yer verdikten sonra, bu cümle hakkında en uygun olan yorumun Müşriklerin Allah'ın dışında taptığı ve dişî isimler verdikleri lât, menât, Uzzâ ve Nâile gibi putları yorumu olduğunu, bu görüşe en uygun görüş demesinin sebebinin ise Arap dilinde “الاناث” kelimesinin **en açık/azhar manasının** dişîl anlamı olmasını gösterir ve dolayısıyla olması gereken yorumun, en meşhur manaya hamletmek olduğunu izah eder.⁶⁸⁹

Ebu Cafer, Nisa suresi “*Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor." Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara*

---

⁶⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 176-188.

⁶⁸⁸ Nisa, 4/117.

⁶⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 208-211.

ve yetimlere adil davranmanıza dair, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir.”⁶⁹⁰ ayetinin tefsirinde nüzul sebebini, cahiliye Araplarının kadınları ve akıl bâliğ olmamış çocukları mirastan menetmeleri, yetim kalıp, çirkin olan kızların evlenmelerini yasaklamaları, miraslarını vermemeleri ve onları mirastan men etmeleri olarak belirtir ve “Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan” cümlesinin en doğru ve **vahyin zahirine en uygun anlamının**, surenin başında ve sonunda okunan miras ayetleri olduğunu ifade eder.⁶⁹¹

Taberî, Nisa suresinin “Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümlerlik da vermiştik.”⁶⁹² ayeti ile ilgili yorumların en doğrusunun, İbn Abbâs’tan rivayet edilen görüş olduğunu, onun “Süleyman mülkü kastedilmiştir, dediğini, zira Arap lügatında bilinen mananın bu olduğunu, “Peygamberlik mülkü” veya “kadınların helal kılınması ve onlara malik olma”, olarak açıklayanların görüşlerinin doğru olmadığını, çünkü Allah’ın, Araplara hitap ettiği sözü, Arapların aralarında kullandığı, bilinen anlamlarının dışına çıkarmanın caiz olmadığını, bunu yapabilmek için ise, ya buna delalet eden bir hususun olması ya da bunu kabul etmemizi gerektirecek bir delilin olması gerektiğini belirtir.⁶⁹³ Burada ise Taberî Kur’an’ın, Arapların birbirine hitap ettiği ve aralarında yaygın olarak kullandıkları dil olan Arap diliyle indiğini, dolayısıyla Kur’an’ın indiği dilin, Arapların kullandıkları dille uyumlu olması gerektiğini hatırlatır. Bu uyumu bozabilmemiz için ise ya buna işaret eden bir hususun ya da kabul edilecek bir delilin olması gerektiği üzerinde durur.

---

⁶⁹⁰ Nisa, 4/127

⁶⁹¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX. 254-260.

⁶⁹² Nisa, 4/54.

⁶⁹³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII. 482.

Müellif, En'âm suresi “*Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölümler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatın şahidleri olarak) toplanaydık Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.*”⁶⁹⁴ ayetinin tefsirinde, Allah Resulüyle alay edenler ve Allah’dan getirdikleri hakkında alay eden Mekke müşrikleri hakkında indiği, “*iman edecek değillerdi.*” cümlesinden kastedilen mananın ise ehl-i şekâ olduğu, “*Allah dilemedikçe*” ifadesiyle de iman eden ve mutluluğu elde edenlerin istisna edildiği görüşlerini ifade eder. Ayrıca o, İbn Abbâs’ın “*Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölümler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatın şahidleri olarak) toplanaydık iman edecek değillerdi.*” ayetinden şakilerin kastedildiği, daha sonra “*Allah dilemedikçe*” ifadesiyle de daha önce imana girecek olan ve Allah tarafından bilinen mutlu insanların kastedildiğini ifade eden rivayetlere yer verir. Ebu Ca’fer bu iki görüşten en doğru olanının, İbn Abbâs’ın görüşü olduğunu ifade eder. Zira Allah Teâlâ umum bir ifade ile “*iman edecek değillerdi.*” cümlesiyle daha önceki ayette bahsi geçen kavimden bahsetmiştir: “*Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah’a yemin ettiler.*”⁶⁹⁵ Dolayısıyla mucize isteyenler, İbn Cüreyc’in bahsettiği alay edenler olabilir, ama **ayetın zahirinin buna işaret etmediği** ve bunu ıspat edecek bir haberin olmadığı da açıktır. Buradaki haberin umumu ifade eden bir niteliği vardır. Dolayısıyla onlardan ehl-i şekânın kastedilmesi daha uygun bir görüştür, yorumunu yapar.⁶⁹⁶

Ebu Ca’fer, En'âm suresi “*Sonra iyilik yapanlara nimeti tamamlamak, her şeyi açıklamak, hidayet ve rahmete erdirmek için Mûsâ’ya Kitab’ı (Tevrat’ı) verdik ki*

---

⁶⁹⁴ Enam, 6/111.

⁶⁹⁵ Enam, 6/109.

⁶⁹⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XII. 47-48.

Rablerinin huzuruna varacaklarına iman etsinler.”⁶⁹⁷ ayetinin tefsirinde ileri sürülen görüşlerin en doğrusunun, sonra biz Musa’ya emir ve yasaklarımızı en güzel şekilde yerine getirmesi dolayısıyla ona nimetimizi tam olarak verdik, anlamını ifade eden görüş olduğunu, zira bu anlamın ayetin **en zahir/belirgin anlamı** olduğunu ifade eder.⁶⁹⁸

Taberî, İsrâ suresinin “*Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi.*”⁶⁹⁹ ayetinde “*şaşırtacaklardı*” kelimesi ile ilgili olarak nüzul rivayetlerine yer verdikten sonra doğru olan görüşün, Allah Teâlâ’nın, Müşriklerin Peygamberini neredeyse vahiyden şaşırtıp başka bir şey yaptırmaya çalıştıklarını haber vermesi, anlamı olduğunu, putlara yaklaşma veya İbn Abbâs’tan rivayet edildiği şekliyle Sakîf kabilesinin istekleri veya başka bir şeyin de olabileceğini, ama Kur’an’da bunu açıklayan bir şey olmadığını, hangisinin doğru olduğunu ifade edecek kesin bir delilin de gelmediğini, dolayısıyla bu konuda ihtilafın devam ettiğini, **bu nedenle bu ayetle neyin kastedildiğini açıklayan kabul edilebilecek bir haber gelene kadar en doğru olanın, ayetin zahir anlamına iman etmek olduğunu belirtir.**⁷⁰⁰ O, bu ayetin tefsirinde ayetin zahir anlamının dışında bir yorum yapabilmek için ya Kur’an’dan ya da haberden bir delile dayanması gerektiğini aksi takdirde ayetin zahir anlamında tevakkuf edilmesi gerektiğini vurgular.

Müellif, İsrâ suresi “*De ki: “(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler*

---

⁶⁹⁷ En’âm, 6/154.

⁶⁹⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XII. 236-237.

⁶⁹⁹ İsrâ, 17/73.

⁷⁰⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII. 506-508.

O'nundur.” *Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut.*”⁷⁰¹ ayetinin tefsirinde ileri sürülen görüşlerin en doğrusunun, Saîd’in İbn Abbâs’tan rivayet ettiği görüş olduğunu,⁷⁰² Zira bu rivayetin bir sahâbiden rivayet edilen, senedi en sahih olan bir görüş olduğunu ve **Kur’an’ın zahirine en uygun görüşün de bu olduğunu belirtir.**⁷⁰³ **O**, bu ayetin tefsirinde ise tercih ettiği görüşü, senedi en sahih sahâbeden gelen rivayete ve ayrıca Kur’an’ın zahirine en uygun olmasına dayandırmaktadır. Görüldüğü gibi burada sadece sahâbeden en sahih senedle gelen rivayete dayanmayıp, Kur’an’ın zahirine en uygun görüşünü de eklemektedir. Bu tavrıyla bir görüşün doğruluğuna bir delil yeterli gelse de onun ne kadar fazla delil varsa onları da dile getirmeye ne kadar düşkün olduğu görülmektedir.

Ebu Cafer, Meryem suresi “*(Cebrail şöyle dedi:) "Biz ancak Rabbinin" emriyle ineriz. Önümüzdekiler, arkamızdakiler ve bunlar arasındakiler hep O'nundur. Rabbin unutkan değildir.*”⁷⁰⁴ ayetinin tefsirinde “Önümüzdekiler, arkamızdakiler” kelimeleriyle ilgili en iyi yorumun, birincisinin ahiret, ikincisinin ise dünya olduğunu ifade eden yorum olduğunu ve buna yorumların en iyisi demesinin nedeninin ise, **en yaygın zahir mana** olmasından kaynaklandığını, zira Kur’an’ın yorumunun aksini kabul etmemizi gerektirecek bir husus olmadıkça en yaygın manalarına hamledilmesi gerektiğini belirtir.⁷⁰⁵

Taberî, Nur suresi “*Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin*

---

⁷⁰¹ İsra, 17/110.

⁷⁰² Bkz. Bu ayet peygamberimiz Mekke’de gizlenirken inmiştir. Ashabına namaz kıldırırken sesini yükseltiyor. Okunan Kur’an’ı işiten müşrikler Kur’an’a, indirilene ve getirdiğine sövüyorlardı. Bunun üzerine Allah peygamberine: “Namazında sesini pek yükseltme” yani Kur’an okurken zira bunu işiten müşrikler Kur’an’a sövüyorlardı. “çok da kısma.”ashabın işitemez. “İkisi ortası bir yol tut.” Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 585.

⁷⁰³ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 588.

⁷⁰⁴ Meryem, 19/64.

⁷⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 225.

*evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selam verin. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar.”*⁷⁰⁶ ayetinin tefsirinde nüzul rivayetlerine yer verdikten sonra ayetle ilgili ileri sürülen görüşlerin en doğrusunun, Allah'ın Müslümanlardan, dilediklerinde toplu olarak beraber yeme hususunda veya dilediklerinde ayrı ayrı yemeleri hususunda zorluğu kaldırması görüşü olduğunu, fakirlerle beraber yemek yemekten korkan zenginler, tek başına yemek yemeyen kesimler veya başka bir sebeple ayetin inmesinin de caiz olduğunu, yalnız bu konuda tartışmaları bitirecek bir haber/delilin olmadığını ve Kur'an'ın zahirinin de bunlardan birinin doğruluğuna işaret etmediğini, dolayısıyla doğru olanın **Kur'an'ın zahirine teslim olmak ve doğruluğu hakkında delil olmayan meselede de tevakkuf etmek olduğu hususuna dikkatimizi çekmektedir.**⁷⁰⁷ Müellif bu ayetin tefsirinde de açıkça ayetin zahir anlamının dışında bir mana verebilmek için Kur'an ve haberden bir delile dayanmak gerektiğini aksi takdirde ayetin zahir anlamında tevakkuf edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Müellif, Câsiye suresinin “*Nefsinin arzusunu ilah edinen, Allah'ın; (halini) bildiği için saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir? Hâlâ*

---

⁷⁰⁶ Nûr, 24/61.

⁷⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 224.

*düşünüp ibret almayacak mısınız?”*⁷⁰⁸ ayetinde geçen “*Nefsinin arzusunu ilah edinen*” cümlesinden maksadın Allah’a inanmadığından, helal ve haramı tanımadığından, bir şey arzuladığında onu yapan veya arzu ettiği her şeye tapan şeklinde iki görüşün olduğunu zikredip ikinci görüşün altında Saîd’ten gelen şu rivayeti zikreder: “Kureyş belli bir zaman beyaz taş olan Uzza’ya tapıyor. Sonra daha güzelini bulunca birincisini atıp ikincisine tapıyorlardı. Bunun üzerine bu ayet inmiştir.” Müellif bu rivayete yer verdikten sonra bu iki görüşten doğru olanın, “Ey Muhammed, arzusunu tanrı edineni gördün mü? Bu kişi her şeyin üstünde ulûhiyete sahip olan Allah’ın dışında her şeye tapınır, anlamıdır. Zira bu ayetin **zahir/açık anlamı** budur, açıklamasını yapar.”⁷⁰⁹

Ebu Cafer, Secde suresi “*Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar.*”⁷¹⁰ ayetinin tefsirinde sonuç olarak şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Sözü gece namazı anlamında yorumlamak benim hoşuma daha çok gitmektedir. Zira **en açık/azhar ve yaygın manası** budur. Ayrıca bu kanuda Peygamberimizden de hadis rivayet edilmiştir.”⁷¹¹ Bu ayette de o, “*yataklarından kalkma*” ifadesinin en açık manasının, geceleğin kalkma olduğunu ifade etmekte ve ayrıca bu anlamı destekleyen ayrı bir delilin yani hadisin mevcut olduğunu belirtmektedir.

Taberî, Fetih suresi “*Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi*

---

⁷⁰⁸ Câsiye, 45/23

⁷⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII. 75-76.

⁷¹⁰ Secde, 32/16

⁷¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX. 180-181.

yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğrattır.”⁷¹² ayetinin tefsirinde, bu ayetle ilgili en doğru olan görüşün, Allah’ın bedevilerden, savaştan geri kalanlardan ve onların ileride harp ve savaş hususunda güçlü ve kuvvetli bir kavime karşı savaşa çağrılacaklarından haber vermesi olduğunu, bu kişilerin Hevazin, Beni Hanif, Farisiler veya Rumlar olduğu ile ilgili ne akli ne de nakli bir delilin gelmediğini, bunlardan her hangi birinin veya başkalarının da caiz olduğunu, **burada Allah’ın dediğinden daha doğru bir görüşün olmadığını**, o görüşün de “Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı savaşılmaya çağrılacaksınız.” görüşü olduğunu belirtir.⁷¹³ Görüldüğü gibi müellif burada siyak-sabıktan da yararlanarak ayetin zahirine en uygun görüşü belirlemeye çalışmaktadır.

Müellif, Kıyâmet suresi “(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma.”⁷¹⁴ ayetinin sebab-i nüzûlü hakkında ihtilaf edildiğini ve bu hususta farklı rivayetlere yer verdikten sonra bu iki görüşten **vahyin zahirine en uygun görüşün**, Saîd b. Cübeyr’in İbn Abbâs’tan rivayet ettiği, Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine vahiy geldiğinde dilini ve dudaklarını hareket ettirir ve bu durum onu zorlardı, görüşü olduğunu, bunun üzerine Allah’ın, “(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir.” ayetlerini indirdiğini ifade eden rivayetlere yer verir ve “Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir.”⁷¹⁵ ayetinin de ifade ettiği gibi söz konusu ayetin, toplanmasından önce acele ederek dili hareket ettirmenin yasaklılığını ifade ettiğini belirtir.⁷¹⁶

---

⁷¹² Fetih, 48/16.

⁷¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII. 221.

⁷¹⁴ Kıyâmet, 75/16.

⁷¹⁵ Kıyâmet, 75/17.

⁷¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 65-67.

Ebu Cafer, Kadr suresinin “*Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.*”⁷¹⁷ ayeti ile ilgili yorumlara ve nüzul riayetına yer verir ve bu görüşlerden, **vahyin zahirine en çok benzeyenin**, Kadir gecesinde bir amel, içinde Kadir gecesi olmayan bin aydan daha hayırlıdır, diyen görüş olduğunu, diğer görüşlerin ise vahiyde yeri bulunmayan akli ve nakli bir delile dayanmayan, aslı olmayan boş görüşler olduğunu belirtir.⁷¹⁸ Burada ise müellif ayetlerle ilgili yapılan görüşlere itibar edilebilmesi için vahye dayanması gerektiğini, akli ya da nakli bir delile bina edilmesinin lüzumuna işaret eder. Bu şartları taşımayan görüşlerin ise aslı olmayan batıl görüşler olduğunu vurgular.

Taberî'nin Tefsir'inde zahir anlama bu kadar vurgu yapması onun, zâhirilikle itham edilmesine neden olmuştur. Yalnız Taberî'nin zâhir anlayışının dinde rey ve kıyasın yeri olmadığını ifade eden anlayıştan daha ziyade İmam Şafii'nin özellikle *er-Risale*'de vurguladığı “zahir”e uygun düştüğünü ve zahir ve zahiri mana vurgusunun “ılımlı zahirilik” diye okumanın daha isabetli olduğu hususunu hatırlatmıştık.⁷¹⁹ Nitekim Taberî kıyası delil olarak kullanmaktadır.⁷²⁰

6.2. Umum Husus Meselesi

Taberî, ayetler özel bir durum için iner. Sora ayetin hükmü, indiği anlama benzer bütün olayları kapsayıcı bir nitelik kazanır, görüşünü ileri sürer.⁷²¹ Ayet bir

---

⁷¹⁷ Kadr, 97/3.

⁷¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 533- 534.

⁷¹⁹ Öztürk, “Taberî'nin Tefsir Anlayışında Selefilik ve İlimli Zahirilik”, s. 39.

⁷²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 246.

⁷²¹ Taberî, *a.g.e.*, V. 415.

sebeup üzerine inebilir ama hüküm umumi olur. Belki de Kur'an'ın tamamı böyledir, görüşlerini paylaşmaktadır.⁷²²

Müellif, Bakara suresinin 70. ayetinde sahabe, tabiin ve sonrakilerden gelenlerin yorumlarına dayanarak, onların, Allah ve Resulü'nün emir ve yasaklardaki hükmünün umum (genel) ve zahirine baktıklarını, gizli, bätına bakmadıklarını ifade eder. O, bu hususta Allah'ın kitabı veya Resulünün sünneti, Kur'an'ın umum ifade eden zahirini tahsis ederse o zaman Kur'an ve Peygamber'in, zahirin delalet ettiği umum ifadeyi tahsis etmiş olacağını, tahsis edilen hususun ayetin delalet ettiği hükümden istisna edileceğini ama diğer meselelere ayetin hükmünün umum olarak kalacağını belirtir ve "Latîfü'l-Kavl fi'l-Beyân an Usûli'l-Ahkâm" eserinde de bu meseleyi açıkladığını ifade eder.⁷²³ Bu aşamada yukarıdaki görüşlerini, ayetlere nasıl tatbik ettiğini misallerle açıklamaya çalışalım.

Ebu Cafer, Bakara suresi "*Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslam'a) girin.*"⁷²⁴ ayetinin muhatapları hakkında, iki görüşe yer verir. Birinci görüş, Hz. Muhammed (s.a.s.) ve onun getirdiğine iman edenler, ikinci görüş ise daha önceki Peygamberlere inanıp, tasdik eden ve fakat Hz. Muhammed'i (s.a.s.) inkâr edenlerdir. Müellif bu konuyu tartışır, sebeb-i nüzûl rivayetine yer verir ve sonunda şöyle bir değerlendirme yapar: "Doğru olan, İslam'ın tüm hükümlerini uygulamaya girin, anlamıdır. Ayetin muhatapları arasına Hz. Muhammed'i (s.a.s.) ve ona indirileni tasdik edenlerin girdiği gibi daha önceki peygamberleri ve onların getirdiklerini tasdik edenler de girer. Allah bu ayette her iki gurubu da İslam şeriatıyla amel etmeye ve sınırlarında kalmaya, farzlarını korumaya çağırmıştır. Dolayısıyla

---

⁷²² Taberî, *Câmiu'l-Beyâ*, XII. 176-177.

⁷²³ Taberî, *a.g.e.*, II. 207.

⁷²⁴ Bakara, 2/208.

ayet, iman isminin kapsadığı bütün alanlara şamildir. Tahsisi gerektirecek bir durum söz konusu değildir.⁷²⁵ Bu ayette o, anlamı tahsis eden bir delil olmadığı sürece kelimeleri kapsadığı tüm anlamlara şamil kılmanın gereğine işaret etmektedir.

Taberî, Âl-i İmran suresi “*De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.*”⁷²⁶ ayetinin Medine’de yaşayan Yahudiler hakkında ve Necran Hıristiyanları hakkında indiği rivayetlerine yer verir. Bu ayetten maksadın, iki kitaba (Tevrat, İncil) da inananlar olduğunu, zira her ikisine inananların da kitap ehlinden olduklarını, Allah’ın kitap ehlinden her hangi bir gurubu tahsis etmediğini ve bu hususta sahih bir rivayetin de gelmediğini belirtir.⁷²⁷ Dolayısıyla ayette her hangi bir tahsisten söz etmenin mümkün olmadığını ifade eder.

Müellif, Âl-i İmran suresi “*Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah’ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.*”⁷²⁸ ayetinin Ashame en-Necâşî, Abdullah b. Selâm ve kitap ehlinin Müslüman olanları hakkında, sebeb-i nüzul rivayetlerine yer verdikten sonra doğru olan görüşün, tüm kitap ehlinin kastedildiğini ifade eden Mücâhid’in görüşü olduğunu, **Câbir (r.a.)’dan gelen ve Necâşî ve arkadaşları hakkında indiğini ifade eden rivayetin isnâdında problem olduğunu**, eğer bu rivayet sahih olsaydı ayetin anlamında bir ihtilaf olmayacağını

---

⁷²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 254-257.

⁷²⁶ Âl-i İmrân, 3/64.

⁷²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI. 483-485.

⁷²⁸ Âl-i İmrân, 3/199.

belirtir. Sonra ayet Necaşi hakkında inse de ayet, bazen bir şey hakkında iner. Daha sonra aynı anlamda olanların tamamına şamil olur, kuralını hatırlatır.⁷²⁹

Ebu Cafer, Âl-i İmran suresi “*Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.*”⁷³⁰ ayetinin sabır anlamında ihtilaf edildiğini, kafirlere karşı sabırlı ve uyanık olun, dininiz ve itaatiniz üzere vereceğim ecre sabırlı olun ve düşmanlarınıza karşı uyanık olun, cihada ve düşmanlarınıza karşı uyanık olmakta sabırlı olun, namazlarınızı gözetin anlamlarına geldiğini ifade eden görüşlere ve sebab-i nüzul rivayetine yer verir. Daha sonra da genel bir değerlendirme yapar: “Söz konusu görüşler arasında en doğru olan görüş, dininiz ve Allah’a itaatte sabırlı olun, diyen görüştür. Zira Allah sabrın anlamlarından birini tahsis etmemiştir ki vahyin zahirinden çıkarılıp tahsis edilsin.”⁷³¹

Taberî, Nisa suresinin “*Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere/sifihlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.*”⁷³² ayetinde geçen sefih kelimesi ile ilgili olarak Allah'ın “mallarınızı akli ermezlere/sifihlere vermeyin.”diyerek umum bir ifade kullandığını, sefihler arasında ayırım yapmadığını, dolayısıyla hiç kimsenin malını ister küçük çocuk, isterse büyük, kadın veya erkek olsun sefihlere vermesinin caiz olmadığını belirtir.⁷³³

Müellif, En'âm suresinin “*Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri*

---

⁷²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 498-499.

⁷³⁰ Âl-i İmrân, 3/200.

⁷³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 501-508.

⁷³² Nisa, 4/5

⁷³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 560-565.

*Rablerine denk tutuyorlar.*⁷³⁴ ayetinden inkar edenlerden kitap ehlinin, putlara tapan müşriklerin kastedildiğine dair görüşlerin ve sebab-i nüzûl rivayetlerinin olduğuna yer verir. Ona göre doğru görüş şudur: “ Allah’ın, inkâr edenlerin başka şeyleri, Rablerine denk tuttuğunu haber vermesidir. Bununla bütün kâfirleri kastetmiş ve tahsis yapmamıştır. Dolayısıyla Yahudi, Hıristiyan, Mecusi, putperest ve diğer tüm sınıflar buna dâhildir.”⁷³⁵

Ebu Cafer, Ena’m suresi 141. ayetin tefsirinde kendisine göre doğru olan görüşün, Allah’ın “*İsraf etmeyin.*” sözüyle israfın bütün türlerini yasaklamadığını ve hiçbir türünü tahsis etmediğini, durum bundan ibaret olduğuna ve Arap dilinde israfın, gerekli sınırın üstünde veya altında vermek ve hakka isabette hata etmek anlamında olduğuna göre, malını yarış için ayırıp saçıp savuran kişinin, kendini zora sokmuş ve Allah’ın koyduğu sınırı aşarak israf ettiğini, aynı şekilde yapması gerekeni yapmayan kişinin de müsrif davrandığını ifade eden görüş, olduğunu belirtir. O, mesela vacip olduğunda zekât verilmesi gerekenlere paylarını vermemek, çoluk, çocuğuna harcaması gerekeni harcamamak gibi devlet başkanının da Allah’ın izin vermediği şekilde halkına davranmasının da böyle olduğunu açıklar. Dolayısıyla bunların tamamı, Allah’ın mallarınızı verirken kendinizi zora sokarak “israf etmeyin” cümlesiyle, yasakladığı israf türlerinin içine girmektedir. Zira sözün öncesinde hasat gününde sahiplerinin vacip olanı vermeleri hususunda Allah’ın emri vardır. **Ayet, Allah Resulü’ne bir sebep üzerine inebilir ama hüküm umumi olur. Belki de**

---

⁷³⁴ Enâ’m, 6/1.

⁷³⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XI. 253-254

Kur'an'ın tamamı böyledir. “İsraf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”⁷³⁶
ayeti de böyledir, demektir.⁷³⁷

Taberî, Nahl suresinin 91. ayetinin tefsirinde burada doğru olan görüş, Allah'ın bu ayette kullarına vermiş oldukları sözlerinde durmalarını emretmesi ve Allah'ın kerih görmediği, aralarında anlaşma yapıp, yemin ederek sağlamlaştırdıkları yeminlerini bozmalarını yasaklaması görüşüdür. O, bu ayetin, Müslümanların sayılarının az, müşriklerin sayılarının çok olması dolayısıyla Allah Resulü'ne biat edenlerin biatlerini bozmalarını yasaklama anlamında inmesinin de caiz olduğunu, ayrıca sayıları az olmaları nedeniyle anlaşmalı oldukları kişileri bırakıp, sayıları çok olanlarla birlikte olmak isteyenler hakkında da inmiş olabileceğın, bunların dışında başka bir konu hakkında inmiş olmasının da muhtemel olduğunu belirtir. **Hangisinin hakkında indiğini ispat edecek bir haberin yokluğu, ne kitap ne de akli olarak hangisinin kastedildiği ile ilgili bir delilin mevcut olmadığını, zahirine bakıldığında kendi görüşünden daha doğru bir görüşün olmadığını ifade eder.** Zira ona göre ayet, her hangi bir sebep üzere iner ama hükmü indiği anlama benzer bütün durumlara şamil olabilir.⁷³⁸

Müellif, Lokman suresi “*İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.*”⁷³⁹ ayetinin, üzerinden para kazanılan şarkıcı kadınlar hakkında indiği rivayetine yer verir ve bu konuda doğru ola görüşün, Allah ve Resulünün dinlenmesini yasakladığı ve Allah'ın yolundan oyalayacak her şey olduğunu, Zira Allah'ın, umumi bir kelime kullandığını

---

⁷³⁶ En'âm 6/141.

⁷³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 176-177.

⁷³⁸ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 282-283.

⁷³⁹ Lokman, 31/6.

ve tahsis de yapmadığını, dolayısıyla tahsisine dair bir delil gelmediği sürece umum olarak anlaşılır. Şarkı da şirk de bu türdendir, açıklamasını yapar.⁷⁴⁰

6.3. Tahsîs İfade Eden Ayetler

Taberî, Bakara suresinin “*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin.*”⁷⁴¹ ayetiyle ilgili, bu konuda en uygun görüşün, ehli kitabın müşriklerini hariç tutan Katâde'nin görüşü olduğunu, zira bu ayetin, zahiri umum ifade eden fakat batını hass olan bir ayet olduğunu, neshe konu olmadığını, ehli kitabın kadınlarının bu hükme dâhil olmadığını ifade eder. Ayrıca o, Allah Teâlâ'nın başka bir ayette “*daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da*”⁷⁴² ehli kitabın kadınlarının, helal kılınan diğer mümin kadınlar gibi, onların da iffetli olanlarının müminlere helal kılındığını belirtir.⁷⁴³

Müellif, Bakara suresinin “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁷⁴⁴ ayetiyle ilgili, eğer birisi İbn Abbâs ve diğerlerinden gelen çocuklarını Müslüman olmaya zorlayan ensardan bir gurup hakkında indiğini ifade eden rivayet hakkında ne dersin? diye sorarsa, şöyle karşılık vereceğini ifade eder: “Bunun doğruluğu reddedilmez. Fakat bazen ayet özel bir durum için iner. Sora ayetin hükmü indiği anlama benzer bütün olayları kapsayıcı bir nitelik kazanır. İbn Abbâs ve

---

⁷⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX. 126-130.

⁷⁴¹ Bakara, 2/221.

⁷⁴² Maide, 5/5

⁷⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 365

⁷⁴⁴ Bakara, 2/256.

diğerlerinin dediği gibi bu ayetin haklarında indiği kişiler, İslam'dan önce Tevrat ehlinin dinine inanan kişilerdi. Allah bu kişilerin Müslüman olmaya zorlanmasını yasaklamış ve bu yasak aynı durumda olan, kendilerinden cizye alınması caiz olan dinlere iman edenler hakkında da umumiyet kazanmıştır.”⁷⁴⁵ Bu ayette o, tahsisi kabul etmenin yanında, ayetin anlamının, benzer bütün durumları kapsayıcı bir nitelik kazandığını da ifade etmektedir.

Ebu Cafer, Bakara suresinin “İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta insanlara açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder.”⁷⁴⁶ ayetinde geçen insanlardan maksadın, insanların bir kısmı olduğunu, zira Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği, özellikleri ve Peygamber olarak gönderileceği bilgisinin başkalarında değil sadece ehlikitapta olduğunu, dolayısıyla Allah'ın “kitapta insanlara” ifadesiyle onları kastettiğini, kitaptan maksadın ise Tevrat ve İncil olduğunu belirtir.⁷⁴⁷ Bu açıklamalardan sonra Taberî, ayetin anlamını kısmen genişletecek şekilde şöyle bir ifade kullanır: “Bu ayet her ne kadar hususi olarak bir kısım insanları kastetse de Allah'ın açıklamasını farz kıldığı her bilgiyi saklayan kişiyle de ilgili bir ayettir.” Bu görüşünü hadisle de desteklemektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet edilen şu hadisle yukarıdaki ayetin benzerlik arz ettiği görüşündedir: “Her kime bildiği bir bilgi sorulur da onu gizlerse kıyamet gününde ağzına ateşten gemle gem vurulur.”⁷⁴⁸

Taberî, Enfâl suresi “Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını

---

⁷⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V. 415.

⁷⁴⁶ Bakara, 2/159

⁷⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 251.

⁷⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, III. 251-252.

dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası.”⁷⁴⁹ ayetinin kimin hakkında indiği hakkında ihtilaf olduğunu, bir görüşte özellikle Bedir ehli hakkında indiğini ve Allah Resulü'nü terk etmedikleri sürece hezimete uğramayacaklarını ifade etmektedir. Ona göre bugün hezimetin olabileceğini belirtir. O, diğer bir görüşte ise ayetin hükmünün umumi olduğunu ve hezimete uğrayarak düşmandan kaçanlar için geçerli olduğunu belirtir. Ayrıca o, bu iki görüşten en uygun olanının, ayetin hükmünün muhkem olup, Bedir ehli hakkında indiğini ve hükmünün bütün müminler için geçerli olduğunu belirtir.⁷⁵⁰ O, bu ayetteki tahsisi kabul etse de bütün cinslerine şamil olduğuna işaret etmektedir.

Müellif, Enfâl suresi “*O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı ki şükredesiniz.*”⁷⁵¹ ayetinin “*İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz*” cümlesinden Kureyş kervanı veya Farşlılar kastedildiğini ifade eden görüşlerin olduğunu ifade eder. Bu görüşlerden doğru olan görüşün Kureyş müşrikleri olduğunu ifade eden görüş olduğunu, zira hicretten önce Müslümanlar onlardan başka kimseden korkmuyorlardı. Ayrıca kâfirlerin onlara en yakın olanı ve en sert davrananı onlardı. Müslümanların sayısı az, onların sayısı ise çoktu, ifadelerine yer verir.⁷⁵²

Daha önce de yer verdiğimiz gibi Hacc suresinin tefsirinde Taberî iki hasım hakkındaki en doğru ve uygun yorumun, hangi sınıftan olursa olsun bütün kafirler ve müminler kastedilmiştir, diyenlerin görüşü olduğunu, bu görüşe en doğru görüş

---

⁷⁴⁹ Enfâl, 8/16

⁷⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 436-440.

⁷⁵¹ Enfâl, 8/26.

⁷⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 478-479.

demesinin sebebini ise daha önce Allah Teâlâ'nın kullarından iki sınıfı zikrettiğini, bu sınıflardan birincisinin ona secde ederek itaat edenler. İkinci sınıfın ise azabı hak eden âsiler olduğunu belirtir. O, “Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir...”⁷⁵³ ayetinden sonra “Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur.”⁷⁵⁴ buyurduğunu, sonunda da bu iki sınıfın özelliklerini ve onlara Allah'ın, ne yapacağını şu ayetle açıkladığını ifade eder: “Bunlardan inkar edenler için ateşten giysiler biçilmiştir.”⁷⁵⁵ Ayrıca: “Şüphesiz, Allah iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak”⁷⁵⁶ bunun üzerine o, bahsedilen şeylerin arasında kalan şeyin onlardan haber niteliğinde olduğunu belirtir.⁷⁵⁷ O, Ebu Zerr'in Kâfirlerden kastedilen Bedir'e katılan Mekke müşrikleri görüşü hakkında ise, bu görüş de doğru olabilir ama ayet bir sebep üzerine iner, sonra benzer tüm olaylara şamil olur, kuralına işaret eder.⁷⁵⁸ Müellif bu ayette de tahsisi kabul etse de anlamı genişletmeye çalıştığı görülmektedir.

Ebu Cafer, Nûr suresinin 23. ayetinin tefsirinde ifade edilen görüşlerin içinde en doğru olan görüşün, bu ayet Âişe hakkında inmiştir, ama aynı durumda olan herkes için de geçerlidir, diyen görüş olduğunu, bu görüşe en doğru görüş demesinin sebebini ise, Allah'ın genel bir ifadeyle: “İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz Mümin kadınlara zina isnat edenler,”⁷⁵⁹ iftira atılan her iffetli, habersiz, mümin kadını kastettiğini, bu ayette hiç bir tahsisin olmadığını belirtir. O, dolayısıyla, her iffetli kadına iftira atan kişinin, dünya ve ahirette

---

⁷⁵³ Hacc, 22/18.

⁷⁵⁴ Hacc, 22/18.

⁷⁵⁵ Hacc, 22/19.

⁷⁵⁶ Hacc, 22/23.

⁷⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 590.

⁷⁵⁸ Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 590.

⁷⁵⁹ Nûr, 24/23.

lanetlendiğini, büyük bir azabı hakettiğini belirtmiştir. Yalnız bu kişi, vefat etmeden önce tevbe ederse bu cezalardan kurtulabilir. Zira o, Allah Teâlâ “*Ancak tövbe edip bundan sonra islah olanlar müstesna.*”⁷⁶⁰ buyurarak, bu ayet hangi iffetli kadına iftira atarsa atsın, her iftira atan için geçerli olduğunu, “*gerçekten dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Onlar için çok büyük bir azap vardır.*”⁷⁶¹ ayetinin ise tevbe etmeden ölürlerse bu sonuçla karşılaşır, şeklinde anlaşıldığını ifade eder.⁷⁶²

Taberî yukarıdaki misallerde olduğu gibi ayetler bir konu veya şahıs üzerine inse de indiği anlamın tüm cinslerine şamil olması gerektiği görüşünü taşımaktadır.

7. Siyak-(Sabık)/Bağlama Önem Vermesi

Öncelikle yaygın olarak kullandığımız siyak-sibak ifadesini, Taberî'nin genel olarak siyak şeklinde tekil bir ifade olarak kullandığını, ender de olsa sabık ifadesine yer verdiğini ifade etmek gerekmektedir.⁷⁶³ Klasik ulumu'l-Kur'an eserlerimizde de yaygın olarak siyak şeklinde tekil bir ifade olarak kullanım sözkonusudur.⁷⁶⁴ Dolayısıyla siyak-sibak tabirini Taberî özelinde siyak-sabık şeklinde kullanmak daha isabetli olacaktır. Zira Sibâk kelimesi müsabaka/yarış anlamına gelmekte, “sabık”

---

⁷⁶⁰ Nûr, 24/5.

⁷⁶¹ Nûr, 24/23.

⁷⁶² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 140.

⁷⁶³ Taberî, *a.g.e.*, IXX. 140

⁷⁶⁴ Zerkeşî, *el-Bürhan fi Ulumi'l-Kur'an*, I.86; I. 400; II.242; III.60; IV. 357; Süyutî, *el-İtkan*, I. 289; III, 353; III. 393; Zürkani, *Menahilü'l-İrfan*, I. 105; II.60.

ifadesi geçen, öncesi anlamlarına gelmektedir.⁷⁶⁵ Bu itibarla ayetin siyak-sabıkı, ayetin öncesi ve sonrasını yani bağlımını ifade etmektedir.

Siyak-(Sabık), Tenâsüb ve İnsicâm ilminin içinde yer alan bir konudur. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerini değerlendirirken dikkate alınması gereken bir ilkedir.⁷⁶⁶

Siyak-(sabık) kavramının karşılığı dilimizde bağlam, kontekst sözcükleridir.⁷⁶⁷ Bu kelimenin terim anlamı ise şöyledir: Bir olay ya da ifadenin anlamını oluşturan ve içerimini belirleyen olgusal, kavramsal veya dizgesel çerçeve.⁷⁶⁸ Bu kavramı daha anlaşılır kılan iki kavram daha vardır. Bunların birincisi olgu bağlamıdır. Olgu kavramı, bir olgunun kendini hazırlayan, çevreleyen yahut biçimlerden şartlarla ve diğer olgularla birlikte oluşturduğu bütünlük içerisindeki yeri; olgunun başka olgulara göre konumunu belirleyen çerçeve.⁷⁶⁹ İkincisi ise sosyal bağlamdır. Sosyal bağlam ise bir sosyal olgu veya ilişkiyi ortaya çıkaran, çevreleyen ya da biçimlendiren değer ve koşullardır.⁷⁷⁰

Bir sözü anlamlandırırken ifade şekli ve tarzı, sözün gelişi, başı ve sonu ile uyumluluğu, tutarlılığı, sözlerin uygun bir şekilde birbirini takip etmesi aranmaktadır.⁷⁷¹

Kur'an'ı Kerim'in sözlü bir hitap olduğu malumdur. Bu hususu dikkate aldığımızda her sözün bir iç bağlamından bir de dış bağlamından söz edebiliriz. Hitabın iç ve dış bağlamının ortaya çıkarılması daha iyi anlaşılmasında etkili bir unsurdur.

---

⁷⁶⁵ Ebu Bekr Muhammed b. Hasan b. Düreyd el-Ezdî, Cemheretü'l-Luga, thk. Remzi Münir, nşr. Daru'l-İlm, Beyrut 1987, I. 338.

⁷⁶⁶ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 216

⁷⁶⁷ Serinsu, *a.g.e.*, s. 217.

⁷⁶⁸ Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 43-44.

⁷⁶⁹ Ömer Demir-Mustafa Acar, *a.g.e.*, s. 305

⁷⁷⁰ Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Blimler Sözlüğü*, s. 371.

⁷⁷¹ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 218-219.

Mevcut Kur'an'ın metin tertibinin tematik ve kronolojik olmadığı malumdur. Ancak her ne kadar konularına göre tertip edilmiş bir kitap değilse de onun bazı durumlarda aynı konuya dair ayetleri peş peşe sıraladığı da görülmektedir. Tefsir faaliyetinde bu noktaya dikkat edilmeli ve muradı ilahinin ne olduğunu anlamak için ifadeleri buldukları ayet gruplarıyla birlikte düşünerek anlamaya çalışmak gerekmektedir. Aksi tavırlar indi ve keyfi yorumların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Nitekim kendi doğrularını Kur'an'a onaylatmaya çalışanların ifadeleri çoğunlukla siyak-sibak bütünlüğünden soyutlayarak anlamaya çalıştıkları bir vakıadır.⁷⁷²

Süleyman Gezer *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an* adlı eserinde, bir sözün hangi bağlamda söylendiği bilinmeden o sözü anlamaya kalkmak nereden bakılırsa bakılsın yanlış anlama riskini beraberinde getirdiğini ifade etmektedir.⁷⁷³ Dolayısıyla yanlış anlama risklerini ortadan kaldırmak veya en aza indirebilmek için ayetlerin bağlamları önem kazanmaktadır. Aşağıda ayetlerin ve Kur'an'ın iç bağlamına (bütünlüğü) yer verilecek, dışbağlamı ise tarih ve siyer başlığıyla önemine binaen ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

7.1. Ayetlerin İç Bağlamı/Siyak-(Sabık)

Taberî, Bakara suresi "Bilmeyenler, "Allah bizimle konuşsa, ya da bize bir mucize gelse ya!" derler. Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti. Onların kalpleri (anlayışları) birbirine benziyor. Biz âyetleri, kesin olarak

---

⁷⁷² Halis Albayrak, *Kur'an 'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yayınları, İstanbul, I 993, s. 46

⁷⁷³ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2015, s.258.

inanacak bir toplum için açıkladık.”⁷⁷⁴ ayetinden Hıristiyanların, Allah Resulü döneminde yaşayan Yahudilerin, Müşrik Arapların kastedildiği ile ilgili görüş ve rivayetlere yer verdikten sonra bu ayetle kastedilenlerin Hıristiyanlardan başkasının olmadığını, zira ayetin siyakının onların Allah’a iftira atması, çocuk isnâdında bulunmasından bilgi verdiğini belirtir.⁷⁷⁵

Müellif, Bakara suresinin “*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir.”⁷⁷⁶ ayetinden maksadın İbn Abbâs’a göre namaz, yani namaz kılıp ondan başka bir şey yapmamanız iyilik değildir görüşüne, Katâde’den ve Rabi’ b. Enes’ten doğu ve batıya yönelip namaz kılan Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında indiğini ifade eden görüşlere yer verir ve sahabi olan İbn Abbâs’ın görüşünün yerine, Katâde ve Rabi’ b. Enes’in görüşünü en uygun görüş olarak görür. Bunun gerekçesinin ise ayetin siyak ve sabıkının Yahudi ve Hıristiyanlardan bahsetmesi olduğunu ileri sürer.⁷⁷⁷*

Ebu Cafer, Âl-i İmrân suresinin “*Şüphesiz iman ettikten sonra inkâr eden, sonra da inkârda ileri gidenlerin tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapıkların ta kendileridir.”⁷⁷⁸ ayeti hakkında en doğru görüşün Yahudiler hakkında indiğini ifade eden görüş olduğunu ifade eder. Ona göre ayetin öncesi ve sonrasının onlar hakkında olması nedeniyle ayetin, öncesi ve sonrasının anlamına dâhil olmalarının daha uygun olduğunu, zira aynı siyak içinde olduklarını belirtir.⁷⁷⁹*

Taberî, Âl-i İmrân suresinin “*Allah, pisi temizden ayıruncaya kadar Müminleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir. Allah size gaybı*

---

⁷⁷⁴ Bakara, 2/118

⁷⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II. 550.

⁷⁷⁶ Bakara, 2/177.

⁷⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III. 337-338.

⁷⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/90.

⁷⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI. 581-582.

*bildirecek de değildir. Fakat Allah, Peygamberlerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir). O halde Allah'a ve Peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır.”*⁷⁸⁰ ayetinde geçen “pis” kelimesinden maksadın Münafıklar ve Kafirler olduğunu ifade eden rivayetlere yer verdikten sonra, Münafıklar olduğunu ifade eden birinci görüşün daha uygun olduğunu, zira önceki ayetlerin Münafıklardan bahsettiğini, bu ayetin de aynı siyak içinde olduğunu ve onların hakkında olmasının daha doğru olduğunu belirtir.⁷⁸¹

Müellif, Âl-i İmrân suresinin “*Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır.*”⁷⁸² ayetinin Münafıklar veya Yahudiler hakkında indiğini ifade eden rivayetlere yer verir ve bu konuda en doğru olan görüşün, kitap ehli olduğunu ifade eder. Ona göre bir önceki ayette bahsedildiği gibi Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Peygamberliğini mutlaka insanlara açıklayacakları ve onu gizlemeyecekleri hakkında onlardan sağlam söz aldığı belirtilmiştir. Bu ayetin de onlardan haber siyakında olması ve te’vîl ehlinin de bu ayetin onlarla ilgili olduğunda müttefik olmaları bu görüşü kanıtlamaktadır.⁷⁸³

Taberî, Nisa suresi “*Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin.*”⁷⁸⁴ ayetinin tefsiriyle ilgili olarak, adını koyarak kadınlara mihirlerini verin, kadının velisine hitap ederek: kadının velisi olarak mihrini almayın, veya berdel yaparak mihirlerini düşürmeyin şeklinde mana ve rivayetlerin olduğunu belirtir. O, bu rivayetlerden kadının velisinin kastedilmesinin mümkün olmadığını zira bir önceki ayette evlendirmeden değil evlenmekten bahsedildiğini, dolayısıyla ayetin

---

⁷⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/179.

⁷⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 424-426.

⁷⁸² Âl-i İmrân, 3/188.

⁷⁸³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 465-471.

⁷⁸⁴ Nisa, 4/4

muhatapının kocalar olduğunu, ayetin onlarla başlayıp yine “Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin.” diyerek, aynı ifadelerle bittiğini ifade eder.⁷⁸⁵

Müellif, Nisa suresinin “Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, "İşte ben şimdi tövbe ettim" diyen.”⁷⁸⁶ ayetinden kastedilenin Münafıklar, Müslümanlar veya Müslümanlar hakkında inmiş ve fakat sonra neshedilmiştir, şeklindeki görüşlere yer verir ve en doğru görüşün, Müslümanlar kastedilmiştir, diyen Sevrî'nin görüşü olduğunu belirtir. Zira o, Münafıkların da kafirlerden olduğunu, eğer Münafıklar kastedilseydi ayetin “kâfir olarak ölenlerinki değildir.” kısmının bir manasının olmayacağını, dolayısıyla bir önceki kelimeyle sonraki kelimenin anlamının aynı olacağını ifade ettikten sonra, ayetin başında günahkârlardan, devamında ise kâfirlerden bahsedildiğini belirtir.⁷⁸⁷

Ebu Cafer, Nisa suresi “Hayır! Rabbinde andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”⁷⁸⁸ ayetinin Zübeyr b. Avvâm ve Ensâr'dan hasmı, Allah'ın vasıflarını şu ayette belirttiği “(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanımamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”⁷⁸⁹ münafıklar ve Yahudiler hakkında indiği ile ilgili rivayetlere yer verdikten sonra ikinci görüşün yani 60. ayette belirtilen münafık ve Yahudiler hakkında inmesinin daha doğru olduğunu ifade eder. Ona göre söz konusu ayetin 60.

---

⁷⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 553-557.

⁷⁸⁶ Nisa, 4/18.

⁷⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 100-102.

⁷⁸⁸ Nisa, 4/65.

⁷⁸⁹ Nisa, 4/60.

ayetin devamı niteliğinde olduğunu, başka bir konuya geçildiği ile ilgili bir delilin de bulunmadığını, dolayısıyla bu ayetin yukardaki ayetin devamı olarak görülmesinin daha isabetli olacağını belirtir.⁷⁹⁰

Taberî, Mesrûk'tan gelen rivayette Nisa suresi “*İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir.*”⁷⁹¹ ayetinin Müslümanlar hakkında indiğinin ileri sürüldüğünü,⁷⁹² aynı ayetin Dahhak'tan gelen rivayette ise, Allah Resulü'ne muhalefet ettikleri zaman ehlikitap hakkında indiğinin ifade edildiğini belirtir. O, bu görüşlerden Mücâhid'in görüşünün daha doğru olduğunu, zira Mücâhid'in “*İş, ne sizin kuruntunuza göre değil*” ayetiyle kastedilenin Kureyş müşrikleri olduğunu ifade ettiğini, söyler ve Mücâhid'in görüşünün daha isabetli olmasını şöyle savunur:

“*İş, ne sizin kuruntunuza göre değil*” ayetinden önce, Müslümanların kuruntuları gibi bir ifade geçmemişti. Ancak şu ayette: “*mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar.*”⁷⁹³ ve “*Şeytan onlara (birçok) va'dde bulunur ve onları kuruntulara sürükler.*”⁷⁹⁴ şeytanın belli paylarından kuruntular ifadesi geçmiştir. Öyleyse “*İş, ne sizin kuruntunuza göre değil*” ayetini **Kur'an'ın zahirine uymayan, bir hadise ve ehl-i te'vilin icmâna dayanmayan** bir manaya hamletmektense **daha önce zikri geçenlerin içerisinde okumaya çalışmak** daha uygun gözükmektedir.⁷⁹⁵

Bu ayetin tefsirinde Taberî, ayetleri bağlamlarının dışında bir mana ile yorumlayabilmek için Kur'an'ın zahirine uygun olması, bir hadise veya ehl-i te'vilin icmâna dayanması gerektiğini savunur. Aksi takdirde ayetlere siyak ve sabıklarına uygun manalar verilmesi gerektiği üzerinde durur.

---

⁷⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 519-524.

⁷⁹¹ Nisa, 4/123.

⁷⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 228.

⁷⁹³ Nisa, 4/119.

⁷⁹⁴ Nisa, 4/120.

⁷⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 234.

Müellif, Maide suresinin “*Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.*”⁷⁹⁶ ayetinde geçen nimetle ilgili sebep rivayetlerine yer veriyor. Bu rivayetlerden birincisinin, Allah'ın Peygamberi ve Ashabını, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin öldürdüğü, iki Amirinin diyetini ödemek için Nadîroğulları'ndan yardım istemeğe gittiklerinde suikasttan kurtarması olduğunu, ikincisinin, Yahudilerin davet ettikleri bir yemekte kötü niyetlerini Allah'ın Peygamberine bildirmesi olduğunu, üçüncüsünün ise Batn-ı Nahlede düşmanların ve müşriklerin kötü niyetlerinden Peygamberimiz'in haberdar edilmesi olduğunu belirtir. O, bu görüşlerden en doğru olanının birinci görüş olduğunu ifade eder. Ona göre, sonraki ayetlerde Yahudilerin çirkin işler yaptıklarından, Rablerine ve Peygamberlerine ihanet ettiklerinden bahsettikten sonra, Peygamberinden onların yapmış oldukları bu büyük cehaleti affetmesi ve bağışlamasını istenmesi bu görüşün doğru olduğuna işaret etmektedir.⁷⁹⁷

Ebu Cafer, Maide suresi “*Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.*”⁷⁹⁸ ayetinin Allah Resulüyle anlaşması olan ve daha sonra ihanet eden kitap ehli hakkında, Müşrikler hakkında, irtidat eden ve Allah Resulü'ne harp ilan eden Ureyne ve Ukl kabileleri hakkında indiği ile ilgili görüşlere, rivayetlere yer verir. Daha sonra doğru olan görüşün, Allah Resulü'nün Ureynelilere uyguladığı

---

⁷⁹⁶ Maide, 5/11.

⁷⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 101-107.

⁷⁹⁸ Maide, 5/33.

cezadan sonra Allah'ın, bu ayeti, Allah ve Resulüne karşı savaş ilan eden, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarıcıların hükmünü bildirmek için indirdiğini ifade eden görüş olduğunu belirtir. Bu görüşe doğru görüş demesinin sebebinin ise, bu ayetten önce ve sonrasında israiloğulları kıssalarının anlatıldığını, bir kıssanın ortasında öğretilen hükmün onların ve benzerlerinin hakkında olmasının daha uygun olduğunu belirtir ve bu ayetin Ureyne olayından sonra indiğini söylemesinin nedeninin ise sahâbeden bu konuda haberler gelmesine dayandırdığını ifade eder.⁷⁹⁹

Taberî, Mâide suresinin 44. ayetinin son cümlesinde “*Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.*”⁸⁰⁰ geçen kâfirlerin kim olduğu ile ilgili içinde sebab-i nüzul rivayetlerinin de olduğu beş farklı görüşten bahseder. Bu görüşlerden birincisinin, Yahudilerin kastedildiği ve onlar hakkında indiğini, ikinci görüşün kâfirlerden maksat İslam ehli, zalimlerden maksat Yahudiler ve fasıklardan maksat ise Hristiyanlar olduğunu, üçüncü görüşün ise buradaki küfür “küfrün düne küfrin” zulüm, “zulmün düne zulmin” fîsk ise “fîskun düne fîskın” anlamında olduğunu, dördüncü görüş ehl-i kitab hakkında inmiş olup bütün insanları kapsadığı, beşinci görüşün ise Allah'ın indirdiği ile **inkârcı olarak** hükmetmeyenlerin olduğunu ifade eder.⁸⁰¹ O, bu ayetin tefsirine başlarken Allah'ın kitabında indirdiği hükmü gizleyen Yahudileri örnek olarak vermekte⁸⁰² ve tüm görüşlere yer verdikten sonra da şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Bana göre bu görüşlerin en doğrusu, ehl-i kitabın kâfirleri hakkında inmiştir, diyen görüştür. Zira bu ayetin öncesi ve sonrası onlar hakkında inmiş, onlar kastedilmiş ve onlardan haber siyakında gelmiştir.

---

⁷⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 243-251

⁸⁰⁰ Mâide, 5/44

⁸⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X. 346-357

⁸⁰² Taberî, *a.g.e.*, X. 345

Dolayısıyla onlardan haber olması daha evladır.”⁸⁰³ Şunu da ifade etmeliyiz ki yukarıdaki görüşlerden bu ayetin, Müslümanlar hakkında indiğini kabul edenler gelişigüzel Müslümanları tekfir etmenin yollarını açmış olmaktadırlar.

Müellif, Maide suresi “*Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.*”⁸⁰⁴ ayetinin sebab-i nüzûlü hakkında, Yahudilerin Allah Resulü’ne düşmanlıkları dışa vurmalarından sonra Ubâde b. Sâbit’in aralarındaki “vela” antlaşmasından beri olduğunu açıklaması, Abdullah b. Übeyy b. Selûl’ün ise “vela” antlaşmasına bağlı kalmaya devam edeceğini bildirmesi, Uhud savaşında verilen şehitler nedeniyle bazı Müslümanların Yahudilerden, Hıristiyanlardan koruma talep etmeleri veya Ebu Lübâbe hakkında indiğine dair rivayetlere yer verdikten sonra, doğru olan görüşün, Allah’ın bütün Müminlere, Yahudi ve Hıristiyanları, Müslümanlara karşı dost ve yardımcı edinmeyi yasakladığını ifade eden görüş olduğunu ve kim onları dost ve yardımcı edinirse Allah, Resulü ve Müminlere karşı cephe oluşturmada onlardan olacağını haber vermesi olduğunu belirtir. Ayetin Ubâde b. Sâbit, Abdullah b. Übeyy b. Selûl ve antlaşmalı oldukları Yahudiler hakkında inmesi, Kurayzaoğulları meselesinde yaptığı ihanet sebebiyle Ebu Lübâbe hakkında inmesi veya Süddî’nin zikrettiği gibi Dahlak Yahudilerine katılmayı düşünen veya Şam’da bulunan Hıristiyanlara katılmayı düşünen iki kişi hakkında inmiş olmasının da mümkün olduğunu, yalnız bu görüşlerden her hangi birinin delil olarak kabul edilebilmesi için sahih bir haber gelmediğini belirtir. Ona göre, bu durumda yapılması gereken, ayetin zahirine bakarak bu ayeti, umumi bir hüküm olarak kabul etmektir. Ayrıca o, aksi

---

⁸⁰³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân.*, X. 358

⁸⁰⁴ Maide, 5/51.

bilgilere sahip olmadığımız hususlarda Te'vil ehlinin görüşleri de alınabilir ama sonraki ayetin “İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.”⁸⁰⁵ başına geleceklerden korkarak Yahudi ve Hristiyanlarla dostluk antlaşması yapan münafıklar hakkında indiğini kesin olarak ispat ettiğini ifade etmektedir.⁸⁰⁶

Ebu Cafer, En'âm suresi “De ki: "O size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye, ya da sizi grup grup birbirinize düşürmeye ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya gücü yetendir." Bak, anlasınlar diye, âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz.”⁸⁰⁷ ayetinin ümmet-i Muhammed'in Müslümanları hakkında indiğini, “kiminizin şiddetini kiminize” cümlesinden Müşrikler ve Müslümanların kastedildiğini ifade eden rivayetlere yer verir ve doğru olan görüşün, Allah'ın bu ayetle putperest Müşrikleri tehdit ettiğini ifade eden görüş olduğunu belirtir. Bunun gerekçesini ise Allah'ın onlara hitap ettiğini, onlardan verilen haber ve hitabın arasında kaldığını, zira şu ayetlerle “De ki: "Sizler, açıktan ve gizlice ona 'Eğer bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız' diye dua ederken, sizi karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) kim kurtarır?" De ki: "Onlardan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarır. Ama siz yine de ona ortak koşuyorsunuz.”⁸⁰⁸ bu ayetin “O (Kur'an) hak olduğu halde kavmin onu yalanladı.”⁸⁰⁹ arasında kaldığını ve dolayısıyla Müminlerin yalancı olmasının mümkün olmadığına göre bu ayetin, Müşrikleri tehdit için indiğinin açık olduğunu,

---

⁸⁰⁵ Maide, 5/52.

⁸⁰⁶ Taberî, Câmiu'l-Beyân, X. 395-399.

⁸⁰⁷ Enâ'm, 6/65.

⁸⁰⁸ Enâ'm, 6/63-64.

⁸⁰⁹ Enâ'm, 6/66.

yalnız ayetin Müşrikler hakkında inmesi tehdidinin onların yolundan giden, Allah ve Resulüne muhalefet eden ve Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar için umimiyet kazanmasına engel teşkil edecek bir durumun olmadığını da açıklar.⁸¹⁰

Taberî, aynı surenin “Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü, "Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmedir" dediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar haline koyup ortaya çıkardığınız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) ne sizin, ne babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?"⁸¹¹ ayetinin Yahudiler hakkında indiğini ifade eden rivayetlerden hiçbirini kabul etmez ve bu konuda doğru olan görüşün, Kureyş Müşrikleri olduğunu, **zira öncelikle onlardan haber siyakında olması nedeniyle, daha önce zikri geçmeyen Yahudilerden değil Mekke Müşriklerinden haber olması, onlarla ilişkili olmasının daha uygun olduğunu, ayrıca ayette Allah'ın insanlardan birine kitap indirmesini inkâr etmelerinin haber verilmesi hususunun, Yahudilerin inandığı bir şey olmadığını, yine bilindiği gibi Yahudilerin, İbrahim (a.s.)'a indirilen sahifelere, Musa (a.s.)'a indirilen kitaba ve Davud (a.s.)'a indirilen kitaba inandıklarını, inkar etmediklerini, Yahudilerin bu sözü söylediğine dair senedi muttasıl sahih bir haberin gelmediğini, Te'vil ehlinden bu konuda icmâm da gerçekleşmediğini, sonra surenin başından bu ayete kadar putperest Müşriklerden haber verildiğini belirtir.**⁸¹²

Müellif, En'âm suresinin 116. ayetinde “Eğer yeryüzündekilerin çoğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar.”⁸¹³ geçen “yeryüzündekilerin çoğu” ifadesinden kimlerin kastedildiği üzerinde durmaktadır. Ona göre, ayetin nüzûl

---

⁸¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI. 421-431.

⁸¹¹ Enâ'm, 6/91.

⁸¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI. 521-525.

⁸¹³ Enâ'm, 6/116

bağlamı, siyak-sabıkını dikkate almadan yapılacak yorumların hatalı sonuçlara götürecektir. Örneğin yeryüzündekilerin çoğu ifadesinden ümmet-i Muhammed'in çoğu olduğunu anlayanlar, ümmetin çoğuluğunun yanlışlığı, kendilerinin hakikat üzerinde oldukları vehmine kapılacaklardır. Hâlbuki kamu vicdanı fert ve gurupların vicdanından daha sağlamdır. Hz. Peygamber (s.a.s.): *Allah, benim ümmetimi sapıklık üzerine bir araya getirmeyecektir. Allah'ın eli toplumla beraberdir.*⁸¹⁴ buyurmuştur. Bu hadis toplumun, çoğunluğunun daha sağlam bir vicdana sahip olduğunu ifade etmektedir. O, bu ayetin bağlamını dikkate alarak yeryüzündekilerin çoğu ifadesinden, taptıklarını Allah'a denk tutan müşriklerin kastedildiğini, Peygamber'in (s.a.s.) onlara uymaması gerektiğini zira nüzûl sırasında insanların çoğunun müşrik olduğu açıklamasını yapar. Ayetin devamında ise “*Onlar ancak zanna uyuyorlar ve onlar sadece yalan uyduruyorlar.*” buyrulurak müşriklerin özelliklerine işaret edildiğini ifade eder.⁸¹⁵

Ebu Cafer, İsrâ suresinin “*neredeyse seni sıkıştıracaklardı.*” ifadesinden kastedilenin Yahudiler olduğunu ileri süren görüş bulunduğunu,⁸¹⁶ bu konuda en doğru görüşün, Katâde ve Mücâhid'in görüşleri olduğunu, zira “*Seni o yerden (Mekke'den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı.*”⁸¹⁷ ayetinin Kureyş'ten bahseden ayetlerden sonra geldiğini, Yahudilerden ise daha önce hiç basedilmediğinden, “*az kala onlar*” ifadesinin onlardan haber olamayacağını, dolayısıyla daha önce zikri geçenden haber olmasının, daha önce zikri geçmeyenden haber olmasından daha evla olduğu, görüşünü ileri sürmektedir.⁸¹⁸

---

⁸¹⁴ Tirmizî, Fiten, 7

⁸¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 64

⁸¹⁶ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 510.

⁸¹⁷ İsrâ, 17/76

⁸¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 511.

Taberî, bazılarının İsrâ suresi “*Deki: "Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.*”⁸¹⁹ ayetinde geçen “*doğrulukla girme*” kelimesinden Resulüllah’ın hicret ettiği zaman Medine’ye girmesi, “*doğrulukla çıkma*” kelimesinden Medine’ hicret etmek için yönelirken Mekke’den çıkarılmasının kastedildiğini ifade ettiklerini,⁸²⁰ diğerleirnin ise, “*Öldürürken beni doğrulukla öldür, kabrimden çıkarırken beni doğrulukla çıkar.*”,⁸²¹ “*Peygamberlikle gönderdiğin işime beni doğrulukla girdir ve yine doğrulukla çıkar.*”,⁸²² “*Beni cennete doğrulukla girdir. Mekke’den Medine’ye beni doğrulukla çıkar.*”,⁸²³ “*Beni İslam’a doğrulukla girdir.*”,⁸²⁴ “*Beni Mekke’ye emniyetle girdir, emniyetle çıkar.*”⁸²⁵ şeklinde mana verdiklerini ve bu yorumlardan “*Beni Medine’ye doğrulukla girdir. Mekke’den de doğrulukla çıkar.*” görüşünün en doğru yorum olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşü tercih etmesinin sebebi ise şu ayetten sonra “*Seni o yerden (Mekke'den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı.*”⁸²⁶ gelmesi olarak açıklar. Zira ona göre ayette geçen yer kelimesinden maksat, Mekke ve Mekkelilerdir.⁸²⁷

Müellif, müfessirlerin Hacc suresinin “*İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir.*”⁸²⁸ ayetinde Allah’ın zikrettiği bu iki hasımdan neyin kastedildiği hususunda ihtilaf ettiklerini, bir kısmının, birincisi inananlar, ikincisi ise Bedir’de

---

⁸¹⁹ İsrâ, 17/80

⁸²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 533.

⁸²¹ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 534.

⁸²² Taberî, *a.g.e.*, XVII. 534.

⁸²³ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 534.

⁸²⁴ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 535.

⁸²⁵ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 535.

⁸²⁶ İsrâ, 17/76

⁸²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 535.

⁸²⁸ Hacc, 22/19.

savaşa katılan Mekke müşrikleridir, dediklerini,⁸²⁹ diğerlerinin ise birincisi inananlar, ikincisi ise ehlikitaptır, dediklerini⁸³⁰ üçüncü görüşün ise hangi milletten olursa olsunlar bütün kâfirlerin kastedildiğini ifade ettiklerini belirtir.⁸³¹ O, bu görüşlere yer verdikten sonra, iki hasım hakkındaki en doğru ve uygun yorumun, hangi sınıftan olursa olsun bütün kâfirler ve müminler kastedildiğini söyleyenlerin görüşü olduğunu ifade eder. Bu görüşe en doğru görüş demesinin sebebinin ise daha önce Allah Teâlâ'nın, kullarından iki sınıfı zikrettiğini, birincisi ona secde ederek itaat edenler. İkincisi ise azabı hak eden asiler olduğunu, “Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir...”⁸³² daha sonra ise “Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur.”⁸³³ ayetlerinin geldiğini, sonunda da bu iki sınıfın özellikleri ve onlara ne yapacağını açıkladığını: “Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir.”⁸³⁴ Ayrıca: “Şüphesiz, Allah iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak”⁸³⁵ belirtir. Ona göre, bahsedilen şeylerin arasında kalanın onlardan haber niteliğinde olması daha doğrudur.⁸³⁶

Ebu Cafer, İbn Abbâs'tan Hacc suresinin “İsteyen de âciz,”⁸³⁷ kelimesinden kastedilenin putlar, “istenen de.” kelimesinden kastedilen ise sinekler olduğunu, diğer bir görüş de ise “İsteyen de âciz,” kelimesinden kastedilen âdemoğlundan putlara ihtiyacını açanlar, “istenen de.” kelimesinden kastedilenin putların bu isteğe cevap

---

⁸²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 587.

⁸³⁰ Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 588-589.

⁸³¹ Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 589.

⁸³² Hacc, 22/18

⁸³³ Hacc, 22/18

⁸³⁴ Hacc, 22/19

⁸³⁵ Hacc, 22/23

⁸³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 590.

⁸³⁷ Hacc, 22/73

vermekten aciz olması olduğu görüşlerine yer verir.⁸³⁸ O, doğru olan görüşün, İbn Abbâs'ın zikrettiği görüş olduğunu, zira ayetin putlar ve sineklerden bahsettiğini, konu ile ilgili olan bir şeyden haber veriyor olmasının, ondan ilgisiz kopuk olan bir şeyden haber veriyor olmasından daha mantıklı olduğunu ifade eder.⁸³⁹ Bu tavrıyla o, ayetlerin siyak ve sabıkından yani bağlamından koparılarak yorumlanmasını, doğru bulmadığını bir kez daha vurgulamaktadır.

Taberî, Hicr suresinin “*Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, sonraya kalanları da.*”⁸⁴⁰ ayetinin te’vilinde ihtilaf edildiğini, bazılarının daha önce geçip, helak olan ümmetler, yaratılmış ve diri olan ümmetler ve henüz yaratılmamış, yaratılacak olan ümmetler,⁸⁴¹ bazılarının da helak olanlar ve hayatta olup henüz helak olmayanlar,⁸⁴² ilk yaratılışta ve son yaratılışta olan,⁸⁴³ önceki ümmetler ve Muhammed (s.a.s.) ümmetinden sonra gelenler,⁸⁴⁴ hayırda önde olanlar ve sonda kalanlar,⁸⁴⁵ namazda ön safta olanlar ve kadınlar sebebiyle arka saflarda kalanlar olarak te’vil ettiğini ifade eder.⁸⁴⁶ Ona göre ise en sıhhatli görüş, ayetin manasının, sizden önce ölenleri, daha sonra hayatta olanları ve henüz dünyaya gelmeyenleri bildik, şeklinde yorumlayan görüş olduğunu, zira ayetin öncesi ve sonrasının bu manaya işaret ettiğini, onun da: “*Hiç şüphesiz biz diriltir, biz öldürürüz ve biz (her şeye gerçek) varisleriz*” ve sonraki ayet: “*Şüphesiz senin Rabbin onları diriltip bir araya getirecektir.*” olduğunu belirtir. Ona göre, bu iki haber arasında kalması ve aksine işaret eden bir sözün de gelmemesi bu görüşün doğruluğuna işaret etmektedir.

---

⁸³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII. 685.

⁸³⁹ Taberî, *a.g.e.*, XVIII. 685-686.

⁸⁴⁰ Hicr, 15/24.

⁸⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 89.

⁸⁴² Taberî, *a.g.e.*, XVII. 91.

⁸⁴³ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 91.

⁸⁴⁴ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 92.

⁸⁴⁵ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 93.

⁸⁴⁶ Taberî, *a.g.e.*, XVII. 93.

O, ayetin kadınlar için arka saflarda namaz kılanlar için inmesinin ise caiz olabileceğini, fakat daha sonra Allah'ın bunu tüm insanlara şamil kıldığı açıklamasını yapmaktadır.⁸⁴⁷

7.2. Kur'an'ın İç Bağlamı (Bütünlüğü)

Son dönemlerde Kur'an üzerine yapılan çalışmalarda bağlam konusu, daha çok Kur'an metninin bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmekte ve ilahi hitabın yanlış anlama ve yorumlardan uzak tutulmasının ancak bağlam ve bütünlük sorunu göz ardı edilmediği zaman başarılabilirliği vurgulanmaktadır.⁸⁴⁸

Kur'an'ı Kerim'de konuların bir kısmı surelerde dağınık olarak ele alınmış, farklı yönleriyle, farklı sure ve ayetlerde yer verilmiştir. Dolayısıyla aynı meseleye ait ayetler farklı surelerde yer alsın da birbirini tamamlayıcı, açıklayıcı bir nitelik taşımaktadırlar.

Kur'an'ın kendi bütünlüğü içinde anlaşılması ve yorumlanmaya çalışılması konusunda üç temel anlamın bulunduğu vurgulanmakta ve bunların da ayet çerçevesi, siyak-sibak çerçevesi ve Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesi olduğu belirtilmektedir.⁸⁴⁹

Şimdi Taberî'nin Kur'an'ın bütünlüğünü dikkate alarak yorumladığı ayetlerden misaller verebiliriz.

---

⁸⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 94.

⁸⁴⁸ Mesut Okumuş, "Taberî Tefsiri'nde Bağlamın Yeri ve Önemi", *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 6 Sayı: 13 (Güz 2002), s. 113

⁸⁴⁹ Aıbayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s.43.

Müellif, Bakara suresinin “*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin.*”⁸⁵⁰ ayetiyle ilgili, bu konuda en uygun görüşün, ehli kitabın müşriklerini hariç tutan Katâde'nin görüşü olduğunu, zira bu ayetin, zahirinin umumi, batınının ise hass olduğunu, neshe konu olmadığını, ehli kitabın kadınlarının bu hükme dâhil olmadığını ifade eder. Zira o, Allah Teâlâ'nın başka bir ayette “*daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da*”⁸⁵¹ helal kılınan diğer mümin kadınlar gibi onların da iffetli olanlarının, müminlere helal kılındığını buyurduğunu belirtmiştir.⁸⁵²

Ebu Cafer, Daha önce yer verdiğimiz Bakara suresinin “*Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur.*”⁸⁵³ ayetinde geçen boşanmış kadınlardan maksadın fiili evlilik geçirmiş ve boşanmış kadınlar olduğunu, Saîd b. Cübeyr'den fiili evlilik geçirsün veya geçirmesün bütün boşanan kadınlar olduğunu ifade eder. Ona göre bu görüşler içinde doğru olan görüş, Allah'ın bütün boşanan kadınların geçim hakkı olduğunu bildirmek için bu ayeti indirdiğini ifade eden Saîd b. Cübeyr'in görüşüdür. Zira diğer Kur'an ayetlerinde hususi olarak dokunmadan ve mihir takdir etmeden boşanan kadınlara Bakara suresinin “*Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.*”⁸⁵⁴, “*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir*

---

⁸⁵⁰ Bakara, 2/221.

⁸⁵¹ Maide, 5/5

⁸⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 365

⁸⁵³ Bakara, 2/241

⁸⁵⁴ Bakara, 2/236

iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."⁸⁵⁵ ayetlerinde yer verilmiş, dokunduktan sonra boşanan kadınlara ise Ahzâb suresinin "Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım."⁸⁵⁶ ayetinde yer verilmiş, geride evlendikten sonra boşanan çocuklar, dullar kalmıştır. Bu ayette ise Allah umumi bir ifade kullanmış ve tüm boşanan kadınları kastetmiştir.⁸⁵⁷ Görüldüğü gibi Taberî Bakara suresinin 241. ayetinin kimler hakkında indiğini netleştirmek için Ahzâb suresinin 28 ve 49. ayetlerinden istifade etmektedir. Bu bize müellifin Kur'an'ın bütünlüğünü dikkate aldığını göstermektedir.

Taberî, Zeyd b. Sabit'ten Nisa suresinin Furkan suresinden altı ay sonra indiğini ifade eden rivayeti,⁸⁵⁸ kolaylık ifade eden ayetten: "Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar."⁸⁵⁹ altı ay sonra sertlik ifade eden şu ayetin indiğini: "Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."⁸⁶⁰ ifade eden rivayetini aktarır⁸⁶¹ ve sonuç olarak şöyle bir yorum yapar: "Bu konuda doğru olan görüş, kim bir Mümini kasten öldürürse, eğer Allah, onu cezalandırırsa cezası kalıcı olarak cehennemdir. Fakat O, Allah ve Resulüne inananları affeder ve ikramda bulunur. Cehennemde ebedi olarak cezalandırmaz. Ya affedip cehenneme girdirmez. Ya da cehenneme sokar. Daha sonra, şu ayette vadettiği rahmetiyle : "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım!

---

⁸⁵⁵ Ahzâb, 33/49

⁸⁵⁶ Ahzâb, 33/28.

⁸⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V. 262-264.

⁸⁵⁸ Taberî, *a.g.e.*, IX. 68.

⁸⁵⁹ Furkan, 25/68

⁸⁶⁰ Nisa, 4/93

⁸⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 69.

Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder."⁸⁶²

Cehennemden çıkarır."⁸⁶³ Bu ayette de müellifin Kur'an'ın iç bağlamını, bütünlüğünü dikkate aldığı açıktır.

Müellif, Nisa suresi "*Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler.*"⁸⁶⁴ ayetinin bu cümlesi ile ilgili "ihâsâ" iğdiş etme ve din hakkında indiği rivayetlerine yer verdikten sonra doğru olan görüşün, Rum suresinin "*Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sınımsız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.*"⁸⁶⁵ ayetine dayanarak ayetin anlamının, onlara emredeceğim de Allah'ın dinini değiştirecekler" şeklinde olduğunu belirtir.⁸⁶⁶

Ebu Cafer, Bakara suresi "*Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırıldı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı...*"⁸⁶⁷ ayetinin tefsirinde ise sahâbe, tâbiûn ve diğerlerinden, İblis'in, Hz. Adem ve eşinin ayağını kaydırarak cennetten nasıl çıkardığını ifade eden rivayetlere yer verdiğini, bunların gerçeğe en yakın olanının ise Allah'ın kitabıyla uyumlu olan görüş olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Allah Teala, İblis'in Hz. Âdem ve eşine, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini, açmak için onlara vesvese verdiğini ve onlara: "*yasak ağacın meyvesinden yiyin ki melek olasınız yahut cennet'te ebediyyen kalasınız.*"⁸⁶⁸ diyerek ve bu sûretle onları kandırarak, "*Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti.*"⁸⁶⁹ ayetinin ifadesiyle onları, yasağa sürüklemek için aldatmaya çalıştığını ifade

---

⁸⁶² Zümer, 39/53

⁸⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 69.

⁸⁶⁴ Nisa, 4/119.

⁸⁶⁵ Rûm, 30/30.

⁸⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 215-222.

⁸⁶⁷ Bakara, 2/36

⁸⁶⁸ A'râf, 7/20.

⁸⁶⁹ A'râf, 7/21.

etmektedir.⁸⁷⁰ Müellif, bu ayette ise Bakara suresinin 36. ayetinin anlamını netleştirmek ve bu konudaki rivayetler arasında tercih yapmak için A'râf suresinin 20 ve 21. ayetlerinden istifade etmektedir.

Taberî, En'âm suresinin 82. ayeti "*İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.*"⁸⁷¹ inince bu hususun, Allah Resulü'nün ashabına zor geldiğini, gelip Allah Resulü'ne: İçimizden hangimiz nefesine zulmetmiyor? diye sorduklarını ve bunun üzerine Allah Resulü'nün şöyle buyurduğunu ifade eder: "*Bu ayetten sizin anladığınız kastedilmemektedir. Yoksa siz Lokman'ın oğluna söylediği sözü "Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür."*⁸⁷² ayetini işitmediniz mi?"⁸⁷³ Yukarıdaki rivayetde Allah Resulü'nün Kur'an iç bağlamını, bütünlüğünü dikkate alarak cevap verdiği anlaşılmaktadır.

8. Tarih ve Siyer İlminden Yararlanma

Müellif tefsirden sonra en büyük çabayı tarih ilmine vermiştir. Birçok ilim ehlerinden tarih öğrenmiştir. Tarih ilminde hocalarının bir kısmı, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, Muhammed b. Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî, Muhammed b. Mûsâ el-

---

⁸⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 531.

⁸⁷¹ Enâ'm, 6/82

⁸⁷² Lokman, 31/13

⁸⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI. 495

Haraşî, İ'mâd b. Mûsâ el-Kazzâz, Muhammed b. A'lâ es-Sanânî, Bişr b. Muâz ve Muhammed b. Beşşâr b. Dînâr'dır.⁸⁷⁴

Taberî'nin en büyük eserlerinden birisinin de tarih alanında yazdığı eseri olduğu malumdur. O, Kur'an'ın tefsirinde tarih bilgisine gerektiği yerlerde müracaat etmiştir.

Taberî'nin en önemli siyer kaynağı İbn İshak'tır. Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî'den, tarihini yazarken çok faydalandığı İbn İshak'ın Kitâbü'l-Mübtede'inin (Sîretü İbn İshâk) Seleme b. Mufaddal yoluyla gelen rivayet icâzetini elde ettiğini ifade etmiştik.⁸⁷⁵ Dolayısıyla Kur'an'ın doğru yorumlanmasında tarih ve siyer ilminden yararlanmıştı. Aşağıdaki misallerde bunun örneklerine yer verilecektir.

Ebu Cafer, Nisa suresinin 15. ayetinin tefsirinde burada doğru olan görüşün "*Verdikleri sağlam sözü bozmalarından*" ifadesinin ve sonrasının anlamının, öncesinden ayrı olduğunu, ayetin anlamının, verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden vb. nedenlerden dolayı onları lanetledik, onlara gazap ettik, şeklinde olduğunu, "*Onlara lanet ettik.*" kelimesinin hafzedildiğini, zira "*tam aksine inkârları sebebiyle Allah, onların, kalplerini mühürlemiştir.*" kısmının bu manaya işaret ettiğini, çünkü kalbi mühürlenmiş kişi hem lanet edilmiş hem de gazap edilmiştir, demektedir.⁸⁷⁶ Onun, bu görüşe doğruya en yakın görüş demesinin sebebinin, yıldırımın çarptığı kişilerin, Hz. Musa zamanında yaşayan, Peygamberleri öldüren, Meryem'e bühtanda bulunan, "*Mesih'i öldürdük.*"⁸⁷⁷ diyenlerin, Musa'dan (a.s.) uzun zaman sonra yaşayanlar olduklarını, Meryem'e bühtanda bulunanların Musa (a.s.) zamanına ve yıldırıma çarpılanlara da yetişemediklerini, Durum böyle

⁸⁷⁴ Muhammed Muhammed Tevfik, Mecelletü'l-Beyân, Münteda'l-İslamî, s. 24.

⁸⁷⁵ Fayda, "Taberî", D.İ.A., IXL. 314-315.

⁸⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 365-366.

⁸⁷⁷ Nisa, 4/156

olunca da yıldırımın çarptığı kişilerin Meryem'e bühtanda bulduklarından ve "Biz Mesih, Meryem oğlu İsa'yı öldürdük", demelerinden dolayı cezaya çarptılmadıklarını, dolayısıyla bunu söyleyenlerin, yıldırım çarpmasıyla cezalandırılanlardan farklı olduklarını, sonuç olarak "Verdikleri sağlam sözü bozmalarından,"⁸⁷⁸ ayetinin manasının, "Böylece zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı."⁸⁷⁹ ayetinin anlamından farklı olduğunu ifade eder.⁸⁸⁰

Taberî, İsrâ suresinin 57. ayetinde buradaki görüşlerin en uygunu Mamer'in Abdullah b. Mesûd'dan rivayet ettiği görüştür. Şöyleki, Allah Teâlâ Müşriklerin putlara yalvarmalarının ve onlarla Rablerine vesile aramalarının, Allah Resulü döneminde olduğunu haber vermektedir. Sonra Üzeyir (a.s.), Peygamberimiz'in döneminde yaşamamıştır ki Rabbine vesile arasın. İsa (a.s.) ise ref' edilmişti. Dolayısıyla Rabbine vesile arayan kişinin hayatta olup Allah'a itaati ve salih amelleriyle Allah'a yaklaşması gerekir. Amel işlemesi mümkün olmayanın vesile araması da mümkün değildir. Netice olarak, bu görüşü iddia etmenin anlamı olmadığına göre bizim tercih ettiğimiz görüşten veya "meleklerdir" diyen görüşten daha isabetli bir görüş yoktur. Bu iki görüş de Kur'an'ın zahiri açısından muhtemel gözükmektedir.⁸⁸¹ Dikkat edilirse Taberî tarihsel olarak farklı dönemlerde meydana gelmiş olan olayların aynı zaman diliminde meydana gelmiş gibi ele alınması olan tarih yanlışlığına (anakronizm)⁸⁸² işaret ederek, bu tür tarih yanlışlıklarıyla ortaya konan yorumları reddetmektedir.

---

⁸⁷⁸ Nisan, 4/155.

⁸⁷⁹ Nisa, 4/153

⁸⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX. 366.

⁸⁸¹ Taberî, *a.g.e.*, c.17, s. 474.

⁸⁸² Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 17

Müellif, Bakara suresinin “*Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah onlara "ölün" dedi, sonra da onları diriltti.*”⁸⁸³ ayetindeki “*görmedin mi?*” kelimesinin anlamının, bilmedin mi? Anlamında olduğunu, zira buradaki görmenin, gözle değil kalple görme anlamında olduğunu, çünkü Peygamberimiz’in Allah’ın haber verdiği bu kavme ulaşmadığını ifade etmektedir.⁸⁸⁴

Ebu Cafer, daha önce yer verdiğimiz Maide suresi “*(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti.*”⁸⁸⁵ ayetinin tefsirinde tarih, **siyer** ve tefsircilerin icmâ ile bu iki çocuk Adem’in çocuklarıdır. Bu olay Âdem döneminde ve zamanında yaşanmıştır. Tanık olarak bu yeter, tespitini yapmaktadır.⁸⁸⁶

Ebu Cafer, Bakara suresinin 196. ayetinde, hacc ibadetiyle ilgili ihsar hükümlerini açıklarken, ne siyer âlimleri ne de başkaları, Allah Resulü ve ashabından hiç kimsenin hacc kurbanları, Kâbe’ye ulaşana kadar ihramda kalmaları, tavaf ve safa-merve arasında sa’y’den sonra ihramdan çıkmaları gerektiğini iddia etmemiştir, demektedir.⁸⁸⁷

Taberî, Bakara suresinin 217. ayetinin tefsirinde eğer bu aylarda savaş haram veya günah sayılıydı, bunu yapmaktan en uzak olanın Allah Resulü olması gerektiğini, ayrıca **Allah Resulü’nün siyerini bilen âlimlerin** Beya’tü’r-Ridvân’ın

---

⁸⁸³ Bakara, 2/243

⁸⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, V. 266.

⁸⁸⁵ Maide, 5/27.

⁸⁸⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X. 208-209.

⁸⁸⁷ Taberî, *a.g.e.*, III. 51.

Kureyş'e karşı Zü'lka'de ayında, savaş için yapıldığını reddetmediklerini ifade eder. Zira o gün Allah Resulü, Osman b. Affan'ı Kureyş'e elçi olarak göndermiş, kendisine ölüm haberi ulaşınca ashabını çağırmış, onlara karşı savaşmak üzere biat almış ve bu durum Hz. Osman'ın sağ olarak yanlarına dönmesine kadar sürmüştür. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Kureyş arasında sulh yapılmış ve onlarla savaşmaktan uzak durmuştur. Bu olay da da Zilkade ayında gerçekleşmiş ve bu ay da haram aylardan sayılmaktadır.⁸⁸⁸

Müellif, Âl-i İmran suresinin “*Hani sen Müminleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁸⁸⁹ ayetinden neyin kastedildiğinde ihtilaf edildiğini, birinci görüşün Uhud, ikinci görüşün Ahzâb günü olduğunu ifade eder.⁸⁹⁰ O, bu iki görüşten en doğru olanının “Bununla Uhud günü kastedilmiştir”, diyen görüş olduğunu, çünkü Allah Teâlâ sonraki ayette “*Hani sizden iki takım, taife (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.*”⁸⁹¹ buyurduğunu, ehl-i te'vil arasında bu iki taifenin, Selem oğulları ve Harise oğulları oldukları hususunda ihtilaf olmadığını, ayrıca siyer ve Allah Resulü'nün gazvelerini bilenler arasında Allah'ın zikrettiği bu iki kabilenin durumu Ahzab günü değil, Uhud günü olduğunda ihtilaf olmadığını belirtir.⁸⁹² Görüldüğü gibi Taberî ayetin siyakından yararlanarak ve ayrıca siyer âlimlerinin ittifakına yer vererek ayetin kimin hakkında indiği veya kimin kastedildiğini netleştirmeye çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için gücü yettiği kadar harici delillerden yararlanma yoluna yönelmektedir.

---

⁸⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 314-315.

⁸⁸⁹ Âl-i İmran, 3/121.

⁸⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 159-161.

⁸⁹¹ Âl-i İmran, 3/122.

⁸⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII. 161.

Ebu Cafer, Nisa suresi “(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.”⁸⁹³ ayetinin Ensâr ve Mühâcir arasında yapılan kardeşlikle ilgili indiğini, bu kardeşlikle birbirlerine varis olabildiklerini, Miras ayetleri ve bu ayetle bu hükmün neshedildiğini, yeminle ve miras haricinde birbirlerine yardım ve nasihat etme yükümlülüğü ile anlaşmalı olanlar hakkında indiği, Cahiliyede evlat edinenlere ölüm anında evlatlıklarına vasiyette bulunması husunda indiği ile ilgili rivayetlere yer verir ve doğru olan görüşün, “Yeminlerinizin bağladığı” cümlesinin yeminlerinizle antlaşmak üzere akdettiğiniz, yani halifler kastedildiğini ifade eden görüş olduğunu, zira **Arap tarihini bilen herkesçe malumdur ki “hif akdi” Araplar arasında yemin, söz verme ve sözleşme ile gerçekleşmektedir.**⁸⁹⁴ O, bu ayetind tefsirinde bir vakıadan yararlanarak ayetin anlamını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Onun, Arap tarihini bilen herkesçe malum olan “hif akdi”nin Araplar arasında yemin, söz verme ve sözleşme ile gerçekleştiği bilgisine dayanarak tercihte bulunması, tefsirde vakıayı ne kadar önemseydiğinin bir kanı niteliğindedir.

Taberî, Kelbi veya Katâde’den veya her ikisinden “O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz.”⁸⁹⁵ ayetinin Bedir günü indiği, o gün insanların kapıp götürmesinden korktuklarını, Allahın onları barındırdığını ve yardımıyla desteklediğini,⁸⁹⁶ başka rivayetlerde ise Kureyş kervanının kastedildiğini,⁸⁹⁷ Vehb b. Münebbih’ten Fars/İranlıların kastedildiğine dair rivayetlerin geldiğini ifade eder.⁸⁹⁸

---

⁸⁹³ Nisa, 4/33.

⁸⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 277-281.

⁸⁹⁵ Enfâl, 8/26.

⁸⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII. 477.

⁸⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIII. 478.

⁸⁹⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIII. 478.

O, bu görüşlerden en doğru olanının, bu ayetten kastedilenin Kureyş müşrikleridir, diyen görüş olduğunu belirtir. Ona göre bu görüşün doğru olmasının nedeni, Müslümanların hicretten önce başka kimselerden korkmuyor olmaları ve kâfirlerden onlara en yakın ve şedid olanlarının Kureyş olmasıdır. zira onların ve sayıları çok, Müslümanların sayısı ise azdı.⁸⁹⁹

Müellif, Daha önce yer verdiğimiz Fetih suresinin 15. ayetle ilgili görüşlerin en doğrusunun, bu ayetin peygamberimiz, Tebük seferine gittiğinde, Rumlarla savaşa çıkmayıp, cihadı terk eden, Allah Resulü'ne katılmayıp, geri kalanlardan, hatalarını itiraf eden, aralarında Ebu Lübabe'nin de olduğu bir gurup hakkında inmiştir, diyen görüş olduğunu ifade eder. Bu görüşe doğru görüş demesinin sebebi ise, Allah Teâlâ'nın, *"Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler..."*⁹⁰⁰ buyurmasıdır. Zira bu ayetle bir gurubun itirafı haber verilmektedir. Hâlbuki Kurayza kuşatmasında suçunu itiraf ederek kendini direğe bağlayan kişi tek başına Ebu Lübabe'dir. Durum böyle olunca da *"Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler..."* ayetinde Allah Teâlâ'nın özelliklerini anlattığı, suçunu itiraf edenler bir gurup olmuş oluyor. Bu ayette söz konusu edilenler bir gurup olunca tek kişi olmadıkları anlaşılabilir olmaktadır. **Siyer, tarih ve tefsir âlimlerinin icmâna göre** ancak Tebük seferinden bir gurup geri kalmıştır. Ona göre bu tespit doğru olunca kendi görüşü doğru olmuş oluyor. Ebu Lübabe'nin de geri kalanlardan olduğunu söylemesinin gerekçesi ise müfessirlerin bu husustaki icmândan kaynaklandığını ifade etmektedir.⁹⁰¹

Ebu Cafer, İbn Zeyd'in Fetih suresinin *"Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar*

---

⁸⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, XIII. 479.

⁹⁰⁰ Tevbe, 9/102

⁹⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân.*, XIV. 453.

Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "Bizi kısıkanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar."⁹⁰² ayetiyle ilgili Allah Teâlâ'nın, Peygamber'ine savaştan dönünce şöyle buyurduğunu belirtir: "Onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Artık siz benimle birlikte ebediyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız."⁹⁰³ İbn Zeyd, onların Allah'ın sözünü değiştirmek istediklerini, Allah'ın Peygamberine söylediği sözü değiştirip onunla savaşa çıkmak istediklerini, fakat Allah'ın bunu engellediğini ifade eder.⁹⁰⁴ O, ise İbn Zeyd'in bu yorumu ile ilgili olarak, bu görüşün tutulur bir yanının olmadığını, zira bu ayetin "onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Artık siz benimle birlikte ebediyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız."⁹⁰⁵ Peygamberimiz, Tebük'ten döndüğü zaman indiğini, bu ayetle kastedilenlerin, Peygamberimiz Rumlarla savaşmak için Tebük'e yöneldiği zaman geride kalanlar olduğunu, **Allah Resulü'nün Gazvelerini bilen, ilim ehli** arasında Tebük seferinin, Hayber'in ve Mekke'nin fethinden sonra gerçekleştiğinde şüphe olmadığını, öyleyse şu ayetle nasıl ilgisi olacağını: "Artık siz benimle birlikte ebediyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız."⁹⁰⁶ ifade eder. Ona göre, bu ayet, Kâbe'yi ziyaret için Umre amacıyla yola çıkarken -Mekke Müşrikleri geri çevirmişti- geri duranlar hakkında inmişken nasıl olurda Tebük seferinden geri kalanlar hakkında inmiş olabilir. Zira Tebük seferi bu ayet indiği zaman gerçekleşmemişti ayrıca şu ayette: "onlar (sefere) çıkmak için senden izin

---

⁹⁰² Fetih, 48/15

⁹⁰³ Tevbe, 9/83

⁹⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII. 216-217.

⁹⁰⁵ Tevbe, 9/83

⁹⁰⁶ Tevbe, 9/83

isterlerse, de ki: "Artık siz benimle birlikte ebediyyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız."⁹⁰⁷ henüz inmemişti.⁹⁰⁸

Taberî, Nur suresinin "O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruttur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır."⁹⁰⁹ ayetinde geçen "İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen" kişinin Hassan b. Sâbit veya Abdullah b. Übeyy b. Selûl olduğu hakkında görüşler ileri sürüldüğünü, bu iki görüşten en doğru olanının ise "İftiracı guruptan, kibrinden dolayı yüz çeviren Abdullah b. Übey'dir", diyen görüş olduğunu, **siyer ilmini bilenler arasında** iftiraya başlayan, etrafını toplayıp bunu anlatan kişinin Abdullah b. Übeyy b. Selûl olduğunda ihtilaf olmadığını ifade eder.⁹¹⁰

Yukarıda verdiğimiz örneklerde Taberî siyer ve tarih bilgisine dayanarak ayetlerle ilgili serdedilen görüşler arasında tercihler yapmaktadır. Onun tarihte yaşanan vakıalara ters yorumları kabul etmediği de anlaşılmaktadır. Ayrıca ayetlerin tarihlendirilmesi, ne zaman veya nerede indiğinin bilinmesi nâsih veya mensûh ilmi açısından da sağlıklı bir zemin oluşturmaktadır.

---

⁹⁰⁷ Tevbe, 9/83

⁹⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII. 217-219.

⁹⁰⁹ Nur, 24/11.

⁹¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IXX. 117-120.

SONUÇ

Kur'an'ı Kerim'in birçok ayeti yirmi küsur yıllık süreç içerisinde sebepleri farklı olan olayların akabinde müneccemen indirilmiştir. Kur'an'ın peyderpey indirilmesinin anlaşılmasına, sosyal etkisinin artırılmasına, tedrici bir eğitim ortamı oluşturmaya ve hayat biçimi olarak yaşanmasına etkileri bilinen ve bilimsel araştırmalarla vuzuha kavuşmuş bir husustur.

Hicri 4. asırda yaşayan Taberî, yaşadığı dönemde hadis, fıkıh, siyer ve tefsir gibi islami ilimlerin tedvin ve tasnif edildiği ve ilmi hareketliliğin zirvede olduğu bir dönem âlimidir. Taberî içinde bulunduğu ortamın imkânlarıyla hadis, fıkıh, tarih ve tefsir gibi birçok İslâmî ilim alanında yüksek ilmi birikime sahip olmuştur. Telif ettiği Tefsir'i ilk üç asrın rivayetlerini cem' etmenin yanında bu rivayetlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hususunda yöntem ortaya koyan en önemli tefsir kaynağı niteliğindedir.

İslâmî ilimlerdeki ve diğer alanlardaki ilmi birikimi ona farklı disiplinlerden bir arada yararlanma imkânı sağlamıştır. Nitekim tefsirinde hadis, fıkıh, kelam, siyer ve tarihten istifade etmiştir. Tefsirinde kullandığı tefsir rivayetlerine yaklaşımında eleştirel yaklaşımı benimsemiş olması ilmindeki yüksek mevkiine işaret etmektedir. *Tezhîbu'l-Âsâr* adlı hadis eserinde sadece kendisine göre sahih haberlere, diğer görüş, rivayet ve haberlere ise farklı görüşlerin delilleri sadedinde yer vereceğini, *Câmiu'l-Beyân* eserinde ise imkânlar ölçüsünde kendisine göre sahih haber ve görüşlere yer vereceğini ifade etmiş olması, bu birikimi iki ayrı alana ilişkin eserinde alanlar ayrımı yaparak kullandığını göstermektedir.

Tefsir müktesebatı incelendiğinde tefsir rivayetleriyle sebep-i nüzul rivayetlerinin bir arada verildiği görülmektedir. Bu durum sebep-i nüzul rivayetlerinin tefsir rivayetlerinin bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

Taberî Tefsiri sebep-i nüzul rivayetlerini toplayan eserlerle mukayese edildiğinde sebep-i nüzul rivayetleri için önemli bir kaynak niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer tefsir kitaplarında olduğu gibi Taberî Tefsiri'nde de nüzul rivayetleriyle diğer tefsir rivayetlerinin birlikte verilmesi sebep-i nüzul rivayetlerinin, tefsir rivayetlerinin bir parçası olarak değerlendirdiğinin bir kanıtıdır.

Sebeb-i nüzul rivayetleri Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında vahiy-vakıa münasebetine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Manası açık olan bazı ayetlerde dış bağlamı olmasına rağmen, nüzul sıygalara yer verilmemesi (Âl-i İmrân suresinin 154. Ayet ve Hacc suresinin birçok ayeti gibi) sebep rivayetlerinin daha çok anlaşılması zor olan ayetlerde manadaki kapalılığı kaldırmaya (tefsire) hizmet ettiğini göstermektedir.

Nüzul asrında vahiy-vakıa münasebeti sıcaklığını koruduğundan Kur'an'ın anlaşılmasına fazla ihtiyaç duyulmamıştır. Taberî Tefsiri'nde Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlerin oranı %8'dir. Sahâbe döneminde Kur'an'ın anlaşılmasına olan ihtiyaç artmaya başlamıştır. Bu dönemde gelen rivayetlerin oranı %24'tür. Nüzul asrından uzaklaştıkça tefsire duyulan ihtiyaç da artmıştır. Tabiiler dönemine ait tefsir rivayetlerinin oranı %55'tir. Bu dönemde tefsire ihtiyacın artmasında siyasi coğrafyanın genişlemesi ve Arap olmayan kavimlerin İslam'a girmesinin etkisi unutulmamalıdır. Ayrıca bu dönemde tefsirin tedvini tamamlanmıştır. Tabiiler

sonrasında ise tefsir telif edilmiştir. Tabiiler sonrası döneme ait rivayetlerin oranı ise %13'ü geçmemektedir.

Bu oranlar Taberi tefsirinde rivayetlerin %68'inin, İbn Ebî Hâtim tefsirinde ise %73'ünün tabiiler ve sonrası döneme ait olduğu eleştirilerilerin getirilmesine neden olmuştur.

Çalışmamızda elde ettiğimiz verilerin sayısal verilerle birlikte yüzdeler oranlarını göstermek üzere tablolar ve grafiklere yer verilmesi daha sağlıklı sonuçlar üzerine değerlendirme yapma imkânı sağlamıştır.

Sebeb-i nüzul rivayetlerinin tespiti, tasnifi, hadis usulü açısından tenkidi ve Kur'an'ın anlaşılmasında sebeb-i nüzul rivayetlerine duyulan ihtiyaç gibi meseleleri Ahmet Nedim Serinsu'nun *Kur'an ve Bağlam* eserindeki “yeni bir yaklaşım” açısıyla ele aldığımız bu çalışmada sebeb-i nüzul rivayetlerini sistemli bir şekilde tespit imkânı elde edilmiş olup şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'nında sebeb-i nüzul rivayetleri isnad verilerine bakıldığında genel tefsir rivayetlerinden farklı oranlar karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamberden gelen rivayetlerin oranı %2'dir.

Sahâbe, tâbiûn ve sonrası dönemi mukayese ettiğimizde sahâbeden gelen sebep rivayetlerinin oranı %43, tâbiilerden gelen rivayetlerin oranı %52, tâbiilerden sonrasının oranı ise %5'tir.

Bu oranlara baktığımızda nakle dayalı bilgi alanı olan sebeb-i nüzul rivayetlerinin %43'ü nüzul asrının şahitleri olan sahâbeden gelmiştir. %52'si ise nüzul asrının şahitleri olan sahâbeden ilim alan tabiilerden gelmiştir. Sonraki dönemin oranı ise %5'tir. Yani sahâbenin esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde payının genel tefsir

rivayetlerine göre yaklaşık iki kat fazla olduğu sonucu çıkmıştır. Bu durum genel tefsir rivayetleri içinde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin değerine işaret etmektedir.

2. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin tasnifi meselesi en önemli hususlardan biridir. Nüzul asrını remeden sebep rivayetleriyle tefsir değerlendirmesi şeklindeki rivayetleri Mekkî ve Medenî dönemler açısından incelendiğinde daha ilginç sonuçlarla karşılaştık.

114 sure içerisinde 86 sureyle Mekkî surelerin oranı %75, Medenî surelerin oranı ise 28 sure ile %25'tir. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin %41'i Mekkî surelere ait, %59'u ise Medenî surelere aittir. Bunun nedeni Medine'de toplum hayatının kurumsallaşması ve devlet hayatına geçilmiş olmasıdır.

Taberî Tefsiri'ndeki 1817 esbâb-ı nüzûl rivayeti arasında 469 rivayet Mekkî surelerde yer almaktadır. Sahâbe dönemi 223 rivayetle %47'lik paya sahiptir. 215 rivayetle tâbiûn döneminin payı %46, tâbiûn döneminden sonrasının payı ise 31 rivayetle %7'lik paya sahiptir.

Mekkî surelerdeki nüzul asrını resmeden sebep-i nüzul rivayetlerine baktığımızda 46 rivayetle sahâbenin oranı %74, 15 rivayetle tâbiûnun oranı %24 ve 1 rivayetle tâbiûn sonrasının oranı %2'dir.

Medenî surelerdeki nüzul asrını resmeden sebep-i nüzul rivayetlerine baktığımızda benzer sonuçlarla karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. 222 rivayetle Sahâbenin oranı %62, 129 rivayetle Tâbiûnun oranı %35 ve Tâbiûn sonrasının oranı ise 8 rivayetle %3'tür.

3. Taberî Tefsiri'nde sahâbeden gelen tefsir rivayetlerini incelediğimizde İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin oranı % 65 iken esbâb-ı nüzûl rivayetleri içinde İbn

Abbâs'tan gelen rivayetlerin oranı % 42'ye düşmekte, diğer sahâbilerin oranı ise toplamda 76 sahâbe olmak üzere % 58'e kadar yükselmektedir.

Nüzul asrını resmeden sebab-i nüzul rivayetlerinde Mekki surelerde İbn Mesûd'un oranı 23 rivayetle %50'dir. İbn Abbas'ın oranı ise 3 rivayetle %6-7 civarındadır. Yani İbn Mesûd'un oranı İbn Abbas'tan %43-44 daha fazladır.

4. Mekkî ve Medenî surelerin nüzul asrını resmeden sebep rivayetlerinde sahâbenin oranının %74, %62 olması “başlangıçta tefsir esbâb-ı nüzulden ibaretti” sözünün dayanağı olduğuna işaret etmektedir. Zira nüzul asrına doğru gidildikçe sebab-i nüzul rivayetlerinde sahâbenin payı yükselmektedir.

5. Esbâb-ı nüzûl akılla bilinemez. Yalnızca nakil yoluyla bilinir. Yani bu konuda rivayet yolunun dışında bir kaynağa sahip değiliz.

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin asıl muhatabı nüzûl asrının şahitleri olan sahâbedir. Sahâbenin genel tefsir rivayetleri içinde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde daha büyük bir paya sahip olduklarını oranlarını vererek yukarıda işaret etmiştik. Sahâbeden gelen rivayetlerin hepsinin müsned-merfû' olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Zira onlardan gelen rivayetlerin önemli bir kısmı, tefsir değerlendirmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin yaklaşık yarısının tâbiûn dönemine ait olduğunu da tespit etmiştik. Tabiiinden gelen rivayetlere mürsel rivayetler denmektedir. Mürsel rivayetlerin kabulü için başka bir mürselle desteklenmesi ve görüşlerini sahâbeye dayandıran müfessir tabiiinden olması şartlarıyla kabul edilebileceği ileri sürülmüştür. Yalnız bu rivayetlerin de önemli bir kısmının tefsir değerlendirmeleri olarak karşımıza çıktığı bir vakıdır.

6. Siyer kitapları esbâb-ı nüzûl rivayetleri açısından zengin bir kaynak niteliği taşımaktadır. Tefsir kitaplarında bulunan esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin siyer kitaplarındaki rivayetleriyle uyumlu olup olmadığını araştırmak bu rivayetlerin güvenilirliği hususunda fikir verecektir. Biz bu çalışmada özellikle içerik yönünden nüzûl asrını resmeden rivayetleri siyer kitaplarıyla karşılaştırdık. Bu rivayetlerin %65 gibi büyük bir çoğunluğunun siyer kitaplarıyla uyumlu olduğunu tespit ettik.

7. Tarihsellik açısından sebep-i nüzul rivayetleri incelendiğinde ayetlerin nüzul sebepleri, ayetlerin anlaşılmasında asli unsur olarak değil, yardımcı unsur olarak anlaşılmalı ve bu anlamda değerlendirilmelidir.

8. Her ayete sebep aramanın doğru bir yaklaşım olmadığı açıktır. Ayetlerin nüzul sebebine ihtiyaç olup olmadığını daha çok ayetlerin belirlemesi gerekmektedir. İkinci bölümde yer verdiğimiz gibi bunun için Taberî ayetlerin odak anlamlarını tespit etmiş ve ayetin ifade ettiği asıl anlamları ortaya çıkarmıştır. Ayetin ifade ettiği odak anlam, asıl anlam ortaya çıktıktan sonra sebep-i nüzûl rivayeti olsa da olmasa da ayetin anlamı vuzuh bulmuş olmaktadır.

Taberî Tefsirini incelediğimizde, 6236 ayet arasında sadece 856 ayet esbâb-ı nüzûl rivayetleriyle tefsir edilmeye çalışılmıştır. Bu bize Kur'an ayetlerinin %86'sının sebep-i nüzule konu olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla esbâb-ı nüzul rivayetleri olmadan Kur'an'ı Kerim anlaşılabilir iddiası boşa çıkmaktadır.

9. Genelde tefsir rivayetleri ve özelde esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin önemli bir kısmının "mürsel" rivayetlerden oluşması nedeniyle âlimler tarafından bu rivayetler problemlili görülmüştür. Bu nedenle Taberî'nin tefsir ve esbâb-ı nüzûl rivayetlerine yaklaşımındaki sorgulayıcı tavrı değerlidir.

Taberî esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin hadisle, sahâbe ve tâbiûn'un görüş ve icmâ, çoğunluğun görüşü, siyer âlimlerinin görüşü, ahlak kuralları, en yaygın ve en meşhur arap diliyle, Kur'an'ı Kerim'in bağlamıyla/siyak-sabıkla, vakıyyla ve tarihi bilgilerle uyumlu olması gerektiği üzerinde durmuş ve bu harici delilleri kullanarak söz konusu rivayetleri ret veya kabul etme şıklarından birini tercih etmiştir.

Taberî'nin bu tavrını örnek alarak rivayetlere toptancı yaklaşılmamalıdır. Yukarıdaki harici delillerle uyumlu olan sebab-i nüzûl rivayetlerini Kur'an ayetlerinin anlamlarını tefsir etmede kaynak olarak kullanmak en sağlıklı yaklaşımdır.

10. Taberî'nin Tefsir'ni yalnızca esbâb-ı nüzûl rivayetleri için bir kaynak olarak değil ayrıca bu rivayet malzemesinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair yöntemler ortaya koyan, bu hususta fikir veren en önemli eserlerden biri olarak ifade edilebilir.

11. Son olarak Câmiu'l-Beyân'da yer alan sebab-i nüzul rivayetlerine uyguladığımız bu yeni yaklaşım, sebab-i nüzul rivayetlerinin tefsir rivayetlerinin bir parçası olması nedeniyle, diğer tefsir rivayetlerine de uygulanabilir. Bu uygulamayı sahih manaya ulaşmada en sağlıklı yaklaşım olarak görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abbott**, Nabia, “*Tefsir'in Erken Dönem Gelişimi*”, Çev: Mehmet Akif KOÇ, AÜİFD Cilt XLII (2002) .
- Ahatlı**, Erdinç, “*Temrîz*”, DİA, İstanbul 2011.
- Ahmed**, Emîn, *Zuhru 'l-İslam*, Matbaatu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 1946.
- Akarsu**, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 4. Baskı, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1988.
- Albayrak**, Halis, *Kur'an 'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul 1993.
- Albayrak**, Halis, *Tefsir Usûlü*, Şule Yay., İstanbul 2014.
- Altıntaş**, Fatma Betül, *Tarihsel Eleştiri Yöntemleri Tenkidi ve İslâmî Rivayetlere Uygulaması Sorunu*, TDV Yay., Ankara 2020.
- Apak**, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Aydın**, Atik, *Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2005.
- Aydın**, Osman, “*Buhârî'nin Tercemelerde Yer Verdiği Mu'allak Rivayetlerin Hadîs Usûlü ve Musannifin Yöntemi Açısından Değeri*”, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – III, İlem Derneği, İstanbul 2016, ss. 1936.

Belût, Hasan b. Muhammed Ali Şebâle, “*Esbâbü ’n-Nüzûli ’l-Vârideti fî Kitâbi Câmiî ’l-Beyân li ’l-Îmâm ibn Cerîr Taberî*”, Doktora Tezi, Câmia’tü Ümmi’l-Kurâ, 1419.

Birişik, Abdulhamit, “*Kur'an İlimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu*”, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 19 Sayı: 1, 2006, ss. 29-43.

_____, “*Ulûmu ’l-Kur’an*”, D.İ.A., İstanbul 2012, C. 42, ss. 132-135.

Birzancî, Muhammed b. Tahir, *Sahihu ve Dai’fu Tarihi ’t-Taberi*, Daru İbn Kesir, Beyrut 2007.

Boeamrane, Chikh, terc.: Nesimi Yazıcı, “*İslam Tarihçiliği Ve Tarihlerine Bir Bakış*”, Ankara üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi c. XXX s. 265-277

Bozkurt, Nahide, “*Abbasiler*”, İslam Tarihi, Ankara 2014.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu ’s-Sahîh*, tahk.: Muhammed Zehir b. Nâsır b. Nâsır, Dâru’t-Tavk, by. 1422,

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay. Ankara 1989.

Çakan, İsmail Lütfi, Muhammed Eroğlu, “*İbn Abbas*”, DİA, İstanbul 1988.

Demirci, Muhsin, *Tefsire Giriş*, İSAM Yay., İstanbul 2013.

_____, *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.V.Yay., İstanbul 2015.

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsiru ’l-Hadîs*, Dâru İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, Kahire 1383.

Dihlevî, Şâh Veliyullâh, *el-Fevzü'l-Kebîr fî Uşûli't-Tefsîr*, terc. Selmân Hüseyinî en-Nedvî, Dârü'l-Sahve, Kahire 1986.

Dini Kavramlar Sözlüğü, D.İ.B. , Ankara 2006.

Düzgün, Şaban Ali, “*Kur'an'ın Tevhid Felsefesi*”, Kalam Araştırmaları Dergisi, 3:1 (2005), ss. 3-21.

Ebu Dâvud, Süleymân b. Eşa's, *Sünen*, tahk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, El-Mektebetü'l-Mısıryye, Beyrut trs.

Ebü Naî'm, Ahmed bin Abdullah bin Ahmed bin İshak bin Musa bin Mahran el-Asbahanî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, Dârü'l-Vatan, Riyad 1998.

Ebü Şühbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Madhal li'd-dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü's-Sünne, Kahire 2003.

Eyyûb, Hasan Muhammed, *el-Hadîs fî U'lûmi'l-Kur'an ve'l-Hadîs*, Dârü's-Selâm, İskenderiye 2004.

Fayda, Mustafa, “Taberî”, D.İ.A., İstanbul 2010

_____, “*Tarih*”, D.İ.A., İstanbul 2011.

Gezer, Süleyman, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2015.

Görgün, Tahsin, “*Tarihsellik ve Tarihselcilik Üzerine Birkaç Not, Kur'an'ı Kemim*”, Tarihsellik ve Hermenötük, İzmir 2003, s. 109. s. 107-150.

Hallâf, Abdu'l-Vehhâb, *İ'lmu Usuli'l-Fıkh*, Dârü'l-Müttehede, Dimeşk 1962.

Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, tahk.

İhsan Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1993.

Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *el-Câmi' li Ahlâkı'r-*

Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', tahk. Mahmûd et-Tahhân, Mektebetü'l-Meâ'rif,

Riyad ty.

_____, *Târîhu Bağdâd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahk. Mustafa Abdü'l-

Kâdir Atâ, Beyrut 1417.

_____, *el-Kifâye fi İ'lmi'r-Rivâye*, tahk. Ebu Abdullah es-Sevrakî,

İbrahim Hamdî el-Medenî, Mektebetü'l-İlmiyye, Medine ty.

Hudayrî, Muhammed b. Abdullah b. Ali, *Tefsîrü't-Tâbi'n*, Dâru'l-Vatan, trs.

İ'clî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, *Târîhu's-Sikât*, Dâru'l-Bâz, by.,

1984.

İbn Ebî Hâtîm, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs, *el-Cerh*

ve't-Ta'dîl, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, Beyrut 1952.

İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekr, *Müsned*, Daru'l-Vatan, Riyad 1997.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*,

Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdâd 1328.

_____, *el-U'câb fi Beyâni'l-Esbâb*, tahk. Abdulhakîm Muhammed el-Enîs,

Dâru İbni'l-Cevzî.

_____, *Takrîbu't-Tehzîb*, tahk.: Muhammed A'vvâme, Dâru'r-Reşîd, Suriye

1986.

- İbn Hallikân**, Ebu'l-Abbas Şemsu'd-dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr,
Vefayâtu'l Ayân, Daru Sadır, Beyrut 1971.
- İbn Hanbel**, Ahmed, *Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, tahk. Şuayib el-Arnâvut, by.
2001
- İbn Hibbân**, Muhammed, *Meşâhîru U'lmâi'l-Emsâr ve E'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*,
Dâru'l-Vefâ, Mansûra 1991.
- İbn Kesir**, İsmâî'l b. Ömer, *el-Bidnye ve'n-Nihâye*, tahk. A'î eş-Şîrî, Dâru
İhyâi't-Turâsi'l-A'rabî, by. 1988.
- _____, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azîm*, tahk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe,
by. 1999.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, tahk.
Muhammed Fuâd Abdulbakî, Dâr-u İhyâ-i Kütübi'l-Arabiyye, Kahire trs.,
- İbn Sa'd**, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tahk. Muhammed
Abdu'l-Kâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- İbn Teymiyye**, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn
Abdisselâm el-Harrânî, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, Dâru Mektebeti'l-
Hayât, Beyrut 1980.
- _____, *Minhâcü's-Sünne*, tahk. Muhammed Reşâd Sâlim, Câmia'tü'l-İmâm
Muhammed b. Suû'd el-İslâmiyye, by. 1986.
- İbn Ziyâde**, Ekrem, *el-Mu'cemu's-Sağîr li-Ruvvâti'l-İmam İbn Cerîr Taberî*,
Dâru'l-Eseriyye, Ürdün ty.

- İstemi**, Fuat, “*Hicri IV. Yüzyula Kadar Hadis İlmi Ve Tarih İlminin Birbirleriyle Olan Tarihsel Münasebeti*”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Nisan-2017 Cilt:9 Sayı:1 (17) , ss. 44-68.
- Kanca**, Fatih, “*Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserinde Esbâb-ı Nüzul*”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018/12, cilt. 5, S.9, ss.399-430
- Karapınar**, Fikret, “*Muhaddis Süfîlerin Hadis Usulü Ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X.-XI. Asır)*”, Basılmamış yüksek Lisans tezi Konya 2006.
- Karlı**, İbrahim H., *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, D.İ.B.Y., Ankara 2012.
- Keskin**, Hasan, *Âyetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi
- Kesler**, Muhammed. Fatih, *Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar I*, AÜFD, C. XLIII. Sayı 2, Yıl 2002, S. 91-119.; II, AÜFD, C. XLIV. Sayı 1, Yıl 2003, S. 19-39.
- Kilinçli**, Sami, *Mekkî Surelerde Mümin Kimliğinin Oluşumu ve Gari Müslimlerle İlişkiler*, Araştırma Yay., Ankara 2013.
- Koç**, Mehmet Akif, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri – İbn Ebî Hâtim (Ö. 327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi-* Kitabiyat, Ankara 2003.
- _____ “*Taberi Tefsirini Anlamak Üzerine I*”, A.Ü.İ.F.D., 51:1 (2010). ss. 79-92.

_____, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar, Tefsirde Keyfiliğin Çaresi: Tefsir Rivayetleri*,
Otto Yay., Ankara 2013.

Kotan, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yayınları, İst., 2001.

Makdisî, Abdu'l-Ganî b. Abdu'l-Vâhid, *Akîdetü'l-Hafız*, Tahk. Abdullah b.
Muhammed el-Basîrî, Metabiu'l-Firdevs, Riyad 1990.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.

Mertoğlu, Mehmet Suat, "*Uslûbu'l-Kur'an*", DİA, İstanbul 2012

Müslim, Ebu'l-Hasan b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, tahk. Muhammed Fuâd
Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trs.,

Okumuş, Mesut, "*Kur'an'ın Tedrici Nüzül Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni
Ayetler Üzerine*", Eskiyezi 27 /Güz 2013, ss.7-21.

_____, "*Taberi Tefsiri'nde Bağlamın Yeri ve Önemi*", Ekev Akademi Dergisi Yıl:
6 Sayı: 13 (Güz 2002), ss. 125-151.

Osman Eyüpoğlu-Murat Yıldız, "*Kur'an ve Tarihsellik: Beşeri Eylemin*

Toplumsal Sınırı", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
[2014] sayı: 37, s. 97-129.

Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yay., Ankara 2005, s.
392.

Önen, Hacı, Tefsirde Tarih İlminden Yararlanma: Taberî Örneği, e-Şarkiyat İlmî
Araştırmalar Dergisi –www.e-sarkiyat.com-, S. 10, 2013, s.17-25.

Özel, Ahmet, "*Fıkıh*", D.İ.A., İstanbul 1996

Özkan, Halit, *Zührî*, D.İ.A., İstanbul 2013.

Özkul, Osman, “*Modernleşme ile İnsanileşme İlişkisi/İlişkisizliği*”,
[https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi
&YaziNo=356](https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=356)

Öztürk, Mustafa, “*Zerkeşî'nin Kaynakları: -el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân Üzerine Bir İnceleme-*”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 3/2 (Haziran 2003), s. 181-211.

_____, “*Taberî'nin Tefsir Anlayışında Selefilik ve İhlmlü Zahirilik*”, Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm Toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu, Konya 2010, s. 17-51.

Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara 2005, s. 233-241.

Pak, Zekeriya, “*Kur'an'ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik*, Dinî Araştırmalar”, 2005, cilt: VIII, sayı: 22, Dini Araştırmalar, Cilt: 8, s. 22, s. 105-122.

Popper, Karl, *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, Eski Kitaplar Yay. Ankara 2017, s. 176.

Sâlih, Subhî, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm, by. 2000.

Saltekin, Abdulbasıt, “*Fıkıh Usûlünün Tedvîni Ve Hicri III-IV. Asırlarda Fıkıh Usûlü Literatürü*”, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergi, Batman 2007.

Savut, Harun, “*Abdullah b. Abbas’a İsnad edilen Tartışma Konusu Rivayetler*”,

Kur’an ve Sahabe Sempozyumu (22-23 Mayıs 2015 Sivas), Sivas 2016,

Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur’an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul 2012.

_____, *Tefsir Tarihi Atlası*, Grafiker Yay., Ankara 2019.

Severcan, Şefaettin, “*Tarihin Temel Amacıyla İlgili Bir Deneme*”, Erciyes

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi, Kayseri 1996, Sayı. 9, s. 122-126.

Süleymân, Mukâtil b., *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*, tahk. Abdullâh Mahmûd

Şehâne (Beyrut: Dâru İhyâü’t-Türâs, 1421/2000).

Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâle’d-Dîn, *el-İtkân fî U’lûmi’l-Kur’an*, tahk.

Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhîm, El-Hey’etü’l-Mısıryye el-Âmme, Kahire

1974.

_____, *Lübâbü’n-Nükûl*, Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekafiyye, Beyrut 2002.

Taberî, Muhammed b. Cerir, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, Dâru’t-Turâs, Beyrut

1387/1967.

_____, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir,

Müessesetü’r-Risâle, Kahire 2000.

_____, *Tehzîbu’l-Âsâr (el-Cüzü’l-Mefkûd)*, tahk. Ali Rıza b. Abdullah Ali Rıza,

Dâru’l-Me’mûn li’tTürâs, Beyrut 1995.

_____, *Tehzîbu’l-Âsâr*, tahk. Mahmud Muhammed Şakir, Matbaatü’l-Medenî,

Kahire by.

- Taşköprüzade**, Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Seade ve Misbâhu's-Siyade*,
Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr - Kâmil Kâmil Bekrî (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-
Hadîse, 1968).
- Tay**, Hekim, “*Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân Kavramının Teşekkülü*”, Bülent
Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 132-
133.
- Tevfik**, Muhammed Muhammed, Mecelletü'l-Beyân, *İbn Cerir Taberî*, Münteda'l-
İslamî, Sayı 238, s. 24.
- Tirmizî**, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed
Fuâd Abdalbâkî, Mısır 1975
- Türcan**, Selim, “*Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbâb-ı Nüzul Rivayetlerinin
Değerlendirilmesi*”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009/1, c. 8,
sayı: 15, s. 127-128.
- Vâhidî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*,
Tahk. Kemal Besyûnî Zeğlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.
- Varol**, Hüseyin, “*Bir Eğitimci Olarak İbnu Kuteybe*”, Akademik Araştırmalar
Sosyal Bilimler Dergisi, Kış – 1996, Yıl. 1, Sayı.3, s162
- Yücel**, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV, İstanbul 2011.
- Zehebî**, Hüseyin, et-*Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetü Vehbe, Kahire ty., 1/160;
Zürkânî, Menâhilü'l-İ'rfân fi U'lûmi'l-Kur'an, 2/12.

Zehabi, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Daru'l-Hadis, Kahire
2006.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Bürhân fî U'lûmi'l-Kur'an*, tahk.
Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-A'rabiyy, Lübnan
1957.

Zerzur, Adnan Muhammed , *Ulûmü'l-Ḳur'ân Madhal ilâ Tefsîri'l-Ḳur'ân ve
Beyâni İ'câzih*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 198.

Ziriklî, Hayreddîn b. Muhammed, *A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, xv. Baskı, by.
2002.

Ziyâde, Ekrem b. Muhammed, *Mu'cemu Şüyûhi't-Taberî*, Daru İbn Affân, Kahire
2005.

Zürkânî, Muhammed Abdu'l-A'zîm, *Menâhilü'l-İ'rfân fî U'lûmi'l-Kur'an*,
Matbaa'tu İ'sâ el-Bâbî el-Halebî, by., trs.

ÖZET

Câmiu'l-Beyân'da Sebeb-i Nüzul Rivayetlerinin 'Yeni Bir Yaklaşım' Açısından İncelenmesi adlı tezimizde, Câmiu'l-Beyan'da geçen sebeb-i nüzul rivayetleri yeni bir yaklaşımla incelenmiştir.

Araştırmamızın birinci bölümünde Taberî'nin içinde sebeb-i nüzul rivayetlerinin de olduğu tefsir rivayetlerine genel yaklaşımı incelenmiş, sebeb-i nüzul rivayetleri kullanımına değinilmiş, sebeb-i nüzul rivayetleri tasnif edilerek nüzul asrını resmeden sebeb-i nüzul rivayetlerinin isnad verileri çıkarılmış ve Mekkî ve Medeni dönemler açısından değerlendirilmiştir. Söz konusu rivayetlerin siyer-tarih rivayetleriyle mukayesesine, hadis usulü açısından tenkidine ve tarihsellik açısından değerlendirmesine yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise esbâb-ı nüzul değerlendirmesi rivayetler incelenmiştir. Ayetlerin tefsirinde sebeb-i nüzul rivayetlerine duyulan ihtiyaç, nüzul sıygasıyla Kur'an ayetlerinin tefsir edilmesi, Taberî'nin sebeb-i nüzul değerlendirmesi rivayetleri kullanışı ele alınmış, sebeb-i nüzul değerlendirmesi rivayetleri isnad verileri çıkarılmıştır. Çıkarılan isnad verileri Mekkî ve Medeni dönemler açısından değerlendirilmiş, sebeb-i nüzul rivayetlerinin harici delillerle desteklenmesi meselesi ele alınmıştır.

Sebeb-i nüzul rivayetleri Kur'an'ın anlaşılmasında vahiy-vakıa münasebeti açısından değerli malzemeler sunmaktadır. Tefsir rivayetleri içinde sebeb-i nüzul rivayetlerinin oranının sadece %5 olması her ayetin anlaşılması için sebeb-i nüzule ihtiyaç duymadığını ifade etmektedir.

Bu çalışmada ortaya konan Taberî'nin sebab-i nüzul rivayetlerine karşı eleştirel yaklaşımı tüm tefsir rivayetleri için de en sağlıklı yaklaşımdır. Tefsir ve sebab-i nüzul rivayetlerinin sıhhat problemi ancak söz konusu eleştirel yaklaşımla çözümlenebilir.

ABSTRACT

In our thesis titled "Examination of Occasion of the Revelation Narratives in *Jāmi' al-Bayān* from the Perspective of a 'New Approach,'" the narratives of occasion of revelations in *Jāmi' al-Bayān* were analysed with a new approach.

In the first part of our research, the general approach of Tabari to the tafsir narrations, which also includes the reason for the revelation, was examined, the use of occasion of the revelation narrations was mentioned, the occasion of the revelation narrations was classified, and the attributable data of the occasion of the revelation narrations depicting the age of descent were extracted and evaluated in terms of Mecca and Medina periods. The comparison of these narrations with the prophetic biography-history narrations, their criticism in terms of hadith methods, and their evaluation in terms of historicity were included.

In the second part, the narrations and evaluation of the Asbab al-Nuzul narratives were examined. The need for the occasion of the revelation narrations in the interpretation of the Quranic verses, the interpretation of the verses of the Qur'an using the symbol of revelation, and Tabari's use of the narrations of the occasion of the revelation narratives were discussed and the occasion of the revelation narratives and the attributable data were extracted. The extracted attributable data were evaluated in terms of the Mecca and Medina periods, and the issue of supporting the occasion of the revelation narratives with extrinsic evidence was addressed.

The occasion of the revelation narrations provides valuable resources in terms of the relationship between the revelation and the fact in the context of understanding the Qur'an. The fact that the share of the occasion of the revelation

narratives is only 5% among tafsir narrations indicates that these narratives are not needed to understand each verse.

Taberî's critical approach to the occasion of the revelation narratives, which was outlined in this study, is the best approach to be used for all tafsir narrations. The problems regarding the authenticity of the tafsir and the occasion of the revelation narrations can only be solved using this critical approach.

